T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

2018 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA YER VERİLEN TARİHSEL DÜŞÜNME BECERİLERİNİN DERS KİTAPLARINA YANSIMA DURUMUNUN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEJLA PEHLİVAN

DANIŞMAN
DOÇ. DR. YUSUF KESKİN

HAZİRAN 2021

T.C.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

2018 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA YER VERİLEN TARİHSEL DÜŞÜNME BECERİLERİNİN DERS KİTAPLARINA YANSIMA DURUMUNUN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEJLA PEHLİVAN

DANIŞMAN

DOÇ. DR. YUSUF KESKİN

HAZİRAN 2021

BİLDİRİM

Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tez-Proje Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırladığım bu çalışmada:

- Tezde yer verilen tüm bilgi ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve sunduğumu,
- Yararlandığım eserlere atıfta bulunduğumu ve kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değiştirmede bulunmadığımı,
- Bu tezin tamamını ya da herhangi bir bölümünü başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Nejla PEHLİVAN

ÖN SÖZ

Sosyal bilgiler öğretim programının amaçlarından birisi de demokratik değerlerle donatılmış vatandaş yetiştirmektir. Tarihsel düşünme becerileri kişiye tarih okuryazarlığının yanı sıra eleştirel düşünme becerisi de kazandırır. Eleştirel düşünme ise demokratik toplumların oluşması için vatandaşların kazanması gereken bir özelliktir.

Bu araştırmada, Okullarda Tarih Öğretim Merkezinin (NCHS) belirlemiş olduğu ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın müfredatta yer verdiği tarihsel düşünme becerilerinin sosyal bilgiler öğretim programı ve program doğrultusunda hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarına yansıma düzeyi incelenmiştir.

Araştırmaya başladığım ilk günden tecrübesi ve bilgi birikimiyle her türlü desteği veren değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Yusuf KESKİN'e çok teşekkür ederim. Ayrıca tez jürimde yer alan değerli hocalarım Doç. Dr. Ahmet KATILMIŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KIRTEL'e çalışmama olan katkılarından ve beni motive eden dönütlerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimi boyunca yardım ve desteklerini aldığım değerli mesai arkadaşlarım ve yakın dostlarıma, tez yazımında yardım eden Dr. Murat TOPAL, Arş. Gör. Mehmet UYMAZ ve bana sabırla yol gösteren enstitü personeli Musa ARIKAN'a da teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bugünlere gelmemde emekleri olan sevgili anneme, babama ve varlığından ilham aldığım yeğenime de çok teşekkür ederim.

ÖZET

2018 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA YER VERİLEN TARİHSEL DÜŞÜNME BECERİLERİNİN DERS KİTAPLARINA YANSIMA DURUMUNUN İNCELENMESİ

Nejla PEHLİVAN, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Yusuf KESKİN

Sakarya Üniversitesi, 2021

Bu araştırmada NCHS (The National Center for History - Okullar İçin Ulusal Tarih Merkez Programı) tarafından belirlenen ve ülkemizde ortaöğretim tarih programında yer alan tarihsel düşünme becerilerinin 2018 sosyal bilgiler öğretim programına ve bu program doğrultusunda hazırlanmış ilköğretim sosyal bilgiler 4, 5, 6, ve 7. sınıf ders kitaplarına yansıtılma düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Tarama modeli kullanılarak yapılan çalışmada veri kaynağı olarak 2018 sosyal bilgiler öğretim programı ve bu programa bağlı olarak Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edilen sosyal bilgiler 4, 5, 6, ve 7. sınıf düzeyinde 4 ders kitabı kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizine tabii tutularak tablolar ve görseller yardımıyla betimlenmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda, incelenen sosyal bilgiler öğretim programı ve dört ders kitabında tarihsel düşünme becerilerinin yansıtılma düzeyleri öğrenim alanları bazında tarihsel düşünmenin ilk adımı olan kronolojik düşünme becerisi seviyesinde kaldığı kısmen de tarihsel anlama seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. Kitaplar genel olarak ele alındığında ise ders kitaplarının kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama seviyelerini yansıttığı, üst düzey tarihsel düşünme becerilerini yansıtmada ise yetersiz kaldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel düşünme, tarihsel düşünme becerileri, sosyal bilgiler öğretim programı, ders kitabı incelemesi.

ABSTRACT

AN ANALYSIS THE REFLECTION OF THE HISTORICAL THINKING SKILLS TO THE TEXTBOOKS INCLUDED IN THE 2018 SOCIAL STUDIES CURRICULUM

Nejla PEHLİVAN, Master Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Yusuf KESKIN

Sakarya University, 2021

In this study, it was aimed to examine the reflection levels of historical thinking skills determined by NCHS and included in the secondary education history curriculum in Turkey in the 2018 social studies curriculum and in primary education social studies 4, 5, 6, and 7th grade textbooks prepared in line with this program.

In the study conducted by using the screening model, the social studies curriculum of 2018 and 4 textbooks at the 4th, 5th, 6th and 7th grade level accepted by the education board were used as a data source. The obtained data were subjected to content analysis and described with the help of tables and visuals.

As a result of the research, it is seen that the reflection of historical thinking skills in the social studies curriculum and four textbooks remained at the level of chronological thinking skill, which is the first step of historical thinking on the basis of learning areas, and partly at the level of historical comprehension. When the books are considered in general, it is seen that the textbooks are insufficient in reflecting the high-level historical thinking skills, which reflect the chronological thinking and historical comprehension levels.

Keywords: Historical thinking, historical thinking skills, social studies curriculum, textbook review.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM i
ÖNSÖZ ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
İÇİNDEKİLER v
TABLOLAR LİSTESİ viii
GÖRSELLER LİSTESİ ix
SİMGELER VE KISALTMALAR xix
BÖLÜM I 1
GİRİŞ 1
1.1. Problem durumu 1
1.2. Araştırmanın amacı ve önemi 4
1.2.1. Amaç 4
1.2.2. Önem 4
1.3. Problem cümlesi 5
1.4. Alt problemler 5
1.5. Sınırlılıklar 6
1.6. Tanımlar 6
1.6.1. Tarihsel düşünme 6
1.6.2. Beceri 6
1.6.3. Sosyal bilgiler 6
1.6.4. Ders kitabı 6
1.6.5. Öğretim programı 6

BÖLÜM II 7
ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 7
2.1. Sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi 7
2.2. Sosyal bilgiler nedir? 8
2.3. Sosyal bilgiler öğretiminde farklı yaklaşımlar 10
2.4. Türkiye'de sosyal bilgiler eğitiminin tarihsel gelişimi 12
2.4.1. 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 15
2.5. Sosyal bilgiler ve sosyal bilimler ilişkisi 16
2.6. Tarih nedir? 17
2.7. Tarih öğretimi 18
2.7.1. Sosyal bilgiler öğretiminde tarihin yeri 20
2.7.2. Tarihsel düşünme nedir? 21
2.7.3. Öğrencilerde tarihsel düşüncenin gelişimi 25
2.7.4. Tarihsel düşünme becerileri ve alt basamakları 27
2.7.4.1. Kronolojik düşünme becerisi 27
2.7.4.2. Tarihsel kavrama becerisi 28
2.7.4.3. Tarihsel analiz ve yorum becerisi 30
2.7.4.4. Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisi 31
2.7.4.5. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisi 32
2.8. İlgili araştırmalar 34
2.8.1. Yurt içi yayınlar 34
2.8.2. Yurt dışı yayınlar 37
BÖLÜM III 40
YÖNTEM 40

3.1. Araştırmanın modeli 40
3.2. Çalışma birimi 41
3.2.1. Sosyal bilgiler öğretim programı bağlamında 41
3.2.2. Sosyal bilgiler ders kitapları bağlamında 42
3.2.3. Tarihsel düşünme becerileri ve bu becerilere ait alt beceriler bağlamında 43
3.2.3.1. Kronolojik düşünme becerisi 44
3.2.3.2. Tarihsel kavrama becerisi 44
3.2.3.3. Tarihsel analiz ve yorum becerisi 45
3.2.3.4. Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisi 46
3.2.3.5. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisi 46
3.3. Verilerin toplanması ve analizi 47
3.4. Verilerin geçerlik ve güvenirliği 51
BÖLÜM IV 53
BULGULAR 53
4.1. I. Alt probleme ilişkin bulgular 53
4.1.1. Tarihsel düşünme becerilerinin 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına yansımadüzeyi nasıldır? 53
4.1.2. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu nasıldır? 54
4.1.2.1. Birey ve Toplum öğrenme alanı 56
4.1.2.2. Kültür ve Miras öğrenme alanı 57
4.1.2.3. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı 74
4.1.2.4. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı 85
4.1.2.5. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı 88
4.2. II. Alt probleme ilişkin bulgular 97

4.2.1. Tarihsel düşünme becerilerinin 5. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına yansıma düzeyi nasıldır? 97

4.2.2. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu nasıldır? 98

4.2.2.1. Kültür ve Miras öğrenme alanı 99

4.2.2.2. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı 121

4.2.2.3. Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı 122

4.2.2.4. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı 124

4.2.2.5. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı 127

4.3. III. Alt probleme ilişkin bulgular 133

4.3.1. Tarihsel düşünme becerilerinin 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına yansıma düzeyi nasıldır? 133

4.3.2. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu nasıldır? 134

4.3.2.1. Birey ve Toplum öğrenme alanı 135

4.3.2.2. Kültür ve Miras öğrenme alanı 140

4.3.2.3. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı 184

4.3.2.4. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı 187

4.3.2.5. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı 196

4.4. IV. Alt probleme ilişkin bulgular 197

4.4.1. Tarihsel düşünme becerilerinin 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına yansıma düzeyi nasıldır? 198

4.4.2. Tarihsel düşünme becerilerinin 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabına yansıma düzeyi nasıldır? 199

4.4.2.1. Birey ve Toplum öğrenme alanı 200

4.4.2.2. Kültür ve Miras öğrenme alanı 203

4.4.2.3. İnsanlar, Yerler, Çevreler öğrenme alanı 257
4.4.2.4. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı 261
4.4.2.5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı 285
4.4.2.6. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı 302
BÖLÜM V 312
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER 312
5.1. Sonuçlar 312
5.1.1. I. Alt probleme ilişkin sonuçlar 312
5.1.2. II. Alt probleme ilişkin sonuçlar 314
5.1.3. III. Alt probleme ilişkin sonuçlar 316
5.1.4. IV. Alt probleme ilişkin sonuçlar 318
5.2. Tartışma 320
5.3. Öneriler 324
5.3.1. Gelecek araştırmalara yönelik öneriler 324
5.3.2. Araştırma sonuçlarına dayalı öneriler 324
KAYNAKLAR 326

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kronolojik düşünme becerisine ait alt beceriler....44

Tablo 2. Tarihsel kavrama becerisine ait alt beceriler....44

Tablo 3. Tarihsel analiz ve yorum becerisine ait alt beceriler....45

Tablo 4. Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisine ait alt beceriler....46

Tablo 5. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisine ait alt beceriler....46

Tablo 6. Sosyal Bilgiler öğretim programı ve ders kitapları analiz tablosu örneği....51

Tablo 7. Dördüncü sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu....53

Tablo 8. Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu....55

Tablo 9. Beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu....97

Tablo 10. Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu....98

Tablo 11. Altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu....133

Tablo 12. Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu....134

Tablo 13. Yedinci sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu....198

Tablo 14. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu....199

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1. Herkesin bir öyküsü var 56
Görsel 2. Kimlik bilgileri 57
Görsel 3. Aile tarihi çalışması 58
Görsel 4. Aile tarihim 59
Görsel 5. Milli kültür öğeleri 60
Görsel 6. Milli kültür öğeleri 61
Görsel 7. Milli kültür öğeleri 62
Görsel 8. Mardin'den bir görünüm 63
Görsel 9. Geçmişten günümüze oyunlar 64
Görsel 10. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal (1) 65
Görsel 11. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal (2) 66
Görsel 12. Doğu Cephesi ve Kazım Karabekir 67
Görsel 13. Tayyar Rahmiye Hanım 68
Görsel 14. Sütçü İmam 69
Görsel 15. Ali Saip Bey 70
Görsel 16. Şahin Bey 71
Görsel 17. Hasan Tahsin 71
Görsel 18. Yörük Ali Efe 72
Görsel 19. İsmet İnönü 72
Görsel 20. Şerife Bacı 73
Görsel 21. Fevzi Paşa 74
Görsel 22. Tekerlek 75

Görsel 23. Arabalarda değişim 76
Görsel 24. Elektrikli ev aletleri 77
Görsel 25. Seyahatlerde teknoloji (1) 78
Görsel 26. Seyahatlerde teknoloji (2) 79
Görsel 27. Şehirlerde değişim 80
Görsel 28. Ampul (1) 81
Görsel 29. Ampul (2) 81
Görsel 30. Telefon 82
Görsel 31. Uçak 83
Görsel 32. Bisiklet etkinliği 84
Görsel 33. Ulusal Egemenlik 86
Görsel 34. 23 Nisan etkinlikleri 87
Görsel 35. Komşumuz Bulgaristan 88
Görsel 36. Komşumuz Yunanistan 89
Görsel 37. Komşumuz Nahcivan 89
Görsel 38. Komşumuz Gürcistan 90
Görsel 39. Komşumuz İran 90
Görsel 40. Komşumuz Irak 91
Görsel 41. Farklı kültürler “Macaristan” 93
Görsel 42. Farklı kültürler “Japonya” 94
Görsel 43. Dünya farklılıklarla güzel 96
Görsel 44. Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları 100
Görsel 45. Hititler 101
Görsel 46. Frigler ve Lidyalılar 102

Görsel 47. Urartular 103
Görsel 48. İyonlar 104
Görsel 49. Sümerler ve Asurlular 105
Görsel 50. Babiller 106
Görsel 51. Doğal varlıklar 107
Görsel 52. Tarihi mekânlar 108
Görsel 53. Tarihi eser 109
Görsel 54. Tarihi nesneler 109
Görsel 55. Ahmet'in çalışması 110
Görsel 56. Fatma'nın çalışması 111
Görsel 57. Gelenek ve göreneklerimiz 113
Görsel 58. Geleneksel el sanatlarımız 114
Görsel 59. Milli bayramlarımız 115
Görsel 60. Mesir macunu şenliği 116
Görsel 61. Alışveriş kültürü 118
Görsel 62. Yemek kültürü 119
Görsel 63. Geçmişten günümüze kültürel unsurlar 120
Görsel 64. Teknolojik gelişmelerin hayatımıza etkisi 121
Görsel 65. Ekonomik faaliyetler 123
Görsel 66. Milli Egemenlik 125
Görsel 67. Bayrağımız 125
Görsel 68. İstiklal Marşı 126
Görsel 69. Geçmişten günümüze uluslararası ticaret 128
Görsel 70. Bilim mirası 129

Görsel 71. Ali Kuşçu ve İbn El Heysem 130
Görsel 72. Edebiyat mirası 130
Görsel 73. Düşünce mirası 131
Görsel 74. Ortak sanat mirası 132
Görsel 75. Sosyal rollerin zaman içinde değişimi 137
Görsel 76. Milletlerin ortak hafızası "Tarih" 138
Görsel 77. Sıra sizde etkinliği 139
Görsel 78. Türklerin ana yurdu Orta Asya 141
Görsel 79. Okuyalım öğrenelim "Konar göçer yaşayışta çadırlar" 142
Görsel 80. Asya Hun Devleti 143
Görsel 81. Asya Hun Devleti-Oğuz Kağan destanı 144
Görsel 82. Okuyalım öğrenelim "Pazırık halısı ve Bayat kilimi" 145
Görsel 83. I. Kök Türk devleti ve Ergenekon destanı 146
Görsel 84. II. Kök Türk devleti 147
Görsel 85. Orhun yazıtlarından kesitler 148
Görsel 86. Gök Tanrı inancı 149
Görsel 87. Kurultay 150
Görsel 88. Uygur devleti 151
Görsel 89. Türeyiş destanı 152
Görsel 90. Uygurların yaşamı 153
Görsel 91. On iki hayvanlı Türk takvimi 153
Görsel 92. İslamiyet öncesi Arabistan 155
Görsel 93. Hz. Muhammed'in hayatı ve İslamiyet'in yayılışı (1) 155
Görsel 94. Hz. Muhammed'in hayatı ve İslamiyet'in yayılışı (2) 156

Görsel 95. Veda Hutbesi.....157
Görsel 96. Dört Halife dönemi.....157
Görsel 97. Emeviler ve Abbasiler dönemi.....158
Görsel 98. İslamiyet'in yayılışı haritası.....159
Görsel 99. Türklerin İslamiyet'e girişi.....160
Görsel 100. Türklerin İslamiyet'e girişi ve Karahanlılar devleti.....161
Görsel 101. Gazneliler.....162
Görsel 102. İlk Türk İslam devletlerinde kültür ve medeniyet (1).....163
Görsel 103. İlk Türk İslam devletlerinde kültür ve medeniyet (2).....164
Görsel 104. İlk Türk İslam devletlerinde kültür ve medeniyet (3).....164
Görsel 105. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu.....167
Görsel 106. Pasinler savaşı.....167
Görsel 107. Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışı.....168
Görsel 108. Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri haritası.....169
Görsel 109. Saltuklular.....169
Görsel 110. Danişmentliler.....170
Görsel 111. Mengücekliler.....170
Görsel 112. Artuklular.....171
Görsel 113. Çaka Beyliği ve Türkiye Selçukluları Devleti.....172
Görsel 114. Türkiye Selçukluları Devleti.....173
Görsel 115. Haçlı seferleri.....174
Görsel 116. Okuyalım Öğrenelim "Selçuklu Merhameti".....174
Görsel 117. Haçlı askerinin anlatımıyla haçlı seferleri.....175
Görsel 118. Selahattin Eyyubi'nin anlatımıyla haçlı seferleri.....175

Görsel 119. Türkiye Selçukluları döneminde kültür ve medeniyet (1) 177
Görsel 120. Türkiye Selçukluları döneminde kültür ve medeniyet (2) 177
Görsel 121. Türkiye Selçukluları döneminde kültür ve medeniyet (3) 178
Görsel 122. Türkiye Selçukluları döneminde kültür ve medeniyet (4) 179
Görsel 123. İpek yolu 181
Görsel 124. İpek yolu güzergâhı 182
Görsel 125. Baharat yolu 183
Görsel 126. İnsansı robotlar 185
Görsel 127. Yapay zekâ 185
Görsel 128. Teknolojik gelişmelerin gelecekteki hayatımıza etkisi 186
Görsel 129. Büyük yapay zekâ devrimi neler getirecek? 186
Görsel 130. Monarşi 188
Görsel 131. Oligarşi 188
Görsel 132. Teokrasi 189
Görsel 133. Cumhuriyet 190
Görsel 134. Sıra sizde etkinliği “Yönetim biçimleri” 190
Görsel 135. Kuvvetler ayrılığı ilkesi 192
Görsel 136. Türk kültüründe kadın (1) 193
Görsel 137. Türk kültüründe kadın (2) 194
Görsel 138. Türk kültüründe kadın (3) 195
Görsel 139. Atatürk dönemi dış politikası 197
Görsel 140. İletişimin serüveni 201
Görsel 141. Geçmişten günümüze iletişim araçları etkinliği 202
Görsel 142. Anadolu beylikleri ve kayılar 204

Görsel 143. Söğüt ve çevresinin yurt edinilmesinin sağladığı avantajlar.....205
Görsel 144. Okuma parçası “Osman Bey ve Osman Bey dönemi”.....206
Görsel 145. Biliyor Musunuz? Osmanlı Devleti’nin kuruluş tarihi 206
Görsel 146. Çimpe Kalesi’nin Osmanlı’ya verilmesi.....207
Görsel 147. Osmanlı’da toplumsal ve ekonomik yapı 209
Görsel 148. Osmanlı Devleti’nde askeri yapı.....210
Görsel 149. Divan Teşkilatı.....212
Görsel 150. II. Murad ve I. Mehmed dönemi.....213
Görsel 151. I. Beyazid dönemi 214
Görsel 152. Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murad Hüdavendigar dönemi 215
Görsel 153. Osmanlı Devleti’nin fetih siyaseti 217
Görsel 154. Osmanlı Devleti’nin fetih siyaseti 217
Görsel 155. Gazi Akçakoca.....218
Görsel 156. Osmanlı Devleti’nin fetih siyaseti 219
Görsel 157. İstanbul’un fethedilmesi.....220
Görsel 158. İstimalet siyaseti.....221
Görsel 159. Doğunun Fatihi Yavuz Sultan Selim 222
Görsel 160. Unvanı kanun olan Padişah: I. Süleyman 223
Görsel 161. Denizlerde fetihler 224
Görsel 162. Akdeniz’de hâkimiyet.....225
Görsel 163. Osmanlı’da millet sistemi 226
Görsel 164. Coğrafi keşiflerin nedenleri (1).....229
Görsel 165. Coğrafi keşiflerin nedenleri (2).....230
Görsel 166. Coğrafi keşifler (1).....231

Görsel 167. Coğrafi Keşifler (2) 232
Görsel 168. Avrupa'da modernleşmenin başlaması 233
Görsel 169. Avrupa'da Reform 234
Görsel 170. Aydınlanma çağı 236
Görsel 171. Çarklar dönüyor 238
Görsel 172. Fransız İhtilali ve Avrupa 240
Görsel 173. XV ve XX. Yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmeler etkinliği 241
Görsel 174. Değişen dünyada değişen Osmanlı 243
Görsel 175. Lale devri 244
Görsel 176. III. Selim döneminde yapılan ıslahatlar 245
Görsel 177. Sultan II. Mahmud döneminde yapılan ıslahatlar 246
Görsel 178. Sultan II. Mahmud döneminde yapılan ıslahatlar 247
Görsel 179. Islahat Fermanı sonrası yenilikler (1) 248
Görsel 180. Islahat Fermanı sonrası yenilikler (2) 250
Görsel 181. Osmanlı'da kültür, sanat ve mimari 252
Görsel 182. Osmanlı'da aile yapısı ve toplumsal yaşam 252
Görsel 183. Osmanlı'da mimari eserler 253
Görsel 184. Osmanlı'da yardımlaşma geleneği 254
Görsel 185. Osmanlı'da çini ve ebru sanatı 255
Görsel 186. Osmanlı'da hat sanatı 256
Görsel 187. Geçmişten günümüze yerleşmeyi etkileyen faktörler 258
Görsel 188. Sicilya ve Kapadokya etkinliği 259
Görsel 189. Yerleşmeyi etkileyen beşeri faktörler 260
Görsel 190. Okuma parçası etkinliği 262

Görsel 191. Yazının icadından günümüze değişimi 263
Görsel 192. Ninova ve İskenderiye kütüphanesi 264
Görsel 193. Bergama kütüphanesi ve kâğıdın icadı 265
Görsel 194. Bilginin depolanmasında yaşanan değişim 266
Görsel 195. Orta Çağ'da bilim 268
Görsel 196. Harezmî ve Ali Kuşçu 270
Görsel 197. Kâtip Çelebi ve İbn Sina 271
Görsel 198. Hazini ve Cezeri 272
Görsel 199. Farabi ve Piri Reis 273
Görsel 200. İbn Haldun 273
Görsel 201. Orta Çağ'ı aydınlatan bilim ve kültür merkezleri 274
Görsel 202. Matbaanın icadı 276
Görsel 203. Dünya'nın yuvarlaklığının bilimsel olarak ispat edilmesi 277
Görsel 204. Buhar gücünün makinelerde kullanılması 278
Görsel 205. Kütle çekim kanunun keşfedilmesi 279
Görsel 206. Geleceğe yön verecek teknolojiler 280
Görsel 207. İyon medeniyetinde özgür düşünce 281
Görsel 208. Orta Çağ'da İslam dünyasında özgür düşünce 282
Görsel 209. Avrupa'da özgür düşünce 283
Görsel 210. Atatürk'ün özgür düşünceye verdiği önem 284
Görsel 211. Toprağın tarihteki önemi 286
Görsel 212. İlk ve Orta Çağ'da toprak yönetimi 288
Görsel 213. Tımar sistemi 289
Görsel 214. Cumhuriyet döneminde tarım 290

Görsel 215. Tekerleğin tarihsel serüveni 292
Görsel 216. Sanayi İnkılabı 293
Görsel 217. Üretim teknolojisindeki değişim 294
Görsel 218. Vakıflar 296
Görsel 219. Vakıfların sosyal ve ekonomik hayata etkisi 297
Görsel 220. Vakıf eserleri 298
Görsel 221. Ahilik teşkilatı 300
Görsel 222. Osmanlı'da esnaf loncaları 301
Görsel 223. Farklı yönetim şekilleri 303
Görsel 224. Eski Türklerde devlet yönetimi 304
Görsel 225. Türk İslam Devletlerinde demokratik uygulamalar 305
Görsel 226. Atatürk ve Demokrasi 307
Görsel 227. İrade-i Milliye gazetesi 308
Görsel 228. Milli Mücadele döneminden Cumhuriyet dönemine demokratik uygulamalar 309
Görsel 229. Türkiye'de çok partili siyasi yaşama geçiş 310

SİMGELER VE KISALTMALAR

akt	:Aktaran
bkz	:Bakınız
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
BMM	:Büyük Millet Meclisi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	:Milattan Önce
MS	:Milattan Sonra
NCHS	:Okullar İçin Ulusal Tarih Merkez Programı
NCSS	:Sosyal Bilimler Ulusal Konseyi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNESCO	:Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem durumu

Eğitim kişinin davranışında yaşadıkları vasıtasıyla ve kasıtlı şekilde istendik değişiklikler yaratma süreci (Ertürk, 1988, s. 13) olarak tanımlanmaktadır. Eğitim, kişilerin yaşamı anlamalarını sağlayan en önemli unsurların başında gelmektedir. Toplumların çağdaş koşullarda yaşaması için yararlanılması gereken en önemli kavramlardan birisi de eğitimdir. (Şimşek, 2013). Toplumlar, sosyal yapısını koruyarak bireylerini yetiştirme işlevini, sosyal bir kurum olan okullarda yapmaktadırlar (Keskin, 2012).

Çocuğun iyi birer vatandaş olarak yetişmesi eğitim kurumlarının en önemli işlevlerinden biridir. Eğitim kurumlarının bu işlevi sayesinde çocuklar toplumsallaşmayı öğrenerek mensubu oldukları toplumun kurumlarını, tarihini, kültürünü tanıma ve anlama fırsatı bulurlar. Böylelikle, mensubu oldukları toplumda gelecekte edinecekleri rollerin gerektirdiği koşulları da yakından tanırlar. Eğitim kurumlarının bu görevleri gerçekleştirmesi sayesinde üretken, mutlu ve verimli bireyler topluma kazandırılarak toplumların da sürekliliği sağlanmış olur. İlköğretim okullarında okutulan Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri çocukların toplumsallaşması amacına hizmet eden en önemli derslerdir (Erden, 2000, s. 4-5).

Sosyal Bilgiler, insanların sosyal ve fiziki çevresiyle olan ilişkilerinin yanı sıra nesilden nesile aktarılan kültür ile kültürel mirasın günümüzde var olan özelliklerini ve bunların bireylerin hayatına etkisini de ele alan bir derstir (Güngördü, 2002). Çocukların sade ve anlaşılır bilgilerle toplum hayatına hazırlanması, içinde yaşadıkları toplumla uyum içinde olması, insanların tek başına biyolojik bir varlık olmayıp bunun yanı sıra sosyal ve toplumsal yönünü bireylere göstermek için sosyal bilgiler dersine ihtiyaç duyulmuştur (İnan, 2014).

Sosyal bilgiler, sosyal bilimler konularını yansıtan öğrenme alanlarından oluşan bir derstir. Sosyal bilgiler konularını oluşturan en önemli disiplinlerden biri de tarihtir. Tarih eğitimi 20.yüzyılda sosyal bilgiler öğretim programlarında önemli bir konuma sahiptir. Sosyal bilgiler eğitiminde tek disiplinli öğretim anlayışının sürdürüldüğü İngiltere gibi ülkelerin yanı sıra

disiplinler arası öğretim anlayışının sürdürüldüğü ve bu anlayışın doğum yeri olan Amerika Birleşik Devletleri'nde bile kültürel mirasın aktarılmasında tarih dersi eğitim programlarındaki yerini korumuştur. Disiplinler arası sosyal bilgiler eğitim anlayışının benimsendiği Türkiye için de aynı durum geçerlidir (Ulusoy, 2009, s. 302).

Heyking'e göre tarih uzun zaman önce gerçekleşmiş olayların kaydından ibaret olmayıp, bireysel veya kolektif olarak yaşamlarımızı zamanla anlamaya ve sorgulamaya yarayan bir sorgulama biçimi olmuştur. Öğrencilere geçmişteki insanları, fikirler ve olayları analiz etmeleri, oluşturmaları ve onlara ait anlatıları yeniden kurmaları için kanıtın geçerliği ve güvenilirliği hakkında düşünme fırsatı veren yoruma dayalı bir disiplindir (Heyking, 2004'den akt. Dilek, 2016, s. 161).

1960'lı yıllara kadar okullarda tarih öğretimi anlayışı, ileri sürülen tarihsel gerçekleri öğretmek şeklinde olmuştur. Pozitivist tarih anlayışı olarak adlandırılan bu yaklaşım 1960'lı yılların sonuna doğru İngiltere'de okullarda büyük bunalıma neden olmuştur. Ders kitaplarında kronolojik yaklaşım çerçevesinde çok fazla politik tarihe yer verilmesi ve öğrencilerin hazır düşünce kalıplarını öğrenmekten başka bir şey yapmaması gibi nedenlerden dolayı tarih derslerinin sıkıcılığı dayanılamayacak seviyeye ulaşmıştır. Tarih eğitimi üzerine yapılan ciddi çalışmalar neticesinde tarih programının doğası ve amaçları yeniden şekillendirilmiştir. İngiliz Okullar Konseyinin hazırladığı tarih öğretim programına göre ortaya atılan popüler tarih anlayışı "yeni tarih" olarak isimlendirilmiştir (Aktın, 2016, s. 113-114).

"Yeni tarih" anlayışı yaratıcı tarih öğretimini desteklemektedir. Bu anlayışa göre öğrenciler ilköğretim düzeyinden itibaren bir tarihçi gibi çalışmayı öğrenirler. Yaratıcı tarih öğretimi ile öğrencilerden kendilerine sunulan tarihsel kaynaklarla kendi olgularını inşa etmeleri ve keşfetmeleri beklenmektedir. Programlarda uygulanmaya çalışılan yeni tarih anlayışında tarihsel becerileri kazandırmaya yönelik öğrenme ön plana çıkmaktadır (Aktın, 2016, s. 114).

Paykoç (1991), tarih öğretimi ile öğrencilerde tarihsel duyarlılığın, bilimsel bakış açısının tarihçi gibi çalışmanın, kronolojiyi bilmenin, değişim ve sürekliliği anlamanın kazandırılmasının beklendiğini belirtmiştir. Tarih öğretmenlerinin geçmişte yaşanan olayları ve tarih konularını öğrencilere aynı şekilde öğretmekten ziyade sosyal bilimcilerin veya tarihçilerin çalışmasına benzer geçmişi yorumlayıp, yapısını ayrıştırıp tekrar meydana getirmesinin gerekliliğinden de söz etmiştir (akt. Dilek, 2007).

Safran (2002), günümüzde tarih eğitiminin amacının çağdaş ülkelerde değişime uğradığını belirtmiştir. Çağdaş ülkelerde tarih dersi artık ezberlenen konulardan oluşan bir ders olmaktan çok problem çözme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi, empati kavramlarını içeren bir alan olarak görülmekte ve tarih dersi bir araştırma ve soruşturma tarzı olarak sunulmaktadır (s. 938). Safran'ın tarih eğitiminin amacına yönelik bu ifadeleri tarihsel düşünme becerilerinin önemine dikkat çekmektedir.

Tarihte olaylar yaşanmış ve bitmiş olduğundan insanların bu olaylara tanık olma şansı da mümkün değildir. Bundan dolayı tarih konuları öğretilirken doğru ve gerçek bilginin elde edilmesi için tarihsel düşünme becerilerine ihtiyaç duyulmaktadır (Lee, 2011). Tarih öğretiminde temel hedef, olguları ezberlemekten çok tarihsel becerileri kazandırmaktır (Aktın, 2016, s.114). Tarih konularının öğretiminde düşünme becerilerinin ders sürecine dâhil edilmesi öğrencilerin eleştirel, yaratıcı düşünme ve yorumlama becerilerine önemli katkılar sağlamaktadır (Ata ve Keçe, 2014).

Yapılandırmacı yaklaşımla şekillenen sosyal bilgiler derslerinde özellikle tarih öğretilirken geçmişte yaşanmış olaylar ve tarih konularıyla ilgili bilgilerin bireylere ezberletilmesi ya da aktarılması yerine tarihsel kavrama ve tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Yılmaz ve Şeker, 2011). Öğrenciler tarihsel düşünme becerilerine sahip olarak bilginin üreticisi olabilirler. Böylece tarih dersleri ezberlenen bir ders olmaktan çıkarak öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine ve analitik düşünmelerine katkı yapar hale gelebilir (Işık, 2008; 2011).

Işık (2008), tarih derslerinde becerilerin gelişmesine yönelik yapılan çalışmaların tarihsel düşünme becerilerini geliştireceğini belirtmiştir. Vella (2001), Shemilt'in 1981 yılında yaptığı bir araştırmayla beceriye dayalı tarih öğrenimi gören öğrencilerin, geleneksel tarih öğrenimi gören öğrencilerden daha başarılı olduğunu belirtmiştir (akt. Işık, 2008, s. 5).

Tarih öğretilmesiyle öğrencilerin neden sonuç ilişkisi kurabilmesi, kavramsallaştırabilmesi, kronolojik düşünebilmesi, değişim ve sürekliliğin doğasını kavrayabilmesi gibi zihinsel becerilerinin geliştirilmesi temel alınmaktadır. Öğrencilerin tarih öğretimiyle zihinsel yeteneklerini geliştirme ders kitaplarındaki sade tarihsel metinler, yakın çevrede ya da müzelerde bulunabilecek kanıtlar gibi araçlarla yapılabilir (Köksal, 2007, s. 230).

1960'lı yılların sonunda tarih felsefesi alanındaki ve akademik tarih alanındaki paradigma değişiklikleri okullardaki tarih öğretimi anlayışının değişmesine neden olmuştur (Dilek, 2016, s. 161). Bütün bu gelişmeler çerçevesinde tarih eğitimi üzerine yapılan çalışmalar Türkiye'yi de etkilemiştir. 2004 Sosyal Bilgiler öğretim programının yapılandırmacı eğitim anlayışı kapsamında yenilenmesiyle tarihsel düşünme becerilerine programda ve ders kitaplarında yer verilmeye başlanmıştır. Tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi ile öğrencilerden tarihsel doküman ve kayıtları anlaması, bağlantıları analiz edebilmesi, dokümanlardan yorumlar çıkarabilmesi, tarihsel kronolojiyi, içerikteki konuyu, problem ve olayı kavradığını gösterebilmesi beklenmektedir (Aktın, 2016, s. 114).

Bu çalışma, ABD'de NCHS (The National Center for History-Okullar İçin Ulusal Tarih Merkez Programı) tarafından belirlenmiş olan ve MEB tarafından da 2009 yılında kabul edilerek ortaöğretim tarih programında uygulanması kararlaştırılan ve bu tarihten itibaren ortaöğretim tarih programında yer alan tarihsel düşünme becerilerinin 2018 sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarına yansıma düzeyini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Literatür incelendiğinde ülkemizde tarihsel düşünme becerilerine yönelik yeterli sayıda araştırma yapılmadığı görülmektedir.

1.2. Araştırmanın amacı ve önemi

1.2.1. Amaç

Bu araştırmanın amacı; 2009 ortaöğretim tarih programında yer alan tarihsel düşünme becerilerinin 2018 sosyal bilgiler öğretim programına ve bu program çerçevesinde hazırlanan ilk ve ortaokulların 4, 5, 6, 7. sınıflarında okutulmakta olan sosyal bilgiler ders kitaplarına yansıma durumunun incelenmesidir.

1.2.2. Önem

2018 sosyal bilgiler öğretim programında "Birey ve Toplum", Kültür ve Miras, "İnsanlar, Yerler ve Çevreler", "Bilim, Teknoloji ve Toplum", "Üretim, Dağıtım ve Tüketim", "Etkin Vatandaşlık" ve "Küresel Bağlantılar" alanları olmak toplam yedi öğrenme alanı yer almaktadır (MEB, 2018). Programın uygulanmasında dikkat edilmesi gereken hususlardan biri şu cümlelerle ifade edilmiştir:

> "Program'da değer ve beceriler kazanımlarla bire bir ilişkilendirilmiştir. Ancak değer ve beceri öğretiminin hayat boyu öğrenme çerçevesinde ele alınması için söz konusu değer veya beceriler uygun görülen farklı kazanım ve öğrenme alanlarıyla da ilişkilendirilmelidir." (MEB, 2018, s.10)

Bu bağlamda, sosyal bilgiler öğretim programını oluşturan yedi öğrenme alanı tüm insan faaliyetlerini içerecek şekilde düzenlenmiştir. Tarihsel bir alanı içeren "zaman, süreklilik ve değişim" birden fazla disiplini içerdiğinden, diğer yedi öğrenme alanıyla birlikte değerlendirilebilmektedir (Aktın, 2016).

Bütün bu gerekçelere dayanılarak yapılan bu çalışmada, sosyal bilgilerin öğretilmesinde tarihsel düşünme becerilerinin sadece tarih konularıyla sınırlı kalmayıp uygun görülen tüm kazanım ve öğrenme alanlarıyla değerlendirilmesinin hayat boyu öğrenme çerçevesinde öğrenme alanlarının daha doğru, uyumlu, etkin uygulanmasına katkıda bulunabilecektir.

1.3. Problem cümlesi

Tarihsel düşünme becerilerinin 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına ve bu program doğrultusunda hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarına yansıma durumu nasıldır?

1.4. Alt problemler

Yukarıdaki ana problem doğrultusunda belirlenen alt problemler şunlardır:

1) 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin 4. sınıf ders kitaplarına yansıma düzeyi nasıldır?
2) 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin 5.sınıf ders kitaplarına yansıma düzeyi nasıldır?
3) 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin 6.sınıf ders kitaplarına yansıma düzeyi nasıldır?
4) 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin 7.sınıf ders kitaplarına yansıma düzeyi nasıldır?

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve bu programa göre hazırlanan 2019-2020 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulların 4, 5, 6 ve 7. sınıflarında okutulmuş olan sosyal bilgiler ders kitapları ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

1.6.1. Tarihsel düşünme

Tarihsel düşünme (historical thinking) tarihi kavramak, geçmiş ile ilgili yorumlar yapmak ve geçmiş zaman ile bugün arasında uygun bağlantılar oluşturmak için bireylerde geliştirilmesi gerekli olan bir yetenektir. Tarihsel düşünme geçmişin tarihten ibaret olmayıp, tarihsel gerçek ile gerçeğin farklı kavramlar olduğunu belirlemek için başvurulan bir düşünme biçimidir (Dilek, 2007, s. 55).

1.6.2. Beceri

Davranışa dönüştürülmesi beklenilen değerlerin öğrencilere sistematik bir şekilde verildiği eğitimdir (Keskin, 2008; Topkaya, 2011).

1.6.3. Sosyal bilgiler

Sosyal bilimlerin farklı alanlarındaki akademik bulgularının ilk ve orta dereceli okul çocuklarının bireysel ve toplumsal yaşam içerisindeki ihtiyaçları doğrultusunda ve kavrayışlarına uygun bir içerikle yansıtılmasını amaçlayan bir derstir (Kaur, 2004'ten akt. Aslan, 2016).

1.6.4. Ders kitabı

Pedagojik bir anlayışla hazırlanmış, belirlenen bütün bir düzende bilimsel bilgilerin öğrencilere aktarılmasının amaç edinildiği araçtır (Demircioğlu, 2011, s. 578).

1.6.5. Öğretim programı

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde ifade edilen Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları ile Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri esas alınarak hazırlanan programdır" (MEB, 2018, s. 3).

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu başlık altında ilk olarak sosyal bilgiler dersinin tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Sosyal bilgilerin ne olduğu ile ilgili literatürde yer alan çeşitli tanımlamalara ve farklı sosyal bilgiler yaklaşımlarına yer verilmiştir. Sosyal bilgiler dersinin ilk çıkış yeri olan ABD'de sosyal bilgiler eğitiminin tarihsel gelişimi ile bu dersin Türkiye'deki tarihsel süreci ve sosyal bilgiler eğitiminde önemli bir dönüşüme yol açan 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na yer verilmiştir. Ardından sosyal bilgiler-sosyal bilimler ilişkisi, sosyal bilgiler eğitiminde tarihin yeri, tarihsel düşünme ve öğrencilerde tarihsel düşünmenin gelişimi anlatılmıştır. Son olarak tezin ana konusu olan tarihsel düşünme becerilerinin tanımı yapılmış, tarihsel düşünme becerileri alt becerileriyle birlikte anlatılmıştır.

2.1. Sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi

Sosyal bilgiler XX. yy.ın başlangıcında ABD'de ilerlemecilik esasına göre yapılan eğitim reformların bir sonucu olarak ortaya çıkarılmıştır (Barth ve Spencer, 1990'den akt. Öztürk, 2009, s. 23). O yıllarda ABD'de sosyal sözcüğü birçok reformun başında kullanılan popüler sözcüklerden biriydi (Hertzberg, 1981'den akt. Doğanay, 2008, s. 78).

Amerika kıtasının dünyanın çeşitli yerlerinden yoğun göç alması, çok kültürlü bir toplum yapısının oluşmasına bununla beraber sanayi devrimi de sosyal, ekonomik birçok soruna yol açmıştır. 19. yy.da Amerikan toplumunun önde gelenleri birlikte yaşama bilincini ilerletmek ve Amerika'da yeni bir toplum oluşturmak için sosyal bilgiler dersinin öğretim programlarına girmesine vesile olmuşlardır (Çapa, 2013).

İlerlemecilik akımının etkisiyle demokratik bir toplumun oluşması için vatandaşların yetiştirilmesi amaçlanarak sosyal bilgiler dersi eğitim programlarındaki yerini almıştır. 20. yüzyılın başlarında sosyal bilgiler eğitimcileri yeniden kurmacılığı ve öğrencinin merkezde olduğu yaklaşımı benimseyerek sosyal bilgiler anlayışını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu çabalara rağmen 20. yy.ın ortalarına kadar sosyal bilgiler öğretim programının içeriğinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu yıllarda sosyal bilgiler programlarının içeriği yüksek

oranda tarih ve coğrafyadan oluşmuştur. İlerleyen yıllarda sosyal bilgiler programlarında yenileşme hareketleri başlamış, 1960'lı yıllar ile birlikte disiplinler arası bir yapıya sahip yeni sosyal bilgiler yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre sosyal bilgiler derslerinde tarih ve coğrafya bilgilerinin yeri azaltılmış, antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi ve sosyal psikoloji gibi diğer sosyal bilimler alanlarına da yer verilmiştir. Yeni sosyal bilgiler anlayışının öğrenci odaklı yapısı gereğince öğrenciler bilgiyi pasif şekilde alan rolünden çıkarılmış, bunun yerine öğrencilerin bilgiyi aktif şekilde elde eden, eleştirel düşünebilen kişiler olarak eğitilmesi amaçlanmıştır (Erden, 2000; Keskin, 2008).

Öztürk ve Dilek (2002) sosyal bilgiler anlayışının ABD'de doğup gelişmesiyle bu ülkenin eğitim sisteminden etkilenen Türkiye, Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerde de benimsendiğini belirtmiştir. Buna rağmen pek çok eğitimci sosyal bilgiler anlayışını benimsemeyerek disiplinlerin birbirinden bağımsız okutulmasının demokratik vatandaşlık değerlerinin kazandırılmasında daha etkili olduğunu savunmuşlardır. Bu nedenle, başta İngiltere olmak üzere pek çok ülkede disiplinlerin ayrı ayrı öğretilmesi anlayışı devam etmektedir (akt. Aslan, 2013).

2.2. Sosyal bilgiler nedir?

Genel olarak vatandaşlık bilgileri, coğrafya ve tarih konularının birleştirilmesinden oluşan bir ders olarak algılanan sosyal bilgiler esasında sadece bu üç dersin konularından ibaret değildir. Sosyal bilgiler tarih, vatandaşlık bilgisi ve coğrafya konularının yanı sıra sosyoloji, ekonomi gibi diğer sosyal ve beşeri bilimlerin bazı konularını da kapsar. Sosyal bilgiler eğitiminde kişilerin toplumsal ve fiziksel çevresi ile bu çevreyle ilgili ilişkileri incelenerek gereken durumlarda kişilerin seviyesine uygun olarak diğer sosyal bilimler konularına da girilmektedir (Güngördü, 2002, s. 130).

Sosyal bilgilerin eğitim sisteminde önemli bir yeri olmuştur. Bunun nedeni, sosyal bilgilerin toplumsallaşma ve sosyal, kültürel ve siyasal değer aktarımı için elverişli bir alan olarak görülmesidir. Sosyal bilgilerin tanımıyla ilgili bugüne kadar tam bir uzlaşıya varılamamış ve pek çok görüş sunulmuştur. Amerikalı eğitimciler sosyal bilgiler derslerinin içeriği ile ilgili pek çok görüş ortaya atmışlardır. Bazı eğitimciler öğretim programında iktisat ve sosyoloji bilimlerinin öğretilmesi gerektiğini savunurken bazıları kültürel çeşitlilik ve çoğulculuğa, bazıları ise tarih bilimine ağırlık verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Sosyal bilgilere ilişkin

bu gibi beklentilerin farklı olması tanımlanmasına ilişkin yaklaşımlara da yansımıştır (Aslan, 2016; Keskin, 2019).

Barr, Barth ve Shermis "The Nature of Social Studies" (Sosyal Bilgilerin Doğası) adlı eserlerinde, sosyal bilgilerin alan olarak tutarlı bir amaç ve hedefler dizgesinden yoksun olduğunu, bu durumun öğretmenlerde en iyi içerik ve en uygun yöntemlerin belirlenmesinde kararsızlık yarattığını ortaya koymuşlardır. Barr, Barth ve Shermis sosyal bilgilerin tanımlanmasının eğitimciler arasında çok fazla kabul görmediğini belirterek yine de sosyal bilgilerin tanımlanmasının zorunlu olduğunu belirtmişlerdir. Barr, Barth ve Shermis'in sosyal bilgiler tanımı sosyal ve beşeri bilimlerin vatandaşlık eğitiminde kullanılmak üzere öğretime uygun hale getirilmesi şeklindedir (Barr, Barth ve Shermis, 1978'den akt. Aslan, 2016, s.5).

Sosyal bilgiler bireye geçmişi hatırlamasını, bugünü anlamasını ve yarını kucaklamasını sağlayan sosyal ve beşeri bilimlerin içeriklerinin sistematik ve uyumlu bir şekilde kaynaştırıldığı disiplinler arası bir derstir. Sosyal bilgiler hayatın kendisini konu edindiği için bireye içinde yaşadığı toplumu daha iyi anlaması için yardımcı olur (Ambarlı, 2010). Benzer şekilde İnan'ın (2014) yaptığı tanıma göre de sosyal bilgiler bireylerin kavrama düzeylerine göre sosyal (beşeri) bilimlerin hayatın gerçeklerini ve yaşanılan toplumu ilgilendiren konularının seçilmesiyle oluşturulan bir derstir.

Erden'e (t.y., s. 8) göre ise sosyal bilgiler ilköğretim okullarında iyi ve sorumluluk sahibi vatandaş yetiştirmek için sosyal bilimlerden seçilen bilgiler esas alınarak öğrencilere sosyal hayat ve toplum ile ilgili temel bilgilerin, becerilerin, tutumların ve değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı bir alan şeklinde tanımlanmıştır.

Sosyal bilgiler dersine ilişkin yapılan tanımların en kapsamlısı 2005 yılı itibariyle değişen sosyal bilgiler öğretim programını hazırlayan komisyon tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre sosyal bilgiler şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Sosyal bilgiler, bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir." (MEB, 2005)

Sosyal bilgilerin doğup geliştirildiği ABD'de bu derse ilişkin gelişmelerin tümü NCSS (National Council of the Social Studies) tarafından yürütülmektedir. NCSS, ABD'de bu dersin öğretim programını da hazırlamaktadır (Keskin, 2008; 2019; Tay, 2013). Sosyal Bilgiler program anlayışının doğum yeri olan ABD'de sosyal bilgilerin tanımına ilişkin karmaşaya son vermek amacıyla NCSS tarafından 1992 yılında sosyal bilgiler eğitimcilerinin de üzerinde uzlaştığı alanda kapsamlı bir tanımlama getirilmiştir (Keskin, 2019; Öztürk, 2009). Bu tanıma göre sosyal bilgiler, vatandaşlık yetkinliklerinin geliştirilmesi amacıyla sosyal ve beşeri bilim dallarının entegre edildiği bir çalışma alanıdır. Bu ders okul programında antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din, sosyoloji disiplinleri ile insan bilimleri, matematik ve doğa bilimlerinin uygun içeriklerinin kullanılmasıyla sistematik ve koordineli bir çalışma alanı sağlamaktadır. Sosyal bilgiler eğitimiyle öncelikle genç nesillere küreselleşen dünyada çok kültürlü ve demokratik bir toplumda yaşayan vatandaşlar olarak kamu yararının sağlanması amacıyla şuurlu ve mantıklı kararlar alabilmelerine yardımcı olmak hedeflenmektedir (NCSS, 1992).

2.3. Sosyal bilgiler öğretiminde farklı yaklaşımlar

Sosyal bilgiler öğretim tarihi incelendiğinde birçok farklı yaklaşım ve anlayışın bulunduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlar ülkelerin eğitim sistemlerine, siyasal yönetim biçimlerine ekonomik ve toplumsal düzeylerine ve dünyada yaşanan gelişmelere göre farklılık göstermektedir (Aslan, 2016; Keskin, 2019). Bu dersin öğretimine ilişkin yaklaşımların sınıflandırılması ilk olarak 1970'de Barth ve Shermis'in yazmış olduğu NCSS'nin yayın organı Social Studies'de yayınlanan bir çalışmada yapılmıştır. 1977 yılında Barth, Shermis ve Barr tarafından kaleme alınan The Nature of Social Studies (Sosyal Bilgilerin Doğası) adlı eserde bu sınıflandırma geniş bir şekilde açıklanmıştır. Barr, Barth ve Shermis sosyal bilgiler öğretimine yön veren bu yaklaşımları üç başlık altında bir araya getirmiştir (Öztürk, 2009). Bu yaklaşımlar şunlardır:

1. *Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi*: Sosyal bilgiler öğretimindeki yaklaşımların en eskisi vatandaşlık aktarımıdır. Kültür mirasının bireylere aktarılması ve bireylerin iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmesi bu yaklaşımın temel amacıdır. Kültürel mirasın aktarılmasında geçmişe ait bilgilerin ve olguların temel toplumsal kurumların, değerlerin ve inançların kazandırılması hedeflenmektedir (Erden, 2000,

s.7). Bu yaklaşıma göre hazırlanan programın içeriği geçmiş bilgileri öğrenme, geçmiş ve gelecek ile ilgili gurur duyma, sorumluluk sahibi olma, yerinde davranışlar gösterme ve otoriteye bağlı olmayı yansıtmaktadır. Öğrenme-öğretme süreçleri öğretmen merkezli yöntemlere dayanmaktadır (Tay, 2013).

2. *Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi:* Bu yaklaşım, öğrencilerin sosyal bilimlerin araştırılma şekillerini gözlemleyerek, eleştirel düşünme becerisi edinecekleri, böylece etkin vatandaşlar olacakları anlayışı üzerine kurulmuştur. Bu görüşe göre öğrenciler sosyal bilimlere ait kuramları, kavramları, genellemeleri, yöntem ve yaklaşımları kullanarak oldukça karmaşık olan gerçek dünyadaki sorunları analiz etmeyi öğrenerek, bilinçli kararlar alabilen etkin vatandaşlar olarak demokrasinin gelişmesine katkıda bulunacaklardır (Aslan, 2016). Bu yaklaşımda sosyal bilimlerin yöntemleri kullanılmaktadır. Bunlar; araştırma, inceleme ve buluş yoluyla öğrenmedir (Tay, 2013).

3. *Yansıtıcı Araştırma Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi:* Öğrencilerin problem çözmeyi ve karar alma becerilerini öğrenmesini ve uygulamasını sağlamak bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre hazırlanan programda öğrenciler bireysel ve toplumsal problemleri tanımlayarak analiz edebilecekler ve bu bilgilere dayalı karar alabileceklerdir. Öğretim programı bu becerileri kazandıracak öğrenme süreçlerini de içermelidir. Yansıtıcı araştırma olarak sosyal bilgiler öğretiminde temel yöntem araştırma-inceleme olup, John Dewey'in görüşlerine dayanmaktadır (Öztürk, 2009).

Her üç yaklaşımda da temel amaç etkin vatandaş yetiştirmektedir. Ülkelerin sosyal bilgiler öğretim yaklaşımları değiştikçe yetiştirilmek istenen vatandaş özellikleri de değişmektedir (Eryılmaz, 2019; Keskin, 2019). Sosyal bilgiler eğitimcileri son yıllarda yukarıda açıklanan üç yaklaşımdan da faydalanmaktadır. Sosyal bilgiler öğretim programının yapısı toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Her toplum kendi ihtiyaçlarını ve eğitim felsefesini göz önünde bulundurarak sosyal bilgiler öğretim programını geliştirmektedir. Buna göre programların kapsamı da toplumların kültürel özelliklerine, yapılarına göre teknolojik ve sosyolojik gelişmeler doğrultusunda değişmektedir (Erden, 2000, s. 8-9).

2.4. Türkiye'de sosyal bilgiler eğitiminin tarihsel gelişimi

Sosyal bilgilerin Türkiye'de bir ders olarak kabul edilmesi ilk defa 1968 yılında olmuştur. Bu yılın öncesinde sosyal bilgiler kapsamında tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi konuları ilkokullarda ayrı birer ders şeklinde okutulmuştur (Çapa, 2013).

Türk tarihinde Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinin eğitim anlayışlarında insanlara yol gösteren ilkelerin, ahlaki esasların varlığından söz etmek mümkündür. Bu dönemde üretilen edebi eserlerde iyilik, cömertlik, cesaret gibi değerlerin yer aldığı görülmektedir (Akyüz, 2009'den akt. Deveci, 2013, s. 21). Bu durum bize İslamiyet'in kabul edilmesinden önce de Türklerde Sosyal bilgiler eğitiminin varlığını göstermektedir. İslamiyet'in kabul edilmesinden önce Türker'in töre anlayışı çocukların ve gençlerin eğitilmesinde önemli bir rol oynamıştır. İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra ise, çocuk ve gençlerin eğitilmesinde töre ile birlikte dini bilgiler de eklenmiştir (Tay, 2013).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra medrese adı verilen planlı eğitim kurumları açılarak yaygınlaştırılmıştır. Dönemin devlet adamları da eğitime büyük önem vermiş ve bu eğitim kurumlarında önemli bilim insanları yetişmiştir. Bu dönemde yetişen Farabi, İbn-i Sina gibi bilim insanlarının görüşleri sosyal bilgiler eğitiminin içeriğini yansıtmaktadır (Deveci, 2013).

Sosyal bilgilerin tarihçesi kapsamında Selçuklu döneminde kurulan Nizamiye Medreselerinde tarih dersine (İslam tarihi), Osmanlı zamanında ise Fatih (Sahn-ı Semaniye) ve Süleymaniye (Sahn-ı Süleymaniye) medreselerinde de tarih ve coğrafya dersleri okutulmuştur. Coğrafya dersine heyet (sema ve arz), tarih dersine de edebiyat içinde yer verilmiştir. Darü't-talim, mektep, sıbyan mektebi adı verilen ilkokul düzeyinde eğitim veren okullarda ana ders Kur'an-ı Kerim'in okunması olmuştur. Bunun yanında gerektiğinde tarih konuları da anlatılmıştır. Tanzimat hareketleriyle birlikte 1839 yılında sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında eğitim veren rüştiyeler kurulmuştur (Çapa, 2013).

Osmanlı eğitim sistemi içinde sosyal bilgilerin içeriğini oluşturan tarih ve coğrafya dersleri ilk defa Tanzimat döneminden sonra okul programlamalarına girmiştir (Tay, 2013). Eğitim alanında önemli gelişmeler 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle yaşanmıştır. Bu nizamname ile eğitim kurumlarında standartlaştırılmış bir modele

geçilmiştir. Bu nizamnameye göre sıbyan mekteplerinde "Muhtasar Tarih-i Osmani" ile "Muhtasar Coğrafya" derslerine yer verilmiştir. (Aslan, 2016).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden önce Osmanlı İmparatorluğu'nda pek çok rüştiye açılmıştır. Erkek rüştiyelerinde sosyal bilgiler dersinin kapsamına giren coğrafya, tarih-i Osmani ve tarih-i umumi derslerine kız rüştiyelerinde ise muhtasar tarih ve coğrafya derslerine yer verilmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) iptidaiye adlı eğitim kurumlarının müfredatlarında tarih ve coğrafya derslerine yer almıştır. 1892 yılında üç yıllık iptidaiyelerin öğretim programına mülahhas tarih-i osmani ve muhtasar coğrafya dersleri konulmuştur. İdadiye ve rüştiyeler için çıkarılan 1898-1899 tarihli Maarif Salnamesinde bu okulların ders programında tarih ve coğrafya derslerinin yer aldığı görülmektedir. 1904 yılında iptidaiyeler için hazırlanan öğretim programında yalnızca Muhtasar Tarih-i Osmani dersi konulmuştur. II. Abdülhamid döneminde Protestanlara ait iptidaiye, rüştiye ve idadilerde de coğrafya ve tarih derslerine yer verilmiştir (Çapa, 2013).

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra 1910 yılından itibaren iktidarda olan İttihat ve Terakki Fırkasının hedeflerine göre batılılaşmanın da etkisiyle ders kitapları ile öğretim programları yeniden düzenlenmiş, ilk ve ortaöğretim kurumları yeniden yapılandırılmıştır. 1913'te iptidaiye mekteplerinde tarih-i umumi, tarih-i osmani, coğrafya-i osmani gibi sosyal bilgiler programının kapsamına giren dersler okutulmuştur. Ortaöğretimde ise rüştiyelerle mekatib-i iptidaiyeler birleştirilerek sultani adı verilen eğitim kurumları açılmış idadiler de sultanilere çevrilmiştir. Sultanilerin öğretim programlarında da tarih-i kadim, tarih-i osmani, coğrafya gibi sosyal bilgiler dersinin kapsamına giren dersler yer almıştır (Aslan, 2016).

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk müfredat programı yürürlüğe girmiştir. 1924 öğretim programında da sosyal bilgiler konularını içeren coğrafya, musabahat-ı ahlakiyye, tarih ve malumat-ı vataniyye derslerine yer verilmiştir (Keskin, 2002, s. 136).

Amerikalı eğitim bilimci John Dewey 1924 yılında Türkiye'ye gelerek eğitim programlarının gereksinimlerinin belirlenmesinde, sorunların belirlenip çözüm önerilerinin geliştirilmesinde katkıda bulunmuştur. Dewey, Türk eğitim sistemini inceleyerek rapor hazırlamıştır. Dewey'in raporuyla okulların eğitim öğretim programlarının zamanın gereksinimlerine göre değiştirilerek geliştirilmesi önemli hale gelmiştir (Gökmenoğlu ve Eret, 2011).

Dewey'in etkisiyle 1926 yılında hazırlanan ilk mektepler müfredat programı yeniden düzenlenmiştir (Aslan, 2016). 1924 öğretim programında "Muhasabat-ı Ahlakiyye" ve "Malumat-ı Vataniyye" adıyla yer alan dersler 1926'da "Yurt Bilgisi" adını almıştır (Keskin, 2002; 2008; 2019; Yalçın, 2019). Bu programda sosyal bilgiler kapsamına giren derslerin konuları birleştirilerek ilkokulların ilk üç yılında "hayat bilgisi" dersi, 4. ve 5. sınıflarda "yurt bilgisi" dersi okutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde sosyal bilgiler açısından bir diğer önemli gelişme de 1931 yılından itibaren okullarda okutulan "vatandaş için medeni bilgiler" adlı kitabın yazdırılması olmuştur. Atatürk'ün isteğiyle Afet İnan tarafından yazılan bu kitap yurt bilgisi derslerinde okutulmuştur (Aslan, 2016).

1924, 1926, 1930, 1932, 1936 ve 1948 öğretim programlarında tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerinin ayrı ayrı okutulmuş; 1926 tarihli ilk mektepler müfredat programı zaman zaman değişikliğe uğrayarak 1962 yılına kadar uygulanmıştır (Çapa, 2013; Tay, 2013).

1962 yılında tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri birleştirilmiş, bu dersler ilkokul program taslağında "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adıyla yer almıştır (Öztürk, 2009). 1968 programında ise tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri "Sosyal Bilgiler" adıyla birleştirilerek ilkokulun dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulmaya başlanmıştır (Deveci, 2013). 1968 ilkokul programı zaman zaman değişikliğe uğramasına rağmen büyük ölçüde uygulanarak 2000'li yıllara kadar gelmiştir (Aslan, 2016). İlkokul düzeyinde 1968 yılında gerçekleşen sosyal bilgiler dersinin ortaya çıkışı, ortaokul düzeyinde 1970-71 yılında yayınlanan ortaokul programları ile olmuştur. Bu sosyal bilgiler program MEB tarafından 1973 yılında ayrıca basılmıştır (Keskin, 2019).

1985 yılı itibariyle ortaokullarda sosyal bilgiler dersi kaldırılarak yerine "Milli Tarih", "Milli Coğrafya" ve "Vatandaşlık Bilgisi" dersleri konulmuştur (Kabapınar, 2019; Keskin, 2019). 1997 yılında sekiz yılık temel eğitimin uygulamaya konulmasıyla beraber milli tarih ve milli coğrafya dersleri kaldırılarak ilköğretim 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda tekrar sosyal bilgiler dersi okutulmaya başlanmıştır (Sözer, 2008'den akt. Deveci, 2013; Keskin, 2019). Bu program 2005 yılına kadar uygulanmıştır. 2005 yılında yapılandırmacı anlayışın hâkim olduğu ve tamamen öğrenci merkezli sosyal bilgiler öğretim programı yayınlanarak sosyal bilgiler öğretiminde yeni bir döneme geçilmiştir. 2005 programı şu an uygulanan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın öncüsü olup, her ikisinde de yapılandırmacı anlayış hâkimdir.

Dolayısıyla 2018 programının şifreleri 2005 programında gizli olduğundan 2005 sosyal bilgiler programı ana hatlarıyla aşağıda tanıtılmıştır.

2.4.1. 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Sekiz yıllık temel eğitime geçişte öğretim programlarında yapılan değişikliklere rağmen Avrupa Birliği ile uyum süreci, UNESCO ve diğer uluslararası ölçekte kuruluşların eğitimle ilgili değerlendirmeleri sonucunda Türkiye'de program geliştirme çalışmaları sürekli devam etmiştir. 2003 yılında başlayan program geliştirme çalışmalarında birçok ülkenin programı incelenmiştir (Aslan, 2016).

Yapılan çalışmalar sonucunda 2 Nisan 1998 tarihinde 2487 Sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 62 sayılı kararı ile kabul edilen ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programı 2004-2005 öğretim yılı sonunda uygulamadan kaldırılarak, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 12.07.2004 tarih ve 118 sayılı kararı ile ilköğretim sosyal bilgiler (4. ve 5. sınıf) öğretim programı ile 30.06.2005 tarih ve 188 karar sayısı ile de ilköğretim sosyal bilgiler (6. ve 7. sınıf) öğretim programı yenilenerek uygulanmaya başlanmıştır (Akdağ, 2009).

Yenilenen sosyal bilgiler öğretim programı 2004 senesinde okullarda uygulamaya konulmuş, 2005 senesinden itibaren ise kademeli şekilde ilköğretim okullarında uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye genelinde uygulanmaya konması ise 2007-2008 eğitim-öğretim döneminde olmuştur (Ata, 2007'den akt. Akdağ, 2009, s. 16). 2005 sosyal bilgiler öğretim programının temel alındığı yaklaşım, öğrencinin bilginin üreticisi ve kullanıcısı olabilmesi için gereken beceri, kavram ve değerler ile donatılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olmasının sağlanmasıdır (Ata, 2009).

2005 sosyal bilgiler öğretim programı ilerlemeci eğitim felsefesinin temel özellikleri ile constructivist (yapılandırmacı, oluşturmacı ve inşacı) yaklaşım esas alınarak hazırlanmıştır (Beyaztaş, Kaptı ve Senemoğlu, 2013). Yapılandırmacı öğrenme anlayışına göre tüm öğrenme sürecinin merkezinde öğrenci vardır. Amaç öğrencinin birey olarak gelişimidir. Öğrencinin böyle bir öğrenme ortamı içinde kendi ahlaki değerler sistemini geliştirmesi, toplum içindeki değerleri ve inançları araştırması amaçlanmaktadır. Böylece öğrencinin kişisel, sosyal ve ahlaki sorunları tanıyacak becerileri elde etmesi hedeflenmektedir (Kabapınar, 2019).

MEB tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının giriş kısmında programın vizyonu ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

> "21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektedir" (Kabapınar, 2019, s.42).

Yeni programda sosyal bilgiler dersinin tanımında da değişikliğe gidilmiştir. Önceki yaklaşımlarda bu ders tarih, coğrafya ve vatandaşlık konularıyla sınırlandırılmış bir çerçeve çizerken yeni yaklaşımda bu konularla beraber antropoloji, hukuk, felsefe, psikoloji, sosyoloji, ekonomi konuları da yer almıştır. Bu disiplinleri yansıtan öğrenme alanları oluşturularak öğrenme alanlarına uygun olarak da üniteler belirlenmiştir. Yeni öğretim programı "yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler eğitimi", "sosyal bilim olarak sosyal bilgiler öğretimi" ve "vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler öğretimi" geleneklerini yansıtmaktadır (Ata, 2009).

2.5. Sosyal bilgiler ve sosyal bilimler ilişkisi

Akademik bir disiplin grubu olarak sosyal bilimler dünyanın ve hayatın insan ve toplumla ilgili taraflarını inceler. Sosyal bilimlerin sanat ve beşeri bilimlerden temel farkı, insanlığın incelenmesinde nitel ve nicel bilimsel yöntemlerin kullanımını içermesidir (Vikipedi, 2021). Sosyal bilimlerin kapsamına antropoloji, ekonomi, eğitim bilimleri, iletişim bilimleri, tarih, coğrafya, dil bilimi, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, suç bilimi, sosyoloji, psikoloji, müzikoloji ve hukuk disiplinleri girmektedir. Sosyal bilimler vasıtasıyla insanlık yararına bilgiler üretilir. Eğitim yoluyla sosyal bilimlerden elde edilen bilgiler, beceriler ve tutumlar bireylere kazandırılır. Sosyal bilimlere ait bilgiler de sosyal bilgiler aracılığıyla çeşitli disiplinlerin bir araya getirilmesi yaklaşımıyla bireylere sunulmaktadır (Tay, 2013).

Genel algıya göre sosyal bilgiler tarihin ve coğrafyanın konularını içeren bir ders olarak bilinmekteydi. Ancak 2004 yılında hazırlanan öğretim programında bu algı değişmiştir. Yeni sosyal bilgiler anlayışında tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe,

uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler disiplinleri ile vatandaşlık konularını yansıtan öğrenme alanları tek ünitede birleştirilmiştir. Böylelikle bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesi için yardımcı olmak hedefi gerçekleştirilmiş olacaktır (Turan ve Ulusoy, 2013).

Sosyal bilgilerin içeriği insana dair her türlü bilgiyi başka bir deyişle beşeri ve sosyal bilimlerin tamamını kapsar. Sosyal bilimler insana ilişkin her çeşit konuyu, toplumlararası ilişkileri ve toplumların yaşam şekillerini araştıran oldukça geniş bir alandır. Sosyal bilgiler dersi ise bu disiplinlerden elde edilen bilgilerin genellikle disiplinler arası bir yaklaşımla öğrencilere sunulduğu bir derstir (Keskin, 2002; 2019). Sosyal bilgiler dersine içerik sağlayan en önemli disiplinlerden biri ve bir görüşe göre en önemlisi tarihtir. Aşağıda bu disiplinin sosyal bilgiler ile olan ilişkisi ve tarihsel düşünme becerileri bağlamında incelenmiştir.

2.6. Tarih nedir?

Tarih (te'rih) kelimesi Türkçe'ye Arapça'dan geçmiştir. Kelime anlamı olarak tarih, "aya göre tayin etmek, bir olayın meydana geldiği günü ve yılı bunların rakamla yazılışını, bir şeyin oluş zamanını ve olaylar dizisini tespit etmek" şeklinde anlamlar taşımaktadır. Tarihin batıdaki karşılığı ise Yunanca istoria'dan türetilmiş historia, histoire, history sözcükleridir (Fayda, t.y.).

İnsanı ve insanın ortaya koyduklarını bilimsel olarak ele alan sosyal bilimlerin temel disiplinlerinden birisi de tarihtir. Geçmişten günümüze insanlığın yaşantısını, deneyimlerini, incelemeyi amaç edinen tarih disiplininin tarihçiler tarafından çeşitli tanımlamaları yapılmıştır (Turan ve Ulusoy, 2013). Türk Dil Kurumu (TDK) tarihin tanımını şu şekilde yapmaktadır:

> "Toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bilim" (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, t.y.).

Tarih, en sade şekliyle "geçmişin bilimi" olarak tanımlansa da Fransız tarihçilerden Marc Bloch tanımların bilimleri sınırladığı fikrinden hareketle tarihi "zaman içinde insanların ilmi" şeklinde tanımlamıştır. ABD'li Turner ise tarihi "geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan eleştirel ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılar" olarak yorumlamıştır. Lucien Febvre ise tarihi "geçmişin ve bugünün incelenmesi" olarak açıklamıştır (Çapa, 2013, s.124).

Tarih, insanlara kimlik duygusu verir ve insanların kendilerini, ait oldukları toplum ve insanlığın kültürel kökleri ile devir aldıkları mirası anlamalarına olanak sağlar. Tarih bir bilim olarak 19. yüzyıldan sonra önem kazanmaya başlamıştır. 19. yüzyıl sonlarına kadar daha çok siyasi tarih olarak algılanan geleneksel tarih anlayışı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren değişime uğramıştır. Bu dönemin tarih anlayışında siyasi tarihin yanı sıra toplumsal olaylar da yer almıştır (Turan ve Ulusoy, 2013).

Erden'e (t.y., s. 36) göre tarih geçmişteki olayları inceleyen ve kaydeden bir disiplindir. Tarih insanların geçmişte yapmış olduğu eylemlerle ilgilidir. Tarihçiler geçmişte yaşanmış olayları açıklayabilmek ve bu olaylarla ilişkin sorulara cevap verebilmek amacıyla olaylara ilişkin bilgi (kanıt) toplayarak, olguları kaydeder, elde ettikleri bilgileri örgütleyip ve yorumlayarak sunarlar.

Carr (1996) tarihi "tarihçi ile olgular arasında kesintisiz bir etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur" şeklinde tanımlamıştır. İbn Haldun'a (1968) göre ise tarih insanların ve toplumların hal ve vaziyetlerinin ne şekilde değiştiğini, devlete sınırlarının, gücünün ve kudretinin ne şekilde arttığını, ölüm ve yok olma zamanı gelene kadar dünyayı ne şekilde imar ettiklerini insanlığa bildirmektedir (akt. Aktın, 2016, s. 92).

Ulusoy'a (2009) göre ise tarih geçmişte yaşanan olayları ele alarak geleceğe yön veren bir bilimdir. Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında yaşanan tüm bu süreçlerde insanlığa savaş ve barışlar, tabii afetler, icatlar ve buluşlar, zamana göre değişen korunma, barınma ve yaşam şekilleri ve kurumlar ile ilgili bilgiler verir. Dilek (2007) "Tarih, geçmişi inceleyen bir çalışma disiplinidir. Dolayısıyla hiçbir suretle kendisi değildir" (s.23) ifadesiyle tarihin geçmişin aynası olmadığını, tarihsel bir konunun tek bir yorumunun olmadığını, tarihsel belgelerin bile aynı olay için farklı bilgiler içerebileceği şeklinde çıkarımda bulunmuştur.

2.7. Tarih öğretimi

Sosyal bilimlerin önemli disiplinlerinden birisi olan tarihin niçin öğretilmesi konusu geçmişten günümüze tartışma konusu olmuştur. Zamanla değişen toplumsal beklentiler ve bilimsel gelişmeler tarih eğitiminin genel amaçlarına kaynaklık etmiş ve bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan müfredatlar eğitim programlarındaki yerini almıştır. Toplumsal beklentiler, bilimsel gelişmeler hatta siyasi kişiler tarih öğretiminin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Eğitim tarihi

incelendiğinde zaman içerisinde tarih öğretiminin çeşitli şekillerde değiştiği ve farklılaştığı görülmektedir. XX. yüzyılın ilk yarısına kadar tarih eğitiminin amacı, geçmişin bilgisini ve kültürünü gelecek nesillere aktarmak olmuştur (Demircioğlu, 2016).

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler 1960'lı yılların sonunda İngiltere'de yeni tarih öğretimi anlayışının doğmasına sebep olmuştur. Yeni tarih eğitimi ile çağın ihtiyaç duyduğu insan modelinin özellikleri olan problem çözme ve düşünme becerilerini bireylere kazandırmak hedeflenmiştir. Tarihin neden öğretilmesi gerektiği ile ilgili tartışmalar bilimsel çalışmaların hızlanmasına neden olmuştur. Yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda tarih öğretiminin bireylere kazandıracağı özellikler ve yetenekler ortaya çıkarılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmaların ilki sayılan 1971 tarihli Coltham ve Fines'ın "Tarih Öğretiminin Eğitimsel Amaçları" adlı eserinde tarih eğitimi ayrı bir disiplin olarak tanımlanarak bu dersin öğrencilere kazandıracağı beceri ve yetenekler ortaya konmuştur (Demircioğlu, 2009). Bu beceri ve yetenekler şu şekilde sıralanmıştır (Safran, 1993):

- Sözcük edinme,
- Referans becerileri,
- Hafızaya yerleştirme,
- Kavrama,
- Çeviri,
- Analiz,
- Öteleme,
- Sentez,
- Yargı ve değerlendirme ve
- İletişim becerileri.

İngiltere modern tarih öğretiminde öncü ülkelerden birisidir. Bu ülkede tarih öğretim programı öğrencilerin tarihsel düşünmeye ilişkin becerilerini geliştirecek şekilde oluşturulmuştur. İngiltere'de tarih öğretimi üzerine hazırlanan öğretim programına dâhil edilen beceriler şu şekilde sıralanmıştır (Demircioğlu, 2009, s. 229):

- Kronolojik anlama (chronological understanding),
- Geçmişteki değişim, insan ve olayları anlama ve bilme (knowledge and understanding of events, people and changes in the past),
- Tarihsel yorum (historical interpretations),
- Tarihsel soruşturma, araştırma (historical enquiry),
- Organizasyon ve iletişim (organisation and communication).

Modern tarih öğretimi anlayışı zamanla diğer gelişmiş ülkelere de yansıyarak tarih öğretimi ağırlıklı olarak öğrencinin bilginin pasif alıcısı konumundan çıkıp öğrenme süreçlerinde aktif olarak yer aldığı bir anlayışla öğretilmeye başlanmıştır. Günümüzde ise modern toplumların birer öğesi olan küreselleşme, çok kültürlülük ve kişisel farklılıklar gibi unsurların başta Batı Avrupa ve Amerika merkezli eğitime yansıdığı, bunun doğal sonucu olarak da bu ülkelerin tarih eğitim anlayışlarına bu unsurların yansıdığı görülmektedir (Demircioğlu, 2016). Ülkemizde ilkokul ve ortaokul düzeyinde tarih öğretimi sosyal bilgiler dersi kapsamında gerçekleştiğine göre, aşağıda öncelikle sosyal bilgiler öğretiminde tarihin yerine değinilmiş ve devamında günümüzde tarih ve sosyal bilgiler eğitiminde çok önemli bir yere sahip olan tarihsel düşünme becerileri tanıtılmıştır.

2.7.1. Sosyal bilgiler öğretiminde tarihin yeri

Sosyal bilimler alanında baskın olarak öne çıkan ve okul düzeyindeki sosyal bilgiler öğretiminde bu derse temel anlamını veren disiplinlerden birisi ve belki en önemlisi tarihtir. Tarih, insanlığın doğal ve kültürel belleği olarak tanımlanmaktadır. Tarih bilimi insanlığın olumlu veya olumsuz şekilde meydana getirdiği olguların bir anlam ifade edecek şekilde yorumlandığı ve eleştirel açıdan değerlendirildiği bir disiplindir. Tarihin alanı geçmişte olup bitenler ve yaşanmışlıklardır. Tarihin geçmiş zaman olmaktan çıkarılarak metodolojik ve disipliner bir bakış açısıyla güncel tarihe dönüştürülmesi geçmişte kalmış ve tarihsel zamanla ifade edilen konunun belgeler ve kalıntılar ile anlamlandırılıp, tarihçinin zihninde yeniden vücut bulmasıyla mümkün olmaktadır (Kabapınar, 2019).

Tarih dersleri sayesinde bireyler toplumların geleneklerini, siyasi ve sosyal yaşantılarını ve yapılarını daha iyi tanıma ve inceleme fırsatı bulurlar. Geçmişten günümüze maddi manevi miras bırakan milletler, medeniyetler ve insan toplumları tarih dersleri sayesinde daha iyi

tanınır. Milletlerin varoluşunu etkileyen olumlu ve olumsuz koşullar analiz edilerek böylece öğrencilere iyilik yapma ve kötülükten uzaklaşma bilinci ile ahlaki değerler kazandırılır (Turan ve Ulusoy, 2013). Şimşek (2006) tarih bilincini kişilerin zamanda kendilerini konumlandırabilmesi, sosyal olayları bu durumun ve konumun değerlerine göre oluşan bakış açısıyla değerlendirebilmesini sağlayan zihinsel beceriler olarak açıklamıştır.

Farris (2001) tarihsel düşünme becerilerinin önemine dikkat çekerek sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının öğretimini öğrencilerin tarihsel sorgulama (historical inquiry) becerilerinin geliştirilmesine yönelik olması gerektiğini belirtmiştir. Tarihsel sorgulama becerisi ile öğrenciler geçmişte yaşanmış olayları ve tarihsel konuları oluş sırasına göre sıralayarak kanıt ve bilgileri kullanarak olayların meydana geliş sebeplerini bulabilirler (akt. Öztürk, 2009). Sosyal bilgiler dersini oluşturan sosyal bilimler disiplinlerinin içinde tarih her zamanki önemini korumaktadır. Tarih disiplini, özellikle vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık bilinci konularında en önemli işlevi üstlenmektedir (Turan ve Ulusoy, 2013). Öğrenciler tarih konularını öğrenerek, hem mensubu bulundukları ülkenin hem de diğer ülkelerin tarihlerini yakından tanıma fırsatı bulurlar. Vatandaşlık eğitiminin en önemli amaçlarından birisi olan kültürel mirasın yeni nesillere aktarılmasında tarih eğitiminin önemi büyüktür. Bu nedenle tarih eğitimi aynı zamanda vatandaşlık eğitimine de yardımcıdır (Öztürk, 2009).

2.7.2. Tarihsel düşünme nedir?

Tarih ve sosyal bilgiler programları son yıllarda Kuzey Amerika ve Avrupa'da tarih disiplinin ve öğrenmenin doğasına yönelik yeni anlayışlar doğrultusunda tekrar düzenlenmiştir. Yeni tarih öğretimi modellerinde farklılıkları dikkate alma, çok kültürlülük ile farklı tarihsel yorumlara yer verme gibi çoklu bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Bu anlayışla tarih öğretiminde öğrencilerin birincil ve ikincil kaynaklarla çalışması, tarihsel kanıtı değerlendirebilmesi, tarihsel düşünebilmesi, eleştirel düşünebilmesi ile tarihsel sorgulama ve empati becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Dilek, 2016).

Dilek (2007, s. 55) tarihsel düşünmeyi "tarihi anlamak, geçmiş hakkında yorumlar yapmak ve geçmişle güncel arasında köprüler kurmak açısından öğrencilerde geliştirilmesi gereken bir yetenek" olarak tanımlayarak tarihsel düşünmeyi, geçmişin tarih olmadığı düşüncesinden hareketle tarihsel gerçek ile gerçekliğin birbirinden farkı kavramlar olabileceğini belirlemek için başvurulması gerekli bir düşünce biçimi olarak ifade etmiştir.

Tarihsel düşünme geçmişi anlamak için birincil kaynak belgeleri değerlendirmek ve analiz etmek için bir dizi okuryazarlık becerisidir (Wikipedia, 2021). Tarihsel düşünme aynı zamanda tarihsel muhakeme ve mantıklı düşünmedir. Geçmişe ilişkin bilgi edinilirken geçmişte yaşanmış olaylar arasındaki ilişkinin mantığa uygun şekilde incelenmesi tarihsel muhakemeyi, tarihi olayların değerlendirilmesinde tarihçinin kullandığı yöntemler ile bu yöntemlere dayalı şekilde bilginin üretilmesini anlamak ise mantıklı düşünmeyi kapsamaktadır (Demircioğlu, 2009).

Chowen (2005), tarihsel düşünmeyi geçmişi anlamak amacıyla bakış açısı ve algılanan gerçeklerle beraber tarihsel bilginin kullanılması süreci şeklinde tanımlamaktadır. Tarih çalışmalarında tarihte düşünme veya tarihsel düşünme gibi ifadeler aynı zamanda üst düzey düşünme veya eleştirel düşünme becerilerini kullanma olarak da ifade edilmektedir. Son yıllarda araştırmacılar, tarihsel düşünmeyi bir tarihçi gibi düşünme olarak da tanımlamışlardır. Kaplan (2005), çalışmasında tarihsel düşünme becerilerini kronolojik düşünme, tarihsel anlama, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel araştırma becerisi, tarihsel konuların analizi ve karar verme ve tarihsel kavramlar olarak belirtmiştir.

Dilek ve Alabaş (2016), tarihsel düşünmeyi "…öğrencileri tarihsel uslamlama, tarihsel hikâyeleri dinleme ve okuma, sebep ve sonuçlar arasındaki ilişkiyi düşünme, yaşlı kişilerle mülakatlar, belge, fotoğraf, tarihsel gazeteler, müze ve tarihi mekânlarda bulunan geçmişten her türlü kalıntıların analizi, kendi tarih şeridini ve hikâyesini oluşturmaları" (s.148) şeklinde ifade etmektedir. Tarihsel düşünmenin gelişimi öğrencilerin bir tarihçi gibi çalışmalarını gerektirir. Bir tarihçinin tarihçi olabilmek için geçirdiği aşamalar, sadeleştirilip, basitleştirilerek öğrencilere sunulmalıdır. Öğrencilerin tarihçi gibi çalışabilmesi için ders kitaplarının yanı sıra öğretmenlerin uygun bulduğu araştırma eserlerinden bölümleri, tarihsel kaynakların fotoğrafları gibi kaynakları da kullanılabilirler (Dilek ve Alabaş, 2016, s. 148).

Nichol'e göre (2003) tarih yaratıcı bir sanattır. Bu nedenle tarihsel düşünme yeteneği mantığa uygun ve çıkarsamacı olmalı, sempati, empati ve imgelemi kullanma gibi zihni yetenekleri de kullanmalıdır (akt. Dilek ve Alabaş, 2010). Köksal (2007) tarihsel düşünmenin bireyin doğuştan ve doğal olarak sahip olduğu bir yetenek olduğu düşüncesindedir. Tarih eğitimi ile bu doğal ve doğuştan gelen yetenek bireyin özelinden çıkarak daha geniş bir alana yayılabilir.

Keçe (2015) tarihsel düşünme becerilerini ders süreçlerinde kullanmanın öğrencileri tarih okuryazarı yapabileceğini ifade etmiştir. Tarih eğer geçmişin bilimi ise, geçmişte yaşanmış olayların, şahsiyetlerin, koşulların üzerinde düşünmek gerektiğini ifade ederek tarihsel olayları farklı bakış açılarıyla değerlendirmenin tarih derslerini ezbercilikten uzaklaştıracağını belirtmiştir. Parker (2012), tarih eğitimi için bir uçak analojisi kullanmıştır. Uçak operasyonel iki kanadı olmadan uçamaz. Tek kanatta öğrenciler okuyarak başkalarının bakış açısıyla şekillenen tarihi anlatılara maruz kalırken diğer yandan öğrencilere bireysel yorumlamalarını yapabilmeleri için yardım edildiğinden tarihsel muhakeme ile yüz yüze kalırlar (akt. Murray, 2013). Tek kanatla öğrenci anlama, okuma ve tarihsel özümseme ile ilişkilendirilir; diğer kanatta ise öğrenciler bilgiyi inşa etme, yazma veya çoğu kişinin deyimiyle tarihi yaparlar. Fakat genellikle derslerde "tarih yapma" eylemi terk edildiğinden öğrenciler tarih derslerini gereksiz ve sıkıcı bulurlar. "Tarih yapma" eylemi ise etkin, sosyal olarak yapılandırılmış sınıflarda gerçekleştirilir (Murray, 2013, s. 37).

Tarihsel düşünme bir tarihi hikâyeyi okumanın veya anlatmanın çok daha fazlasını ifade eder. Bununla birlikte tarihsel hikâyeleri okumayı ve anlatmayı da kapsar. Tarihsel düşünme karmaşık ve zordur. Lee ve Ashby (2000) ilkokul öğrencilerinin tarihsel düşünme becerileri ile ilgili yaptıkları araştırmalarında öğrencilerin geçmiş dönemlerin birliğini ve önemini anlamayı geliştirebildiklerini fakat nedeni ve etkisini anlamak için açıkça öğretilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Birçok öğretmen öğrencilerin tarihsel kaynakları anlama yeteneklerine şüpheyle baksa da, araştırmacılar küçük yaştaki öğrencilerin uygun düşünme araçları ve öğretmen desteği ile tarihsel kaynakları yorumlamaya ve okumaya yönlendirilebileceğini önermişlerdir (akt. Murray, 2013).

Heyking (2004) tarihsel düşünme becerilerinin gelişimi için olayların sıralanması, modellerin analizi ve olayların bağlam içinde yerleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Heyking'e göre tarih sadece geçmişin hikâyesi olmayıp, zaman içinde hayat hakkında bireyler ve toplumlar için anlayış geliştirmeye yardımcı olan bir sorgulama biçimidir. Bilişsel gelişim üzerine yapılan önceki çalışmalar tarih öğretiminin on dört yaşına kadar öğrenciler için uygun olmadığını gösteriyordu. Britanyalı araştırmacı Hillary Cooper araştırmasında "geçmiş" kavramının çocukların sosyal ve fiziksel çevresinin bir boyutu olduğunu ve doğumdan itibaren bu kavramla etkileşim halinde kaldıklarını belirtmiştir. Barton ise, ilkokul çağındaki çocukların sosyal ve ekonomik konuları anlamakta güçlük çektiklerinden siyasi, ekonomik ve askeri

tarihin uzun ve ayrıntılı anlatımının ilkokul çağındaki çocuklar için uygun olmadığını belirtmiştir. Bunun yerine ilkokul düzeyinde tarih öğretimin çocukların kendilerinin tarihsel bir aktör olduklarını anlamalarına, potansiyel yeterliliklerini keşfetmelerine yardımcı olmaktadır. Geçmişteki insanların eylemlerinin bugün bizi etkilediğini anlamak ve bugünkü eylemlerimizin gelecek nesilleri etkileyeceğini düşünmek tarih öğretiminin vatandaşlık eğitimine en önemli katkısı olduğu da belirtilmiştir. Çocuklar için tarihsel düşünmenin önemi sadece geçmişi düşünmek olmayıp kendini geçmişin birer mirasçısı ve geleceğin yaratıcısı olarak görmeyi de içermektedir. Tarih öğretimi çocuklara gelecekte dünya için fark yaratmaları imkânını sunmaktadır. Bununla birlikte tarihi yerlerin korunması veya tarihi anıtların dikilmesi gibi projeler çocukları topluma hizmet etmenin faydalarını görmelerine yardımcı olacaktır

Dilek (2007) tarihsel düşünmenin gerçekleşmesinde tarihsel dil ve kavramların öğretilmesinin önemini şu ifadelerle açıklamaktadır:

> "Bireyin dil gelişimi ile tarih düşüncesinin gelişimi arasında pozitif bir etkileşim vardır. Ausubel ve diğerlerine göre kavramların öğrenilmesinde dilin çok önemli bir rolü vardır. Dil soyut ve karmaşık kavramların öğrenilmesinde zihinsel işlemleri yansıttığı gibi sınırlar da. Dil aynı zamanda kültürel birliğin de sembolüdür ve bireyler arası bilişsel iletişimin kaynağıdır. Birey yazılı kelimelerin taşıdığı anlamların farkında olmakla kendi düşünce ufkunun sınırlarını da belirler." (Dilek, 2007, s.65)

Erdoğan (2007) zaman kavramının tarihsel düşüncenin esaslarından biri olduğunu ifade ederek bu kavramın çoğu kez öğrenciler için sorun teşkil ettiğini ifade etmektedir. Buna göre öğrencilerde tarihsel düşünme becerisinin alt yapısını oluşturan geçmişin dili olan kavramlar tarihsel bağlamın oluşmasında öncül bir role sahiptir. Geçmişin bugünden farklı olduğunu anlayabilen bir öğrenci bir tarihçi gibi olayları izleyip, analiz etmeye ve yorumlamaya çalışacaktır. Tam tersi durumda ise öğrenci tarihsel düşünce becerisi adına oluşmayan bağlam üzerinden mantıksal çıkarsamada bulunamayacaktır. Bu çerçevede tarih öğretim programlarından beklenen öğrencilere tarihsel konularda zamanı algılamayı kazandırmaktır. Öğrenciler tarihte yaşanan olaylara ilişkin tarihsel sıralamayı yapabilmelidir. Tarihsel anlamanın ise tarihte yaşanan olayların yaşandığı dönemin şartlarına göre incelenip yorumlanması şeklinde değerlendirildiğinde, öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişmesi beklenmektedir (Çelik, Öztürk, Vural ve Baysan, 2013).

Waring ve Robinson (2010)'a göre lisede öğretilen tarih ve sosyal bilgiler programı ortaokulda öğretilen seviye üzerine gelişeceğinden öğrencilerin ortaokulda tarihsel ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi hayati öneme sahiptir. Daha da önemlisi sağlam tarihsel düşünme becerisine sahip öğrenciler sağlam eleştirel düşünürler olacaktır. Eleştirel düşünme ise, küresel, çok kültürlü ve demokratik bir toplumdaki yetkin vatandaşların çok önemli bir özelliğidir. Ortaokul seviyesinde öğrenciler tarihsel ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirirlerse sonraki yıllarda kendilerini bekleyen akademik ve toplumsal zorlukların farkında olacak ve bunlara hazırlıklı olacaklardır

2.7.3. Öğrencilerde tarihsel düşüncenin gelişimi

Hallam (1967) tarafından tarihsel düşünmeye ve bilişsel gelişime ilişkin yapılan ilk araştırmada yaşları 11 ile 16 arasında değişen yüz öğrenciye bir test uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre Hallam öğrencilerin soyut işlemler dönemine 16,2-16,6 yaşlarında eriştiğini tespit etmiştir. Çalışmada elde edilen verilere göre öğrencilerin tarihsel düşünme için gerekli becerileri erişkinlik yaşlarına kadar kazanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir çalışma Lodwick tarafından yaşları 11 ile 14 arasında değişen öğrenciler üzerinde yapılmış, öğrencilerin cevaplarının mantıksızdan mantıklılığa ardından kanıt kullanma ve olasılıklı düşünme şeklinde aşamalı gelişim gösterdiği belirlenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarını Cooper (1992), öğrencilerin akıl yürütmelerindeki gelişimin kısmen bilgi artışından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Benzer şekilde Steele (1976) de tarihte soyut işlemler döneminin diğer derslere kıyasen daha geç geliştiğini savunmuştur. Aynı yaş grubuna yönelik olarak yapılan başka bir çalışmada Shelmilt (1976), tarihte soyut işlemler dönemi hipotezinin artık geçerli olmadığını öne sürmüştür. Bu görüşü destekleyen Lee ve diğerlerinin (1996) çalışmasında 7 yaşındaki bazı çocukların 14 yaşındaki bazı çocuklara göre tarihsel konuları ifade etmede daha başarılı oldukları sonucuna varılmıştır (akt. Dilek, 2007, s. 56-58).

Egan (1978) tarafından tarihsel düşünmenin bireylerde gelişimine yönelik aşamalı yaklaşım önerilmiştir. Egan bu süreçleri dört evrede tanımlamıştır. Bu evreler; mitsel evre (4-9 yaş), romantik evre (9-15 yaş), felsefi evre (15-20 yaş) ve ironik evre (20+ yaş) şeklindendir. Mitsel evrede hayalci düşünme ön plandadır. Bu evrede çocuk dünyayı ikili zıtlıklarla (iyi-kötü, doğru-yanlış, vb.) algılamaktadır. Çocuk bu aşamada tarihsel olguları tarih bağlamında anlayacak yer, zaman, nedensellik gibi kavramlardan mahrum olmasına karşın, Piaget'in

yaklaşımından farklı farklı olarak çocukların tarih öğrenebileceği düşünülmüştür. Romantik evrede çocuk geçmişle bağlantı kurar ve geçmiş zamanda yaşamanın nasıl olduğunu merak eder. Çocuğun düş gücü ve ilgisi değişik zamanlarda ve yerlerde yaşama duygusuna, farklı yaşam şekillerine odaklanır. Romantik evrede Egan, çocukların düşünce ve benlik gelişimleri için romantik öykülerin destekleyici olacağını belirtmiştir. Felsefi evrede tarih ne zaman sona ereceği belli olmaksızın devam eden ve tek bir öykü olarak görülmektedir. Bu evrede dünyanın kuruluşunda genel prensiplerin var olduğu düşünülür. Egan bu evrede genel ve tarihsel bilinç gelişiminin, örnek oluşturmanın, genelleme ve çok yönlü bakma becerilerinin oluşturulabileceğini belirtmiştir. İronik evrede ise öğrenci bilgi parçalarının tamamının genel bir kalıba sokulamayacağını anlayarak tarihin ve tarihi olayların kendine has yapısını fark eder. Bu evre önceki evrelerin her birinin katkılarından meydana gelir (akt. Dilek ve Alabaş, 2016, s. 146-147).

Parker (2012) küçük yaştaki çocukların tarihi özümsemesinin ev, okul, müze gibi sosyal ortamlarda başladığını ifade etmiştir. Küçük yaştaki öğrencilerin resimli kitaplar vasıtasıyla insanlar ve olaylar ile ilgili tarih okumaları yapabileceklerini, daha büyük yaştaki öğrencilerin ise hem kendi kendilerine hem de başkalarına tarihsel okumalar yapabileceklerini belirtmiştir. Sınıf ortamında öğretmenlere bildikleri hikâyeleri öğrencilerine anlatmasını tavsiye eden Parker, öğretmenlerin öğrencilerini de sınıf arkadaşlarına hikâye anlatmaları için teşvik etmeyi tavsiye etmektedir. Hikâye anlatımının öğrencilerin tarih öğretimini kolaylaştırmak için bir araç olabileceğini vurgulamıştır. Tarihi konuların anlaşılması için edebiyat eğitiminde kullanılan edebi metinlerin de tarih eğitiminde öğretim aracı olarak kullanabileceğini belirtmiştir (akt. Murray, 2013).

Fines (1994), tarihsel düşünme süreçlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

> "Tarihsel öğrenme öğrencilerin pasif bir şekilde olayları, tarihleri ve isimleri öğrenmeleri ile değil; bilgi, imgelem ve mantıksal düşünme süreçlerinin etkileşimini içeren bir dizi karmaşık zihinsel etkinliğin deneyimlenmesi yoluyla gerçekleşir. İyi öğrenme daime aktif öğrenmedir. Buna göre öğretmenden ziyade öğrenciler çalışır. Kanıt ile ilgili problemlerle başa çıkmayı öğrenmek meydan okumayı, zihinsel esnekliği, düşünsel süreçleri gerektirir ve bu çalışılan şeyin anlamlandırılmasına yardım eder" (akt. Dilek ve Alabaş, 2016, s. 147-148).

Fines (1994) yukarıdaki ifadelerle tarihsel düşünmenin gerçekleşmesinde aktif öğrenmenin önemine dikkat çekmiştir.

Işık (2011) tarih derslerinde becerilerin gelişmesine yönelik yapılan çalışmaların tarihsel düşünme becerilerini geliştireceğini belirtmiştir. Tarihsel düşünme becerilerine sahip olmakla öğrenciler bilginin üreticisi olabilirler. Böylece tarih dersi ezberlenen bir ders olmaktan çıkarak öğrencilerin analitik düşünmelerine ve eleştirel düşünme becerilerine katkı yapar hale gelebilir. Vella (2001), Shemilt'in 1981 yılında yaptığı bir araştırmayla beceriye dayalı tarih öğrenimi gören öğrencilerin, geleneksel tarih öğrenimi gören öğrencilerden daha başarılı olduğunu belirtmiştir (akt. Işık, 2008, s. 5).

2.7.4. Tarihsel düşünme becerileri ve alt basamakları

Bu bölümde Amerikan Ulusal Tarih Merkezi (NCHS) tarafından tanımlanan ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2009 yılında tarih dersi öğretim programına dâhil ettiği ve bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan tarihsel düşünme becerileri ile alt basamakları doğrudan alıntılanma yapılarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Tarihsel düşünme becerileri şunlardır (MEB, 2011):

1. Kronolojik Düşünme Becerisi
2. Tarihsel Kavrama (Anlama) Becerisi
3. Tarihsel Analiz ve Yorum Becerisi
4. Tarihsel Sorun Analizi ve Karar Verme Becerisi
5. Tarihsel Sorgulamaya Dayalı Araştırma Becerisi.

Birbirlerini destekleyici ve etkileşim halinde olan bu beceriler NCHS'de vurgulanan tarih standartlarını da içermektedir. Temel amaç öğrencilerin bu beş kategori içerisinde becerilerini geliştirmesidir. Araştırmalarda öğrencilerin, tarihsel doküman ve kayıtları anlaması, tarihsel bağlantıları analiz edebilmesi, dokümanlardan yorumlar çıkarması, tarihsel kronolojiyi, içerikteki konuyu, problem ve olayları kavraması beklenmektedir. Belirlenen bu beş becerinin öğrencilerin tarihsel düşünme standartlarını geliştireceği de varsayılmaktadır (Aktın, 2016, s.107). Tarihsel düşünme becerileri aşağıda alt basamaklar da dikkate alınarak sırasıyla tanıtılmıştır.

2.7.4.1. Kronolojik düşünme becerisi

Kronolojik düşünme, tarih biliminin temelini oluşturur. Kronoloji, olayların hangi zamanda ve sırayla meydana geldiği sorularına cevap verir. Öğrencilerin kronoloji becerisi olmaksızın olaylar arasındaki ilişkileri incelemesi veya tarihte sebep sonuç ilişkilerini açıklaması mümkün değildir. Kronoloji, tarihsel düşünmeyi düzenleyen zihinsel bir yapı işlevi görür. Öğretmen,

kronolojik düşünme becerisini geliştirmek için, öğrencileri iyi bir şekilde kurgulanmış olan tarihsel anlatıları (tarihi roman, tarihi hikâye, biyografiler) okumaya yönlendirmelidir. Tarihsel anlatıların, öğrencilerin dikkatini çekerek derslerde aktif durumda olmalarında önemli bir rolü vardır (MEB, 2011).

Kronolojik düşünme becerisinin alt basamakları şu şekilde ifade edilmiştir (MEB, 2011):

1. Geçmiş-bugün-gelecek ayrımını yapar.
2. Bir tarihi olaydaki zaman akışını (başı, ortası ve sonu) belirler.
3. Belirli bir zaman akışı çerçevesinde tarihi bir metin oluşturur.
4. Takvim zamanını günlerden başlayarak hafta, ay, yıl, yüzyıl ve binyıllar olarak ölçer. Takvim çeşitleri ve bunlara ait temel kavramlar (MÖ, MS, yüzyıl vb.) üzerinden zamanı hesaplamalar ve diğer takvim sistemlerine (Hicri ve Rumi takvimi miladi takvime vb.) dönüştürür.
5. Tarih şeritlerinde sunulan bilgileri yorumlar.
6. Tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla bir tarihsel akış şeması oluşturur.
7. Tarihi, dönemlere ayırmaya yönelik yaklaşımları karşılaştırır ve farklı yaklaşımlar önerir.

2.7.4.2. Tarihsel kavrama becerisi

Tarihsel kavrama olarak adlandırılan husus, öğrencilerin tarihsel metinleri kavramasının yanı sıra öğrencilerin tarihsel yaklaşım edinmelerini yani geçmişteki olayları dönemin şartları ve kavramlarına göre bu geçmişi yaşayanların bakış açılarından inceleyebilmelerini sağlar. Bunun için öğrenciler geçmişteki buluntuları, günlükleri, belgeleri, sanat eserlerini, mektupları, edebi ürünleri vb. kaynakları incelerken, geçmişi bugünün kavram ve kurallarına göre değerlendirmekten kaçınmayı öğrenmeli, olayların meydana geldiği tarihsel bağlamı göz önüne almalıdırlar. Ayrıca bu önemli kazanımların da ilerisinde, öğrenciler tarihsel olayları yeniden açıklayan veya yorumlayan anlatıları da anlayacak becerileri geliştirmeli ve tarihsel akışta etkili olmuş güçler arasındaki ilişkiyi ve bu güçlerin olayların seyrini nasıl etkilediğini analiz edebilmelidirler. Metinlerde verilen bilgileri açıklamak, görselleştirmek ve somut hale getirmek amacıyla tarih haritalarında sunulan veriler, çeşitli grafiklerde verilen görsel,

matematiksel bilgiler ve tarihsel fotoğraflar, siyasi karikatürler, temsili resimler ve mimari çizimler gibi farklı görsel materyallerle çalışmak tarihsel metinleri kavramayı kolaylaştırır (MEB, 2011).

Tarihsel anlama (kavrama) becerisinin alt basamakları şu şekilde ifade edilmiştir (MEB, 2011):

- Tarihsel belge veya metnin yazarını ve kaynağını belirtir.
- Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın, nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
- Bir tarihsel metinde yazarın cevaplamaya çalıştığı temel soruları benimser. Tarihsel metnin inşa edildiği bakış açısını ortaya koyar.
- Tarihsel olgu ve görüşleri, ayırt eder. Bunu yaparken ikisi arasındaki ilişkiyi dikkate alır. Tarihçinin üzerinde çalıştığı olguları seçtiğini ve bu seçimin tarihçinin görüşünü yansıttığını fark eder.
- Tarihsel metinleri hayal gücünü kullanarak okuyabilir. Tarihsel metnin; birey veya toplumların, amaçları, eğilimleri, değer yargıları, fikirleri, genel görünümleri, umutları, korkuları, güçlü ve zayıf yanları konusunda neleri ortaya çıkardığını göz önünde bulundurur.
- Farklı tarihsel yaklaşımları değerlendirir. Geçmişe ait buluntuları, belgeleri, mektupları, günlükleri, sanat eserlerini ve edebi ürünleri inceler. Geçmişi tarihsel empati kurarak yorumlar.
- Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.
- Grafiklerde, tablolarda, şemalarda ve diyagramlarda sunulan metne yardımcı veriler üzerinde çalışırken görsel ve sayısal verileri kullanır.
- Görsel (fotoğraf, temsili resimler, eğitsel, karikatürler ve mimari, çizimler vb.) ve edebi ürünler (roman, şiir ve oyunlar vb.) ile müzik (halk müziği, popüler ve klasik müzik) eserlerini kullanır.

2.7.4.3. Tarihsel analiz ve yorum becerisi

Öğrencilerin tarihsel analiz ve yorum yapabilmeleri için kendi tarihsel kavrama becerilerini kullanmaları gerekmektedir. Tarihsel analiz ve yorum yapabilme ile tarihsel kavrama becerisini ayıran keskin çizgiler bulunmamaktadır. Kavrayışa ilişkin becerilerden bazıları, analiz becerilerini de kapsamakta, hatta bu beceriler için ön şart olduğu düşünülmektedir. Örneğin tarihsel bir dokümanın ya da metnin kaynağını veyahut yazarını belirleme ve geçerliğini değerlendirebilme becerisi (tarihsel kavrama becerisi) birbiriyle aykırı tarihsel metinleri karşılaştırmanın yani tarihsel analiz ve yorum becerisinin ön koşuludur. Analiz becerisi, kavrayışa ilişkin beceriler üzerine kurulabilir ve öğrenciden tarihçinin ortaya koyduğu kanıtları ve bu kanıtlar üzerinden ortaya koyduğu yorumların sağlamlığını değerlendirmesi istenebilir. Öğrencilerden tarihsel bir okuma parçasını analitik bir gözle inceleyebilen nitelikli bir tarih okuyucusu olmaları beklenir. Bu noktada önemli olan husus; öğrencilerin temel bir olguyu, doğru yanıtı ve en doğru yorumu bulmaları konusunda uygun bir duyguya sahip olmalarının gerekliliğidir. Öğrencilere, "Amaca uygun bir şekilde okuyor muyum?", "Öğrenmek istediğim şey bu mudur?" şeklinde sorular sordurmalıdır. Aksi durumda öğrenciler okudukları tarihi bir metinde ortaya konulanları sorgulamadan doğru olduğuna kanaat getirebilirler. Bu problemlerin; dersi kitaplarının tarih konularını, geleneksel bir şekilde aktarma şekillerinden de kaynaklandığı düşünülmektedir. Başka bir deyişle ders kitaplarındaki tarihsel olgular belirli bir sonuca doğru aşamalı bir şekilde aktarılmaktadır. Bu sorunun önüne geçebilmek için kaynak çeşitliliğini artırmak gerekir. Böylelikle öğrenci, ders kitabının yanı sıra tarihi dokümanları ve eserleri kullanarak geçmişle ilgili farklı yaklaşım ve yorumları görebilecektir. Tarihçilerin metinlerini meydana getirirken farklı olay ve olguları kullanabilecekleri ve bu olay ve olguları farklı yorumlayabilecekleri öğrenciler tarafından kavranmalıdır. Bundan dolayı tarih çoğunlukla "geçmişte meydana gelen olaylar" şeklinde adlandırılmaktadır. Ancak yazılı tarih, yalnızca geçmişte olan olaylardan ibaret olmayıp bu olayların neden ve hangi şekilde ortaya çıktığına ilişkin tarihçiler içerisinde gerçekleşen bir konuşmadır. Tarihsel araştırma ve inceleme yalnızca olguları ezberlemekten ibaret olmayıp belli bir tarihi konuya ilişkin iddiaları inceleme, değerlendirme ve eldeki delillere göre geçerli sonuçlara ulaşmaktır (MEB, 2011).

Tarihsel analiz ve yorum becerisinin alt basamakları şu şekilde ifade edilmiştir (MEB, 2011):

- Benzerlik ve farklılıkları belirleyerek farklı düşünce, değer, tarihi şahsiyet, davranış ve kurumları karşılaştırır.
- Geçmişte yaşamış insanların, farklı güdülerini, inançlarını, çıkarlarını, umutlarını ve korkularını belirterek bu insanların farklı bakış açılarını göz önünde bulundurur.
- Neden-sonuç ilişkilerinin birçok boyutunu (bireyin ve tarihi şahsiyetlerin önemi, ekonomik ve nesnel koşulların önemi, düşüncelerin insan çıkarlarının ve inançların etkisi, şansın ve tesadüfün rolü) göz önüne alarak bu ilişkiyi analiz eder.
- Mekân ve zaman sınırlarını, aşan uzun vadeli ve büyük çaptaki gelişmeler de dâhil süregelen sorunları belirlemek amacıyla çağlar ve bölgeler arasında karşılaştırmalar yapar.
- Tarihsel, kanıt temelli ve bilgiye dayalı, hipotezlerle desteklenmeden öne sürülen görüşleri ayırt eder.
- Birbiriyle ihtilaflı tarihsel metinleri karşılaştırır.
- Tarihsel olasılık örneklerini ve değişik seçenekleri nasıl farklı sonuçlara yol açabileceğini göstererek tarihte kaçınılmazlığın olduğuna ilişkin iddiaları şüphe ile karşılar.
- Tarihsel olaylar hakkındaki yorumların geçici olduğunu, yeni bilgiler keşfedildikçe ve yeni yorumlar yapıldıkça değişebileceğini kavrar.
- Tarihçilerin geçmiş hakkında farklı yorumları olduğundan ve tarihçiler arasındaki temel tartışmalardan haberdar olur.
- Geçmişte, alınan kararların sağladığı fırsatları ve yol açtığı sınırlılıkları göz önüne alarak geçmişin etkileri hakkında hipotezler üretir.

2.7.4.4. Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisi

Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerileri öğrencilerin, geçmişte insanların kritik zamanlarda karşılaştıkları sorunlar ve kararsızlıklarla yüzleşmelerini sağlar. Bu kritik dönemlerin konuları ve sorunlarıyla yüzleşmek, var olan seçenekleri analiz etmek, tercih konusu olmayan seçeneklerin sonuçlarının akıbetiyle ilgili değerlendirmelere varmak ve tercih edilen çözüm yollarının sonuçlarıyla kıyaslamak, öğrencilerin bu hususlara karşı bireysel ilgi

ve katılımını artırır. Bu tür etkinlikler uygun bir şekilde seçildiğinde, demokratik vatandaşlık yaklaşımını geliştirir. Tarihteki önemli sorunlar genellikle değer taşıdığı için, alınmış olan toplumsal tedbirlere ahlaki değerlerin etkisini değerlendirmek için imkânlar oluşturur (MEB, 2011).

Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisine ait alt basamaklar aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir (MEB, 2011):

- Geçmişteki konu ve sorunları tanımlar, bu konu veya sorunla ilgili insanların çıkarlarını, değer ve bakış açılarını analiz eder.
- Günce sorunların ortaya çıkmasına yol açan önceki durumlara ve mevcut faktörlere ilişkin kanıtları düzenler.
- İlgili tarihsel olayları belirler ve güncel sorunlarla ilgisi olanları olmayanlardan ayırt eder.
- Alternatif tarihsel oluş süreçlerini değerlendirir.
- Bir tarihsel sorunu çözmeye yönelik hareket planı hazırlar: Problemi tanımlar, problemi ortaya çıkaran faktörleri analiz eder, iyi incelenmiş tercihler arasından inandırıcı bir çözüm önerir.
- Tarihsel bir kararın uygulanmasını değerlendirir.

2.7.4.5. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisi

Tarihsel sorgulama, konu hakkındaki kanıtlar yeterince zengin olduğu, olayda yer alan insanların konuşturulduğu, olayla ilişkisi olan farklı düşünceler ve farklı geçmişlere sahip insanların çıkar, inanış ve fikirlerini yansıttığı kadarıyla iyi bir sorgulama türüdür. Tarihsel düşünmenin belki de en heyecan verici ve geliştirici boyutu tarih yazmak veya tarih çalışmaktır. Metinlerde ortaya konulan tarihsel anlatının önemli noktalarını analiz etmek ve sorgulamak önemlidir. Bu noktada geçmişe ait tarihsel dokümanlar yardımıyla, tanıkların sözleriyle, mektup, günlük, buluntu ve fotoğraflarla çalışmalı, tarihi alanlara geziler düzenlenmeli ve yerel-sözlü tarih çalışmalarına yer verilmelidir (MEB, 2011).

Bu süreçte, öğrencilerin belge veya buluntunun ait olduğu tarihsel döneme ilişkin bilgileri çok önemlidir. Olayla ilgili öğrencilerin ellerinde çok az kanıt olabilir. Boşlukları doldurmak,

eldeki belgeleri değerlendirmek ve nitelikli bir tarihsel metin oluşturmak için olaya daha geniş bir bakış açısı ile bakmak gerekir. Bu yüzden öğrencinin ders kitaplarında yer alan yorumlarla sınırlı kalmaması adına ders kitabıyla birlikte farklı materyallerin de kullanılması gerekmektedir. Bu durum, öğrencinin ders kitabında yer alan bilgileri sorgulamasını, olayla ilgili özgün sorular sormasını, ders kitabında bulunmayan tarihi kişiliklerin dünya görüşünü araştırmasını ve kitabın göz önüne almadığı bir konuyu derinlemesine inceleyebilmesine katkı sağlar. Bu sayede öğrenciler, sorgulamaya dayalı araştırmanın yaratıcılık becerilerine etkisini fark edeceklerdir. Bununla birlikte tarihsel olayların yazıya dökülmesinin insan yapımı olduğundan hareketle geçmişle ilgili birçok yargının geçici ve tartışmaya açık olduğunu daha iyi anlayacaklardır (MEB, 2011).

Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisinin alt becerileri şu şekilde ifade edilmiştir (MEB, 2011):

- Tarihsel dokümanlar, tanıkların anlatıları, mektuplar, günlükler, buluntular, fotoğraflar, tarihi mekânlar, sanat eseri ve mimari eserlerden hareketle tarihsel sorular sorar.
- Kütüphane ve müze koleksiyonları, tarihi mekânlar, tarihi fotoğraflar, gazeteler, günlükler, dergiler, belgesel filmler, tanıt alıntıları, nüfus sayım sonuçları, vergi kayıtları, istatistiksel derlemeler ve ekonomik göstergeler gibi çok değişik kaynaklardan tarihsel veri elde eder.
- Tarihsel verinin ait olduğu toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamı açıklayarak bu verileri sorgulama, geçerliğini, güvenirliğini, yeterliğini, gerçekliğini, iç tutarlığını ve bütünlüğünü değerlendirir. Olguların göz ardı edilmesi veya icat edilmesi yoluyla önyargı, çarpıtma ve propaganda amacı taşıyıp taşımadığını inceler.
- Eldeki kayıtlardaki boşlukları belirleyip zaman ve mekâna ait bilgi ve bakış açılarını düzenleyerek sağlam bir tarih yorumu yapar.
- Ailenin büyüklüğü ve kurulmasındaki değişimler, göç şekilleri, refah dağılımı ve ekonomik değişimler gibi konuların açıklanmasında sayısal analizleri kullanır.
- Yüzeysel görüşler yerine sağlam bir muhakemeye dayalı iddialar ortaya koyarken yorumlarını tarihsel kanıtlarla destekler.

2.8. İlgili araştırmalar

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen alan yazın taraması sonucunda, ülkemizde doğrudan tarihsel düşünme becerileri üzerine yapılan araştırmaların yeterli sayıda olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, tarih eğitimi ile ilgili araştırmalar incelendiğinde tarihsel düşünme becerilerini de içeren çalışmaların da olduğu görülmektedir. Yurt dışında yayınlanan çalışmalarda öğrencilere, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yurt dışı yayınlarda da sıklıkla tarihsel düşünmenin önemine dikkat çekilmektedir. Tarihsel düşünme becerilerinin bireylerde eleştirel düşünme becerisini geliştirdiği, eleştirel düşünme becerilerinin gelişiminin de demokratik toplumların oluşumunda bir gereklilik olduğu vurgulanmaktadır.

2.8.1. Yurt içi yayınlar

Dilek (2007), "*Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünme Gelişimi*" adlı eserinde, tarihsel düşünmeden söz etmiş ve tarihsel düşünmenin geçmiş hakkında yorum yapmak için geliştirilmesi gereken bir yetenek olduğunu vurgulamıştır.

Erdoğan (2007) sosyal bilgiler dersinde tarih ile ilgili konuların öğretiminde resimli öykülerin öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine etkisini tespit etmek amacıyla yüksek lisans tez çalışması yapmıştır. Çalışmada resimlendirilmiş öykülerin görsel açıdan okumalarının yapıldığı resimler kullanmıştır. Çalışma grubundaki öğrencilerin oluşturdukları ürünler tarihsel düşünme düzeyleri ve Egan'ın mitsel, romantik, felsefi ve ironik düzeyleri esas alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmada resimlendirilmiş öykü tekniğinin tarihsel düşünme becerilerini geliştirmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Işık (2008), doktora tezinde tarih derslerinde birinci ve ikinci el kaynak kullanılmasının, tarihsel düşünme becerilerinin uygulamaya konu olan bütün alt becerilerine deney grubu öğrencilerinin kontrol grubu öğrencilerine göre olumlu anlamda daha fazla etki ettiğini tespit etmiştir.

Akıncı'nın (2011) nitel ve nicel yöntemleri birlikte kullandığı "*İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde temsili resim kullanımıyla tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi*" başlıklı doktora tezinin sonucunda sosyal bilgiler öğretiminde temsili resim kullanımıyla tarihsel düşünme becerilerinin geliştirebileceği belirtilmiştir.

Bayramoğlu (2016), "*Sosyal bilgiler programında yer alan tarih konularının tarihsel düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi*" adıyla yüksek lisans tez çalışması yapmıştır. Tezin başlığında sosyal bilgiler programından bahsedilmesine rağmen sekizinci sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersine yönelik tarihsel düşünme becerilerinin konu edildiği tespit edilmiştir. Çalışmada okullarda birinci dönem işlenen tarih konularına yönelik kronolojik anlama düzeylerine ilişkin sonuçlar değerlendirilmiştir. Öğrencilerin kronolojik olarak olayların sıralanmasına cevap verebildikleri, fakat tarihsel olgu ve olayları günün şartlarına göre yorumlamada zorlandıkları tespit edilmiştir.

Aktaş ve Marancı (2018), yedinci sınıf öğrencilerinin tarihsel zaman algısını fotoğraflarla tespit ettikleri çalışmalarında, öğrencilerin büyük çoğunluğunun yüzyılları doğru tarihlendiremedikleri, değişim algısında başarılı oldukları, sürekliliği algılama becerisinden ise başarılı olamadıkları tespit edilmiştir.

Aktın (2017) "*Okul öncesi dönemde müze eğitimi ile çocukların tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi*" başlıklı çalışmasının sonunda, müze eğitiminin küçük çocukların tarihsel empatik düşünme, değişim ve sürekliliği kavrama ve geçmişi doğru bir şekilde kurgulama becerilerinin arttırılmasında olumlu yönde etki ettiği tespit edilmiştir.

Çelikkaya (2019) ortaokul öğrencilerinin kronoloji becerilerini saptamaya yönelik bir çalışma yapmıştır. Araştırmada öğrencilerin kronoloji bilgi ve becerilerini tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin tarihsel zaman terimleri ve ifadelerinde yetersiz bilgiye ve kavram yanılgılarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada, tarihsel zaman kavramının soyut olmasından bahisle, kavramın öğretilmesinde gerekli araç-gereçlerin, öğretim yöntem ve teknikleri ile programın, öğretmenin ve ders kitabının yetersizliği gibi etkenlerin etkili olabileceği belirtilmiştir.

Demircioğlu (2009) liselerde görev yapan tarih öğretmenlerinin tarihsel düşünme becerilerine yönelik görüşlerini belirlemek için bir çalışma yapmıştır. Araştırmanın sonucunda araştırmaya katılan tarih öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun tarihsel düşünme becerileri hakkında yeterli düzeyde bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Şimşek (2006) "*İlköğretim öğrencilerinde tarihsel zaman kavramının gelişimi*" adlı çalışmasında tarihsel zaman kavramında sınıf (yaş) yükseldikçe başarının arttığını tespit etmiştir. Araştırmaya katılan çocukların tamamına yakınının tarih kavramını zaman

kavramıyla ilişkilendirdiği, büyük çoğunluğunun tarihin başlangıcıyla ilgili doğru bilgiye sahip olmadığını ve tarihsel zaman ve kronolojinin anlamını bilmediklerini tespit etmiştir. Yine aynı araştırmada öğrencilerin MÖ-MS kavramlarına göre uygun işlem yapamadıkları, değişim ve sürekliliği algılamada "orta" düzeyde başarılı oldukları, değişimi örneklerle ifade etmede ise "pekiyi" derecede başarılı olduklarını tespit edilmiştir.

Onganer (2019) "*2006-2011 yılları arasında MEB'de okutulan sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabındaki tarih ünitelerinin tarihsel düşünme becerilerine göre değerlendirilmesi*" adlı yüksek lisans tezinde ders kitabındaki "Destan Yazanlar" konusu hariç kronolojik düşünme becerilerini geliştirecek yönde ifadeler kullanıldığı, "Türk Büyükleri Kendilerini Anlatıyor" konusunda geçen otobiyografik anlatımlarda muğlak ve çelişkili ifadelerin öğrencilerin tarihsel kavrama becerilerini olumsuz yönde etkileyebileceğini, diğer konularda ise bu becerinin aktarımında herhangi bir sorun görünmediği şeklinde tespitte bulunulmuştur.

Keçe (2015), tarihsel düşünme becerileri ile tarih okuryazarlığını karşılaştırmaya yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışmada tarih okuryazarlığının tarihsel düşünme becerilerini de kapsayacak nitelikte ve daha ayrıntılı yapılandırıldığı belirtilmiştir. Tarihsel düşünme ve tarih okuryazarlığının birbirinden bağımsız değerlendirilmemesi gerektiği, tarihsel düşünmenin tarih okuryazarı bireylerin gelişimi için bir araç olarak kullanılabileceği ve her iki çalışma alanının da öğrencilerin araştırma becerilerini geliştirmeye odaklandığı belirtilmiştir. Kanada, Avustralya, Büyük Britanya gibi ülkelerde tarih eğitiminde tarihsel düşünme yerine tarih okuryazarlığı kavramının kullanıldığı da belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilerin günlük hayatlarında yaşadıkları problemlerin çözümünde tarih derslerinde edindiği becerileri kullanabilmesi için tarih okuryazarlığı becerisinin program geliştirme çalışmalarına dâhil edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kızılay (2014), 6. sınıf öğrencilerine yönelik arkeoloji ile ilgili konuların sınıf içerisinde yaparak yaşayarak öğrenilmesini sağlayarak öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik bir eylem araştırması yapmıştır. Öncelikle eylem araştırması yapılmış ve öğrencilerin arkeoloji bilimi ve çalışma yöntemi ile ilgili konularda ön bilgilerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda sosyal bilgiler derslerinde arkeoloji konularının sınıf içi yaparak yaşayarak öğrenme uygulamalarıyla öğrencilerin eğitim ortamından haz almalarına ve tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.8.2. Yurt dışı yayınlar

Waring ve Robinson (2010) kitap okuma, not alma gibi geleneksel öğretim metotları yerine tarihsel ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren etkinliklerin seçilerek sosyal bilgiler derslerinin işlenmesi halinde öğrencilerin tarihsel ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişeceğini belirtmişlerdir.

Heyking (2004), "*İlköğretimde tarihsel düşünme: Güncel araştırmalara bir bakış*" adlı çalışmasında çeşitli araştırmacıların araştırmalarından yola çıkarak tarih eğitiminin ilkokul çağındaki çocuklar için gerekliliğini ortaya koymuştur. Küçük çocukların tarih eğitimi için uygun olmadığı varsayımına karşın son yıllarda iki önemli gelişme yaşandığını, bunlardan ilkinin bir disiplin olarak tarih anlayışının yeniden şekillendirildiği, bunun da tarih öğretim programının doğası ve amacına farklı bir yaklaşım sergilenmesine neden olduğunu belirtmiştir. Diğer gelişmenin ise ilkokul çocuklarının bilişsel kapasitelerinin artık daha iyi anlaşıldığı, çok küçük çocukların bile tarihsel düşünme becerilerini yansıtabildiğini belirtmiştir. Bu durumun Kanada, ABD ve İngiltere'de tarih ve sosyal bilgiler programlarının yeniden şekillenmesine neden olduğunu da belirtmiştir.

Viator (2012), ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin tartışma ve soru sorma yöntemleriyle tarihsel ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilebileceğini göstermiştir. Çalışmada antik Mısır ünitesi işlenirken öğretmen öğrencilere öncelikle ön bilgilerini yoklamak, daha sonra da konuya ilişkin mevcut şemalarını ortaya koymak için özelden genele giderek çeşitli sorular sormuştur. Örneğin; öğretmen öğrencilere ilk çağ medeniyetlerinin yerleşim özelliklerini anlatmak için bir dünya haritası kullanmalarını önermiştir. Öğrencilerden Mısır'ın medeniyet ve tarım için uygun koşulları sağlayıp sağlamadığını anlamak için haritadan yola çıkarak "Mısır'ın coğrafi özellikleri nelerdir?", "Bir nehrin yanında yaşamanın faydaları ve sakıncaları neler olabilir?", "Yaşadığımız yer yaşama ve dünyaya bakışımızı nasıl etkiler?" şeklinde sorular yöneltmiştir. Viator, ders kitaplarının ana bilgi kaynağı olarak kullanılmasının öğrencileri tarihsel olayların nedenlerinin ve sonuçlarının tek gerçek olduğuna inandırabileceğini, öğretmenin tarihsel konuları direkt anlatmasının öğrencilerin soru sormasını engelleyebileceğini belirtmiştir. Öğretmen öğrencinin ne düşündüğünü bilmiyorsa, kavram yanılgılarını da düzeltme fırsatını bulamayabileceğini de eklemiştir. Öğrencilerin tarih disiplini hakkında düşünme şekilleri belirlendiğinde tarihsel düşünme becerilerinin de geliştirilebileceği, tüm işbirlikçi öğrenme

yöntemlerin tarihsel düşünmeyi teşvik etmek için derslerde kullanılmasını önermiştir. Tarihsel düşünmenin genellikle soyut kavramlarla ilişkilendirildiği tespitinden hareketle sosyal bilgiler eğitimcilerinin etkili öğretim yöntemlerini kullanarak öğrencileri "tarihsel düşünürler" olarak yetiştirilebileceklerini belirtmiştir.

Westhoff ve Polman (2008), öğretmen adaylarının tarihsel düşünme ile ilgili pedagojik bilgilerinin geliştirilmesine yönelik bir vaka çalışması yapmışlardır. Uygulamadan önce mahalle tarihi konulu bir web sitesi geliştirilmiştir. Geliştirilen sitede metinler, sorular, dijital içerikler "Nerede yaşıyoruz?", "Nerede oynuyoruz?", "Nerede öğreniyoruz?", "Nerede çalışıyoruz?" ve "Toplumumuzu nasıl değiştirebiliriz?" adlı temalar çerçevesinde belirlenmiştir. Öğretmen adayları sekiz hafta boyunca bir devlet okulunda gönüllü derslere girip öğrencilerle çalışarak çalışmayı yürütmüşlerdir. Öğretmen adayları çalışmalarında bu çalışma için geliştirilen web sitesini, soru sorma yöntemini ve diğer teknikleri kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen vaka analizlerine göre, tarih öğretmen adaylarının derslerde tarih bilgileri ile pedagoji bilgilerini harmanlamasının öğrencilerin başarısını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Tarih derslerinin öğretmen adaylarına birincil kaynaklar ile ilgili yazma, okuma, bilgi toplama gibi temel pratikler kazandırması gerektiği belirtilmiştir. Böylece öğretmenlerin öğretmeleri istenen tarihsel düşünme becerilerini daha iyi anlayacakları tavsiyesinde bulunulmuştur.

Yeager ve Wilson (1997), "*Sosyal bilgiler yöntemleri dersinde tarihsel düşünme öğretimi: Bir örnek olay analizi*" adlı çalışmalarında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitimlerinde tarihsel düşünme yaklaşımını geliştirdikleri takdirde gerçek sınıf ortamında daha başarılı oldukları ve mesleki yeterlilik duygularının yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce yapılan bazı çalışmalarda hizmet içi öğretmen eğitiminin hizmet öncesi yapılan eğitimlere göre öğretmen başarısını olumlu yönde daha çok etkilediği sonucuna ulaşılsa da bu çalışmada öğretmenlik eğitimi alan öğrencilerin hizmet öncesi tarihsel düşünme davranışına yönelik edindikleri deneyimin gelecekteki profesyonel meslek hayatlarında anahtar rolü oynayacağına dair izlenim edinildiği belirtilmiştir.

Tally ve Goldenberg (2005), "*Dijitalleştirilmiş birincil kaynaklarla tarihsel düşüncenin geliştirilmesi*" adlı çalışmalarında tarih konularının öğretiminde dijital birincil kaynak kullanımının önemini ortaya koymuştur. Çalışmaya dört faklı okuldan 159 ortaokul ve lise

öğrencisi katılmıştır. Çalışmanın sonunda ortaya çıkan veriler değerlendirildiğinde; öğrencilere tarihsel içerik öğretimi yapılmadan da tarihsel düşünme yaklaşımını birincil kaynaklarla uygulayabildikleri, dijital ortamda çoklu medya uygulamalarıyla tarih konularının öğretiminin fen ve matematik derslerinde gözlendiği gibi öğrenme isteğini yükselttiği sonucuna ulaşılmıştır.

Drake ve Brown (2003), "*Öğrencilerin tarihsel düşünmelerini geliştirmek için bir sistematik yaklaşım*" adlı çalışmalarıyla tarih eğitimcilerine öğrencilerin tarih bilgisini ve tarihsel düşünme becerilerini geliştirecekleri tasarlanmış bir strateji geliştirmeyi amaçlamışlardır.

Talin (2015), tarih öğretiminde tarihsel düşünme becerilerinin eksikliklerini ortaya koymak amacıyla tarih öğretimi yapılan sınıflarda nitel bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın bulgularına göre öğretmenlerin derslerde kronolojik anlama ve kanıt keşfetme olmak üzere daha çok düşük düzeyli tarihsel düşünme becerilerini sıklıkla; yorumlama, hayal gücü ve rasyonelleştirme gibi üst düzey tarihsel düşünme becerilerini ise az ve yüzeysel olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Bunun nedenini ise ders kitaplarının çok fazla kullanılmasına ve öğrencileri sınava hazırlamak için öğretim yapılmasına bağlamaktadır. Öğretmenlerin tarihsel düşünme becerilerini başarılı bir şekilde sınıflarında kullanmaları için ise eğitilmelerinin ve pratik yapmalarının gerekli olduğunu da belirtmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Çalışmanın bu kısmında; araştırmanın modeli, çalışma birimi, veri toplama süreci ve verilerin analizi ile geçerlilik ve güvenirlilik konularına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın modeli

Bu araştırma 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve bu programa göre hazırlanmış ve 2019 yılında yayımlanan ders kitaplarının incelenmesi esasına dayanmaktadır. Bu nedenle araştırmada "tarama modeli" kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2016, s. 109). Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bu modelde, araştırmacının bağımsız değişken ya da faktörler üzerinde etkide bulunma şansı yoktur (Büyüköztürk, 2014). Bu nedenle tarama araştırmaları zaman içinde gerçekleşen değişiklikleri ya da belirli bir durumun iç yüzünü müdahale olmadan ortaya çıkarmayı amaçlar (Christensen ve diğ., 2015).

Tarama modellerinde genel tarama ve örnek olay olmak üzere iki ana yaklaşım üzerinde durulmaktadır. Genel tarama alt yaklaşımında çok sayıda elemandan oluşan bir evrenden evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir örneklem üzerinde tarama düzenlemeleri yapılır. Genel tarama modeli, ilgilenilen duruma ait değişkenlerin ayrı ayrı betimlenmeye çalışıldığı tekil tarama şeklinde olacağı gibi değişkenlerin birlikte değişimini açıklayan ilişkisel tarama şeklinde de gerçekleştirilebilir. Tekil tarama, değişkenlerin, tek tek, tür ya da miktar olarak oluşumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan araştırma modelidir (Karasar, 2016). Bu bağlamda çalışmada genel tarama modellerinden olan *tekil tarama modeli* kullanılmıştır.

Bu araştırmada NCHS tarafından belirlenen ve ülkemizde ortaöğretim tarih ders programında yer alan tarihsel düşünme becerilerinin 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve bu program doğrultusunda hazırlanmış 4, 5, 6, 7. sınıf ders kitaplarına yansıma düzeylerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Analiz sürecinde tarama modelinin doğasına uygun olarak

sosyal bilgiler 4., 5., 6., ve 7. sınıf ders kitaplarında bilgi notu, okuma parçaları, fotoğraflar, gazete haberleri ve diğer öğrenme alanı etkinlikleri analiz edilmiştir.

3.2. Çalışma birimi

Çalışmanın doğası gereği 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, bu program uyarınca hazırlanmış ders kitapları ve tarihsel düşünme becerileri temel kaynaklar olarak ele alınmıştır. Bu kaynaklar içinde temel çalışma birimi sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. Diğer kaynaklar çalışmanın yardımcı birimleridir. Tüm bu kaynaklar/birimler aşağıda ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

3.2.1. Sosyal bilgiler öğretim programı bağlamında

2018 yılı itibariyle kullanılmaya başlayan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme alanları birbiri ile ilişkili bilgi, beceri ve değerlerin bir bütün olarak görülebildiği, öğrenmeyi organize eden disiplinler arası bir yapıdan oluşmaktadır (MEB, 2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı yedi öğrenme alanından oluşmaktadır. Bu öğrenme alanları şunlardır:

- Birey ve Toplum,
- Kültür ve Miras,
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler,
- Bilim, Teknoloji ve Toplum,
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim,
- Etkin Vatandaşlık,
- Küresel Bağlantılar (MEB, 2018).

Bu öğrenme alanları bir veya birden fazla disiplini içerisinde barındıracak şekilde yapılandırılmıştır. Örneğin; "Birey ve Toplum" psikoloji, sosyoloji bilgisini; "Kültür ve Miras", tarih bilgisini; "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" coğrafya bilgisini, "Bilim, Teknoloji ve Toplum" disiplinler arası bilgileri; "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" ekonomi bilgisini, "Etkin Vatandaşlık" sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk bilgilerini; "Küresel Bağlantılar" ise disiplinler arası bilgileri içermektedir (MEB, 2018).

Bulgular bölümünde, programın analizi neticesinde tespit edilen tarihsel düşünme becerileri verilmiştir. Her bir sınıf (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) düzeyinde tespit edilen tarihsel düşünme becerileri alt problemlere uygun olarak ilgili sınıf düzeyindeki bulguların hemen girişinde verilmiş ve bu yolla programda tespit edilen becerilerin ders kitaplarına yansıma durumu da betimlenmeye çalışılmıştır.

3.2.2. Sosyal bilgiler ders kitapları bağlamında

Çalışmanın ana çalışma birimini oluşturan sosyal bilgiler ders kitaplarının tamamı 2019 yılında basılmış olup, 2019-2020 öğretim yılında tüm Türkiye'de okutulan ders kitaplarıdır. Bu kitaplara MEB'e ait Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden ulaşılmıştır. Tüm bu kitaplar e-kitap ve pdf formatındadır. 4 ve 5. sınıf düzeyindeki kitaplar 208, 6. sınıf düzeyindeki 277 ve 7. sınıf düzeyindeki ise 256 sayfadır. Bu bağlamda *kolay ulaşılabilir durum örneklemesi* kullanılmıştır. Sınıflara göre seçilen ders kitapları, 7 öğrenme alanı ve öğrenme alanlarına ait sayfa sayıları esas alınarak aşağıda verilmiştir:

4. Sınıf: Tüysüz, S. (2019). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık.

- Birey ve Toplum (22 sayfa)
- Kültür ve Miras (26 sayfa)
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler (30 sayfa)
- Bilim, Teknoloji ve Toplum (26 sayfa)
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim (28 sayfa)
- Etkin Vatandaşlık (20 sayfa)
- Küresel Bağlantılar (23 sayfa)

5. Sınıf: Şahin, E. (2019). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Anadol Yayıncılık.

- Birey ve Toplum (22 sayfa)
- Kültür ve Miras (25 sayfa)
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler (28 sayfa)
- Bilim, Teknoloji ve Toplum (28 sayfa)

- Üretim, Dağıtım ve Tüketim (32 sayfa)
- Etkin Vatandaşlık (22 sayfa)
- Küresel Bağlantılar (17 sayfa)

6. Sınıf: Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., Yılmaz M. (t.y.). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.

- Birey ve Toplum (32 sayfa)
- Kültür ve Miras (56 sayfa)
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler (28 sayfa)
- Bilim, Teknoloji ve Toplum (22 sayfa)
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim (30 sayfa
- Etkin Vatandaşlık (36 sayfa)
- Küresel Bağlantılar (28 sayfa)

7. Sınıf: Gültekin, G., Akpınar ,M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P., Aygün, S. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.

- Birey ve Toplum (28 sayfa)
- Kültür ve Miras (54 sayfa)
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler(26 sayfa)
- Bilim, Teknoloji ve Toplum (30 sayfa)
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim (36 sayfa)
- Etkin Vatandaşlık (22 sayfa)
- Küresel Bağlantılar (20 sayfa)

3.2.3. Tarihsel düşünme becerileri ve bu becerilere ait alt beceriler bağlamında

Bu çalışmaya esas olan; sosyal bilgiler öğretim programı ve bu program doğrultusunda hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumunun incelenmesinde kullanılan tarihsel düşünme becerileri ve alt becerileri aşağıda tablolar halinde

verilmiştir. Bu beceriler 2011 tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programı'ndan birebir alınmıştır.

3.2.3.1. Kronolojik düşünme becerisi

Bu beceri altında yer alan 7 alt beceri aşağıdaki tabloda (Tablo 1) verilmiştir.

Tablo 1

Kronolojik düşünme becerisine ait alt beceriler

Beceri No	Alt Beceri
1.	Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.
2.	Bir tarihsel metindeki zaman akışını (başı, ortası ve sonu) belirler.
3.	Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.
4.	Takvim zamanını günler, haftalar, aylar, yıllar, yüzyıllar, binyıllar olarak ölçer. Takvim çeşitleri ve bunlara ait temel kavramlar (MÖ, MS, yüzyıl vb.) üzerinden zamanı hesaplamalar ve diğer takvim sistemlerine (Hicri ve Rumi takvimi miladi takvime vb.) dönüştürür.
5.	Tarih şeritlerinde sunulan bilgileri yorumlar.
6.	Tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla bir tarihsel akış şeması oluşturur.
7.	Tarihi, dönemlere ayırmaya yönelik yaklaşımları karşılaştırır ve farklı yaklaşımlar önerir.

3.2.3.2. Tarihsel kavrama becerisi

Bu beceri altında yer alan 9 alt beceri aşağıdaki tabloda (Tablo 2) verilmiştir.

Tablo 2

Tarihsel kavrama becerisine ait alt beceriler

Beceri No	Alt Beceri
1.	Tarihsel belge veya metnin yazarını ve kaynağını belirtir.
2.	Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
3.	Bir tarihsel metinde yazarın cevaplamaya çalıştığı temel soruları belirler. Tarihsel metnin inşa edildiği bakış açısını ortaya koyar.
4.	Tarihsel olgu ve görüşleri ayırt eder. Bunu yaparken ikisi arasındaki ilişkiyi dikkate alır. Tarihçinin üzerinde çalıştığı olguları seçtiğini ve bu seçimin tarihçinin görüşünü yansıttığını fark eder.
5.	Tarihsel metinleri hayal gücünü kullanarak okuyabilir. Tarihsel metnin; birey veya toplumların amaçları, eğilimleri, değer yargıları, fikirleri, genel görünümleri, umutları, korkuları, güçlü ve zayıf yanları konusunda neleri ortaya çıkardığını göz önünde bulundurur.

6.	Farklı tarihsel yaklaşımları değerlendirir. Geçmişe ait buluntuları, belgeleri, mektupları, günlükleri, sanat eserlerini ve edebi ürünleri inceler. Geçmişi tarihsel empati kurarak yorumlar.
7.	Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.
8.	Grafiklerde, tablolarda, şemalarda ve diyagramlarda sunulan metne yardımcı veriler üzerinde çalışırken görsel ve sayısal verileri kullanır.
9.	Görsel (fotoğraflar, temsili resimler, eğitsel karikatürler ve mimari çizimler vb.) ve edebi ürünler (roman, şiir ve oyunlar vb.) ile müzik (halk müziği, popüler ve klasik müzik) eserlerini kullanır.

3.2.3.3. Tarihsel analiz ve yorum becerisi

Bu beceri altında yer alan 10 alt beceri aşağıdaki tabloda (Tablo 3) verilmiştir.

Tablo 3

Tarihsel analiz ve yorum becerisine ait alt beceriler

Beceri No	Alt Beceri
1.	Benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, farklı düşünce, değer, tarihî şahsiyet, davranış ve kurumları karşılaştırır.
2.	Geçmişte yaşamış insanların farklı güdülerini, inançlarını, çıkarlarını, umutlarını ve korkularını belirterek bu insanların farklı bakış açılarını göz önünde bulundurur.
3.	Neden sonuç ilişkilerinin birçok boyutunu (bireyin ve tarihî şahsiyetlerin önemi, ekonomik ve nesnel koşulların önemi, düşüncelerin, insan çıkarlarının ve inançların etkisi, şansın ve tesadüfün rolü) göz önüne alarak bu ilişkiyi analiz eder.
4.	Mekân ve zaman sınırlarını aşan uzun vadeli ve büyük çaptaki gelişmeler de dâhil süregelen sorunları belirlemek amacıyla çağlar ve bölgeler arasında karşılaştırmalar yapar.
5.	Tarihsel kanıt temelli ve bilgiye dayalı hipotezlerle desteklenmeden öne sürülen görüşleri ayırt eder.
6.	Birbiriyle ihtilaflı tarihsel metinleri karşılaştırır.
7.	Tarihsel olasılık örneklerini ve değişik seçeneklerin nasıl farklı sonuçlara yol açabileceğini göstererek tarihte kaçınılmazlığın olduğuna ilişkin iddiaları şüphe ile karşılar.
8.	Tarihsel olaylar hakkındaki yorumların geçici olduğunu, yeni bilgiler keşfedildikçe ve yeni yorumlar yapıldıkça değişebileceğini kavrar.
9.	Tarihçilerin geçmiş hakkında farklı yorumları olduğundan ve tarihçiler arasındaki temel tartışmalardan haberdar olur.
10.	Geçmişte alınan kararların sağladığı fırsatları ve yol açtığı sınırlılıkları göz önüne alarak geçmişin etkileri hakkında hipotezler üretir.

3.2.3.4. Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisi

Bu beceri altında yer alan 7 alt beceri aşağıdaki tabloda (Tablo 4) verilmiştir.

Tablo 4

Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisine ait alt beceriler

Beceri No	Alt Beceri
1.	Geçmişteki konu ve sorunları tanımlar, bu konu veya sorunla ilgili insanların çıkarlarını, değer ve bakış açılarını analiz eder.
2.	Güncel sorunların ortaya çıkmasına yol açan önceki durumlara ve mevcut faktörlere ilişkin kanıtları düzenler.
3.	Güncel sorunların ortaya çıkmasına yol açan önceki durumlara ve mevcut faktörlere ilişkin kanıtları düzenler.
4.	İlgili tarihsel olayları belirler ve güncel sorunlarla ilgisi olanları olmayanlardan ayırt eder.
5.	Alternatif tarihsel oluş süreçlerini değerlendirir.
6.	Bir tarihsel sorunu çözmeye yönelik hareket planı hazırlar: Problemi tanımlar, problemi ortaya çıkaran faktörleri analiz eder, iyi incelenmiş tercihler arasından inandırıcı bir çözüm önerir.
7.	Tarihsel bir kararın uygulanmasını değerlendirir.

3.2.3.5. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisi

Bu beceri altında yer alan 6 alt beceri aşağıdaki tabloda (Tablo 5) verilmiştir.

Tablo 5

Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisine ait alt beceriler

Beceri No	Alt Beceri
1.	Tarihsel dokümanlar, tanıkların anlatıları, mektuplar, günlükler, buluntular, fotoğraflar, tarihi mekânlar, sanat eseri ve mimari eserlerden hareketle tarihsel sorular sorar.
2.	Kütüphane ve müze koleksiyonları, tarihi mekânlar, tarihi fotoğraflar, gazeteler, günlükler, dergiler, belgesel filmler, tanık anlatıları, nüfus sayım sonuçları, vergi kayıtları, istatistiksel derlemeler ve ekonomik göstergeler gibi çok değişik kaynaklardan tarihsel veri elde eder.
3.	Tarihsel verinin ait olduğu toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamı açıklayarak bu verileri sorgulama, geçerliğini, güvenirliğini, yeterliğini, gerçekliğini, iç tutarlığını ve bütünlüğünü değerlendirir. Olguların göz ardı edilmesi veya icat edilmesi yoluyla önyargı, çarpıtma ve propaganda amacı taşıyıp taşımadığını inceler.
4.	Eldeki kayıtlardaki boşlukları belirleyip, zaman ve mekâna ait bilgi ve bakış açılarını düzenleyerek sağlam bir tarih yorumu yapar.

5.	Ailenin büyüklüğü ve kurulmasındaki değişimler, göç şekilleri, refah dağılımı ve ekonomik değişimler gibi konuların açıklanmasında sayısal analizleri kullanır.
6.	Yüzeysel görüşler yerine sağlam bir muhakemeye dayalı iddialar ortaya koyarken yorumlarını tarihsel kanıtlarla destekler.

3.3. Verilerin toplanması ve analizi

Araştırmada, NCHS tarafından çerçevesi çizilen, 2009 yılından itibaren Türkiye'deki ortaöğretim tarih programında yerini alan ve bir önceki başlık altında tanıtılan tarihsel düşünme becerilerinin 2018 sosyal bilgiler programında yer alan kazanımlara ve programa uygun olarak hazırlanmış ve 2019-2020 öğretim yılında kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarına yansıma durumu analiz edilmiştir. Araştırmanın metodolojik sıralaması şu şekildedir:

1. Literatürün incelenmesi,
2. Çalışma biriminin seçilmesi,
3. Programın incelenmesi,
4. Kitapların incelenmesi,
5. Sayısallaştırma,
6. Bulguların tanımlanması,
7. Bulguların yorumlanması.

Yukarıda verilen basamaklarda yapılan iş ve işlemler aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

1. Literatürün incelenmesi: Türkiye ve dünyada alanla ilgili yapılan çalışmalar, tarihsel düşünme ve tarihsel düşünme becerileri bağlamında incelenmiştir.
2. Çalışma biriminin seçilmesi: Çalışmanın doğası gereği üç temel kaynak incelenmiştir. Bu kaynaklar; 2011 Ortaöğretim tarih programında yer alan tarihsel düşünme becerileri ve bu becerilere ait alt beceriler ile 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programı ve sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. Tarih düşünme becerileri ve alt beceriler ölçüt olarak kullanılmış ve 2018 sosyal bilgiler programı ile bu program uyarınca hazırlanan ders kitapları analiz birimleri olarak belirlenmiştir. Ana analiz birimini ders kitapları oluşturmaktadır.
3. Programın incelenmesi: Sosyal bilgiler öğretim programı tarihsel düşünme becerilerini yansıtması açısından incelenmiştir. 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan

kazanımların tümü incelenerek tarihsel düşünme becerilerinin hangilerini yansıtabileceği tespit edilmeye çalışılmış, tarihsel düşünme becerilerini yansıttığı tespit edilen kazanımlar tarihsel düşünme ve öğrenme alanlarından oluşan ilgili tablolarda gösterilmiştir. Her öğrenme alanının yansıttığı tarihsel düşünme becerisinin sayısı ve öğrenme alanında yer alan kazanımların toplamda kaç kez tarihsel düşünme becerisini yansıttığı ilgili tablolarda gösterilmiştir. Öğretim programında tarihsel düşünme becerilerini toplam kaç kazanımın yansıttığı tespit edilerek, ilgili tablolarda yorumlanmıştır (bkz. Tablo 7, Tablo 9, Tablo 11, Tablo 13). Programa ilişkin yapılan analizlerden biri aşağıda Örnek-1'de gösterilmiştir:

Örnek 1: 4. Sınıf "Birey ve Toplum" öğrenme alanına ait 4.1.2 kodlu kazanım Kazanım: Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar. Kazanıma ait açıklama/uyarı: Öğrencinin kendi hayatında önemli gördüğü (doğum, ilk konuşma, okula başlama vb.) olayları kronolojik olarak sıralaması sağlanır.	Kazanımında öğrencinin doğumundan itibaren ilk konuşma, okula başlama, vb. olayları sıralayarak tarihsel bir metin oluşturabileceğinden hareketle ilgili kazanımın kronolojik düşünme becerisinin alt becerilerinden "*Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur*" becerisini yansıttığı tespit edilerek ilgili tabloda kazanımın kodu gösterilmiştir (Bkz. Tablo 7)

4. Kitapların incelenmesi: Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan kazanımlara göre hazırlanan ders kitaplarındaki etkinlikler, tarihsel düşünme becerilerini yansıtması bakımından incelenerek ilgili tarihsel düşünme becerileri ile öğrenme alanlarının yer aldığı tablolarda kazanımın kodu yazılmak suretiyle gösterilmiştir. Her öğrenme alanının yansıttığı tarihsel düşünme becerisinin sayısı ve öğrenme alanında yer alan kazanımların toplamda kaç kez tarihsel düşünme becerisini yansıttığı tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler ders kitabında tarihsel düşünme becerilerini toplam kaç kazanımın yansıttığı tespit edilerek ilgili tablolarda gösterilmiş ve tablonun altında yorumlama yapılmıştır (bkz. Tablo 8, Tablo 10, Tablo 12, Tablo 14). Ders kitaplarında yapılan analize ilişkin iki örnek (Örnek 1 ve Örnek 2) aşağıda verilmiştir.

<table>
<tr>
<td>Örnek 1: 5. sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanına ait 5.2.1. kodlu kazanım

Kazanım: Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.</td>
<td>Analiz: Ders kitabında kazanıma ilişkin verilen konu metinleri, görseller, haritalar, vb. incelenerek kazanımın yansıttığı tarihsel düşünme becerileri tespit edilmeye çalışılmış, konuya ilişkin bir görseller de verilmiştir (Bir görsel örneği aşağıdadır, bkz. Görsel 50). Konunun sonunda tarihsel düşünme becerilerinin tespitiyle ilgili şu şekilde yorum yapılmıştır:
Etkinlikte Hititler, Frigler, Urartular, İyonlar, Sümerler, Asurlar ve Babil uygarlıkları anlatılmıştır. Bu uygarlıklardan günümüze kalan somut eserler, çivi yazısı, bilime yaptıkları katkılar, vb. ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarına ilişkin bir haritanın da verildiği, bu uygarlıkların yaşadığı dönem de kronolojik sırayla gösterildiğinden bu etkinlikte;
1. Kronolojik düşünme becerisinin alt becerilerinden “geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar” becerisi ile
2. Tarihsel kavrama becerisinin alt becerilerinden “tarihsel olayların yaşandığı coğrafi alanlar hakkında bilgi sahibi olunurken ya da var olan bilgilerini geliştirirken tarih konularını ortaya koyan haritalardaki bilgileri kullanma” becerisini yansıtmaktadır.

Babiller
Babiller, Fırat Nehri kenarında kurulmuş bir uygarlıktır. Babillerin hüküm sürdüğü toprakların üzerinde günümüzde Irak Devleti bulunmaktadır. Babillerin başkenti, Babil'dir. Babiller krallıkla yönetilirdi. En önemli kralları Hammurabi'dir. Hammurabi, tarihte ilk anayasa olarak kabul edilen Hammurabi Yasaları'nı yapmıştır. Bu yasalara göre suç işleyenler sert şekilde cezalandırılırdı. Hukuk devleti anlayışının ilk defa Babiller döneminde ortaya çıktığı söylenebilir. Babil'in Asma Bahçeleri ve Babil Kulesi en önemli eserleridir. Bu eserlerin günümüzde ancak kalıntıları vardır.
Hollandalı ressam, Maarten van Heemskerck (Morten Von Hemgerk) tarafından çizilen Babil'in Asma Bahçeleri tablosu

Görsel 50. Babiller</td>
</tr>
<tr>
<td>Örnek 2: 5. sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanına ait 5.2.4. kodlu kazanım

Kazanım: Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.</td>
<td>Analiz: Ders kitabında kazanıma ilişkin verilen konu metinleri, görseller, haritalar, vb. incelenerek kazanımın yansıttığı tarihsel düşünme becerileri tespit edilmeye çalışılmış, konuya ilişkin bir görseller de verilmiştir (Bir görsel örneği aşağıdadır, bkz. Görsel 60). Konunun sonunda tarihsel düşünme becerilerinin tespitiyle ilgili şu şekilde yorum yapılmıştır:
Kazanıma ilişkin etkinlikler incelendiğinde; tarihsel geçmişi olan kültürel unsurlar ile milli, dini ve mevsimsel kutlamaların insanların bir arada yaşamalarına katkı sağladığı belirtilmiştir. Milli bayramlar tarihte Türk milletinin önemli günlerini hatırlamaya ve anmaya aracı olarak, milli duyguları pekiştirir. Dini bayramlar ile mevsimsel şenlikler geçmişte yaşamış insanların farklı güdü ve inançlarını ve bakış açılarını göz önünde bulundurarak geleneksel kültürü günümüze taşır. Mesir macunu şenliği gibi kutlamalar da geçmişi bugüne taşır. Bu nedenlerle kazanımın;
1. Kronolojik düşünme becerisinin alt becerilerinden “geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar” becerisi ile
2. Tarihsel analiz ve yorum becerisinin alt becerilerinden “geçmiş dönemlerde yaşayan insanların güdü, inanç, çıkar, umut ve korkularının farklılığını ortaya koyarak bu insanların bakış açılarının farklı olduğu göz önünde bulundurulur” becerisini yansıtmaktadır.</td>
</tr>
</table>

Okuma Metni

Manisa'da düzenlenen ve Nisan ayı içerisinde kutlanan Mesir Macunu Şenliği yaklaşık 400 yıldır süren bir gelenektir. Şifalı olduğu kabul edilen mesir macununun ortaya çıkışının tarihsel bir hikâyesi vardır. Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan, Manisa'da nedeni anlaşılamayan bir hastalığa yakalanır. Bu hastalığa çare olması için Sultan Camii Medresesi'nin başhekimi Merkez Efendi, 41 çeşit bitki ve baharatın karışımından oluşan bir macun hazırlar. Mesir macunu ismiyle günümüze ulaşan bu karışım, Hafsa Sultan'ın kısa sürede iyileşmesini sağlar. Bunun üzerine Hafsa Sultan, mesir macununun her yıl halka dağıtılmasını ister. O günden bu güne her yıl Sultan Camii etrafında toplanan halka, şenlikler yapılarak mesir macunu dağıtılır. O zamandan günümüze bu uygulama geleneksel olarak her yıl devam etmektedir. Şenlik, her yıl mesir macununun dua okunarak

52

karıştırılması ve pişirilmesiyle başlar. Şenlik alanında mesir korteji yürüyüşü, yemek yarışması, konserler, çocuklar için eğlenceler, halk oyunları gösterileri vb. etkinlikler yapılır. Mesir macunu şenlikleri halkın geniş katılımıyla yapılır. Bu sayede birlik ve beraberlik duyguları pekişmektedir.

Genel Ağ'dan düzenlenerek alıntılanmıştır (09.02.2018).

Görsel 60. Mesir macunu şenliği

5. Sayısallaştırma: Elde edilen verilerin nicelleştirilmesidir. İlgili analiz birimi başlığında kazanımın yansıttığı tarihsel düşünme becerisi tespit edilmiş, ilgili tabloya sosyal bilgiler öğretim programındaki kodu yazılmıştır. Eğer kazanımın yansıttığı tarihsel düşünme becerisi birden fazla ise kazanımın kodu birden fazla tarihsel düşünme becerisi alanına yazılmıştır. Her öğrenme alanının yansıttığı tarihsel düşünme becerisinin sayısı ve öğrenme alanında yer alan kazanımların toplamda kaç kez tarihsel düşünme becerisini yansıttığı tespit edilmiştir. İlgili analiz birimi başlığında tarihsel düşünme becerilerini toplam kaç kazanımı yansıttığı tespit edilmiştir.
6. Bulguların tanımlanması: Elde edilen veriler tablolarda gösterilmiştir. 2018 sosyal bilgiler öğretim programı ve program doğrultusunda hazırlanan 4, 5, 6, ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının analizi sonrasında ilgili kazanım kodları (KK) tablolara işlenmiştir. Örnek bir tablo (Tablo 6) aşağıda verilmiştir.

Tablo 6

Sosyal Bilgiler öğretim programı ve ders kitapları analiz tablosu örneği

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik Düşünme	Tarihsel Kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum	KK	KK				2
Kültür ve Miras						
İnsan, Yerler ve Çevreler						
Bilim, Teknoloji ve Toplum						
Üretim, Dağıtım ve Tüketim						
Etkin Vatandaşlık						
Küresel Bağlantılar						
Toplam	1	1				2

Analiz tablosu örneğine göre; "Birey ve Toplum" öğrenme alanında 1 kazanımın kronolojik düşünme becerisini, 1 kazanımın ise tarihsel kavrama becerisini yansıttığı tespit edilmiştir. Birey ve Toplum öğrenme alanında toplam 2 tarihsel düşünme becerisine yer verilmiştir.

7. Bulguların yorumlanması: Bulguların tanımlanmasında oluşturulan tablolar açıklanarak yorumlanmıştır. Her tabloda öğrenme alanında tarihsel düşünme becerilerini yansıtan kazanım sayısı, öğrenme alanında yer verilen kazanımların kaç kez tarihsel düşünme becerilerini yansıttığı, her bir tarihsel düşünme becerisini yansıtan toplam kazanım sayısı da yorumlanmıştır. Program ve ders kitabında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtmasına dair örnekler "Programın İncelenmesi" ve "Ders Kitaplarının İncelenmesi" başlıklarında ayrıntılı gösterilmiştir.

3.4. Verilerin geçerlik ve güvenirliği

Bu araştırmada, 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve bu programa göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Ders kitapları incelenirken sosyal bilgiler öğretim programında belirtilen kazanımlar esas alınmıştır. Kazanımlara uygun ders kitabındaki

etkinlikler incelenerek hangi tarihsel düşünme becerilerini yansıttığı belirlenmeye çalışılmıştır. Verilerin geçerlik ve güvenirliğini sağlamak için ise uzman görüşü alınmıştır.

Araştırma sürecinde gerek program ve ders kitaplarında yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin tespiti, gerekse de elde edilen bulguların yorumlanması aşamalarında sosyal bilgiler eğitimi alanında uzman bir kişi ve tez danışmanı tarafından gerekli incelemeler yapılarak geri bildirimler verilmiştir. Ayrıca yapılan analizlerin güvenirliği için Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen güvenirlik formülü [Güvenirlik=Görüş birliği/(görüş birliği + Görüş ayrılığı)x100] kullanılmıştır. Hesaplanan güvenirlik değerinin %70 ve üzerinde çıkması, yapılan analizin güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994). Bu çalışmada %94 gibi yüksek bir oran elde edilmiş olup, bu değer veri analizinin güvenirliğinin sağlandığını göstermek için yeterlidir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde, son yayınlanan sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve bu program doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarında yer verilen tarihsel düşünme becerilerine yönelik analizler neticesinde ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, araştırmanın alt problemleri esas alınarak aşağıda başlıklar halinde sunulmuştur.

4.1. I. Alt probleme ilişkin bulgular

Çalışmanın birinci alt problemi olan "*2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin 4. sınıf ders kitaplarına yansıma düzeyi nasıldır?*" kapsamında ilk olarak 2018 sosyal bilgiler programında bu sınıf düzeyinde tespit edilen tarihsel düşünme becerileri tanıtılmıştır. Sonrasında ise ders kitabında tespit edilen becerilere ait bulgular verilmiştir. Bulgular, tablolar ve ders kitabından alınan görsellerle desteklenmiştir.

4.1.1. Tarihsel düşünme becerilerinin 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına yansıma düzeyi nasıldır?

Bu başlık altında, 4.sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyi incelenmiştir. İnceleme sonrasında ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 7) verilmiştir.

Tablo 7

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik Düşünme	Tarihsel Kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum	4.1.2					1
Kültür ve Miras	4.2.1	4.2.4		4.2.3	4.2.2	4
İnsan, Yerler ve Çevreler						

Bilim, Teknoloji ve Toplum	4.4.2 4.4.3				4.4.3	3
Üretim, Dağıtım ve Tüketim						
Etkin Vatandaşlık		4.6.1 4.6.4				2
Küresel Bağlantılar		4.7.2	4.7.3			2
Toplam	4	4	1	1	2	12

Yukarıda verilmiş olan tablo (Tablo 7) incelendiğinde, toplamda 12 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yatay boyutta tarihsel düşünme becerilerinin kullanımı gerektiren kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (4 beceri) ile "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (3 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı görülmektedir. Bu iki öğrenme alanını ikişer kazanımla "Etkin Vatandaşlık" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanları izlemektedir. "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanlarında tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 7'ye dikey boyutta bakıldığında, toplamda tespit edilen 12 kazanımın %67'lik kısmının (8 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerine ait olduğu görülmektedir. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisine ait kazanım sayısı 2 iken, tarihsel analiz ve yorum ile tarihsel sorun analizi ve karar verme becerilerine ait tespit edilen kazanım sayısı birdir.

4.1.2.4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu nasıldır?

Bu başlık altında, 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyi incelenmiştir. İnceleme sonrasında ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 8) verilmiştir.

Tablo 8

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik Düşünme	Tarihsel Kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum	4.1.2					1
Kültür ve Miras	4.2.1 4.2.2 4.2.3	4.2.1 4.2.4	4.2.3		4.2.2	7
İnsan, Yerler ve Çevreler						
Bilim, Teknoloji ve Toplum	4.4.2 4.4.3				4.4.3	3
Üretim, Dağıtım ve Tüketim						
Etkin Vatandaşlık	4.6.4	4.6.4				2
Küresel Bağlantılar	4.7.2 4.7.4	4.7.2	4.7.3			4
Toplam	9	4	2		2	17

Yukarıda verilmiş olan tablo (Tablo 8) incelendiğinde, toplamda 17 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yatay boyutta tarihsel düşünme becerilerinin kullanımı gerektiren kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (7 beceri) ile "Küresel Bağlantılar" (4 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı görülmektedir. Bu iki öğrenme alanını "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (3 beceri) , "Etkin Vatandaşlık" (2 beceri), "Birey ve Toplum" (1 beceri) öğrenme alanları izlemektedir. "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanlarında tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 8'e dikey boyutta bakıldığında, toplamda tespit edilen 17 kazanımın %76'lık kısmının (13 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerine ait olduğu görülmektedir. Tarihsel analiz ve yorum becerisi ile tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisine ait 2'şer kazanım tespit edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisine ait herhangi bir kazanım tespit edilememiştir.

Yukarıdaki tabloda verilen bulgular ışığında, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında tespit edilen tarihsel düşünme becerilerine ait örnekler aşağıda verilmiştir. Örnekler verilirken birebir ders kitabından alınmış görseller kullanılmıştır. Tarihsel düşünme becerilerini yansıtan bu örnekler öğrenme alanlarına göre aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

4.1.2.1. Birey ve Toplum öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren bir kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin sadece bir tarihsel düşünme becerisini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.4.1.2. Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 1'deki etkinlikte Büşra adlı kişinin 9 Nisan 2009'da Kırşehir ilinde doğduğu, 2010 yılının Mart ayında yürümeye başladığı, 2012 yılının Nisan ayında yemeğini kendisinin yemeğe başladığı, 6 Temmuz 2014'te kardeşinin dünyaya geldiği, Eylül 2014'de anaokuluna başladığı, vb. şeklinde bilgiler verilmiştir.

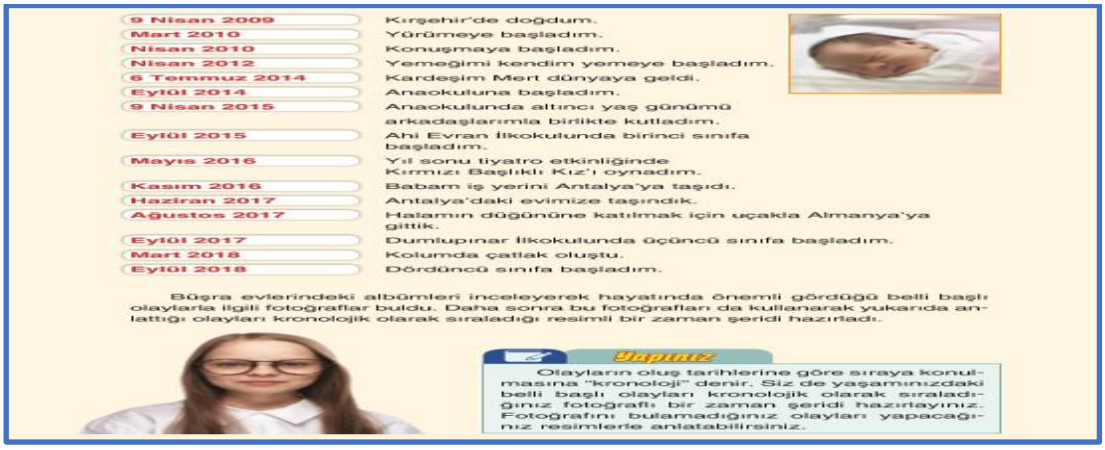

Görsel 1. Herkesin bir öyküsü var

Görsel 2'deki etkinlikte ise geçmişten günümüze kullanılan kimlik belgelerinin değişimi gösterilmiştir. Resmi olarak ilk kimlik belgesinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1882'de

düzenlendiği, halk dilinde nüfus kâğıdı, kafa kâğıdı, kimlik, kafa koçanı gibi adlarla anıldığı, kimlik belgesine Osmanlı'da "Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tezkiresi" dendiği, günümüze kadar 6 kez değiştirildiği şeklinde bilgiler de verilmiştir.

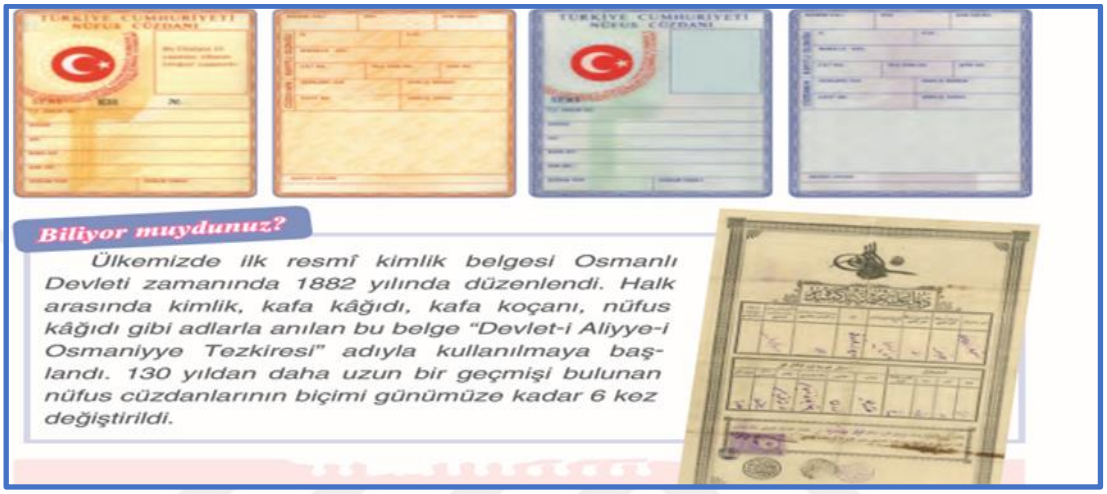

Görsel 2. Kimlik bilgileri

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait iki alt beceri tespit edilmiştir:

1. *Geçmiş bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.*

   Görsel 1'deki "Herkesin Bir Öyküsü Var" adlı etkinlikte Büşra'nın doğumundan 4. sınıfa gidişine kadar hayatından meydana gelen gelişmeler kronolojik sırayla anlatıldığından bu alt beceriyi kazandırmaya yöneliktir.

2. *Belirli bir zaman akışına göre tarihsel metin oluşturur.*

   Görsel 2'deki "Kimlik Belgeleri" adlı etkinlikte kimlik belgelerinin geçmişten günümüze değişimi fotoğraflar ile anlatıldığından bu alt beceriyi kazandırmaya uygun olduğu söylenebilir.

4.1.2.2. Kültür ve Miras öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 7 kazanım olduğu ve bu kazanımlara dönük etkinliklerin 4 tarihsel

düşünme becerisini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür. Bu haliyle bu sınıf düzeyinde tarihsel düşünme becerilerine en çok yer verilen öğrenme alanıdır.

Kazanım: SB.4.2.1. Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelerden yararlanarak aile tarihi çalışması yapar.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 3'teki etkinlikte aile tarihi çalışması yapılırken genellikle sözlü tarih yönteminin kullanıldığı ayrıca görsel kaynaklardan da faydalanıldığı, eski aile fotoğrafı, resmi belgeler, karne, halı-kilim ve radyo gibi nesnelerin de aile tarihi çalışması yapılırken kullanılabileceği belirtilmiştir.

Görsel 3. Aile tarihi çalışması

Görsel 4'teki aile tarihi etkinliğinde aile tarihi ile bir örnek metin verilmiştir. Metin incelendiğinde; öğrencinin ifadeleriyle aile tarihi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Etkinlikte; Ailenin köklerinin Ankara'nın Polatlı ilçesine dayandığı, hem anne hem de baba tarafından Polatlılı olduğu, dedenin 1954 yılında babaannenin ise 1956 yılında doğduğu, 1978 yılında evlendikleri belirtilmiştir. Dedenin postanede çalıştığı, Ankara'nın Polatlı ilçesine tayininin çıktığı, o yıllarda ev bulmak zor olduğundan önce misafirhanede kaldıkları daha sonra Cebeci semtine taşındıkları, Halanın Cebeci'deki evde doğduğu, dedenin görev yaptığı sürede Ankara ilinden hiç ayrılmadığı, emekli olduktan sonra Polatlı'ya yerleştikleri şeklinde bilgilerin verildiği görülmektedir.

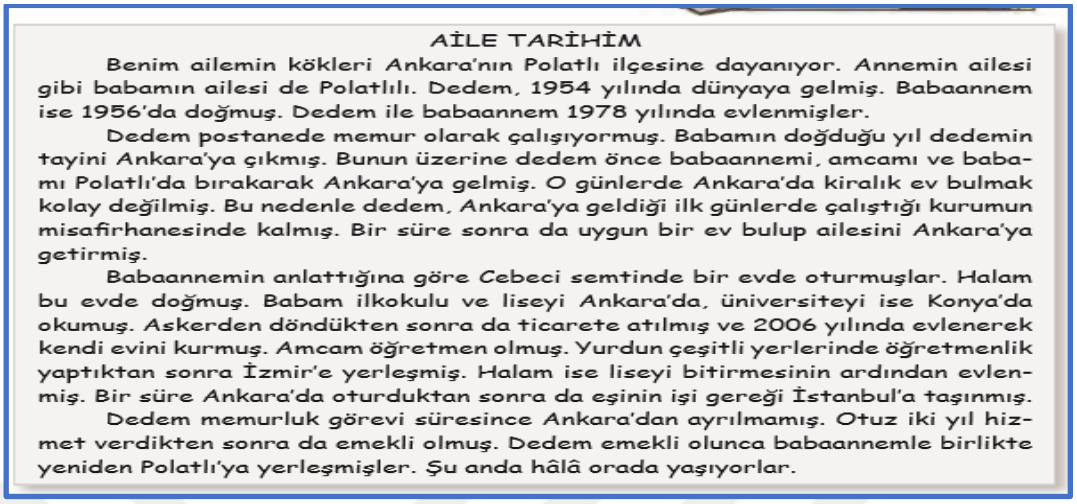

AİLE TARİHİM

Benim ailemin kökleri Ankara'nın Polatlı ilçesine dayanıyor. Annemin ailesi gibi babamın ailesi de Polatlılı. Dedem, 1954 yılında dünyaya gelmiş. Babaannem ise 1956'da doğmuş. Dedem ile babaannem 1978 yılında evlenmişler.

Dedem postanede memur olarak çalışıyormuş. Babamın doğduğu yıl dedemin tayini Ankara'ya çıkmış. Bunun üzerine dedem önce babaannemi, amcamı ve babamı Polatlı'da bırakarak Ankara'ya gelmiş. O günlerde Ankara'da kiralık ev bulmak kolay değilmiş. Bu nedenle dedem, Ankara'ya geldiği ilk günlerde çalıştığı kurumun misafirhanesinde kalmış. Bir süre sonra da uygun bir ev bulup ailesini Ankara'ya getirmiş.

Babaannemin anlattığına göre Cebeci semtinde bir evde oturmuşlar. Halam bu evde doğmuş. Babam ilkokulu ve liseyi Ankara'da, üniversiteyi ise Konya'da okumuş. Askerden döndükten sonra da ticarete atılmış ve 2006 yılında evlenerek kendi evini kurmuş. Amcam öğretmen olmuş. Yurdun çeşitli yerlerinde öğretmenlik yaptıktan sonra İzmir'e yerleşmiş. Halam ise liseyi bitirmesinin ardından evlenmiş. Bir süre Ankara'da oturduktan sonra da eşinin işi gereği İstanbul'a taşınmış.

Dedem memurluk görevi süresince Ankara'dan ayrılmamış. Otuz iki yıl hizmet verdikten sonra da emekli olmuş. Dedem emekli olunca babaannemle birlikte yeniden Polatlı'ya yerleşmişler. Şu anda hâlâ orada yaşıyorlar.

Görsel 4. Aile tarihim

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 2, tarihsel kavramaya ilişkin ise 1 alt beceri tespit edilmiştir:

Kronolojik düşünme:

1. *Geçmiş bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.*
2. *Belirli bir zaman akışına göre tarihsel metin oluşturur.*

Görsel 4'deki "aile tarihim" etkinliğinde ailenin tarihçesi anlatıldığından kronolojik düşünmeye ait yukarıdaki alt becerileri yansıttığı tespit edilmiştir.

Tarihsel kavrama:

1. *Farklı tarihsel yaklaşımları değerlendirir. Geçmişe ait buluntuları, belgeleri, mektupları, günlükleri, sanat eserlerini ve edebi ürünleri inceler. Geçmişi tarihsel empati kurarak yorumlar*.

Görsel 3'deki aile tarihi çalışması etkinliğinde sözlü tarih yönteminin yanı sıra eski fotoğraflar, halı, kilim, radyo, vb. nesnelerin kullanılabileceği belirtildiğinden bu alt beceriyi kazandırmaya yöneliktir.

Kazanım: SB.4.2.2. Ailesi ve çevresindeki milli kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel sorulamaya dayalı araştırma

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 5'teki etkinlikte Türk milletinin köklerinin tarihin derinliklerine uzandığından zengin bir kültüre sahip olduğu, hepimizin evinde milli kültürü yansıtan eşyaların ve sanat eserlerinin bulunduğu belirtilmiştir.

Görsel 5. Milli kültür öğeleri

Görsel 6'daki etkinlikte evlerde bulunan kültür öğelerinden kahve ile çeyiz sandığının kültürümüzdeki yeri anlatılmıştır. Kahvenin Türk konukseverliğinin sembollerinden olduğu, Türk kahvesinin pişirme şekli ile ilgili bilgiler verilmiştir. Etkinliğin devamında genç kızların çeyiz hazırlamalarının ve çeyizlerini saklamalarının Türk kültüründe bir gelenek olduğu, çeyiz sandıklarına kızların küçük yaşlarından itibaren ipekli kumaş, takı, oya, dantel gibi eşyaların konulduğu, kızların bu şeklide evlilik gününe hazırlandığı gibi bilgiler verilmiştir.

Deden yemeğin ardından kahve içmeyi çok severdi. Kahveyi kavrulmamış hâlde alır, özel toprak bir tavada kahve çekirdeklerini kavururdu. Daha sonra çekirdekleri bu el değirmenine doldurarak kahveyi iyice çekerdi. Ben de mis gibi kokan taze çekilmiş kahveyi onun tek kişilik cezvesinde ağır ağır pişirirdim."

Anneannemin ve annemin anlattıklarından öğrendim ki kahve önemli kültür ögelerimizden biridir. Kahve pişirme ve sunuş tarzımız bile kendimize özgüdür. Bu şekilde yapılan kahveye Türk kahvesi denir. Türk konukseverliğinin sembollerinden biri olan kahve ikramı atasözlerimize de konu olmuştur. "Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır." sözü buna bir örnektir.

Evimizin yatak odasında annemin çeyiz sandığı duruyor. Ceviz ağacından yapılmış, üzeri oymalarla süslenmiş bu sandığa annem çok önem verir. Ona bunun nedenini sorduğumda bana şunları anlattı:

Kahve değirmeni ve bir fincan kahve

"Kızım, genç kızların çeyiz hazırlamaları ve çeyizlerini bu şekilde sandıkta saklamaları Türk kültüründe bir gelenektir. İnsanların ev ihtiyaçlarını hazır olarak alma imkânları kısıtlıydı. Bu nedenle anneler 'Kız beşiğe çeyiz sandığa.' diyerek kızlarının evlilik hazırlıklarına erkenden başlarlardı. Nerede bir giysi, ipekli kumaş, takı, oya, dantel veya işleme görseler onu alır veya yapar ve kızlarının çeyiz sandığına koyarlardı. Sandık zaman içinde yavaş yavaş dolar, onunla beraber genç kız da kendini evlilik günlerine hazırlardı."

Öğrendiğime göre çeyiz sandığı pek çok geleneği de beraberinde yaşatarak günümüze kadar taşımış. Bunlardan biri olan çeyiz serme geleneğine göre gelinin çeyizi düğünden birkaç gün önce kız evinde sergiye çıkarılırmış. Böylece mahalledeki genç kızlar ve kadınlar gelinin çeyizini görürlermiş.

Ceviz sandığı

Gelin evden çıkarken gelinin ailesinden ya da yakın akrabalarından biri sandığın üzerine oturup damadın yakınlarından bahşiş alırmış. Bahşişi az bulursa da "Sandık ağır yerinden kalkmıyor." diyerek daha fazlasını istermiş.

Görsel 6. Milli kültür öğeleri

Görsel 7'deki etkinlikte çevrede görülen milli kültür öğeleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Etkinlik incelendiğinde öğrencinin anlatımıyla Isparta Etnografya müzesinde bulunan kültür öğeleri tanıtılmıştır. Isparta'nın Etnografya Müzesi'nde halı salonu olarak adlandırılan bölümde Isparta halıları ile birlikte Uşak, Gördes, Bergama gibi yerlerden getirilen halıların da bulunduğu, etnografik salonda kız isteme sahnesi, kına gecesi, çalgıcılar, kına töreni gibi sahnelerin mankenlerle canlandırıldığı, vitrinlerde birçok aydınlatma aracı, kadın ve erkek giysisi, gülabdanlar ve buhurdanlıklar gibi nesnelerin bulunduğu, eserlerin ise tarihsel olarak Osmanlı Devleti dönemi, Kurtuluş Savaşı dönemi, Cumhuriyet döneminin ilk yılları ve günümüze kadar gelen eserler şeklinde sergilendiği belirtilmiştir.

Merve

Ben el dokuması halıları ile meşhur illerimizden biri olan, Isparta'da yaşıyorum. Isparta'da kültürel değerlerimizin sergilendiği bir etnografya müzemiz var. Bu müzeyi daha önce gezmiştim. Geçtiğimiz günlerde şehir dışından gelen misafirlerimizle birlikte bir kez daha gezme fırsatı buldum.

Isparta Belediyesi tarafından 2013 yılında hizmete açılan müzemiz çeşitli bölümlerden oluşuyor. Halı Salonu adı verilen bölümünde meşhur Isparta halılarının yanı sıra ülkemizin çeşitli yerlerinde dokunan halılar sergileniyor. Bunlar arasında Doğu Anadolu, Uşak, Gördes, Çanakkale, Bergama, Antalya, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri ve Konya yörelerine ait halılar yer alıyor. Halı ve kilimlerin üzerindeki her biri farklı anlamlara gelen motifler ziyaretçileri bekliyor. Halı Salonu'nda Isparta'ya özgü bir ürün olan gül yağının üretiminde kullanılan damıtma kazanı da bulunuyor. Müzedeki bir diğer bölüm Etnografik Eserler Salonu'dur. Burada kız isteme sahnesi, kına gecesi, çalgıcılar ve kına töreninde ikram edilen bulgur aşının hazırlanışı mankenlerle canlandırılmıştır.

Etnografik Eserler Salonu'nda yörüklere ait toprak ev, hamur tahtasında yufka açan Yörük kadını, halı dokuyan genç kız, çıkrıkta ip eğiren Yörük erkeği gibi ögeler yer almakta. Buradaki mankenler sanki gerçekmiş gibi duruyor. Vitrinlerde ise çeşitli aydınlatma araçları, gülabdanlar, buhurdanlıklar, kadın ve erkek giysileri ile mutfak ve kahve kültürünü yansıtan kap kacaklara yer verilmiş. Eserler tarihsel akışa göre Osmanlı Dönemi, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in ilk yılları ve günümüz eserleri şeklinde sergilenmiş.

Isparta Etnografya Müzesinden görüntüler

Çevrenizde gördüğünüz ve etnografya müzelerinde sergilenmesi gerektiğini düşündüğünüz nesnelere hangi örnekleri verebilirsiniz?

Görsel 7. Milli kültür öğeleri

Görsel 8'deki etkinlik incelendiğinde, Mardin şehrinin tarihi evleri ve güzellikleri anlatılarak yerel tarih çalışması kapsamında Kasımiye Medresesine yapılan gezi etkinliği anlatılmıştır. Gezi etkinliğinde Kasımiye Medresesinin tarihi özellikleri, burada okutulan dersler, çevresinde bulunan yapıların anlatıldığı görülmektedir. Metnin sonunda kültürel mirasa duyarlı olunmasına dikkat çekilmiştir. Etkinliğin sonunda tarihi önemi olan yapılar ve mekânlardan hangilerini ziyaret etmek istedikleri öğrencilere sorularak öğrencilerin tarihsel araştırma becerilerinin geliştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

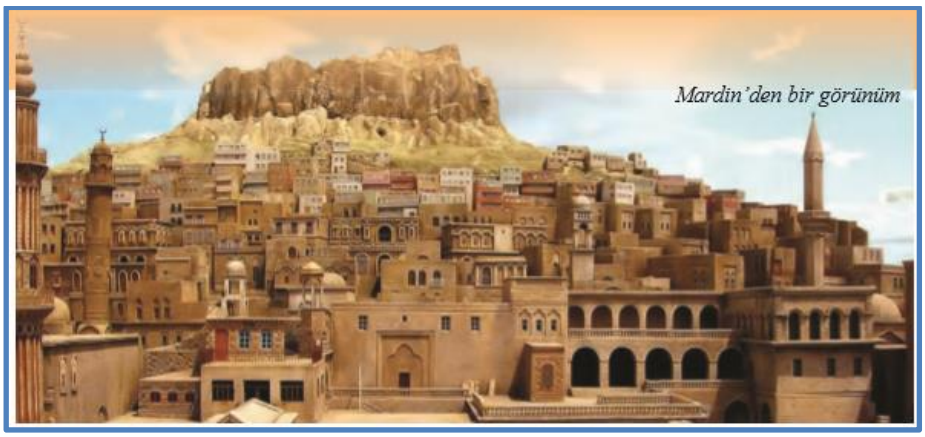

Görsel 8. Mardin'den bir görünüm

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırmaya ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma: Tarihsel dokümanlar, tanıkların anlatıları, mektuplar, günlükler, buluntular, fotoğraflar, tarihi mekânlar, sanat eseri ve mimari eserlerden hareketle tarihsel sorular sorar.

Görsel 5, 6, 7 ve 8'deki etkinlikler bir bütün olarak değerlendirildiğinde tarihi kökleri olan milli kültür öğelerinin günümüze etkisi ile milli kültür öğelerine yönelik örnekler verilmesi istendiğinden yukarıda verilen iki alt beceriyi kazandırmaya yönelik oldukları söylenebilir.

Kazanım: SB.4.2.3. Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ile tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 9'daki etkinlikte çocuk oyunlarının Milli kültür değerlerimizden olduğu ifade edilerek dalye, saklambaç, aşık oyunu, topaç çevirme gibi geçmiş dönemlerde oynanan çocuk oyunları tanıtılmıştır. Etkinlikte geleneksel çocuk oyunları değişim ve süreklilik bakımından günümüzde oynanan çocuk oyunlarıyla karşılaştırılarak zamanla yaşanan değişime dikkat çekilmektedir.

Görsel 9. Geçmişten günümüze oyunlar

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ve tarihsel analiz ve yoruma ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel analiz ve yorum: Benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, farklı düşünce, değer ve davranışları karşılaştırır.

Görsel 9'daki geçmişten günümüze çocuk oyunlarının değişiminin anlatıldığı etkinlikte, geçmişteki çocuk oyunları ile günümüzdeki çocuk oyunlarının karşılaştırılması istendiğinden yukarıda verilen iki alt beceriyi kazandırmaya yönelik olduğu söylenebilir.

Kazanım: SB.4.2.4. Milli Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Milli Mücadele'nin önemini kavrar.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 10'daki okuma parçası incelendiğinde Milli Mücadele sürecinde başarılı olunmasında Türk milletini başarılı bir şekilde temsil eden kahramanların payının büyük olduğu belirtilerek Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün milli mücadeleyi başlattığı belirtilmiştir. Etkinliğin devamında Mustafa Kemal'in 1881 yılında Selanik'te doğduğu, askerli okullarda eğitim aldıktan sonra 1905 yılında ordudaki görevine başladığı, 1911'de sömürgeci devletlerden İtalya'ya karşı Trablusgarp'ta

savaştığı, 1914'den 1918 yılına kadar süren Birinci Dünya Savaşı'nda da çeşitli cephelerde savaştığı, Çanakkale cephesinde kazandığı zaferden sonra halk arasında "Anafartalar Kahramanı" olarak tanındığı belirtilmiştir. Etkinliğin devamında Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması'yla bağımsızlığını kaybettiği, ordunun terhis edildiği, yurdumuzun yabancı devletlerce işgal edildiği belirtilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk milleti bundan yüzyıl kadar önce yurdunu elinden almak isteyen işgalcilerin saldırısına uğramıştır. Ancak işgalci devletler ne kadar güçlü olursa olsun milletimiz onlara boyun eğmemiş ve Millî Mücadele'den zaferle çıkarak varlığını korumasını bilmiştir.

Millî Mücadele'nin kazanılmasında Türk milletinin bağrından çıkan kahramanlarımızın payı büyüktür. Bu kahramanların başında "Ya istiklal ya ölüm!" (1) diyerek Millî Mücadele'yi başlatan Gazi Mustafa Kemal Atatürk gelir.

1881 yılında Selânik'te doğan Mustafa Kemal, askerî okullardaki eğitimini tamamladıktan sonra 1905 yılında ordudaki görevine başladı. Onun askerlik hayatına adım attığı yıllarda Osmanlı Devleti büyük tehditlerle karşı karşıya bulunuyordu. Sömürgeci Avrupa devletleri Osmanlı topraklarını paylaşma konusunda anlaşmışlardı. Bu devletlerden İtalya'ya karşı 1911'de Trablusgarp'ta savaşan Mustafa Kemal, 1914'ten 1918 yılına kadar süren Birinci Dünya Savaşı'nda da çeşitli cephelerde görevler üstlendi. Çanakkale Cephesi'nde kazandığı zaferden dolayı halk arasında "Anafartalar Kahramanı" olarak tanındı.

Selanik'te bulunan Atatürk'ün doğduğu ev

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Anlaşması'yla bağımsızlığını ve kendini savunma imkânlarını kaybetti. İngiltere, Fransa ve İtalya ateşkes anlaşmasına dayanarak terhis edilen ordumuzun silahlarına el koydu. Limanlarımızı, demir yollarımızı ve telgrafhanelerimizi denetimleri altına alıp topraklarımızı işgal ettiler.

Mustafa Kemal Çanakkale Cephesi'nde

(1) Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, s.18.

Görsel 10. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal (1)

Görsel 11'deki devam etkinliğinde Mustafa Kemal'in milletine güvenerek 19 Mayıs 1919'da milli mücadeleyi başlatmak üzere Samsun'a ayak bastığı, Anadolu'ya çıkınca ilk olarak milli bilinci uyandırmaya çalıştığı, bu amaçla Havza ve Amasya'da genelgeler yayınladığı, Erzurum ve Sivas'ta kongreler düzenlediği belirtilmiştir. Mustafa Kemal'in Erzurum ve Sivas kongrelerinin ardından Ankara'ya geldiği, 23 Nisan 1920 tarihinde milletin seçtiği vekillerle

birlikte Büyük Millet Meclisini açtığı, Meclis başkanı seçilerek milli mücadelenin lideri olduğu şeklinde bilgilere yer verilmiştir.

Görsel 11. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal (2)

Görsel 12'de, İtilaf devletlerinin I. Dünya Savaşı'nın ardından doğuda bir Ermeni devleti kurmak amacıyla harekete geçtiği ve o dönemde bölgedeki yegâne düzenli birliğimizin Kazım Karabekir komutasında olduğu belirtilmiştir. Etkinliğin devamında milli mücadele döneminin en önemli komutanlarından Kazım Karabekir'in hayatı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Doğu Cephesi ve Kâzım Karabekir

İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak için harekete geçti. Ermeniler de İtilaf Devletlerine güvenerek 1920 yılı ortalarında Doğu Anadolu'ya girdiler. O günlerde bölgedeki tek düzenli birliğimiz Kâzım Karabekir Paşa'nın komuta ettiği Erzurum'daki 15. Kolordu idi.

Millî Mücadele'nin önde gelen komutanlarından Kâzım Karabekir 1882'de İstanbul'da doğdu. 1905'te Harp Akademisini bitirerek Manastır'a atandı. Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde başarıyla görev yaptıktan sonra Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Cephesi Komutanlığına getirildi. (1)

Kâzım Karabekir Doğu Anadolu'ya giren Ermenileri başarılı bir taarruzla bugünkü doğu sınırımızın ötesine attı. Bu cephedeki savaş BMM hükûmetinin Ermenistan ile imzaladığı 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması'yla sona erdi. Gümrü Antlaşması Ankara hükûmetinin uluslararası alanda kazandığı ilk siyasi başarı olarak tarihe geçti.

"Kâzım Karabekir Paşa, anne babaları Erzurum ve Erzincan bölgelerinde öldürülen iki bin kadar yetim Türk çocuğunu evlat edinmişti. Bunlar, 4-14 yaş arasında çocuklardı. Kâzım Karabekir, çocukları özellikle birer sanat ve meslek sahibi olacak şekilde yetiştiriyordu. Bunlardan bazıları gayet iyi marangozluk öğrenmişti. Güzel resim çizmeyi, çocukça fakat sanatkârca oymalar yapmayı biliyorlardı.

Kâzım Paşa, ceza usulünü kaldırmıştı. Bununla birlikte çocukların kişiliklerinin serbestçe gelişmesini önlemeyecek bir disiplin kurmuştu. Kötü hareketi görülen çocuğu karşısına alıp onunla tek başına konuşurdu. "Paşa Baba"nın bir kenara çekip öğüt verdiği çocuğun bir daha kötü bir şey yaptığı olmazdı.

Çocuklarda en çok göze çarpan şey dürüstlük, doğru sözlülüktü. Bu özellikleri öğütlerle değil içinde yaşadıkları çevreden, havadan almaktaydılar." (2)

Görsel 12. Doğu Cephesi ve Kazım Karabekir

Görsel 13'teki okuma parçasında, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından güney illerimizin işgalinden bahisle, Fransızların silah verdiği Ermenilerin saldırmaları üzerine Türk halkının Kuvayi Milliye birlikleri oluşturarak kendisini savunduğu anlatılmıştır. Etkinliğin devamında Tayyar Rahmiye Hanım'ın 1890 yılında Osmaniye'de doğduğu, Fransızların halk üzerine uyguladığı baskılar üzerine Milli Mücadele'ye katıldığı, atılganca hareketlerinden dolayı Tayyar (uçan) lakabı verildiği, 1 Temmuz 1920 tarihinde Osmaniye'de Fransız ordusuna taarruz edildiği anda düşman tarafından şehit düşürüldüğü şeklinde bilgiler verilmiştir.

Güney Cephesi'nde Kahramanlar

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın ardından güney illerimiz önce İngilizlerin daha sonra da Fransızların işgaline uğradı. Adana, Maraş, Antep ve Urfa'ya giren Fransızlar bölgede yaşayan Ermenilerle iş birliği yaptılar. Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermenilerin saldırıları üzerine Türk milleti Kuvayımilliye birlikleri oluşturarak kendini savundu ve yiğitçe mücadele ederek işgalcileri topraklarından çıkardı.

Güney Cephesi'ndeki kurtuluş mücadelesinde erkeklerin yanında kahraman Türk kadınları da görev üstlenmiştir. Bunlardan biri de Adana'yı işgal eden Fransız kuvvetlerine karşı savaşan Osmaniyeli Tayyar Rahmiye Hanım'dır.

1890'da Osmaniye'de doğan Rahmiye Hanım, Fransızların halka yaptığı zulümler üzerine gönüllülerden kurduğu müfrezesinin başında Millî Mücadele'ye katıldı. Rahmiye Hanım'a atılganca hareketlerinden dolayı Tayyar (uçan) unvanı verildi.

Tayyar Rahmiye Hanım, 1 Temmuz 1920'de Osmaniye'deki Fransız karargâhına müfrezesiyle birlikte taarruz ettiği sırada düşman ateşiyle şehit düştü. Silah arkadaşları onun başlattığı taarruzu zaferle sonuçlandırıp düşman karargâhını ele geçirdiler. Bugün bu vatansever Türk kadınının mezar taşında şu cümleler yazılıdır:

"Yarınların sahibi ey gençlik,
İyi tanı, ebedî sükûnetle bu mezarda yatanı.
Hak için, bayrak için canın feda edip
Armağan etti bize bu mukaddes vatanı." (1)

Görsel 13. Tayyar Rahmiye Hanım

Ders kitabında yer verilen Milli Mücadele kahramanlarından birisi de Sütçü İmam'dır. Görsel 14'teki okuma parçası incelendiğinde; 31 Ekim 1919 günü Sütçü İmam'ın Maraş'ta Fransız-Ermeni askerlerinin evlerine giden Türk kadınlarına saldırdıkları, Çakmakçı Sait'in bu kadınları korumak istemesi üzerine bu kişiyi de şehit ettikleri, bu olaylardan sonra Sütçü İmam'ın askerlerden birini öldürdüğü belirtilmiştir. Bu olaydan sonra Sütçü İmam'ın Milli Mücadele'ye destek vererek Maraş savunmasında şehrin kurtulmasına önemli katkılarda bulunduğu da anlatılmıştır.

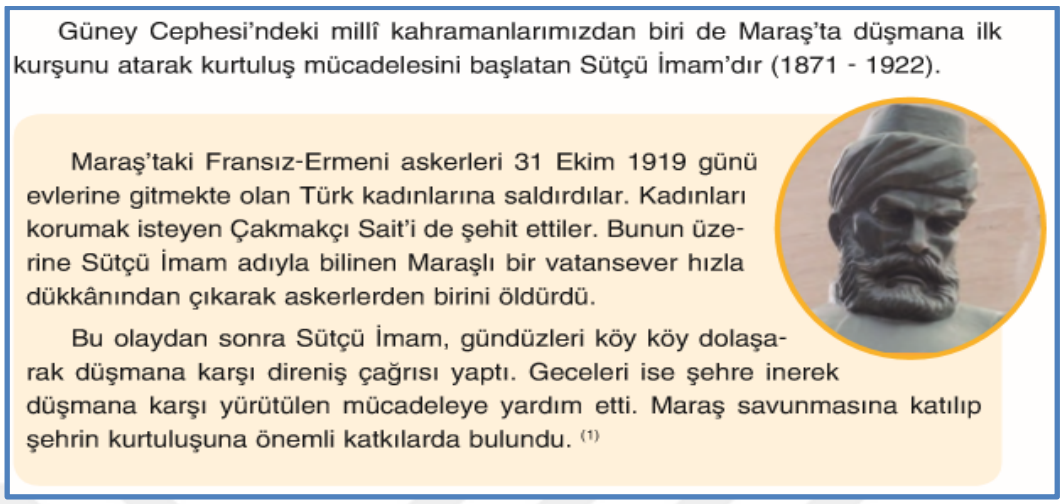

Güney Cephesi'ndeki millî kahramanlarımızdan biri de Maraş'ta düşmana ilk kurşunu atarak kurtuluş mücadelesini başlatan Sütçü İmam'dır (1871 - 1922).

Maraş'taki Fransız-Ermeni askerleri 31 Ekim 1919 günü evlerine gitmekte olan Türk kadınlarına saldırdılar. Kadınları korumak isteyen Çakmakçı Sait'i de şehit ettiler. Bunun üzerine Sütçü İmam adıyla bilinen Maraşlı bir vatansever hızla dükkânından çıkarak askerlerden birini öldürdü.

Bu olaydan sonra Sütçü İmam, gündüzleri köy köy dolaşarak düşmana karşı direniş çağrısı yaptı. Geceleri ise şehre inerek düşmana karşı yürütülen mücadeleye yardım etti. Maraş savunmasına katılıp şehrin kurtuluşuna önemli katkılarda bulundu. (1)

Görsel 14. Sütçü İmam

Kitapta yer verilen Milli Mücadele kahramanlarından birisi de Ali Saip Bey'dir. Görsel 15'teki metin incelendiğinde; 1885 yılında doğan Ali Saip Bey'in askeri okulu bitirdiği, 1919 yılında Urfa'daki Jandarma Komutanlığı'na getirildiği, işgalden sonra ise şehirde söz sahibi olanlar ile birlikte bir milli teşkilat kurarak Fransız ordularının Urfa dışına çıkarılmasında önemli rol oynadığı belirtilmiştir. Bu başarılarından dolayı Mustafa Kemal Atatürk tarafından Ali Saip Bey'e "Ursavaş" soyadı verildiği de anlatılmaktadır. Okuma metninde Ali Saip Bey komutasında Fransızlarla girilen bir çatışmanın ardından savaş alanında gezerken söylediği duygu dolu sözlere yer verilerek, bu sözler üzerinden Ali Saip Bey'in karakteristik özellikleri hakkında çıkarımda bulunmaları da öğrencilerden istenmiştir.

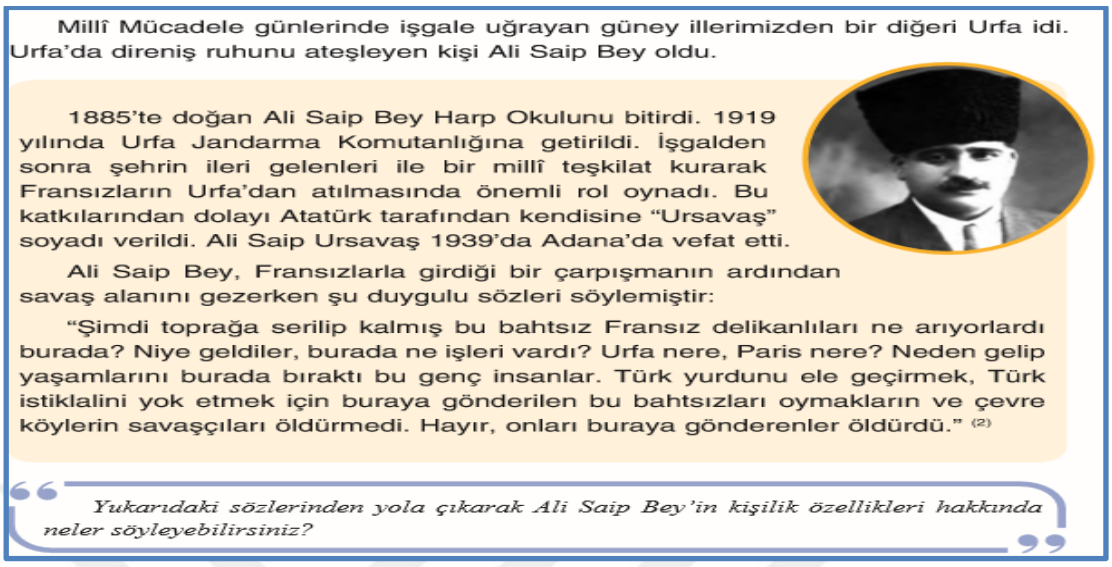

Millî Mücadele günlerinde işgale uğrayan güney illerimizden bir diğeri Urfa idi. Urfa'da direniş ruhunu ateşleyen kişi Ali Saip Bey oldu.

1885'te doğan Ali Saip Bey Harp Okulunu bitirdi. 1919 yılında Urfa Jandarma Komutanlığına getirildi. İşgalden sonra şehrin ileri gelenleri ile bir millî teşkilat kurarak Fransızların Urfa'dan atılmasında önemli rol oynadı. Bu katkılarından dolayı Atatürk tarafından kendisine "Ursavaş" soyadı verildi. Ali Saip Ursavaş 1939'da Adana'da vefat etti.

Ali Saip Bey, Fransızlarla girdiği bir çarpışmanın ardından savaş alanını gezerken şu duygulu sözleri söylemiştir:

"Şimdi toprağa serilip kalmış bu bahtsız Fransız delikanlıları ne arıyorlardı burada? Niye geldiler, burada ne işleri vardı? Urfa nere, Paris nere? Neden gelip yaşamlarını burada bıraktı bu genç insanlar. Türk yurdunu ele geçirmek, Türk istiklalini yok etmek için buraya gönderilen bu bahtsızları oymakların ve çevre köylerin savaşçıları öldürmedi. Hayır, onları buraya gönderenler öldürdü." (2)

Yukarıdaki sözlerinden yola çıkarak Ali Saip Bey'in kişilik özellikleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Görsel 15. Ali Saip Bey

Ders kitabında yer verilen Milli Mücadele kahramanlarından birisi de Şahin Bey'dir. Görsel 16'daki okuma parçası incelendiğinde; Şahin Bey'in asıl adı Mehmet Sait'tir. Trablusgarp ve Balkan savaşlarında bulunmuştur. Er olarak katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Yemen ve Sina cephelerinde savaşmıştır. Fransızların Antep'i işgal etmesi üzerine Kilis Kuvayı Milliye Komutanlığına getirilmiştir. Şahin Bey Kilis-Antep kara yoluna savunma hattı kurarak Fransızların Antep'teki kuvvetlerine destek göndermelerini engellemiştir. Etkinliğin sonunda öğrencilere Şahin Bey'in Antep yolunu açmasını isteyen Fransız Komutanlığına yazdığı mektuptan yola çıkarak kişilik özellikleri hakkında neler söyleyebilecekleri sorusu yöneltilmiştir.

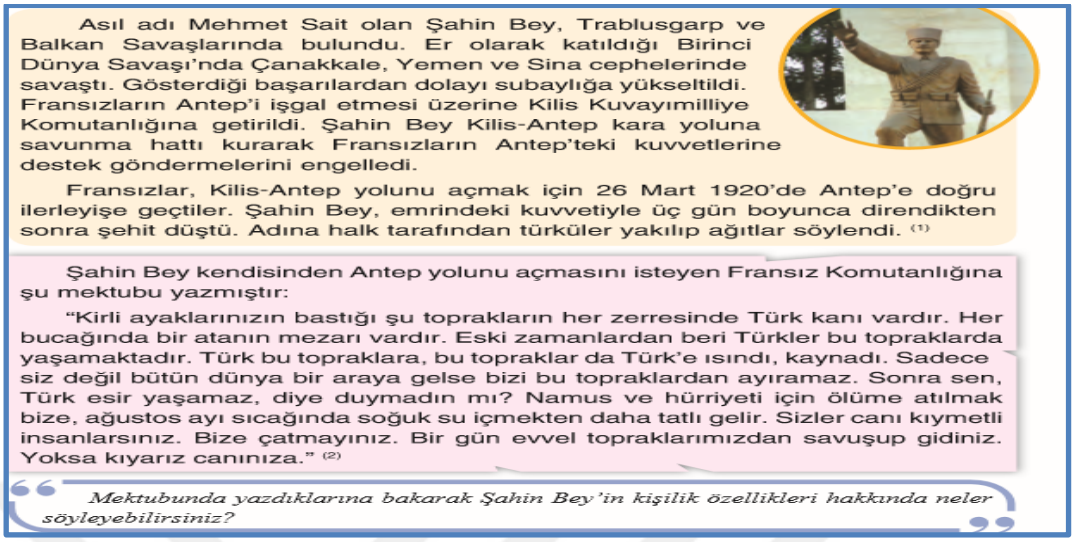

Asıl adı Mehmet Sait olan Şahin Bey, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında bulundu. Er olarak katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Yemen ve Sina cephelerinde savaştı. Gösterdiği başarılardan dolayı subaylığa yükseltildi. Fransızların Antep'i işgal etmesi üzerine Kilis Kuvayımilliye Komutanlığına getirildi. Şahin Bey Kilis-Antep kara yoluna savunma hattı kurarak Fransızların Antep'teki kuvvetlerine destek göndermelerini engelledi.

Fransızlar, Kilis-Antep yolunu açmak için 26 Mart 1920'de Antep'e doğru ilerleyişe geçtiler. Şahin Bey, emrindeki kuvvetiyle üç gün boyunca direndikten sonra şehit düştü. Adına halk tarafından türküler yakılıp ağıtlar söylendi. (1)

Şahin Bey kendisinden Antep yolunu açmasını isteyen Fransız Komutanlığına şu mektubu yazmıştır:

"Kirli ayaklarınızın bastığı şu toprakların her zerresinde Türk kanı vardır. Her bucağında bir atanın mezarı vardır. Eski zamanlardan beri Türkler bu topraklarda yaşamaktadır. Türk bu topraklara, bu topraklar da Türk'e ısındı, kaynadı. Sadece siz değil bütün dünya bir araya gelse bizi bu topraklardan ayıramaz. Sonra sen, Türk esir yaşamaz, diye duymadın mı? Namus ve hürriyeti için ölüme atılmak bize, ağustos ayı sıcağında soğuk su içmekten daha tatlı gelir. Sizler canı kıymetli insanlarsınız. Bize çatmayınız. Bir gün evvel topraklarımızdan savuşup gidiniz. Yoksa kıyarız canınıza." (2)

Mektubunda yazdıklarına bakarak Şahin Bey'in kişilik özellikleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Görsel 16. Şahin Bey

Ders kitabındaki "Batı Cephesinde Savaş" başlığı altında Milli Mücadele kahramanlarından Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe, Şerife Bacı ve Fevzi Paşa'nın gösterdikleri kahramanlıklar anlatılmaktadır.

Görsel 17'deki okuma metninde İzmir'in düşman tarafından işgal edilmesine karşı ilk tepkinin gazetecilik yapan Hasan Tahsin'den geldiği, Hasan Tahsin'in İzmir'de yayınlanan Hukuku Beşer gazetesinin başyazarı olduğu, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'de Yunanlı askerlere ilk kurşunu attığı, Milli Mücadelede sembol isimlerden biri haline geldiği, çıkan çatışmada şehit düşerek kahramanlık yüklü hareketi ile Türk milletinin direniş kararlılığını güçlendirdiği şeklinde bilgiler verilmiştir.

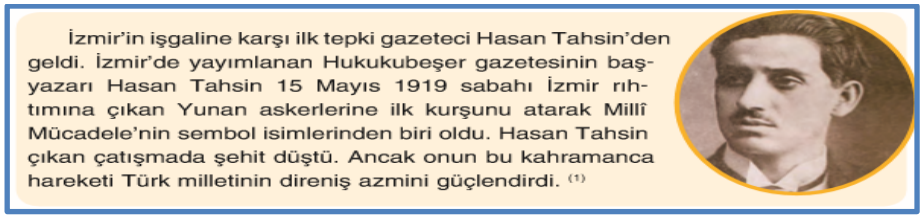

İzmir'in işgaline karşı ilk tepki gazeteci Hasan Tahsin'den geldi. İzmir'de yayımlanan Hukukubeşer gazetesinin başyazarı Hasan Tahsin 15 Mayıs 1919 sabahı İzmir rıhtımına çıkan Yunan askerlerine ilk kurşunu atarak Millî Mücadele'nin sembol isimlerinden biri oldu. Hasan Tahsin çıkan çatışmada şehit düştü. Ancak onun bu kahramanca hareketi Türk milletinin direniş azmini güçlendirdi. (1)

Görsel 17. Hasan Tahsin

Görsel 18'deki okuma metni incelendiğinde; Yörük Ali Efe'nin 1895'de Aydın'a bağlı Sultanhisar ilçesindeki Kavaklı köyünde doğduğu, Yunanlıların Ege'yi işgal etmeleri üzerine Aydın'da ilk Kuvayı Milliye teşkilatını kurarak silahlı mücadeleyi başlattığı, düzenli ordu kurulana kadar bu teşkilatın Menderes yöresi komutanlığını yaptığı belirtilmiştir. İki yıla yakın süre boyunca düşman askerinin doğuya doğru ilerlemesine engel olduğu, milli mücadelede göstermiş olduğu kahramanlıklarından dolayı TBMM tarafından kendisine kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ödülü verildiği ve 23 Eylül 1951 tarihinde vefat ettiği belirtilmiştir.

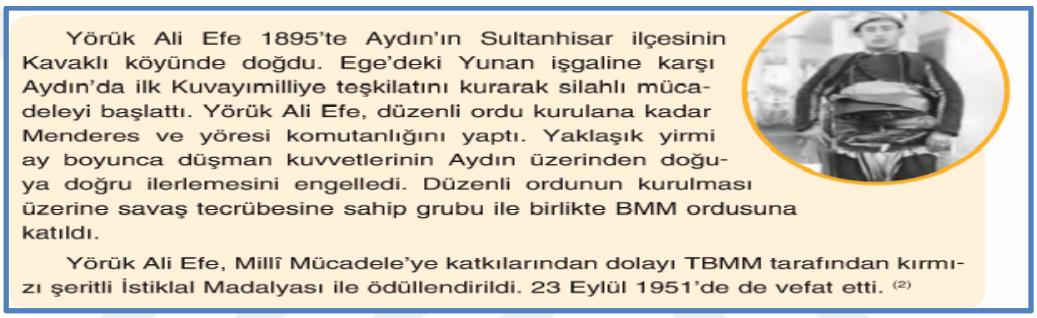
Yörük Ali Efe 1895'te Aydın'ın Sultanhisar ilçesinin Kavaklı köyünde doğdu. Ege'deki Yunan işgaline karşı Aydın'da ilk Kuvayımilliye teşkilatını kurarak silahlı mücadeleyi başlattı. Yörük Ali Efe, düzenli ordu kurulana kadar Menderes ve yöresi komutanlığını yaptı. Yaklaşık yirmi ay boyunca düşman kuvvetlerinin Aydın üzerinden doğuya doğru ilerlemesini engelledi. Düzenli ordunun kurulması üzerine savaş tecrübesine sahip grubu ile birlikte BMM ordusuna katıldı.

Yörük Ali Efe, Millî Mücadele'ye katkılarından dolayı TBMM tarafından kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi. 23 Eylül 1951'de de vefat etti. (2)

Görsel 18. Yörük Ali Efe

Ders kitabında yer verilen Milli Mücadele kahramanlarından birisi de İsmet İnönü'dür. Görsel 19'daki okuma parçasında İsmet İnönü'nün Atatürk'ün ölümünün ardından cumhurbaşkanı seçildiği ve bu görevini 1950 yılına kadar sürdürdüğü belirtilmiştir.

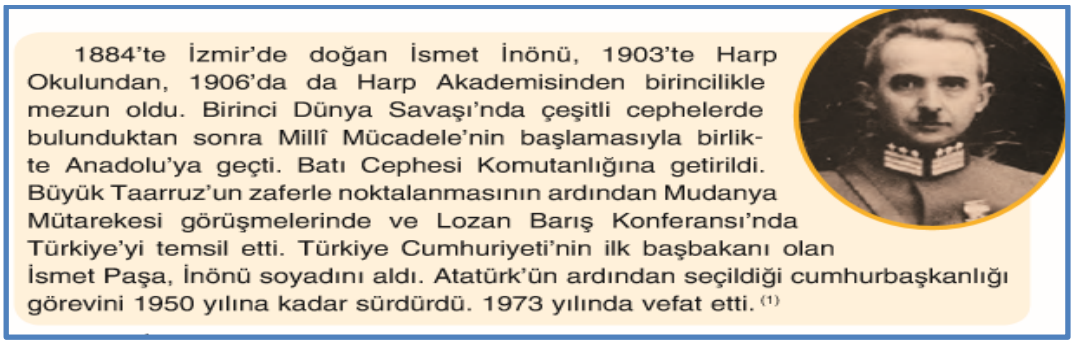
1884'te İzmir'de doğan İsmet İnönü, 1903'te Harp Okulundan, 1906'da da Harp Akademisinden birincilikle mezun oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde bulunduktan sonra Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte Anadolu'ya geçti. Batı Cephesi Komutanlığına getirildi. Büyük Taarruz'un zaferle noktalanmasının ardından Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde ve Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'yi temsil etti. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olan İsmet Paşa, İnönü soyadını aldı. Atatürk'ün ardından seçildiği cumhurbaşkanlığı görevini 1950 yılına kadar sürdürdü. 1973 yılında vefat etti. (1)

Görsel 19. İsmet İnönü

Ders kitabında yer verilen Milli Mücadele kahramanlarından birisi de Şerife Bacı'dır. Görsel 20'deki okuma parçasında incelendiğinde; Şerife Bacı'nın İnebolu'dan Kastamonu'ya kağnısıyla cephane taşıdığı, bu yolculukta gece boyunca durmadan yağan kara rağmen yoluna devam ettiği, Kastamonu kışlasının önüne kadar cephane yüklü kağnısıyla geldiği, fakat şehrin içine kadar girmeye gücünün yetmeyerek şehit olduğu belirtilmiştir.

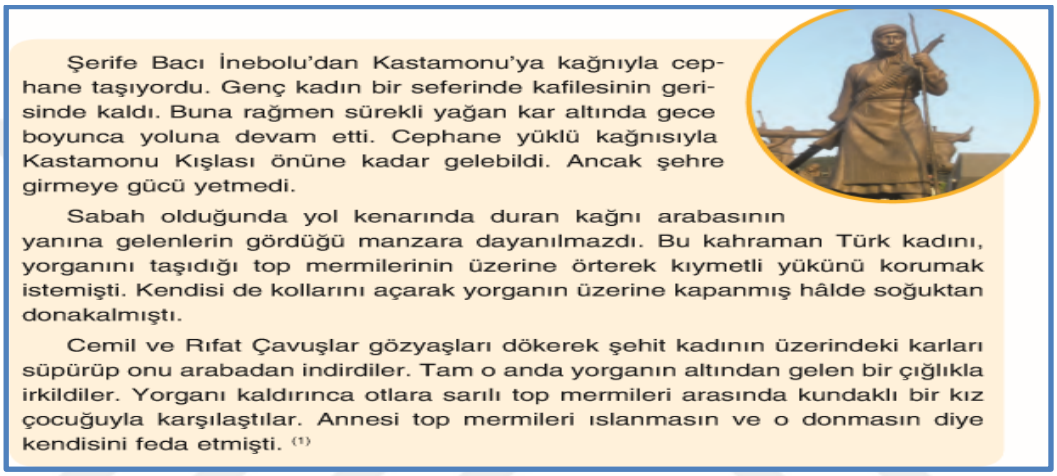

Şerife Bacı İnebolu'dan Kastamonu'ya kağnıyla cephane taşıyordu. Genç kadın bir seferinde kafilesinin gerisinde kaldı. Buna rağmen sürekli yağan kar altında gece boyunca yoluna devam etti. Cephane yüklü kağnısıyla Kastamonu Kışlası önüne kadar gelebildi. Ancak şehre girmeye gücü yetmedi.

Sabah olduğunda yol kenarında duran kağnı arabasının yanına gelenlerin gördüğü manzara dayanılmazdı. Bu kahraman Türk kadını, yorganını taşıdığı top mermilerinin üzerine örterek kıymetli yükünü korumak istemişti. Kendisi de kollarını açarak yorganın üzerine kapanmış hâlde soğuktan donakalmıştı.

Cemil ve Rıfat Çavuşlar gözyaşları dökerek şehit kadının üzerindeki karları süpürüp onu arabadan indirdiler. Tam o anda yorganın altından gelen bir çığlıkla irkildiler. Yorganı kaldırınca otlara sarılı top mermileri arasında kundaklı bir kız çocuğuyla karşılaştılar. Annesi top mermileri ıslanmasın ve o donmasın diye kendisini feda etmişti. (1)

Görsel 20. Şerife Bacı

Ders kitabında yer verilen Milli Mücadele kahramanlarından birisi de Fevzi Paşa'dır. Görsel 21'deki okuma parçası incelendiğinde; Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın, Sakarya zaferinden sonra düşmanları vatan toprağından kesin olarak atmak için harekete geçtiği, orduyu asker, silah ve cephane bakımından güçlendirdiği, bu dönemde en yakın yardımcılarından birinin de Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa olduğu belirtilmiştir. İlk meclis hükumetinde milli savunma bakanı olarak görev yaptıktan sonra Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce bakanlıktan ayrılarak Genelkurmay Başkanı olduğu, Sakarya savaşında çok önemli hizmetlerde bulunduğu ve milli mücadeleye yaptığı katkılardan dolayı TBMM tarafından mareşalliğe yükseltildiği de anlatılmıştır.

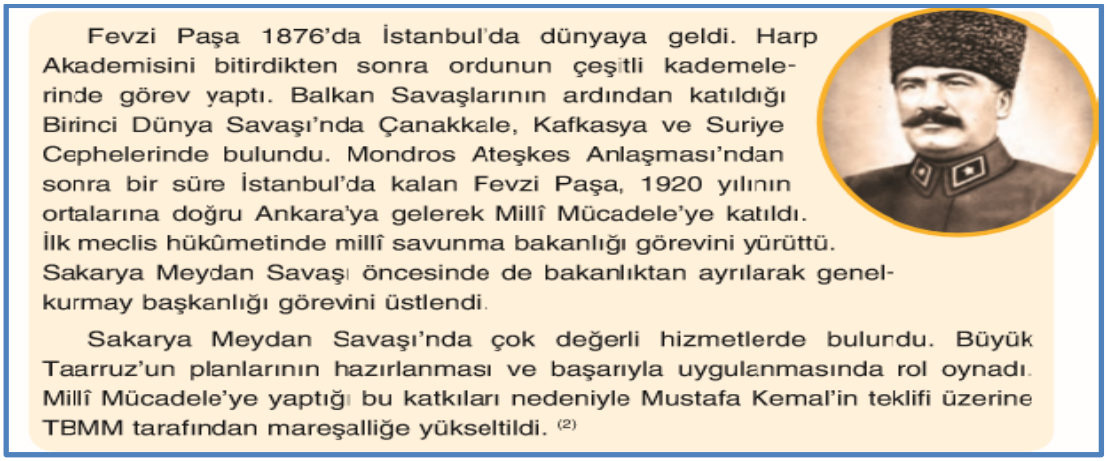

Fevzi Paşa 1876'da İstanbul'da dünyaya geldi. Harp Akademisini bitirdikten sonra ordunun çeşitli kademelerinde görev yaptı. Balkan Savaşlarının ardından katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Kafkasya ve Suriye Cephelerinde bulundu. Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra bir süre İstanbul'da kalan Fevzi Paşa, 1920 yılının ortalarına doğru Ankara'ya gelerek Millî Mücadele'ye katıldı. İlk meclis hükûmetinde millî savunma bakanlığı görevini yürüttü. Sakarya Meydan Savaşı öncesinde de bakanlıktan ayrılarak genelkurmay başkanlığı görevini üstlendi.

Sakarya Meydan Savaşı'nda çok değerli hizmetlerde bulundu. Büyük Taarruz'un planlarının hazırlanması ve başarıyla uygulanmasında rol oynadı. Millî Mücadele'ye yaptığı bu katkıları nedeniyle Mustafa Kemal'in teklifi üzerine TBMM tarafından mareşalliğe yükseltildi. (2)

Görsel 21. Fevzi Paşa

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Tarihsel kavramaya ait bir alt beceri tespit edilmiştir.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (tarihsel bir olayın nerede olduğunu olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.

Görsel 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 ve 21'de verilen etkinliklerde Milli Mücadele'de önemli rol oynayan kişilerin hayatlarından hareketle milli mücadeleye yaptıkları katkılar anlatıldığından tarihsel kavrama becerisinin yukarıda verilen alt becerisini kazandırmaya yönelik oldukları söylenebilir.

4.1.2.3. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 2 kazanım olduğu ve bu kazanımlara dönük etkinliklerin 2 tarihsel düşünme becerisini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.4.4.2. Teknolojik ürünlerin geçmişteki ve bugünkü kullanımlarını karşılaştırır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 23'te örneği verilen okuma metninde tekerleğin ilk defa kimler tarafından icat edildiğinin bilinmediği, insanların ilk zamanlar ağır yükleri ağaç kütüklerinin üzerine koyarak taşıdıkları, ağaç kütüklerinin zaman geçtikte incelerek tekerleğin icat edildiği anlatılmaktadır. Tekerleğin günümüzdeki şekliyle ilk

defa bir arabada kullanan medeniyetin ise MÖ 3500'lerde Sümerler olduğu belirtilmiştir. Tekerleğin zamanla birçok değişikliğe uğrayarak zamanla kullanıma daha uygun hale getirildiği etkinlikteki görselde gösterilmektedir.

Tekerleğin kim tarafından ve ne zaman icat edildiği bilinmemektedir. İnsanlar ilk zamanlarda ağır yükleri ağaç kütükleri üzerinde taşımışlardır. Bu kütükler zamanla inceltilerek tekerleğin icadı gerçekleşmiştir. Günümüzdeki şekliyle tekerleği ilk defa bir arabada kullanan medeniyet MÖ 3500'lerde Sümerler olmuştur. Tekerlek tarih boyunca pek çok değişiklikten geçirilerek her defasında daha kullanışlı hâle getirilmiştir.

Hayvanlar tarafından çekilen arabaları yürüten tekerlek sayesinde insanlar yürümekten ve ağır yük taşımaktan kurtulmuşlardır.

Biliyor muydunuz?

Tekerleğin arabalar dışında kullanıldığı bir diğer alan değirmenler olmuştur. Tekerlek gibi dönen yuvarlak değirmen taşları ile tahıl öğütülerek un hâline getirilmiştir.

Tekerlek günümüzdeki teknolojik ürünlerin pek çoğunda yaygın olarak kullanılmaktadır. Başta otomobiller, kamyonlar ve trenler gibi taşıtlar olmak üzere fabrikalardaki makinelerin pek çoğunun temeli tekerleğe dayanmaktadır.

Görsel 22. Tekerlek

Ders kitabındaki diğer etkinlikte (bkz. Görsel 23) tekerleğin kullanıldığı arabaların geçmişten günümüze önemli değişimlerden geçtiği belirtilerek Antalyalı Hasan Amca'nın 50-60 yıl kadar önce yapılan araba yolculukları hakkında anlattıklarına yer verilmiştir. Etkinlik incelendiğinde, yaklaşık elli altmış yıl kadar evvel Burdur ili ile Antalya ili arasında yapılan yolculukların genellikle arkası örtü ile kaplanmış posta kamyonları ile yapıldığı, bu yolculuklarda yolcuların oturacak yer bulamayıp eşyalarının üstünde seyahat ettikleri belirtilmiştir. 1970'lere kadar Antalya ile Burdur arasındaki yolun bozuk ve tek şeritten oluştuğu, zorlu virajların bulunduğu o devrin ilkel vasıtaları ile bu yolu geçmenin büyük başarı sayıldığı anlatılmaktadır.

"Elli altmış yıl önce Burdur ile Antalya arasında yolculuklar çoğu zaman arkası örtülü posta kamyonları ile yapılırdı. Yolcular bu yolculuklarda eşyalarının üstüne otururdu. 1970'lere kadar Antalya-Burdur yolu bozuk tek şeritli bir yoldu. Kırkgöz mevkiinden sonra zorlu virajların başladığı ünlü Çubuk Beli gelirdi. O devrin ilkel vasıtaları ile burayı geçmek büyük bir başarı sayılırdı. Öyle ki Çubuk Beli kazasız belasız inildikten sonra derin bir 'oh' çekilir, bu sevinç içinde uzunca bir mola verilirdi.

Antalya'dan sabah 08.00'de hareket eden bir araç, Alanya'ya sekiz saatte ancak varabilirdi. Antalyalı tüccarlar yol iyi olmadığı için Alanya'ya deniz yolu ile gitmeyi tercih ederlerdi.

Elmalı ve Korkuteli'ye yapılan yolculuklar tam bir macera idi. Otobüsler, kamyon kasasından dönüştürülmüş araçlardı. Bunlardan başka taksiden büyük 16 kişilik kaptıkaçtı denilen arabalar vardı. Bunlar saatte en çok 30-40 km hız yapardı. Antalya'dan çıkan böyle bir araba, 6-7 saatte Korkuteli'ye varırdı. Bu arabalar yolda sık sık arıza yapar, yokuşlarda arabaların radyatörleri su kaynatırdı. Radyatörün eksilen suyunu tamamlamak için arabanın arkasında bir teneke su bulundurulurdu. Elmalı'ya giderken yoldaki Seğircek Beli'nde arabadan indirilen yolculardan 'Biraz itiverin de çıkalım.' diye yardım istenirdi."

Görsel 23. Arabalarda değişim

Ders kitabındaki diğer bir etkinlikte (bkz. Görsel 24) kullandığımız çeşitli teknolojik ürünlerin zaman içinde değişimi gösterilmektedir. Etkinlik incelendiğinde; elektrik süpürgesinin icat edildiğinde günümüzdeki elektrik süpürgelerine göre geniş yer kapladığı ve ağır olduğu, emme gücünün az ve çalışırken çok ses çıkarttığı belirtilmiştir. Tanıtılan diğer ürün ütüdür. Elektriğin olmadığı zamanlarda elbiselerin kömürle çalışan ütülerle ütülendiği, kömürlü ütülerin yanan kömür parçaları ile ısıtıldığı belirtilmiştir. Zaman içinde değişime uğrayan ürünlerden birisi de çamaşır makinesidir. İlk çamaşır makinesinin kullanımının çok zor olduğu, bu makinelerin insan gücü ile çalıştığı bu nedenle çamaşır yıkamak için fazlaca kol gücü harcanması gerektiği belirtilmiştir. Eskiden kullanılan saç kurutma makinelerinin bir

insanın eline alıp kullanamayacağı kadar ağır olduğu, makinenin saçı kurutmak için verdiği havanın ısısını ve hızını ayarlama olanağının da sınırlı olduğu belirtilmektedir.

Görsel 24. Elektrikli ev aletleri

Ders kitabında teknolojik gelişmelerin kullandığımız ürünlerin yanı sıra hayatımızda da önemli değişiklikler meydana getirdiği belirtilmiştir. Ders kitabındaki "Seyahatlerde Teknoloji" (bkz. Görsel 25, Görsel 26) etkinliğinde seyahat ederken değişen alışkanlıklar anlatılmaktadır. Etkinlik incelendiğinde; kalacak yer bulmak için araştırma yapmanın günümüzde çok değiştiği, eskiden seyahate çıkmadan önce kalacak yer seçiminin gazete ilanlarına, televizyondaki reklamlara bakılarak veya tanıdık kişilerin tavsiyesiyle yapıldığı; günümüze gelindiğinde ise kalacak yer seçiminin internet vasıtasıyla sosyal medya ortamlarından yapıldığı belirtilmektedir.

"Bilet almak" başlığı altında (bkz. Görsel 25) geçmişte otobüs, tren veya uçakla seyahat edecek insanların öncelikle seyahat şirketine bizzat giderek biletini aldığı, bileti kaybetmemek

ve seyahat boyunca yanında bulundurmanın önemli bir görev olduğu belirtilerek günümüzde ise evlerimizde otururak internet aracılığıyla kredi kartlarını kullanıp sanal bilet aldığı anlatılmaktadır.

Görsel 25. Seyahatlerde teknoloji (1)

Görsel 26'da "Haritaya Bakmak", "Yolculukta Eğlenmek" ve "Fotoğraf Çekmek" başlıkları yer almaktadır. "Haritaya Bakmak" başlığı altında insanların eskiden seyahate çıkarken gidecekleri yerlere en kısa yoldan ulaşabilmek için yolları gösteren bir harita aldıkları, günümüzde ise akıllı telefonlardaki harita uygulamaları ile gideceğimiz yere rahatlıkla ulaşabildiğimiz belirtilmektedir. "Yolculukta Eğlenmek" başlığı altında önceden otobüslerde ve uçaklarda televizyon seyretme olanağının olmadığı, ilerleyen zamanlarda yolcuların eğlenceli vakit geçirmesi için bu araçlara televizyon izlenebilen ekran takıldığı, fakat arka koltukta oturan yolcuların televizyon ekranını görmekte zorlandığı belirtilmiştir. "Fotoğraf Çekmek" başlığı altında ise eskiden seyahatlerde fotoğraf çekmenin kolay olmadığı, fotoğraf çekmek için yeteri kadar film ve pil bulundurmak gerektiği, çekilen fotoğrafların hemen görülmediği gibi zorluklar anlatılmaktadır.

Görsel 26. Seyahatlerde teknoloji (2)

Görsel 27'de belirtilen teknolojik gelişmelerin çevremizi de değiştirdiği belirtilerek arabaların artması ve hızlanması ile eski zamanların bir şeritten oluşan dar yollarının yerini günümüzde birden fazla şeritten oluşan geniş otoyolların aldığı, yüksek dağları ve boğazları aşmak için köprü ve viyadüklerin yapıldığı belirtilmiştir. İnşaat teknolojisinde kaydedilen ilerlemeler ile eskinin az katlı binalarının yerini çok katlı apartmanlar ile gökdelenlerin aldığı belirtilmektedir.

Teknolojik gelişmeler hayatımızı değiştirirken çevremizi de değiştirmiştir. Örneğin arabaların hızlanması ve sayılarının artmasına bağlı olarak eskinin tek şeritli dar yollarının yerini iki, üç şeritli, gidiş gelişli otoyollar almaya başlamıştır. Diğer yandan yüksek dağları ve boğazları kolayca aşıp yolculukları kısaltmak amacıyla tüneller açılmış, köprüler ve viyadükler inşa edilmiştir. Diğer yandan özellikle inşaat teknolojisindeki gelişmeler sonucunda az katlı binaların yerinde çok katlı apartmanlar ve gökdelenler yükselmiştir.

İletişim, ulaşım, haberleşme ve şehirleşme alanlarındaki teknolojik gelişmeler insan hayatında olumlu ve olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Örneğin şehirlerde bina ve araç sayısının artmasıyla birlikte trafik tıkanıklıkları ve park sorunları yaşanmaktadır. Hava kirliliği, gürültü, yeşil alanların azalması vb. çevre sorunları da teknolojideki gelişmelere bağlı olarak daha fazla gündeme gelmektedir.

Görsel 27. Şehirlerde değişim

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait bir alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Kazanıma yönelik hazırlanan ve yukarıda verilen okuma metinlerinde teknolojik gelişmelerin tekerlekten evde kullanıla ütü, saç kurutma makinesi, vb. teknolojik araçlara ve şehirlerde meydana gelen değişimler ile bu cihazların geçmiş ile bugünkü durumları arasında karşılaştırma yapıldığından kronolojik düşünme becerisinin yukarıda verilen alt becerisini kazandırmaya yönelik oldukları söylenebilir.

Kazanım: SB.4.4.3. Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma

Etkinlik(ler): Ders kitabındaki kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde (bkz. Görsel 28, Görsel 29), ampulün icat edildiği dönemden günümüze kadar geçirdiği gelişim kronolojik sırayla anlatılmaktadır. Ampulün icadına yönelik ilk çalışmaların 1802 yılında Humpry Devy tarafından başlatıldığı, 1840 yılında Warren de la Rue'nin Devy'nin çalışmalarını geliştirdiği, lambanın gelişimine en büyük katkıyı defalarca denemenin ardından Thomas Edison'un

verdiği anlatılmaktadır. 1901 yılında Peter Hewitt tarafından floresan lambaların temeli olan olan cıvalı buhar lambasının icat edildiği, 1911 yılında günümüzde kullanılan normal ampullerin icat edildiği, 1980'de ise floresan lambalarda meydana gelen ilerlemelerle icat edilen lambaların kullanılmaya sunulduğu belirtilmektedir. 1996 yılında ise LED ampullerin kullanıma sunulduğu anlatılmaktadır.

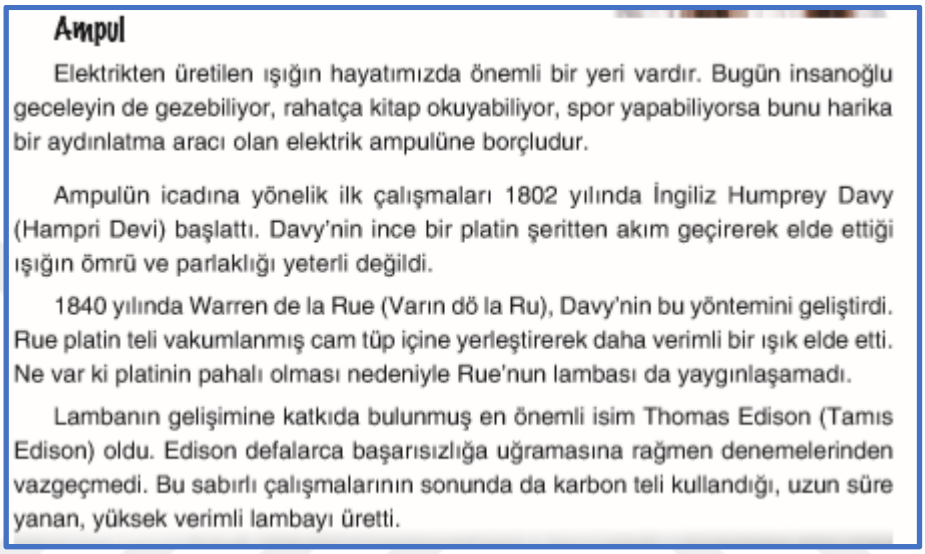

Ampul

Elektrikten üretilen ışığın hayatımızda önemli bir yeri vardır. Bugün insanoğlu geceleyin de gezebiliyor, rahatça kitap okuyabiliyor, spor yapabiliyorsa bunu harika bir aydınlatma aracı olan elektrik ampulüne borçludur.

Ampulün icadına yönelik ilk çalışmaları 1802 yılında İngiliz Humprey Davy (Hampri Devi) başlattı. Davy'nin ince bir platin şeritten akım geçirerek elde ettiği ışığın ömrü ve parlaklığı yeterli değildi.

1840 yılında Warren de la Rue (Varın dö la Ru), Davy'nin bu yöntemini geliştirdi. Rue platin teli vakumlanmış cam tüp içine yerleştirerek daha verimli bir ışık elde etti. Ne var ki platinin pahalı olması nedeniyle Rue'nun lambası da yaygınlaşamadı.

Lambanın gelişimine katkıda bulunmuş en önemli isim Thomas Edison (Tamıs Edison) oldu. Edison defalarca başarısızlığa uğramasına rağmen denemelerinden vazgeçmedi. Bu sabırlı çalışmalarının sonunda da karbon teli kullandığı, uzun süre yanan, yüksek verimli lambayı üretti.

Görsel 28. Ampul (1)

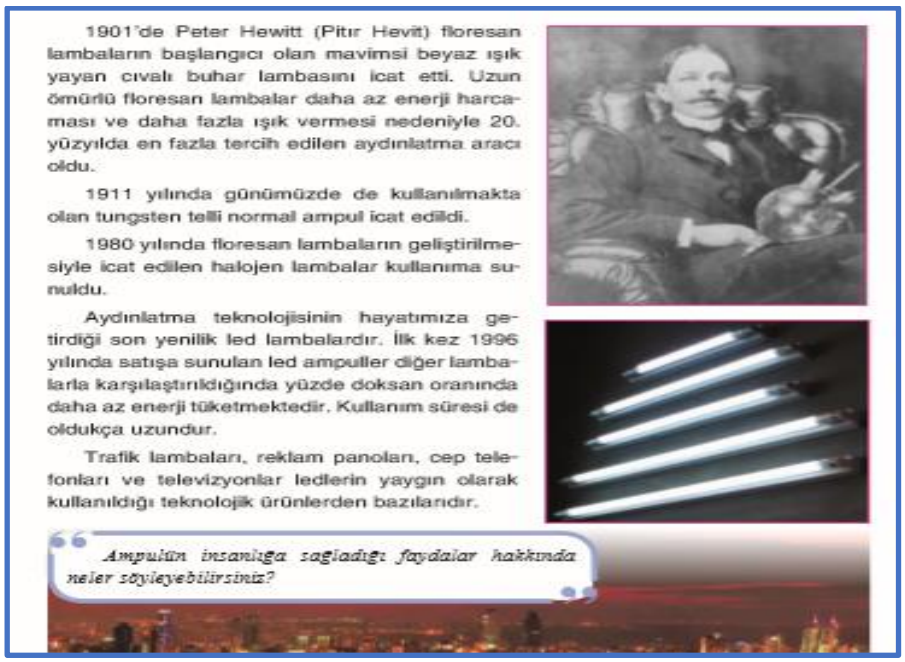

1901'de Peter Hewitt (Pitır Hevit) floresan lambaların başlangıcı olan mavimsi beyaz ışık yayan cıvalı buhar lambasını icat etti. Uzun ömürlü floresan lambalar daha az enerji harcaması ve daha fazla ışık vermesi nedeniyle 20. yüzyılda en fazla tercih edilen aydınlatma aracı oldu.

1911 yılında günümüzde de kullanılmakta olan tungsten telli normal ampul icat edildi.

1980 yılında floresan lambaların geliştirilmesiyle icat edilen halojen lambalar kullanıma sunuldu.

Aydınlatma teknolojisinin hayatımıza getirdiği son yenilik led lambalardır. İlk kez 1996 yılında satışa sunulan led ampuller diğer lambalarla karşılaştırıldığında yüzde doksan oranında daha az enerji tüketmektedir. Kullanım süresi de oldukça uzundur.

Trafik lambaları, reklam panoları, cep telefonları ve televizyonlar ledlerin yaygın olarak kullanıldığı teknolojik ürünlerden bazılarıdır.

Ampulün insanlığa sağladığı faydalar hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Görsel 29. Ampul (2)

Görsel 30'daki etkinlik incelendiğinde insanların tarih boyunca haberleşmek için posta güvercini, duman ve ayna gibi araçlardan yarandıkları belirtilerek ilk mesajı ileten makinenin 1793 yılında Fransız Claude Chappe tarafından keşfedildiği, Chappe'nin bu araca telgraf adını verdiği belirtilmiştir. 1840'larda ise Samuel Morse tarafından elektrikli telgraf makinesinin, 1876 yılında ise Alexander Graham Bell tarafından telefonun icat edildiği anlatılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru İtalyan bilim insanı Marconi'nin telsiz adı verilen haberleşmeye yarayan cihazı keşfettiği, 1973'de ise Martin Cooper'ın telsiz cihazını geliştirerek mobil telefona dönüştürdüğü anlatılmaktadır. Mobil telefonların teknolojik yeniliklere bağlı olarak hızla geliştiği, bu cihazlarla haberleşmenin yanı sıra daha pek çok işin yapılabildiği anlatılmaktadır.

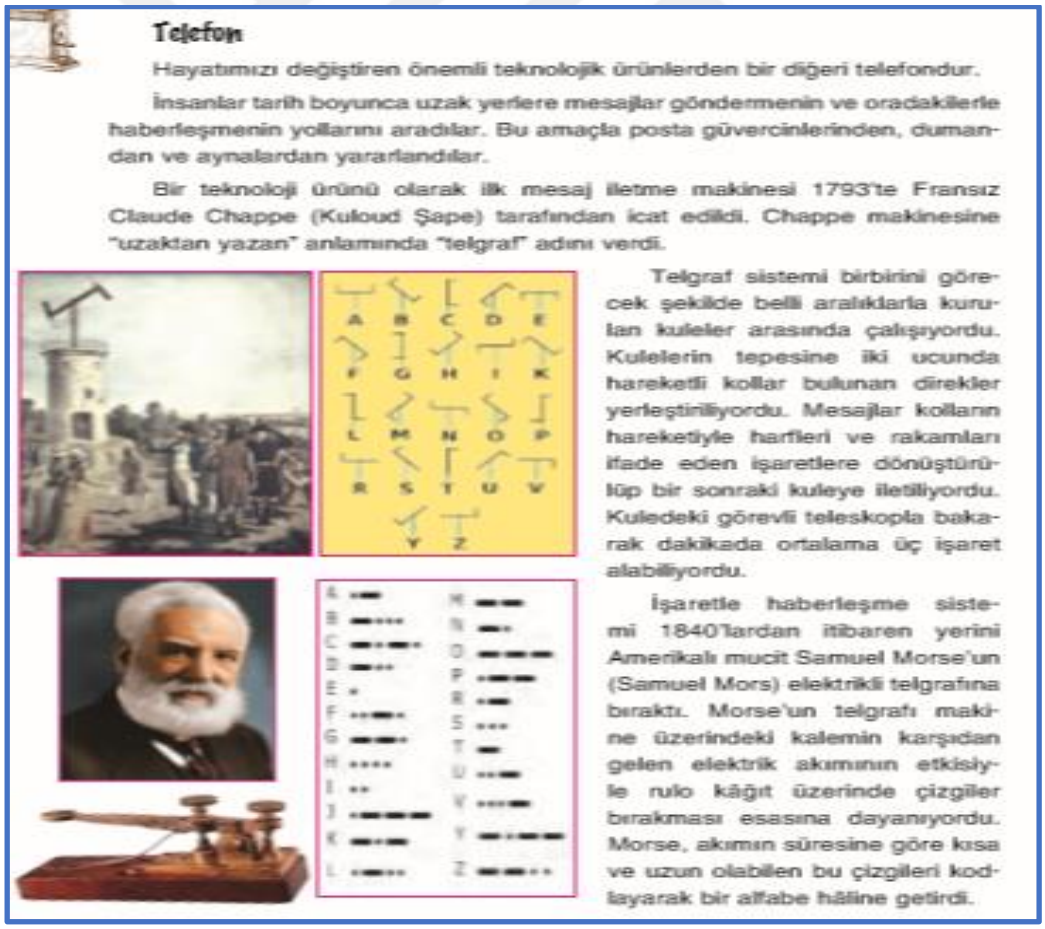

Telefon

Hayatımızı değiştiren önemli teknolojik ürünlerden bir diğeri telefondur.

İnsanlar tarih boyunca uzak yerlere mesajlar göndermenin ve oradakilerle haberleşmenin yollarını aradılar. Bu amaçla posta güvercinlerinden, dumandan ve aynalardan yararlandılar.

Bir teknoloji ürünü olarak ilk mesaj iletme makinesi 1793'te Fransız Claude Chappe (Kuloud Şape) tarafından icat edildi. Chappe makinesine "uzaktan yazan" anlamında "telgraf" adını verdi.

Telgraf sistemi birbirini görecek şekilde belli aralıklarla kurulan kuleler arasında çalışıyordu. Kulelerin tepesine iki ucunda hareketli kollar bulunan direkler yerleştiriliyordu. Mesajlar kolların hareketiyle harfleri ve rakamları ifade eden işaretlere dönüştürülüp bir sonraki kuleye iletiliyordu. Kuledeki görevli teleskopla bakarak dakikada ortalama üç işaret alabiliyordu.

İşaretle haberleşme sistemi 1840'lardan itibaren yerini Amerikalı mucit Samuel Morse'un (Samuel Mors) elektrikli telgrafına bıraktı. Morse'un telgrafı makine üzerindeki kalemin karşıdan gelen elektrik akımının etkisiyle rulo kâğıt üzerinde çizgiler bırakması esasına dayanıyordu. Morse, akımın süresine göre kısa ve uzun olabilen bu çizgileri kodlayarak bir alfabe hâline getirdi.

Görsel 30. Telefon

Görsel 31'deki etkinlik incelendiğinde insanların tarih boyunca kuşlar gibi uçmaya özlem duyduğu, 15. yüzyılda Da Vinci'nin uçan araçlar tasarladığı ve 17. yüzyılda Hezarfen Ahmet Çelebi'nin kollarına kanat takıp uçmayı denediği belirtilmiştir. 1783'de ilk defa balonla uçulduğu, 1852 yılında zeplin aracının icat edildiği, 1883 yılında ise ilk planör aracının yapıldığı belirtilmiştir. 1903 yılında ise ilk motorlu uçağın yapıldığı, 1929 yılında ise ilk jet motorunun icat edildiği anlatılmaktadır.

İnsanların hayatını en fazla değiştiren teknolojik araçlardan biri uçaktır. Peki, günümüz insanı için uzakları yakın eden bu araç kimler tarafından ve nasıl icat edilmiştir?

Kuşlar gibi uçabilmek, insanoğlunun tarih boyunca en büyük özlemlerinden biri olmuştur. İlk motorlu uçak 1903 yılında icat edilmiş olsa da uçma gayretlerinin başlangıcı daha eskilere gider. Örneğin Leonardo Da Vinci (Leonardo Da Vinsi 1452-1519) kuşlardan ilham alarak uçan araçlar tasarlamıştır. 17. yüzyılda İstanbul'da yaşayan Hezarfen Ahmet Çelebi, kollarına kanat takarak uçma denemesinde bulunmuştur. Lagari Hasan Çelebi ise sırtına bağladığı roketle göğe yükseldikten sonra paraşütle denize inmiştir.

Uçma çalışmaları yıllar geçtikçe yoğunlaşmıştır. Fransa'da yaşayan Joseph ve Etienne Montgolfier Kardeşler (Jozef Etyen Mongolfiye) 1783'te ilk defa balonla uçmayı başardılar.

1852 yılında Fransız mühendis Henri Giffard (Henri Cifard) 160 kg ağırlığındaki bir buhar makinesini hidrojenle dolu bir torbanın altına takarak Paris'ten 30 km uzaklıktaki Trappes'e uçmayı başardı. Bu hava aracı Alman mucit Ferdinand von Zeppelin (Ferdinand von Zeplin) tarafından daha da geliştirildi ve onun adıyla tanındı.

1883 yılında Amerikalı John Montgomery (Con Montgomeri) kontrol edilebilir ilk planörü yaptı.

İnsanoğlunun uçma serüveninin dönüm noktası Amerikalı Wright Kardeşlerin 1903 yılındaki uçuş denemesi oldu. Orville (Orvil) ve Wilbur Wright (Vilbır Rayt) kendilerinden önceki motorsuz araçlarla yapılan uçma denemelerinden aldıkları ilhamla ilk motorlu uçağı yaptılar.

Görsel 31. Uçak

Etkinliklerin sonunda, öğrencilerden bisikletin icat edilmesinden geleceğe zamanla meydana gelen değişimin konu edildiği bir araştırma yapmaları istenmiştir. Araştırmada öğrencilere sorular verilmiş ve cevaplarının aranması istenmiştir. Araştırmanın sonunda öğrencilerden

ulaştıkları bilgiler ile konuya ilişkin görselleri kullanarak bir sunu hazırlamaları ve sınıfta arkadaşları ile paylaşmaları istenmiştir (bkz. Görsel 32).

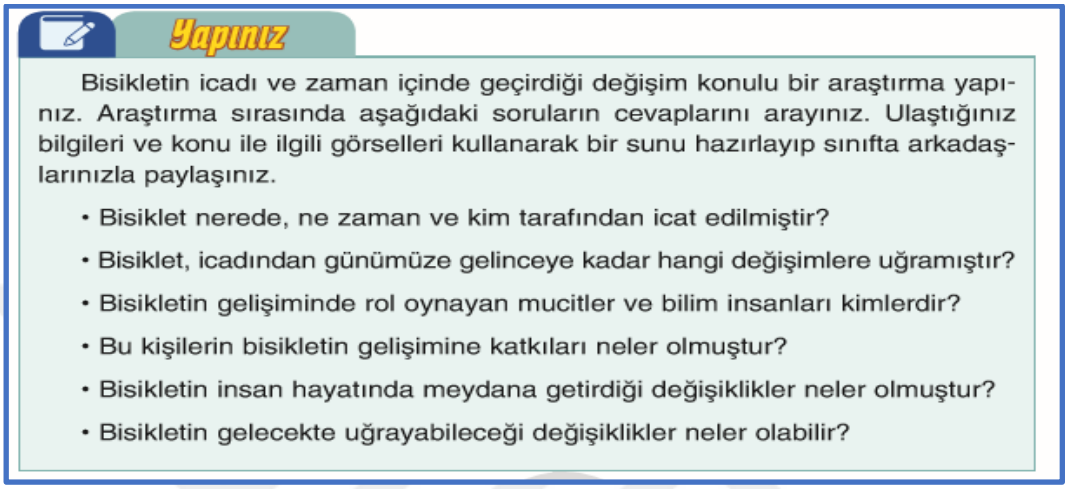

Görsel 32. Bisiklet etkinliği

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırmaya ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma: Tarihsel dokümanlar, tanıkların anlatıları, mektuplar, günlükler, buluntular, fotoğraflar, tarihi mekânlar, sanat eseri ve mimari eserlerden hareketle tarihsel sorular sorar.

Kazanıma yönelik hazırlanan okuma metinlerinde ampul, cep telefonu, bisiklet, uçak, vb. teknolojik araçların geçmişten günümüze uğradığı değişim ve gelişim anlatılarak, etkinliklerle öğrencilerden bu konuyla ilgili çıkarımda bulunmaları istenmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra ampul, cep telefonu, uçak, gibi teknolojik cihazların mucitleri ile bu cihazların zaman içindeki gelişimi de anlatıldığından ve "bisiklet" etkinliğinde öğrenciler bisikletin icadından gelecekte meydana gelebilecek değişimlere ilişkin sorularla araştırmaya teşvik edildiğinden ilgili kazanım kronolojik düşünme ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

4.1.2.4. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 1 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin 2 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.4.6.4. Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 33'te ülkenin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğük arasındaki ilişkinin TBMM'nin açılışı ile ulusal egemenlik kavramları ile ilişkilendirilerek açıklandığı görülmektedir. Mustafa Kemal'in Nutuk adlı eserinden milletin özgürlüğü ve bağımsızlığı ile ilgili örnek sözlerine yer verildiği görülmektedir. Mustafa Kemal'e göre özgürlüğe kavuşabilmenin yolunun ulusal bağımsızlıktan geçtiğine inandığı, Samsuna çıktığı andan itibaren bir taraftan ülkeyi kurtarmaya, bir taraftan da milli egemenliği sağlamaya çalıştığına değinilmiştir. Ulusal egemenliğin sağlanması için 23 Nisan 1920'de Ankara'da BBM'nin açıldığı belirtilmektedir. Ayrıca 23 Nisan gününün Cumhuriyetin ilk yıllarında Ulusal Egemenlik bayramı olarak kutlandığı, Atatürk tarafından bu bayramın Türk çocuklarına armağan edildiği 20 Nisan 1983 tarihinde çıkarılmış olan bir kanunla Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı adını aldığı belirtilmiştir.

Mustafa Kemal'e göre özgürlüğe kavuşabilmenin yolu bağımsızlıktan geçiyordu. Türk milleti bağımsızlığını kazanmanın yanında yönetme yetkisi anlamına gelen egemenlik hakkına da sahip olmalıydı. Bu nedenle Mustafa Kemal Samsun'a çıktığı andan itibaren bir yandan ülkeyi kurtarmaya, diğer yandan millî egemenliği gerçekleştirmeye çalıştı. O, bu yoldaki en önemli adımını 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisini açarak attı. Meclisimiz 8 Şubat 1921 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi adını aldı.

BMM'nin açılışıyla birlikte ulusal egemenliğe dayanan yeni bir Türk devleti kurulmuş oldu. Yönetme yetkisini ifade eden yasama, yürütme ve yargı güçleri Türk milleti adına onun temsilcilerinden oluşan BMM tarafından kullanılmaya başlandı. Böylece Türk tarihinde ilk defa kişi egemenliğinden millet egemenliğine geçildi. Mustafa Kemal bu durumu "Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da millî egemenliktir." [1] sözleriyle dile getirmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin açılışı (23 Nisan 1920)

Meclisimizin açıldığı 23 Nisan günü, cumhuriyetimizin ilk yıllarında Ulusal Egemenlik Bayramı adıyla kutlandı. Atatürk'ün Türk çocuklarına armağan ettiği bu bayram 20 Nisan 1983'te çıkarılan bir kanunla Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı adını aldı.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, dünyada çocuklara armağan edilen ilk bayramdır. Türk çocukları bu bayramı her yıl çeşitli ülkelerden gelen çocuklarla kutlarlar. Böylece tüm insanlığa barışın, dostluğun ve

Görsel 33. Ulusal Egemenlik

Diğer etkinlik incelendiğinde (bkz. Görsel 34) 23 Nisan etkinlikleri kapsamında ülke çapında şiir, resim, kompozisyon yarışmaları gibi etkinliklerin düzenlenildiği belirtilerek, yarışmalara giren öğrencilerden ikisine ait kompozisyon örnekleri verilmiştir. Burada Cumhuriyetin ilk yıllarında kutlanan Cumhuriyet bayramına ait tarihi bir fotoğraf görülmektedir. Örnekler incelendiğinde vatanın halkın büyük fedakarlıklarıyla kazanıldığı, şehitlerimizin vatanın bağımsızlığı uğruna canını feda ettiği vurgulanarak onları düşündükçe gururlanmamız ve tarihten aldığımız güç ve derslerle cumhuriyetimizi sonsuza kadar yaşatmamız gerektiği anlatılmaktadır.

BÜYÜKLERİME SÖZ

Zaman en büyük acıları unutturur da kimse mutluluğu, başarıyı unutmaz. Biz de unutmuyoruz. Bu vatan nasıl bugünlere geldi düşündünüz mü? Nasıl başardığımızı, zaferi kazandığımızı biliyor musunuz? Çok zor olanı, olmazı olur yapmaya çalıştık. Binlercesine, yüzlerle karşı koyduk. Ama onlarda bir şey eksikti. Bu, vatan sevgisi, kardeşlik duygusu ve bağımsızlık isteğiydi.

En sonunda başardık. Binleri yendik ve meclisimizi açtık. Çünkü biz özgür olmalıydık. Kendi kararlarımızı kendimiz vermeli ve seçtiğimiz vekiller eliyle yine kendimiz uygulamalıydık.

Biz kağnılarıyla yalın ayak cepheye mermi taşıyan annelerimizi, bu vatan uğruna canını veren şehitlerimizi unutamıyoruz. Onları düşündükçe daha çok gururlanıyoruz ve geleceğe güvenle bakabiliyoruz. Devletimize ve cumhuriyetimize daha çok sahip çıkıp onu yüceltmek istiyoruz. (1)

Merve ÖZÇELİK

CUMHURİYET GÜNEŞİ HİÇ SÖNER Mİ?

Cumhuriyet, bir yönetim şeklidir. Halkın, seçtiği kişiler tarafından yönetilmesidir. Oysa Türk milleti için cumhuriyet sadece bundan ibaret değildir. Cumhuriyet; özgürlüktür, kurtuluştur, dirilliştir, birliktir, her şeydir. Kurumaya yüz tutmuş bir çınar ağacının yeniden canlanmasıdır.

Öyleyse biz gençlerin hedefleri neler olmalıdır? Öncelikle ahlaklı, milli değerlerine ve bilime önem veren, cumhuriyeti savunan ve koruyan bir nesil olmalıyız. "Bu vatan uğruna ölürüm." demek yetmez. "Bu vatanı, bu bayrağı ilelebet yaşatmak için çalışırım, bir anı dahi boşa geçirmem." de demeliyiz. Kadın erkek, çoluk çocuk hepimiz bu vatan için kanlarını döken şehitlerimizi unutmamalıyız. Tarihten aldığımız derslerle geleceğe yönelik çabalar göstermeli, cumhuriyetimizi sonsuza dek yaşatmalıyız. (2)

Yonca AKÇAY

Görsel 34. 23 Nisan etkinlikleri

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ve tarihsel kavramaya ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.

Görsel 33 ve Görsel 34'de belirtilen metinlerde ulusal kurtuluş mücadelesine giden yol BMM'nin açılışı ile geçmişten günümüze 23 Nisan kutlamalarından bahsedilmiştir. BMM'nin açılışı kronolojik sırayla verildiğinden ve BMM'nin açılışı ile ulusal egemenlik, bağımsızlık konuları tarihsel bakış açısıyla anlatıldığından yukarıda belirtilmiş olan kronolojik düşünme becerisinin alt becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin alt becerisini yansıttığı tespit edilmiştir.

4.1.2.5. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 3 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin toplamda 3 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme, tarihsel kavrama ve tarihsel analiz ve yorum) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.4.7.2. Türkiye'nin komşuları ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri kavrar.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Ders kitabında yer alan kazanım etkinlikleri incelendiğinde, Bulgaristan'ın ülkemizin batısında yer alan iki komşu ülkeden biri olduğu, Türkiye ile Bulgaristan arasında tarihi ve kültürel bağların bulunduğu belirtilerek ülkenin çeşitli yerlerinde Osmanlı döneminden kalma hamamlar, çeşmeler, köprüler, camiler ve benzeri eserlerin bulunduğu belirtilerek bu ülkede Türk kültüründen izler bulunduğu belirtilmiştir (bkz. Görsel 35).

Yunanistan'ın da batıda bulunan komşularımızdan biri olduğu belirtilerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk'ün dünyaya geldiği Selanik şehrinin bu ülkenin sınırları içinde yer aldığı anlatılmıştır. Batı Trakya bölgesinin Yunanistan sınırları içinde yer aldığı, bu bölgeyi tarihte Türklerin fethettiği ve beş asırdan fazla Osmanlı yönetiminde kaldığı belirtilerek hala burada ciddi bir Müslüman Türk nüfusun yaşadığı şeklinde bilgiler de verilmiştir (bkz. Görsel 36).

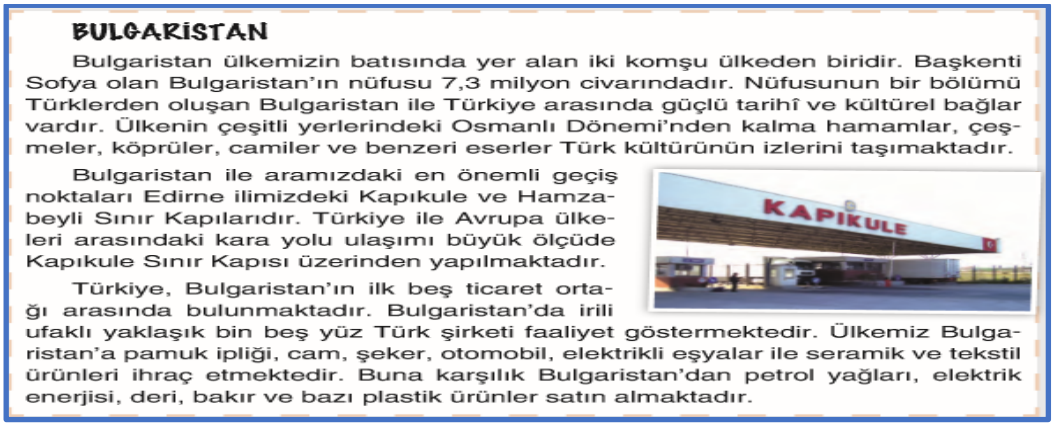

BULGARİSTAN

Bulgaristan ülkemizin batısında yer alan iki komşu ülkeden biridir. Başkenti Sofya olan Bulgaristan'ın nüfusu 7,3 milyon civarındadır. Nüfusunun bir bölümü Türklerden oluşan Bulgaristan ile Türkiye arasında güçlü tarihî ve kültürel bağlar vardır. Ülkenin çeşitli yerlerindeki Osmanlı Dönemi'nden kalma hamamlar, çeşmeler, köprüler, camiler ve benzeri eserler Türk kültürünün izlerini taşımaktadır.

Bulgaristan ile aramızdaki en önemli geçiş noktaları Edirne ilimizdeki Kapıkule ve Hamzabeyli Sınır Kapılarıdır. Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki kara yolu ulaşımı büyük ölçüde Kapıkule Sınır Kapısı üzerinden yapılmaktadır.

Türkiye, Bulgaristan'ın ilk beş ticaret ortağı arasında bulunmaktadır. Bulgaristan'da irili ufaklı yaklaşık bin beş yüz Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Ülkemiz Bulgaristan'a pamuk ipliği, cam, şeker, otomobil, elektrikli eşyalar ile seramik ve tekstil ürünleri ihraç etmektedir. Buna karşılık Bulgaristan'dan petrol yağları, elektrik enerjisi, deri, bakır ve bazı plastik ürünler satın almaktadır.

Görsel 35. Komşumuz Bulgaristan

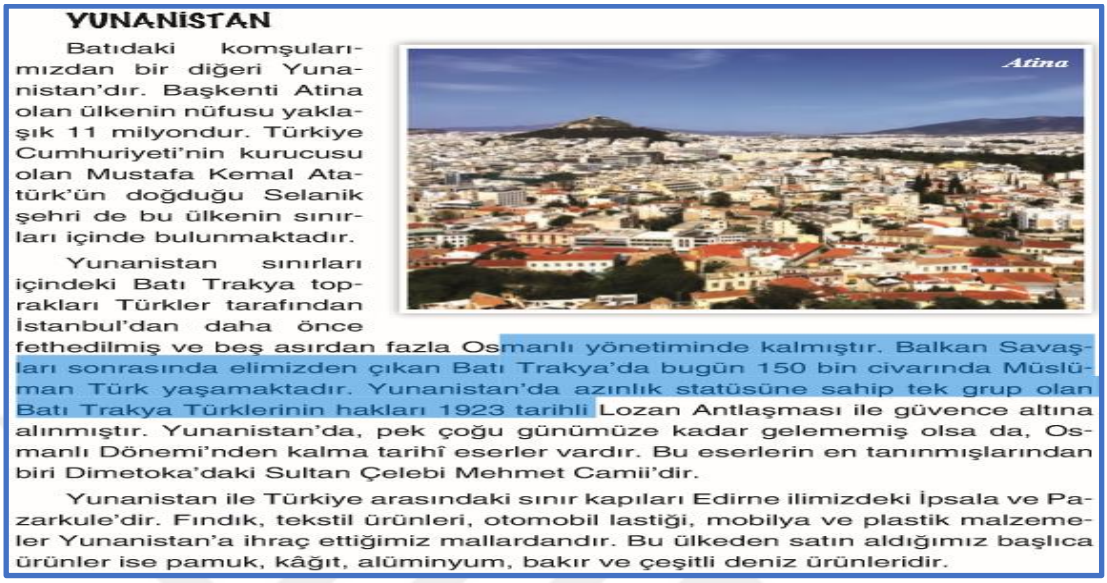

YUNANİSTAN

Batıdaki komşularımızdan bir diğeri Yunanistan'dır. Başkenti Atina olan ülkenin nüfusu yaklaşık 11 milyondur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu Selanik şehri de bu ülkenin sınırları içinde bulunmaktadır.

Yunanistan sınırları içindeki Batı Trakya toprakları Türkler tarafından İstanbul'dan daha önce fethedilmiş ve beş asırdan fazla Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Balkan Savaşları sonrasında elimizden çıkan Batı Trakya'da bugün 150 bin civarında Müslüman Türk yaşamaktadır. Yunanistan'da azınlık statüsüne sahip tek grup olan Batı Trakya Türklerinin hakları 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmıştır. Yunanistan'da, pek çoğu günümüze kadar gelememiş olsa da, Osmanlı Dönemi'nden kalma tarihî eserler vardır. Bu eserlerin en tanınmışlarından biri Dimetoka'daki Sultan Çelebi Mehmet Camii'dir.

Yunanistan ile Türkiye arasındaki sınır kapıları Edirne ilimizdeki İpsala ve Pazarkule'dir. Fındık, tekstil ürünleri, otomobil lastiği, mobilya ve plastik malzemeler Yunanistan'a ihraç ettiğimiz mallardandır. Bu ülkeden satın aldığımız başlıca ürünler ise pamuk, kâğıt, alüminyum, bakır ve çeşitli deniz ürünleridir.

Görsel 36. Komşumuz Yunanistan

Doğu komşularımızdan olan Nahcivan'ın Azerbaycan devletine bağlı özerk bir Cumhuriyet olduğu, Azerbaycan halkı ile doğrudan bağlantı kurmamızı sağladığından tarihte "Türk Kapısı" olarak anıldığı belirtilerek bugün de bu özelliğini koruduğu açıklanmıştır (bkz. Görsel 37).

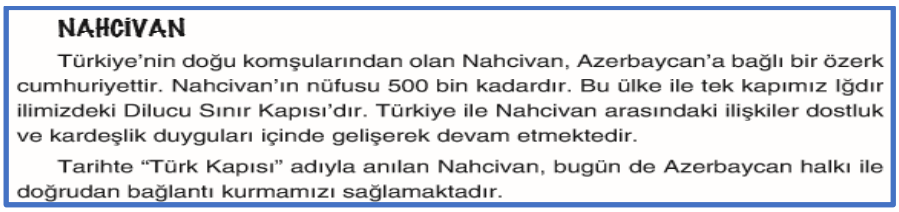

NAHÇİVAN

Türkiye'nin doğu komşularından olan Nahcivan, Azerbaycan'a bağlı bir özerk cumhuriyettir. Nahcivan'ın nüfusu 500 bin kadardır. Bu ülke ile tek kapımız Iğdır ilimizdeki Dilucu Sınır Kapısı'dır. Türkiye ile Nahcivan arasındaki ilişkiler dostluk ve kardeşlik duyguları içinde gelişerek devam etmektedir.

Tarihte "Türk Kapısı" adıyla anılan Nahcivan, bugün de Azerbaycan halkı ile doğrudan bağlantı kurmamızı sağlamaktadır.

Görsel 37. Komşumuz Nahcivan

Türkiye'nin doğusunda bulunan komşu devletlerinden biri olan Gürcistan ile siyasi ve ticari bağlantıların yanında güçlü kültür bağlarının da olduğu belirtilerek Gürcistan topraklarında yaşayan Ahıska Türklerinin iki ülkenin halkı arasında kültürel bir köprü görevi gördüğü şeklinde bilgiler verilmiştir (bkz. Görsel 38).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

Türkiye ve Gürcistan arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra güçlü kültürel bağlar da vardır. Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türkleri iki ülke halkı arasında bir kültür köprüsü oluşturmaktadır.

Görsel 38. Komşumuz Gürcistan

Doğu komşumuz İran'da Büyük Selçuklu Devleti kurulduğu için Selçuklu Türklerinden kalma eserler bulunduğu belirtilmiştir (bkz. Görsel 39).

İRAN

Doğu komşumuz İran'ın başkenti Tahran'dır. Yüz ölçümü Türkiye'nin iki katı kadardır.

İran, komşularımız içinde kara sınırı uzunluğu bakımından ikinci sıradadır. İki ülke arasındaki en önemli geçit noktası tarihî İpek Yolu üzerinde bulunan Ağrı ilimizdeki Gürbulak Sınır Kapısı'dır. İran'a açılan diğer kapılar Van ilimizdeki Kapıköy ve Hakkâri ilimizdeki Esendere Sınır Kapılarıdır. Otomobil lastiği, cam eşya, temizlik ürünleri, beyaz eşya, canlı hayvan ve demir-çelik İran'a sattığımız başlıca ihraç mallarıdır. Bu ülkeden ithal ettiklerimiz ise petrol, çeşitli petrol ürünleri ve doğal gazdır.

Avrupa ülkeleri ile İran arasındaki transit kara yolu ticareti Türkiye üzerinden yapılmaktadır. Aynı şekilde İran doğal gazını Avrupa'ya taşıyacak boru hatları da ülkemizden geçmektedir.

Tarihteki önemli Türk devletlerinden biri olan Büyük Selçuklu Devleti İran'da kurulmuştur. Bu nedenle İran toprakları Selçuklu Türklerinden kalma eserlere ev sahipliği yapmaktadır.

Görsel 39. Komşumuz İran

Türkiye'nin güneyinde bulunan Irak devleti ile Türkiye arasında kökü eskilere dayanan güçlü tarih ve kültür bağlarının bulunduğu belirtilmiştir. Irak'ta yüzlerce yıldır Türklerin yaşadığı, Türkiye'nin Irak'ta yaşayan Türkleri iki ülke arasında bir dostluk köprüsü olarak gördüğüne değinilmiştir (bkz. Görsel 40).

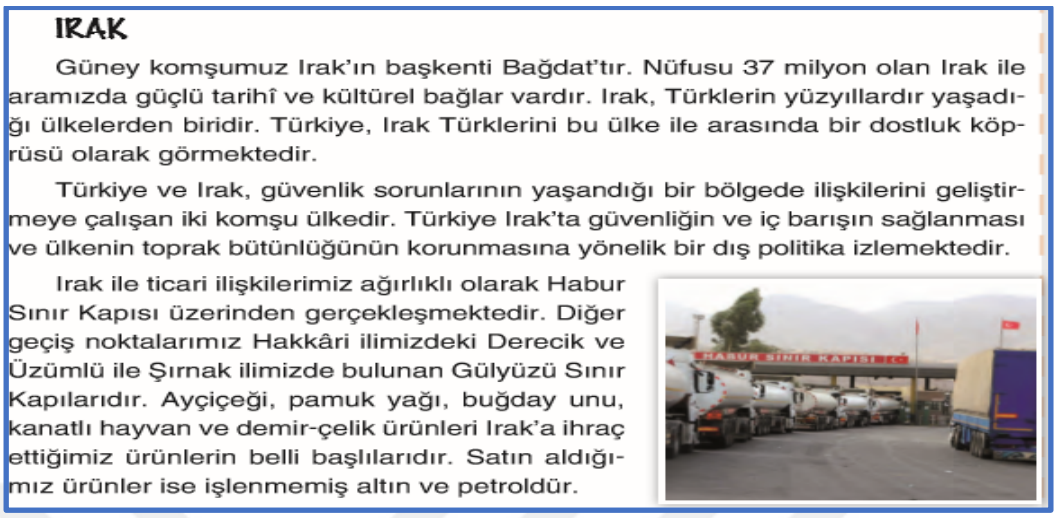

IRAK

Güney komşumuz Irak'ın başkenti Bağdat'tır. Nüfusu 37 milyon olan Irak ile aramızda güçlü tarihî ve kültürel bağlar vardır. Irak, Türklerin yüzyıllardır yaşadığı ülkelerden biridir. Türkiye, Irak Türklerini bu ülke ile arasında bir dostluk köprüsü olarak görmektedir.

Türkiye ve Irak, güvenlik sorunlarının yaşandığı bir bölgede ilişkilerini geliştirmeye çalışan iki komşu ülkedir. Türkiye Irak'ta güvenliğin ve iç barışın sağlanması ve ülkenin toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik bir dış politika izlemektedir.

Irak ile ticari ilişkilerimiz ağırlıklı olarak Habur Sınır Kapısı üzerinden gerçekleşmektedir. Diğer geçiş noktalarımız Hakkâri ilimizdeki Derecik ve Üzümlü ile Şırnak ilimizde bulunan Gülyüzü Sınır Kapılarıdır. Ayçiçeği, pamuk yağı, buğday unu, kanatlı hayvan ve demir-çelik ürünleri Irak'a ihraç ettiğimiz ürünlerin belli başlılarıdır. Satın aldığımız ürünler ise işlenmemiş altın ve petroldür.

Görsel 40. Komşumuz Irak

Ders kitabında yer alan diğer kazanım etkinlikleri incelendiğinde, Azerbaycan ile tarihten gelen güçlü bağlarımızın olduğu, iki ülkenin birbirini iki devlet bir millet olarak gördüğü belirtilmiştir. Atatürk'ün iki devletin kardeşliğine ilişkin "Azerbaycan'ın sevinci bizim sevincimiz, kederi bizim kederimizdir" sözünü söylediği de belirtilmiştir. Türkiye'nin Özbekistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olduğu, Kırgızistan ile Türkiye arasında 1997 yılında Ebedi Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandığı, Kazakistan ile kültürel bağların korunması için 1993 yılında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi'nin kurulduğu anlatılmıştır. 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türkiye'de "Yavru Vatan" adıyla anıldığı belirtilerek bu ülke ile tarihi ve kültürel bağlarımızın olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ve tarihsel kavramaya ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını tarihsel olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını kavrar.

Kazanıma ait etkinliklerde Yunanistan ve Bulgaristan'da Osmanlı döneminden kalma camii, çeşme, hamam gibi tarihi eserlerin bulunduğu, Nahcivan'ın tarihten bu yana Türk kapısı olarak anıldığı, Gürcistan ile tarihten gelen kültürel bağların bulunduğu, İran'da Selçuklu

Türklerinden kalma tarihi eserlerin bulunduğu, Irak'ın Türklerin en eski yaşadığı bölgelerden biri olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin komşusu olmadığı halde güçlü tarihi ve kültürel bağlarının bulunduğu Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile ilgili bilgilere de değinilmiştir. Etkinliklerde bu ülkeler ile Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağları anlatıldığı ve geçmişten günümüze köprü kurulduğu için yukarıda belirtilmiş olan kronolojik düşünme becerisinin alt becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin alt becerisini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.4.7.3. Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Ders kitabında yer alan kazanım etkinlikleri incelendiğinde; Tarih boyunca insanların gezip, görmek ve yeni birilerini tanımak için seyahate çıktıkları belirtilerek bu kapsamda Macaristan ve Japonya'ya yer verilmiştir. Bir Avrupa ülkesi olan Macaristan'ın resmi dilinin Macarca olduğu belirtilerek Türkçe ile benzerlikler gösterdiği, Türkçe 'ye benzer kelimeler olduğu açıklanmıştır. Ayrıca Macaristan'da sıklıkla karşılaşılan erkek isimlerinden birinin de sultan anlamına gelen "Zoltan" olduğu, Osmanlı Devleti zamanından kalma bu adın yanı sıra "Imre" ve "Attila" isimlerinin de sıklıkla kullanıldığı belirtilmiştir (bkz. Görsel 41).

Japonya'nın Doğu Asya'da yer alan bir adalar ülkesi olduğu, misafirlerini geçmişi yüzyıllar öncesine dayanan bir misafirperverlikle ağırladıkları belirtilerek geleneksel misafir ağırlama törenlerinden biri olan çay töreni açıklanmıştır. Ayrıca Japonların geleneksel kültürel değerlerinden olan kimono giysisi, judo sporu, go oyunu, origami sanatı ve sakura festivaline yer verilmiştir. Etkinliğin sonunda öğrencilere Japon kültürü ile Türk kültürünü karşılaştırarak iki kültür arasındaki benzerlik ve farklılıklar ile ilgili çıkarımda bulunmaları istenmiştir (bkz. Görsel 42).

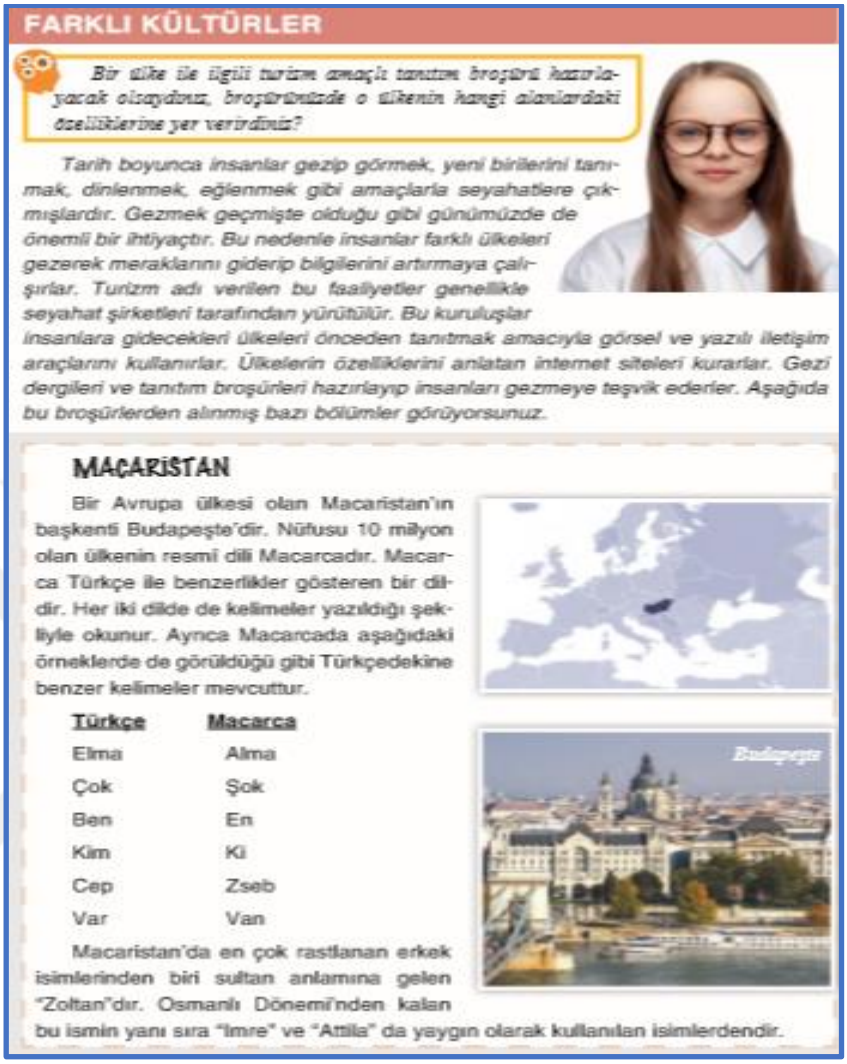

FARKLI KÜLTÜRLER

Bir ülke ile ilgili turizm amaçlı tanıtım broşürü hazırlayacak olsaydınız, broşürünüzde o ülkenin hangi alanlardaki özelliklerine yer verirdiniz?

Tarih boyunca insanlar gezip görmek, yeni birilerini tanımak, dinlenmek, eğlenmek gibi amaçlarla seyahatlere çıkmışlardır. Gezmek geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir ihtiyaçtır. Bu nedenle insanlar farklı ülkeleri gezerek meraklarını giderip bilgilerini artırmaya çalışırlar. Turizm adı verilen bu faaliyetler genellikle seyahat şirketleri tarafından yürütülür. Bu kuruluşlar insanlara gidecekleri ülkeleri önceden tanıtmak amacıyla görsel ve yazılı iletişim araçlarını kullanırlar. Ülkelerin özelliklerini anlatan internet siteleri kurarlar. Gezi dergileri ve tanıtım broşürleri hazırlayıp insanları gezmeye teşvik ederler. Aşağıda bu broşürlerden alınmış bazı bölümler görüyorsunuz.

MAÇARİSTAN

Bir Avrupa ülkesi olan Macaristan'ın başkenti Budapeşte'dir. Nüfusu 10 milyon olan ülkenin resmî dili Macarcadır. Macarca Türkçe ile benzerlikler gösteren bir dildir. Her iki dilde de kelimeler yazıldığı şekliyle okunur. Ayrıca Macarcada aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Türkçedekine benzer kelimeler mevcuttur.

Türkçe	Macarca
Elma	Alma
Çok	Şok
Ben	En
Kim	Ki
Cep	Zseb
Var	Van

Budapeşte

Macaristan'da en çok rastlanan erkek isimlerinden biri sultan anlamına gelen "Zoltan"dır. Osmanlı Dönemi'nden kalan bu ismin yanı sıra "İmre" ve "Attila" da yaygın olarak kullanılan isimlerdendir.

Görsel 41. Farklı kültürler "Macaristan"

Görsel 42. Farklı kültürler "Japonya"

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Tarihsel analiz ve yoruma ait bir alt beceri tespit edilmiştir.

Tarihsel analiz ve yorum: Benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, farklı düşünce, değer, tarihi şahsiyet, davranış ve kurumları karşılaştırır.

Etkinliklerde Macar ve Japon kültürlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca etkinliklerin sonunda öğrencilere sorular sorularak bu iki kültürün Türk kültürü ile karşılaştırılması ile aradaki benzerlik ve farklılıklarla ilgili çıkarımda bulunulması istenmiştir. Macar ve Japon kültürünün yemek, oyun, misafir ağırlama gibi çeşitli unsurlarının Türk kültürü ile karşılaştırması

istendiğinden ve bu kültürlere ait çeşitli unsurlar tanıtıldığından tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilen alt becerisini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.4.7.4. Farklı kültürlere saygı gösterir.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme

Etkinlik(ler): Ders kitabında yer alan kazanım etkinlikleri incelendiğinde, bireylerin kendilerine özgü ve biricik oldukları gibi ülkelerin de kendilerine özgü ve benzersiz olduğu, ülkelerin özgün kimliklerini insanlarının kültürel özelliklerinden kazandıkları belirtilmiştir. Ülkelerin kendilerine has kültür ögeleri içinde geleneksel kıyafetlerin ayrı bir yeri olduğu belirtilerek Türk, İskoç ve Hint kültürlerine ait geleneksel giysilere yer verilmiştir (bkz. Görsel 43). Geleneksel giysilerimizin yüzyıllar boyunca kadınıyla erkeğiyle Türk insanı tarafından giyildiği, günümüzde ise sadece özel günlerde giyildiği veya etnografya müzelerinde sergilendiği belirtilmiştir. İskoçya'da sadece erkeler tarafından giyilen "kilt" adlı giysiye de yer verilerek diğer ülkelerdeki geleneksel kıyafetler gibi kiltin de yerini modern giysilere bıraktığı, günümüzde özel günlerde giyildiği belirtilmiştir. Hint kültüründeki erkek ve kadınların giydiği giysilere de yer verilmiş fakat bu kıyafetlerin geçmişte kullanıldığına dair bilgi verilmemiştir.

Ülkeler arasındaki kültürel farklılıklar içinde size en ilginç geleni hangisidir?

Ders kitabınızın ilk bölümünde yer alan "Herkesin Bir Kimliği Var" başlığı altında anlatılanları hatırladınız mı? Orada her bireyin farklı özelliklere sahip olduğu, ne kadar benzer olursa olsun hiçbir insanın başka bir insanla aynı özellikleri taşımadığı anlatılıyordu.

Bireylerin kendilerine özgü ve biricik olmaları gibi dünya üzerindeki ülkeler de kendilerine özgü ve benzersizdir. Ülkeler özgün kimliklerini insanlarının kültürel özellikleriyle kazanırlar. Dilleri, bayrakları, geleneksel kıyafetleri, dinî inançları, bayramları, yemekleri, müzikleri, dansları, düğün ve cenaze törenleriyle diğer ülkelerden ayrılırlar.

Ülkelere özgü kültür ögeleri içinde geleneksel kıyafetlerin ayrı bir yeri vardır.

Geleneksel kıyafetlerimiz kültürümüzün gösterişli maddi unsurlarındandır. Bu kıyafetler kadınıyla erkeğiyle yüzyıllar boyunca Türk insanı tarafından giyilmiştir. Günümüzde ise daha çok özel günlerde giyilmekte veya etnografya müzelerinde sergilenmektedir.

İskoçya'da sadece erkeklerin giydiği yöresel kıyafete "kilt" adı verilir. Kiltin yanında ceket, yelek uzun çorap ve küçük çanta kullanılır. Diğer ülkelerdeki geleneksel kıyafetler gibi kilt de yerini modern kıyafetlere bırakmıştır. İskoç erkekleri bu kıyafeti özel günlerde giymeye devam etmektedir.

Hintliler kıyafet olarak genellikle omuzlardan başlayıp ayaklara doğru sardıkları, Hindistan sarisi denilen dikişsiz kumaşları kullanırlar. Hintli erkeklerin kıyafetleri kadınların kıyafetlerine göre daha sadedir. Erkekler kıyafetlerinde renk olarak çoğunlukla krem rengini ve beyazı tercih ederler.

Geleneksel Türk kıyafetleri ile diğer ülkelerin kıyafetleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Görsel 43. Dünya farklılıklarla güzel

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait bir alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Her kültürün kendine özgü giysisi olduğundan bahsedilerek, bu geleneksel giysilerden bazılarının çok eski tarihlerden beri kullanıldığı, günümüzde de önemini koruduğu şeklinde bilgiler verildiğinden ilgili kazanım yukarıda belirtilmiş olan kronolojik düşünme becerisinin yukarıda belirtilen alt becerisini yansıtmaktadır.

4.2. II. Alt probleme ilişkin bulgular

Çalışmanın ikinci alt problemi olan "2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin 5. sınıf ders kitaplarına yansıma düzeyi nasıldır?" kapsamında ilk olarak 2018 sosyal bilgiler programında bu sınıf düzeyinde tespit edilen tarihsel düşünme becerileri tanıtılmıştır. Sonrasında ise ders kitabında tespit edilen becerilere ait bulgular verilmiştir. Bulgular, tablolar ve ders kitabından alınan görsellerle desteklenmiştir.

4.2.1. Tarihsel düşünme becerilerinin 5. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına yansıma düzeyi nasıldır?

Bu başlık altında, 5. sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyi incelenmiştir. İnceleme sonrasında ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 9) verilmiştir.

Tablo 9

Beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik Düşünme	Tarihsel Kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum						
Kültür ve Miras	5.2.1 5.2.2 5.2.3 5.2.4 5.2.5	5.2.1 5.2.2	5.2.3 5.2.4	5.2.5		10
İnsan, Yerler ve Çevreler						
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5.4.4					1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim						
Etkin Vatandaşlık	5.6.4	5.6.4				2
Küresel Bağlantılar	5.7.4	5.7.4				2
Toplam	8	4	2	1		15

Yukarıda verilmiş olan tablo (Tablo 9) incelendiğinde, toplamda 15 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yatay boyutta tarihsel düşünme becerilerinin kullanımı gerektiren kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (10 beceri) öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. Bu öğrenme alanını "Etkin Vatandaşlık" (2 beceri) ve "Küresel Bağlantılar" (2 beceri) öğrenme alanları izlemektedir. "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında sadece 1 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu görülmektedir. "Birey ve Toplum", "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ve "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanlarında ise tarihsel becerilerin kullanımını gerektiren kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 9'a dikey boyutta bakıldığında, toplamda tespit edilen 15 kazanımın %80'lik kısmının (12 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerine ait olduğu görülmektedir. Tarihsel analiz ve yorum becerisine ait kazanım sayısı 2 iken tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisine ait kazanım sayısı 1'dir. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisine ait herhangi bir kazanım tespit edilememiştir.

4.2.2. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu nasıldır?

Bu başlık altında, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyi incelenmiştir. İnceleme sonrasında ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 10) verilmiştir.

Tablo 10

Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik Düşünme	Tarihsel Kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum						
Kültür ve Miras	5.2.1 5.2.3 5.2.4 5.2.5	5.2.1	5.2.4 5.2.5		5.2.2	8

İnsan, Yerler ve Çevreler						
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5.4.1					1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	5.5.3		5.5.3			2
Etkin Vatandaşlık	5.6.4	5.6.4				2
Küresel Bağlantılar	5.7.2 5.7.4	5.7.2 5.7.4				4
Toplam	9	4	3		1	17

Yukarıda verilmiş olan tablo (Tablo 10) incelendiğinde, toplamda 17 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yatay boyutta tarihsel düşünme becerilerinin kullanımı gerektiren kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (8 beceri) öğrenme alanı ile "Küresel Bağlantılar" (4 beceri) öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. Bu öğrenme alanlarını "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" (2 beceri) ve "Etkin Vatandaşlık" (2 beceri) öğrenme alanları izlemektedir. "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında ise 1 kazanımın tarihsel düşünme becerileriyle ilişkilendirildiği görülmektedir. "Birey ve Toplum" ve "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanlarında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 10'a dikey boyutta bakıldığında, toplamda tespit edilen 17 kazanımın %76'lık kısmının (13 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerine ait olduğu görülmektedir. Tarihsel analiz ve yorum becerisine ait kazanım sayısı 3 iken tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisine ait kazanım sayısı 1'dir. Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisine ait herhangi bir kazanım tespit edilememiştir.

Yukarıdaki tabloda verilen bulgular ışığında, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında tespit edilen tarihsel düşünme becerilerine ait örnekler aşağıda verilmiştir. Örnekler verilirken birebir ders kitabından alınmış görseller kullanılmıştır. Tarihsel düşünme becerilerini yansıtan bu örnekler öğrenme alanlarına göre aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

4.2.2.1. Kültür ve Miras öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 5 kazanım olduğu ve bu kazanımlara dönük etkinliklerin tarihsel sorun

analizi ve karar verme becerisi hariç geriye kalan 4 tarihsel düşünme becerisini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.5.2.1. Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Ders kitabında yer alan kazanım etkinlikleri incelendiğinde, Anadolu ve Mezopotamya bölgesinin insan yaşamına uygun olmasından dolayı birçok uygarlığın yaşadığı belirtilmiştir. Anadolu'nun Türkiye topraklarının büyük kısmının olduğu bölge, Mezopotamya'nın ise Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında kalan bölge olduğu belirtilerek kazanıma uygun Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları haritasının verildiği görülmektedir (bkz. Görsel 44). İlgili harita incelendiğinde, Anadolu ve Mezopotamya bölgesinde kurulan uygarlıkların kronolojik sıraya göre yaşadığı dönemler verilerek kuruldukları coğrafi alanların verildiği görülmektedir. Haritanın kullanımı ile öğrencilerin tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlarla ilgili bilgi edinmeleri amaçlanmıştır.

Görsel 44. Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları

Hititlerin (bkz. Görsel 45) Anadolu'da kurulan ilk uygarlıklardan biri olduğu, Kızılırmak Nehri çevresinde kurulduğu, başkentinin Hattuşaş olduğu, devletin askeri ve dini yetkileri olan kral tarafından yönetildiği, kralın en önemli yardımcısının tavanna adı verilen kraliçe olduğu belirtilmiştir. Önemli işlerin karara bağlandığı meclise Pankuş dendiği, çok tanrılı dinlere

inandıkları, kralların anal adı verilen yıllıklar tuttukları, Sümerlerden öğrendikleri çivi yazısını kullandıkları da anlatılmıştır. Mısırlılar ile yılarca savaştıktan sonra tarihte ilk yazılı antlaşma olarak bilinen Kadeş Antlaşması'nı imzaladıkları belirtilmiştir. Hititlerin altın, gümüş, bakır, demir gibi değerli madenleri hayatlarını kolaylaştıran çeşitli eşyaların yapımında kullandıkları anlatılarak Hitit uygarlığına ait Güneş kursu görseli de gösterilmiştir.

Hititler

Anadolu'nun ilk uygarlıklarından biri olan Hititler, İç Anadolu'da Kızılırmak Nehri çevresinde kurulmuştur. Başkenti Hattuşaş'tır (Çorum yakınları). Hititlerde devleti, askerî ve dinî yetkileri olan kral yönetirdi. Kralın en önemli yardımcısı Tavananna adı verilen kraliçeydi. Hititlerde devlet yönetiminde önemli işlerin karara bağlandığı bir meclis bulunmaktaydı. Bu meclise Pankuş adı verilirdi. Hititlerde çok tanrılı dine inanılırdı. Krallar, tanrılara hesap vermek amacıyla anal adı verilen yıllıklar tuttururlardı. Anal yıllıkları tarih yazıcılığının başlangıcı olarak kabul edilir. Hititler, Sümerlerden öğrendikleri çivi yazısını ve Mısırlılardan öğrendikleri hiyeroglif yazısını kullanmışlardır. Kuzey Suriye topraklarına hakim olmak için dönemin güçlü devletlerinden olan Mısır Uygarlığıyla mücadele etmişlerdir. Mısırlılarla Hititler arasında yıllarca süren savaş sonucunda Kadeş Antlaşması imzalanmıştır (MÖ 1280). Kadeş Antlaşması, insanlık tarihinin ilk yazılı antlaşması olarak bilinir. Bu antlaşmayla birlikte savaşlardan sonra antlaşma yapma uygulaması başlamıştır. Antlaşma metnini içeren kil tablet 1906 yılında Boğazköy'de yapılan kazılar sonucu bulunmuştur.

Hitit uygarlığına ait Güneş kursu

Görsel 45. Hititler

Frigler'in Sakarya ırmağının çevresinde kurulduğu, Başkentinin Gordion olduğu, krallarına Midas dendiği, tarım ve hayvancılık yaparak geçindikleri, tarımın ve hayvancılığın devamlılığını sağlamak için çok sert kanunlar yaptıkları, dini anlayışlarının çok tanrılı olduğu, Tapates adı verilen halıları ve kilimleri dokudukları, krallar için tepe görünen tapates denilen mezarlar yaptıkları anlatılmaktadır. Ayrıca, friglerin maden işçiliğinde de ilerledikleri, günümüzde kullanılan çengelli iğnelerin tarihteki ilk örneği olan fibula adlı çengelli iğneyi yaptıkları anlatılmaktadır. Lidyalıların Gediz ile Menderes arasında bulunan yerlerde yaşadıkları, Sardes kentinin başkentleri olduğu, krallıkla yönetildikleri, çok tanrılı din anlayışına sahip oldukları, parayı icat eden ilk uygarlık oldukları, tarihteki ilk ticaret yolu olan Kral yolunu inşa ettikleri, Kral yolunun Doğu ile Batı arasında ticaretin gelişmesine katkı sağladığından bahsedilmiştir (bkz. Görsel 46).

Frigler

Frigler, Sakarya Irmağı'nın çevresinde kurulmuştur. Başkenti Gordion'dur (Ankara'nın Polatlı ilçesi yakınları). Kralların adı Midas verilirdi. Geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlarlardı. Bu nedenle tarım ve hayvancılığı korumak için oldukça sert kanunlar yapmışlardır.

Friglerin çok tanrılı bir din anlayışları vardı. Kibele, Friglerin en büyük toprak ve bereket tanrıçasıdır. Tapates denen halı ve kilimleri dokumuşlardır. Kralları ve soylu kişiler için tepe görünümlü mezarlar inşa etmişlerdir. Bu mezarlara tümülüs adı verilir. Frigler maden işçiliğinde dönemin oldukça ilerisinde çalışmalar yapmışlardır. Friglerin yaptığı fibula denen çengelli iğne, günümüzde kullanılan çengelli iğnelerin tarihteki ilk örneği olarak kabul edilir.

Frigler döneminden kalma bir fibula

Lidyalılar

Lidyalılar, Gediz ve Menderes Vadileri arasında kalan bölgede yaşamışlardır. Başkenti Sardes (Sart)'tır (Manisa'nın Salihli ilçesi yakınları). Lidyalılar krallıkla yönetilirdi. Çok tanrılı bir din anlayışı benimsemişlerdir. Lidyalılar parayı icat eden uygarlıktır. Paranın icadı, ticari hayatta kullanılan takas (değiş-tokuş) usulünü sona erdirmiştir. Tarihteki ilk ticaret yolu olan Kral Yolu'nun bir kısmını inşa etmişlerdir. Kral Yolu, Efes'ten Mezopotamya'ya kadar uzanmaktaydı. Lidyalılar, Kral Yolu sayesinde ticarette merkez konumuna gelmişlerdir. Kral Yolu, Doğu ile Batı arasında ticaretin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Lidyalılar döneminden kalma para

Görsel 46. Frigler ve Lidyalılar

Urartularla ilgili olarak, Doğu Anadolu'da Van Gölü çevresinde kurulduğu, Başkentlerinin Tuşpa olduğu, krallıkla yönetildikleri, çok tanrılı dine inandıkları, mezarlarını oda şeklinde yaptıkları, tarım ve hayvancılığa önem verdikleri, şamran adı verilen su kanalları yaptıkları, eserlerinde genelde taş kullandıkları, Van Kalesi'nin onların döneminden kaldığı anlatılmaktadır (bkz. Görsel 47).

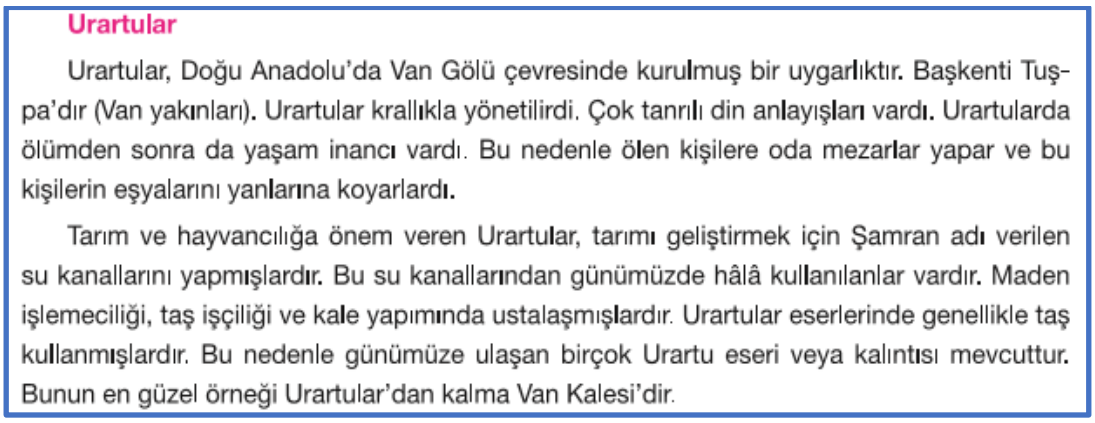

Urartular

Urartular, Doğu Anadolu'da Van Gölü çevresinde kurulmuş bir uygarlıktır. Başkenti Tuşpa'dır (Van yakınları). Urartular krallıkla yönetilirdi. Çok tanrılı din anlayışları vardı. Urartularda ölümden sonra da yaşam inancı vardı. Bu nedenle ölen kişilere oda mezarlar yapar ve bu kişilerin eşyalarını yanlarına koyarlardı.

Tarım ve hayvancılığa önem veren Urartular, tarımı geliştirmek için Şamran adı verilen su kanallarını yapmışlardır. Bu su kanallarından günümüzde hâlâ kullanılanlar vardır. Maden işlemeciliği, taş işçiliği ve kale yapımında ustalaşmışlardır. Urartular eserlerinde genellikle taş kullanmışlardır. Bu nedenle günümüze ulaşan birçok Urartu eseri veya kalıntısı mevcuttur. Bunun en güzel örneği Urartular'dan kalma Van Kalesi'dir.

Görsel 47. Urartular

İyonlarla ilgili olarak, Ege kıyılarının tarihin eski dönemlerinde İyonya adıyla bilindiği, belirli bir başkentlerinin olmadığı, polis adı verilen şehir devletleri halinde yaşadıkları, İzmir, Efes, Foça ve Milet'in en ünlü şehir devletleri oldukları, deniz ticaretinde ileri gittikleri, çok tanrılı dinlere inandıkları, demokratik yönetim anlayışına sahip oldukları, bilim, astronomi, sanat, tıp ve felsefe alanlarına katkıda bulundukları ve Tales, Pisagor, Hipokrat, Homeros gibi önemli bilim adamlarını yetiştirdikleri belirtilmiştir (bkz. Görsel 48).

İyonlar

Ege'nin kıyı kesimleri eski çağlarda İyonya olarak bilinirdi. İyonların belli bir başkenti yoktur. Şehir devletleri hâlinde yaşamışlardır. Bu şehir devletlerine polis adı verilirdi. En ünlü şehir devletleri İzmir, Efes, Foça ve Milet'tir. Akdeniz ve Karadeniz'de koloniler kurarak deniz ticaretinde ileri gitmişlerdir. Anadolu'da kurulan diğer uygarlıklarda olduğu gibi İyonlarda da çok tanrılı bir din anlayışı hakimdi.

İyonlarda demokratik bir yönetim anlayışı vardı. Bu yönetim anlayışının sağladığı özgür düşünce ortamı İyonların bilim, astronomi, sanat, tıp ve felsefe alanında ilerlemelerine zemin hazırlamıştır. Thales (Tales) ve Pythagoras (Pisagor), matematik-astronomi; Hipokrates (Hipokrat), tıp; Homeros, edebiyat; Herodotus (Heredot), tarih; Diogenes (Diyojen), felsefe alanında önemli çalışmalar yapmış bilim insanlarıdır. Artemis tapınağı, Celsus (Selsus) Kütüphanesi ve Efes Antik Tiyatrosu İyonlardan günümüze kalan önemli eserlerdir. İyonlar, Fenike alfabesini öğrenmişler ve bu alfabenin Batı'ya aktarılmasını sağlamışlardır.

Okuma Metni

Hipokrates öğrencileriyle birlikte bir doktorun nasıl davranması ve düşünmesi gerektiğiyle ilgili bir kılavuz hazırlamıştır. Tıp fakültesinden mezun olan öğrenciler, günümüze kadar değiştirilerek uyarlanan bir meslek yemini ederler. Bu yeminin kaynağı Hipokrates ve öğrencilerinin doktorluk mesleğiyle ilgili koyduğu temel ilkelerdir. Adı da Hipokrates yeminidir. Aşağıda verilen yemin metnini okuyunuz.

"Tıp fakültesinden aldığım bu diplomanın bana kazandırdığı statü, hak ve yetkileri kötüye kullanmayacağıma, hayatımı insanlık hizmetlerine adayacağıma, hastalarımı memnun edeceğime, insan hayatına mutlak surette saygı göstereceğime, mesleğim dolayısıyla öğrendiğim küçük sırları saklayacağıma, hocalarıma ve meslektaşlarıma saygı ve sevgi göstereceğime; dil, din, milliyet, cinsiyet, takım, ırk ve parti farklarının görevimle vicdanım arasına girmesine izin vermeyeceğime, mesleğimi dürüstlük ve onurla yapacağıma namusum ve şerefim üzerine yemin ederim."

Genel Ağ'dan düzenlenerek alıntılanmıştır (19.01.2018).

Görsel 48. İyonlar

Sümerlerin Mezopotamya bölgesinde kurulan ilk medeniyet olarak bilindiği, site isimli şehir devletleri şeklinde yaşadıkları, Patesi adıyla bilinen rahip krallar tarafından yönetildikleri, çok tanrılı dine inandıkları, ziggurat adı verilen tapınakları yaptıkları, çivi yazısını ve tekerleği icat ettikleri belirtilmiştir. Matematik ve astronomi alanında önemli çalışmalar yaptıkları, ay yılı esasına dayalı takvim hazırladıklarından da bahsedilmiştir. Asurluların Mezopotamya'nın kuzeyinde kuruldukları, Başkentlerinin Ninova olduğu, krallıkla yönetildikleri, Sümerlerden öğrendikleri çivi yazısını Anadoluya getirdikleri, Karum adı verilen ticaret merkezlerini ve dünyanın ilk kütüphanesini kurdukları, kurdukları bu kütüphanede çivi yazısıyla yazılmış

eserlerin bulunduğu anlatılmıştır. Etkinlikteki görselde Kayseri'de bulunan Kültepe kalıntılarına ait bir tablet görülmektedir (bkz. Görsel 49).

Mezopotamya Uygarlıkları

Sümerler

Sümerler, Mezopotamya'da kurulmuş ilk uygarlık olarak bilinir. Site adı verilen şehir devletleri hâlinde yaşadılar. Ülkeyi Patesi adı verilen rahip krallar yönetirdi. Anadolu uygarlıklarında olduğu gibi çok tanrılı din anlayışları vardı. Sümerler, ziggurat denen tapınakları inşa ettiler. Bu tapınakları ibadet dışında; depo, okul ve rasathane olarak da kullandılar. Sümerler çivi yazısını icat ederek insanlık tarihine önemli katkılar sağladılar. Yazının icat edilmesi günümüzde tarihin başlangıcı olarak kabul edilir. Günlük yaşantımızın önemli bir parçası olan tekerlek de Sümerler tarafından icat edildi. Sümerler, astronomi ve geometri alanında önemli çalışmalar yapmışlardır. Bir üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olduğunu hesapladılar, Ay yılı esasına dayanarak takvim hazırladılar.

Sümer çivi yazısının bulunduğu bir tablet

Asurlar

Asurlar, Mezopotamya'nın kuzeyinde kurulan bir uygarlıktır. Başkenti Ninova'dır. Krallıkla yönetilirlerdi. Sümerlerden öğrendikleri çivi yazısını Anadolu'ya getirerek Anadolu uygarlıklarının yazı ile tanışmalarını sağladılar. Mezopotamya ile Anadolu arasında ticaret yapmak amacıyla karum adı verilen ticaret merkezleri kurdular. Bunların en önemlisi günümüzde Kayseri'de bulunan Kültepe'dir. Asur tüccarlarına ait olan Kül-

Kültepe kalıntılarında bulunan bir tablet

Görsel 49. Sümerler ve Asurlular

Babillerin Fırat nehri kenarında kurulmuş bir uygarlık olduğu, başkentinin Babil olduğu, krallıkla yönetildikleri, en önemli krallarının Hammurabi olduğu, bu kralın tarihte ilk anayasa olarak kabul edilen Hammurabi Yasaları'nı yaptığı, hukuk devleti anlayışının ilk defa Babiller döneminde çıktığı, Babil'in Asma Bahçeleri ve Babil Kulesi'nin en önemli eserleri olduğu anlatılmaktadır. Etkinlikteki görselde Hollandalı ressam Maarten Van Heemskerck tarafından çizilen Babil'in asma bahçeleri tablosunun görseli görülmektedir (bkz. Görsel 50).

Babiller

Babiller, Fırat Nehri kenarında kurulmuş bir uygarlıktır. Babillerin hüküm sürdüğü toprakların üzerinde günümüzde Irak Devleti bulunmaktadır. Babillerin başkenti, Babil'dir. Babiller krallıkla yönetilirdi. En önemli kralları Hammurabi'dir. Hammurabi, tarihte ilk anayasa olarak kabul edilen Hammurabi Yasaları'nı yapmıştır. Bu yasalara göre suç işleyenler sert şekilde cezalandırılırdı. Hukuk devleti anlayışının ilk defa Babiller döneminde ortaya çıktığı söylenebilir. Babil'in Asma Bahçeleri ve Babil Kulesi en önemli eserleridir. Bu eserlerin günümüzde ancak kalıntıları vardır.

Hollandalı ressam, Maarten van Heemskerck (Morten Von Hemşerk) tarafından çizilen Babil'in Asma Bahçeleri tablosu

Görsel 50. Babiller

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ve tarihsel kavramaya ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel kavrama: Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.

Hititler, Frigler, Urartular, İyonlar, Sümerler, Asurlar ve Babil uygarlıkları anlatılmıştır. Bu uygarlıklardan günümüze kalan somut eserler, çivi yazısı, bilime yaptıkları katkılar, vb. ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarına ilişkin bir haritanın da verildiği, bu uygarlıkların yaşadığı dönem de kronolojik sırayla gösterildiğinden bu kazanımın kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihi mekânları, nesneleri ve eserleri tanıtır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma

Etkinlik(ler): Görsel 51 incelendiğinde; insan eli değmeksizin doğada var olan benzersiz güzelliğe sahip yerler ile unsurların doğal varlık olarak nitelendirildiği belirtilerek doğal varlıklara örnek olarak sayısız kuşa ev sahipliği yapan Manyas Kuş Cenneti Milli Parkı, yılın her mevsimi yeşil olan Trabzon'daki Uzungöl, yağmur ve sel sularının volkanik araziyi

şekillendirmesiyle oluşan ve her yıl çok sayıda turistin ziyaret ettiği Nevşehir'deki peri bacaları verilmiştir.

Görsel 51. Doğal varlıklar

Görsel 52'de tarihte yaşamış insan topluluklarından kalan buluntuların bulunduğu yerlere tarihi mekân dendiği belirtilerek, tarihi mekânlara örnek olarak Safranbolu'daki evler ve Çatalhöyük Antik Kenti verilmiştir. Safranbolu evlerinin Karabük ilinde yer aldığı, 18. yüzyıl itibariyle yapılmaya başlanan evlerin camının komşu evlerin camına bakmadığı, Safranbolu evlerinin tavanında ahşap oymacılığı sanatının kullanıldığı şeklinde Safranbolu evlerinin özellikleri anlatılmıştır. Çatalhöyük Antik Kentinin Konya ilinde yer aldığı, 2012 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alındığı, Anadolu'da bulunan en eski yerleşme yerlerinden birisi olduğunun kabul edildiği anlatılmaktadır.

Görsel 52. Tarihi mekânlar

Görsel 53'de tarihte yaşamış medeniyetlerden kalan kalıntı ve eserlere tarihi eser adı verildiği belirtilerek, tarihi eserlere örnek olarak Malabadi Köprüsü ve Galata Kulesi verilmiştir. Malabadi Köprüsü'nün Diyarbakır ilinde yer aldığı, Artuklular döneminden kaldığı ve tarihte yapılmış ilk taş kemerli köprü olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Galata kulesinin İstanbul'da yer aldığı, Bizanslılar tarafından 528 yılında yapıldığı, İstanbul denince akla gelen yerlerden birisi olduğu, daha önce gözetleme kulesi olarak kullanıldığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Geçmiş uygarlıklardan kalan kalıntı ve eserlere **tarihî eser** denir. Bizlere miras kalan tarihî eserler geçmişe ışık tutar. Aşağıdaki tarihî eser örneklerini inceleyiniz.

Malabadi Köprüsü, Diyarbakır ilinde yer alan tarihî bir eserdir. Anadolu Türk beyliklerinden Artuklular döneminde 1147 yılında yapılmıştır. Bu eser, tarihin ilk taş kemerli köprüsü olarak kabul edilmektedir.

Galata Kulesi, İstanbul ilinde yer alan tarihî bir eserdir. Bizans İmparatorluğu tarafından 528 yılında inşa edilen kule, İstanbul'un önemli simgelerinden biridir. Geçmişte zindan, gözetleme kulesi gibi amaçlarla kullanılan yapı, günümüzde turistik amaçlı hizmet vermektedir.

Görsel 53. Tarihi eser

Görsel 54'de geçmişten günümüze kalan ve tarihi değer taşıyan eşyalara tarihi nesne adı verildiği belirtilerek, tarihi nesnelere örnek olarak Osmanlı sultanlarından Fatih Sultan Mehmet'e ait tuğra ile Hz. Muhammed'in savaş esnasında sırasında kullanmış olduğu kılıcı verilmiştir.

Geçmişten bizlere kalan ve tarihî değer taşıyan eşyalar **tarihî nesne** olarak adlandırılır. Arkeolojik kazılar sonucu bulunan kılıç, vazo, takı, tarım aletleri gibi eşyalar tarihî nesnelere örnektir. Tarihî nesneler taşınabilir oldukları için müzelerde koruma altına alınır. Tarihî nesneleri görmek isteyenler müzeleri ziyaret edebilir. Aşağıdaki tarihî nesne örneklerini inceleyiniz.

Osmanlı Devleti padişahlarından Fatih Sultan Mehmet'in tuğrası tarihî bir nesnedir. Padişahların imza yerine kullandıkları ve özel bir şekli olan mühre, tuğra adı verilirdi.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) savaşlar sırasında kullandığı kılıcı tarihî bir nesnedir. Günümüzde İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda kutsal emanetler bölümünde sergilenmektedir.

Görsel 54. Tarihi nesneler

Görsel 55 ve Görsel 56'da yer alan etkinlikte öğrencilerden çevrelerinde bulunan doğal varlık, tarihi mekân, nesne ve eserleri araştırarak poster çalışması hazırlamaları istenmiştir. Örnek olarak verilen çalışmalar incelendiğinde, doğal varlık olarak Uludağ Milli Parkı, tarihi mekân olarak Osmanlı döneminde yapılmış konutların dokusunu günümüze taşıyan evlerin bulunduğu Bursa iline bağlı Cumalıkızık köyü, tarihi eser olarak Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt'ın yaptırdığı Bursa Ulu Camii, tarihi nesne olarak Arkeoloji Müzesinde bulunan tarihi nesneler anlatılmıştır. Görsel 56'da yer alan etkinlik incelendiğinde doğal varlık olarak Van ilinde bulunan Muradiye Şelalesi, tarihi mekân olarak yaklaşık olarak 2850 sene önce Anadolu'da yaşamış uygarlıklardan Urartularca yapılmış Van Kalesi, tarihi eser olarak Van'ın Gevaş ilçesinde bulunan Akdamar Kilisesi, tarihi nesne olarak da Van Müzesinde bulunan Urartulardan kalma bronzdan yapılmış aslan heykeli verilmiştir.

Ahmet'in Çalışması

Bursa şehir merkezinin güneyinde yer alan Uludağ, 1961 yılında millî park ilan edilmiştir. Uludağ'a Bursa şehir merkezinden 20 dakikalık, teleferik yolculuğu ile ulaşılabilmektedir. Uludağ'da göknar, kayın, meşe, kestane ve gürgen gibi ağaç türleri bulunmaktadır.

Cumalıkızık köyü, Osmanlı dönemi konut dokusunu günümüze kadar koruyan evlere sahip tarihî bir mekândır. Osmanlıların Bursa'da ilk yerleştikleri yerlerden biridir. Yaklaşık 700 yıllık bir geçmişe sahip olan köyde 270 civarında ev bulunmaktadır. İki veya üç katlı olan evler; moloz, taş, kerpiç ve ağaçtan yapılmıştır.

Osmanlı Devleti padişahı Yıldırım Beyazıt tarafından yaptırılan Ulu Camii, Bursa'nın sembolü olan tarihî eserlerden biridir. Camide 20 kubbe ve 18 şadırvan bulunmaktadır. Bu şadırvanlardan biri caminin tam ortasındadır. Ülkemizde Erzurum, Kütahya, Mardin, Sivas, Diyarbakır ve Manisa'da da Ulu Camii adıyla bilinen camiler bulunmaktadır. Bursa Ulu Camii, ülkemizde aynı isimle yer alan camilerin en büyüğüdür.

Bursa Arkeoloji Müzesinde yaklaşık 60 bin tarihî nesne yer almaktadır. MÖ 3000'li yıllara ait Karaz çanak çömleğinin de bulunduğu müze, yapılan yeni düzenlemelerle birlikte 2013 yılından itibaren ziyarete açılmıştır.

Bu kitap için yazılmıştır.

Görsel 55. Ahmet'in çalışması

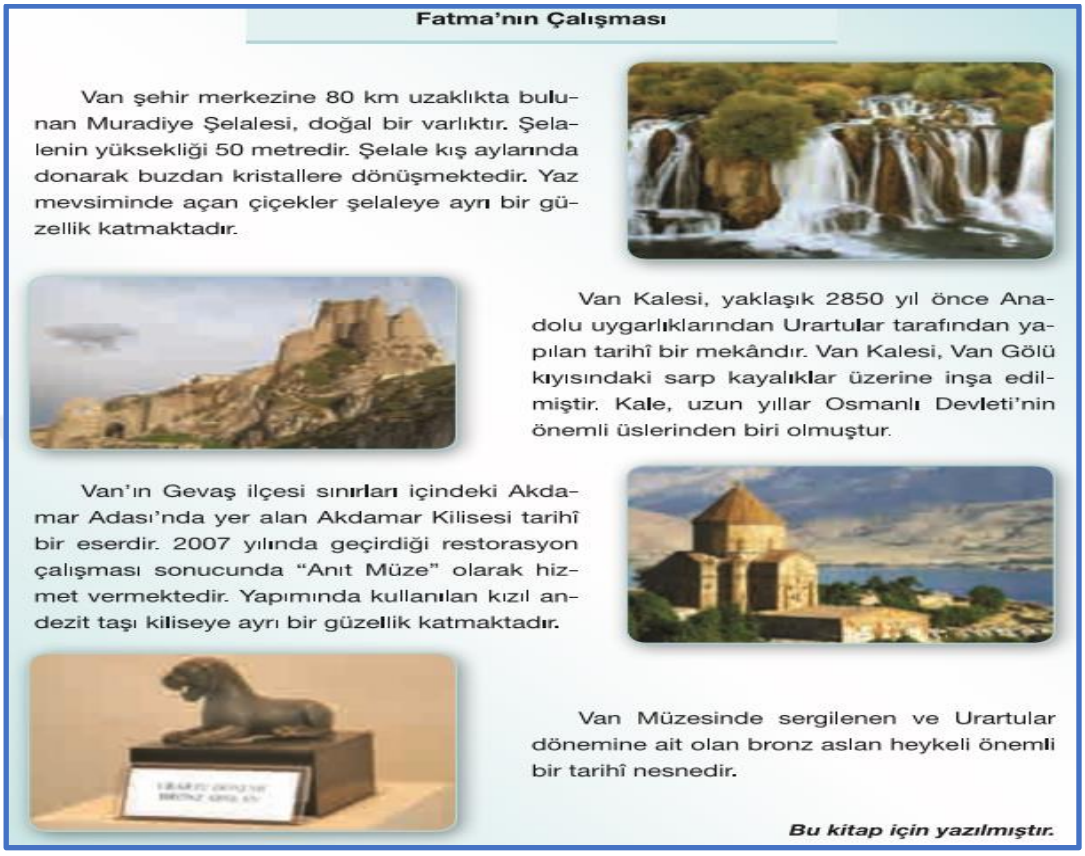

Görsel 56. Fatma'nın çalışması

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisine ait bir alt beceri tespit edilmiştir.

Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma: Kütüphane ve müze koleksiyonları, tarihi mekânlar, tarihi fotoğraflar, gazeteler, günlükler, dergiler, belgesel filmler gibi çok değişik kaynaklardan tarihsel veri elde eder.

Kazanıma ait ders kitabındaki çalışmalar incelendiğinde, doğal varlık, tarihi mekân, tarihi eser ve tarihi nesnelerin neler olduğu ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Konunun sonunda Ahmet ve Fatma'nın poster çalışması öğrencilere örnek olarak verilerek bu örneklerden yola çıkarak kendi çevrelerinde görebilecekleri doğal varlık, tarihi yerler, tarihi eserler ve tarihi nesneleri tanımaları istenmiştir. Bu bağlamda kazanım tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerisini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.5.2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme

Etkinlik(ler): Görsel 57 incelendiğinde; Türkiye'nin tarihinin çok eskilere dayanması çeşitli uygarlıkların bu topraklarda kurulmuş olması sebebiyle kültürel özelliklerinin çeşitlilik gösterdiği belirtilmiştir. Kültürel çeşitliliğe örnek olarak yemekler, halk oyunları, gelenek ve görenekler ile geleneksel el sanatları verilmiştir. Karadeniz, Ege, Akdeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu mutfaklarının ünlü yemekleri, horon, zeybek, halay gibi halkoyunları tanıtılmıştır. Gelenek ve göreneklere örnek olarak kız istenmesi, hastaların ziyaret edilmesi, asker uğurlama, nişan ve düğün törenleri gösterilmiştir. Geleneksel el sanatlarından halıcılık, bakırcılık, ebru sanatı ve çinicilikten bahsedilmiştir. Türklerin Orta Asya'dan beri halıcılık ile ilgilendiği, halı yapımında doğal kökboyaların kullanıldığı, geometrik motiflerin, doğa tasvirlerinin ve çiçek motiflerinin halılara işlendiği de belirtilmiştir. Bu halılara örnek olarak da M.Ö üçüncü yüzyıldan günümüze kadar gelmiş ve tarihte bilinen ilk Türk halısı olarak gösterilen Pazırık halısı gösterilmiştir.

Görsel 58'de ise, günümüzde daha çok süs eşyası yapımında kullanıldığı belirtilerek, bakırcılığın tarihsel serüvenine ilişkin bilgi verilmiştir. Ebru sanatının Osmanlılar zamanında önemli bir iş kolu olduğu fakat günümüzde bu önemini yitirdiği belirtilmiştir. Çinicilik sanatının ise tarihi cami, türbe, köşk ve sarayların iç ve dış duvarlarında kullanıldığı, bu sanatın günümüzde de önemini devam ettirdiği anlatılmıştır.

Zeybek, Ege yöresine ait olan bir halk oyunudur. Yiğitliği, mertliği ve cesareti simgeler. Tek kişi tarafından oynandığı gibi birkaç kişinin çember şeklinde bir araya gelmesiyle toplu hâlde de oynanabilir.

Zeybek oyunu

Karşılama, kadın ve erkeklerin çiftler oluşturarak oynadıkları Trakya yöresine ait bir halk oyunudur. Çiftlerin karşılıklı olarak toplanmasıyla veya iki sıra hâlinde dizilmesiyle grup hâlinde oynanır.

Karşılama oyunu

Araştıralım Paylaşalım

Yaşadığınız çevrede oynanan halk oyunlarını araştırınız. Yaşadığınız çevrenin halk oyunlarıyla ülkemizin diğer yerlerinin halk oyunlarını benzerlikler ve farklılıklar yönünden karşılaştırınız. Edindiğiniz bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Gelenek ve Göreneklerimiz

Toplumları bir arada tutan millî ve manevî değerleri bulunmaktadır. Bir toplumun nesilden nesile aktarılan alışkanlıklarına, davranışlarına ve yaşam tarzlarına **gelenek ve görenek** adı verilir. Her toplumun kendine özgü gelenek ve görenekleri mevcuttur. Bunlar, yüzyıllardır yaşanan ve toplum tarafından kabul görüp yaşatılan değerlerdir. Gelenek ve görenekler toplumda birlik ve beraberliğin; huzur ve barış ortamının oluşmasında, sürdürülebilmesinde de etkilidir. Yeni doğan bebeği görmeye gitme, asker uğurlama, kız isteme, hasta ziyaret etme, büyüklerin elini öpme, nişan ve düğün merasimleri yapma gelenek ve göreneklerimiz arasında sayılabilir.

Görsel 57. Gelenek ve göreneklerimiz

Geleneksel El Sanatlarımız

Ülkemiz el sanatları bakımından oldukça zengin bir kültürel birikime sahiptir. El sanatları insanlarımızın duygularını yansıttığı, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için uğraştığı ve becerilerini sergilediği kültürel özelliğimizdir.

Halıcılık, el sanatlarımız içinde önemli bir yere sahiptir. Orta Asya Türkleri döneminden beri Türkler halıcılık sanatıyla ilgilenmişlerdir. Ülkemizde halı yapımında genellikle doğal kök boyalar kullanılır. Türk halılarında genellikle geometrik motifler, doğa tasvirleri, çiçek motifleri işlenir. Tarihte bilinen ilk Türk halısı MÖ 3. yy'dan kaldığı tahmin edilen Pazırık halısıdır. Günümüzde Ladik, Gördes, Hereke, Bünyan ve Isparta; halılarıyla ünlü yörelerimizdir.

El yapımı bir halı

Bakır; tel ve levha haline getirilebilen bir madendir. Bakırın çekiçle dövülmesi sonucu çeşitli eşyalar elde edilir. Bakırcılık özellikle Tokat ve Muğla çevresinde yaygındır. Bakır, günümüzde daha çok süs eşyası yapımında kullanılır.

Bakır eşyalar

Ebru sanatı, özel olarak hazırlanmış suyun üzerine fırça ve çeşitli aletler yardımıyla istenilen desenlerin yapılması ve bunların kâğıt üzerine aktarılmasıyla yapılır. Osmanlı Devleti döneminde önemli bir iş kolu olan bu sanat, eski önemini yitirmiştir. Günümüzde insanlar bu sanatla hobi amaçlı uğraşmaktadır.

Ebru yapım aşaması

Görsel 58. Geleneksel el sanatlarımız

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme becerisine ait bir alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Kazanıma ait etkinliklerde kültürel çeşitliliğe yemek, dans gibi unsurların yanı sıra gelenek ve görenekler ile halıcılık, bakırcılık, ebru sanatı ve çinicilik gibi geleneksel el sanatlarına örnekler verilmiştir. Verilen örneklerde gelenek ve görenekler ile geleneksel el sanatları gibi kültürel unsurların tarihi kökleri vardır. Halıcılığın kökleri Orta Asya'ya dayanmaktadır. Ebru sanatı Osmanlı döneminde iş kolu olmakla birlikte bugün de geleneksel sanatlar arasındaki yerini korumaktadır. Camii, türbe gibi tarihi yapıların duvarlarında çinicilik sanatının örnekleri bulunmaktadır. Bu gelenek ve görenekler ile el sanatları geçmişten bugüne kültürel aktarımlarda tarihi birer miras özelliği taşıdığından kazanım kronolojik düşünme becerisinin yukarıda verilen alt becerisini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.5.2.4. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ile tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Ders kitabındaki kazanım etkinlikleri incelendiğinde, kültürel unsurların milletin bütünleşmesini, yardımlaşmasını, birlik ve beraberlik içinde yaşamasını sağlamada önemli olduğu vurgulanmıştır. Dini, ulusal ve mevsimsel bayramların halkın bir arada yaşamasına olanak sağladığı belirtilmiştir. Dini bayramlara örnek olarak Ramazan Bayramı ile ve Kurban bayramı verilmiş, milli bayramların ise Kurtuluş Savaşında kazanılan başarıları simgelediği, bu günleri kutlarken ülkeyi düşman işgalinden kurtaran ataların da anıldığı anlatılmıştır. Mevsimlik kutlanılan Nevruz bayramının Anadolu topraklarında ve Orta Asya coğrafyasında zengin tarihi ve kültürel geçmişe sahip olduğu, Hıdrellez bayramının ise her yıl 6 Mayıs tarihinde kutlandığı belirtilmiştir (bkz. Görsel 59).

Millî bayramlarımız, Kurtuluş Savaşı yıllarında kazandığımız başarıları simgelemektedir. Her yıl ülkemizde büyük coşkuyla kutlanan bu bayramlarda bir araya gelerek birlik ve beraberliğimizi milletçe gösterme imkânı buluruz. Bu günleri kutlarken ülkemizi düşman işgalinden kurtaran atalarımızın başarı ve kahramanlıklarını anarız. Bize emanet olarak bıraktıkları değerleri hatırlarız. Millî bayram günlerinde insanlar evlerine bayraklar asar. Öğrenciler sınıflarını süsler. Okullarda o günün anlam ve önemini belirten programlar düzenlenir.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı millî bayramlarımızdan biridir.

Millî Bayramlarımız

- 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı
- 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı
- 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü
- 30 Ağustos Zafer Bayramı
- 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı

Nevruz, her yıl 21 Mart tarihinde mevsimlik kutlanan bir bayramımızdır. Nevruz Bayramı "baharın müjdecisi" olarak bilinir. Nevruz "yeni gün" anlamına gelir. İlkbahar mevsiminin gelmesiyle havalar ısınmaya, ağaçlar çiçek açmaya ve toprak yeşermeye başlar. Nevruz'un, Anadolu'da ve Orta Asya'da köklü ve zengin bir kültürel geçmişi bulunmaktadır. İnsanlarımız bu bayramda birlik ve beraberlik içinde hareket eder. Nevruz bayramında insanlar bir arada halk oyunları oynar. Geleneksel yemekler yapılır, kıyafetler giyilir.

Hıdrellez, her yıl 6 Mayıs tarihinde kutlanan mevsimlik bir bayramımızdır. İnsanlar bu bayramı kutlamak için bir araya gelir, oyunlar oynar, yemekler yer ve sohbet eder.

Düşünelim Tartışalım

Bayramların bir arada yaşamamız açısından önemi nedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 59. Milli bayramlarımız

Türkiye'nin farklı yerlerinde düzenlenen şenliklerin insanların bir arada yaşamasına katkı sağladığı belirtilmiştir. Türkiye'nin çeşitli yörelerinde düzenlenen geleneksel şenliklerden biri olan Manisa'daki mesir macunu şenliği ile ilgili bir okuma parçası verilmiştir. Okuma metninde Manisa'da düzenlenen mesir macunu şenliğinin yaklaşık 400 yıldır devam ettiği, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın Manisa'da sebebi bilinemeyen bir hastalığa yakalandığı, bu hastalığı tedavi etmesi için Sultan Camii Medresesi başhekiminin çeşitli bitki ve baharatları karıştırarak mesir macunu denen bir karışım hazırladığı, bu karışımın kısa sürede Hafsa Sultan'ın iyileşmesini sağladığı belirtilmiştir. Bu olaydan sonra Hafsa Sultan'ın her yıl mesir macununun halka dağıtılmasını istediği, o günden bu yana bu geleneğin her yıl geleneksel olarak devam ettiği anlatılmıştır (bkz. Görsel 60).

Okuma Metni

Manisa'da düzenlenen ve Nisan ayı içerisinde kutlanan Mesir Macunu Şenliği yaklaşık 400 yıldır süren bir gelenektir. Şifalı olduğu kabul edilen mesir macununun ortaya çıkışının tarihsel bir hikâyesi vardır. Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan, Manisa'da nedeni anlaşılamayan bir hastalığa yakalanır. Bu hastalığa çare olması için Sultan Camii Medresesi'nin başhekimi Merkez Efendi, 41 çeşit bitki ve baharatın karışımından oluşan bir macun hazırlar. Mesir macunu ismiyle günümüze ulaşan bu karışım, Hafsa Sultan'ın kısa sürede iyileşmesini sağlar. Bunun üzerine Hafsa Sultan, mesir macununun her yıl halka dağıtılmasını ister. O günden bu güne her yıl Sultan Camii etrafında toplanan halka, şenlikler yapılarak mesir macunu dağıtılır. O zamandan günümüze bu uygulama geleneksel olarak her yıl devam etmektedir. Şenlik, her yıl mesir macununun dua okunarak

52

karıştırılması ve pişirilmesiyle başlar. Şenlik alanında mesir korteji yürüyüşü, yemek yarışması, konserler, çocuklar için eğlenceler, halk oyunları gösterileri vb. etkinlikler yapılır. Mesir macunu şenlikleri halkın geniş katılımıyla yapılır. Bu sayede birlik ve beraberlik duyguları pekişmektedir.

Genel Ağ'dan düzenlenerek alıntılanmıştır (09.02.2018).

Şenlikler insanların bir araya geldiği

Görsel 60. Mesir macunu şenliği

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ve tarihsel analiz ve yorum becerilerine ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel analiz ve yorum: Geçmişte yaşamış insanların farklı güdülerini, inançlarını, çıkarlarını, umutlarını ve korkularını belirterek bu insanların farklı bakış açılarını göz önünde bulundurur.

Kazanıma ilişkin etkinlikler incelendiğinde, tarihsel geçmişi olan kültürel unsurlar ile milli, dini ve mevsimsel kutlamaların insanların bir arada yaşamalarına katkı sağladığı belirtilmiştir. Milli bayramlar tarihte Türk milletinin önemli günlerini hatırlamaya ve anmaya aracı olarak milli duyguları pekiştirir. Dini bayramlar ile mevsimsel şenlikler geçmişte yaşamış insanların farklı güdü ve inançlarını ve bakış açılarını göz önünde bulundurarak geleneksel kültürü günümüze taşır. Mesir macunu şenliği gibi kutlamalarda geçmişi bugüne taşır. Bu nedenlerle kazanımın kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarı belirtilmiş olan alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.5.2.5. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihi gelişimini değerlendirir (Gündelik hayatta yerleşmiş kültürel unsurların sürekliliği ve değişimi üzerinde durulur).

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ile tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Ders kitabında yer alan kazanım etkinlikleri incelendiğinde, zaman içinde kültürel unsurların değişime uğradığı, atalardan gelen kültür mirasını devralan yeni neslin ise gerçekleştirdiği yeniliklerle kültürün gelişmesine katkı sağladığı belirtilmiştir. Görsel 61'de geçmişte insanların haftanın belli günlerinde kurulan mahalle pazarlarında alışveriş yaptıkları, günümüzde ise insanların büyük çoğunluğunun alışveriş yapmak için haftanın her günü açık olan pazarlara ve büyük alışveriş merkezlerine gittikleri anlatılmıştır. İnternet, televizyon, cep telefonu gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının insanlar arasında kültürel etkileşmeyi hızlandırdığı, bu durumun zamanla toplumun kültürel unsurlarının değişmesine yol açtığı da belirtilmiştir.

İnsanlar, yaşadıkları toplumun kültürel unsurlarını zaman içinde öğrenirler. Öğrenilen değerler gelecek nesillere aktarılarak korunmaya ve sürdürülmeye çalışılır. Örneğin; bayramlarda aile büyüklerinin elini öpme geleneği geçmiş dönemlerden bize aktarılan kültürel bir değerdir. Kültürün nesilden nesile aktarılması, toplumu oluşturan her yaştan bireyi birbirine yakınlaştırır.

Kültür, geçmişten günümüze aktarılırken zaman içinde değişimlere uğrayabilir. Geçmişten gelen kültür mirasını alan yeni nesil, yaptığı yeniliklerle kültürün gelişmesine katkı sağlar. Bazı kültürel unsurlar zaman içinde yerini yepyeni değerlere bırakabilir. Örneğin; geçmişte insanlar sadece haftanın belirli günlerinde kurulan mahalle pazarlarından alışveriş yaparlardı. İnsanlar meyve, sebze ve kıyafet gibi çeşitli ihtiyaçlarını mahalle pazarlarından karşılardı. Günümüzde insanların önemli bir kısmı, alışveriş yapmak için her zaman açık olan çarşılara ve alışveriş merkezlerine de gitmektedir.

Mahalle pazarından alışveriş yapma geleneği günümüzde hâlâ devam etmektedir.

Kültürün, değişime uğramasının birçok sebebi vardır. Televizyon, Genel Ağ, akıllı telefon gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması insanlar arasındaki kültürel etkileşimi hızlandırmaktadır. Bu araçlar sayesinde birbirine çok uzak ülkelerin insanları, birbirlerinin kültürleri hakkında bilgi edinebilmektedir. Bireyler başka toplumların yaşamlarında gördükleri kültürel unsurlardan beğenip uygun

Teknolojinin gelişmesi, kültürümüzün değişmesinde etkili olmuştur.

Görsel 61. Alışveriş kültürü

Yemek kültürünün zaman içinde değişimine de ders kitabında yer verilmiştir. Kazanım etkinliği incelendiğinde ülkemizin çok çeşitli yemek kültürüne sahip olduğu, aile üyelerinin yer sofrası etrafında toplanarak yemek yediği, yemek çeşitlerinin birer tabağa konularak tek bir tabaktan yendiği belirtilmiştir. Günümüzde ise bu uygulamanın azaldığı, aile üyelerinin bir masa etrafında toplanarak herkesin kendi tabağından yemeğini yediği anlatılmıştır. Teknolojinin ilerlemesi ve iletişim araçlarının gelişmesiyle insanların dünyadaki farklı ülkelerin yemek kültürlerini tanıma imkânı bulduğu, geleneksel yemek kültürünün de halen devam ettiği bunun yanında hazır gıdaların da yaşantımıza girdiği açıklanmıştır.

Kültürel unsurlarımızdan biri de yemeklerimizdir. Et yemekleri ve hamur işleri Türk mutfağının temelini oluşturur. Ülkemizde iklim çeşitliliğinin fazla olması ve yer şekillerinin farklılaşması, yemek kültürünün değişmesine sebep olmuştur. Türk mutfağında genelde sulu yemekler yapılır. Başlangıç olarak çorba tercih edilir. Yemekten hemen sonra tatlı tüketilir. Aile üyeleri yer sofrası etrafında toplanır. Yemek çeşitleri birer tabağa konur ve tek bir tabaktan yenir. Günümüzde bu uygulama azalmaktadır. Aile üyeleri bir masa etrafında toplanmakta ve herkes kendine ait tabaktaki yemeği yemektedir.

Birlikte yemek yemek aile üyelerinin kaynaşmasını sağlar.

Teknoloji ve iletişim araçlarının gelişmesi dünyadaki kültürel etkileşimi artırmıştır. Böylece insanlar dünyanın farklı ülkelerindeki yemek kültürlerini tanıma fırsatı bulmuştur. Geleneksel yemeklerimiz günümüzde devam etmekle beraber hazır gıdalar da artık hayatımıza yerleşmiş durumdadır.

Görsel 62. Yemek kültürü

Görsel 63'deki tabloda geçmişten günümüze gündelik hayattaki kültürel unsurların değişimi ve sürekliliğine örnekler verilmiştir. Etkinlikte halk oyunları, gelenekler, düğünler, mimari yapı ve el sanatlarının geçmiş dönem ve günümüzdeki değişimi ve sürekliliği açıklanmıştır. Örnek olarak verilen kültür unsurları incelendiğinde geçmiş dönemde zeybek, halay, horon, karşılama vb. oyunlar oynanırken bugün ise geçmişten gelen halk oyunlarının yanı sıra hayatımıza modern dansların da girdiği, geçmişte bayramlarda aile büyüklerine ve akrabalara gidip bayramlaşılırken günümüzde yüz yüze bayramlaşmaya ek olarak telefonla konuşarak veya kısa mesaj yollayarak bayramlaşmanın girdiği, geçmiş dönemlerde evlerin ahşap, taş veya kerpiçten genellikle iki-üç katlı yapıldığı, günümüzde ise çok katlı betonarme evler yapıldığı, geçmişte bakırcılık, kalaycılık, semercilik, sepetçilik, çinicilik, vb. el sanatlarının yapıldığı, günümüzde ise geleneksel el sanatlarının sanayileşme ile yok olmaya başladığı ve daha çok hobi amaçlı yapıldığı şeklinde karşılaştırmalar yapılmıştır.

Geçmişten Günümüze Gündelik Hayatımızdaki Kültürel Unsurların Değişimi ve Sürekliliğine Örnekler		
Kültür unsuru	**Geçmiş dönem**	**Günümüz**
Halk oyunları	Zeybek, halay, horon, karşılama vb. oyunlar oynanırdı.	Geçmişten gelen halk oyunlarımız devam ederken hayatımıza modern danslar da girmiştir.
Gelenekler	Bayramlarda aile büyüklerine ve akrabalara gidip bayramlaşılırdı.	Yüz yüze bayramlaşmaya ek olarak hayatımıza telefonda konuşarak veya kısa mesaj yollayarak bayramlaşma girmiştir.
Düğünler	Evlerin önünde kır düğünü şeklinde 2-3 gün süren düğünler yapılırdı.	Düğün salonlarında yaklaşık 3-4 saat süren düğünler yapılmaktadır.
Mimari yapı	Ahşap, taş veya kerpiçten genelde iki veya üç katlı evler yapılırdı.	Çok katlı betonarme evler yapılmaktadır.
El sanatları	Bakırcılık, kalaycılık, semercilik, sepetçilik, çinicilik, yazmacılık vb. el sanatları yapılırdı.	Geleneksel el sanatları sanayileşme ile yok olmaya başlamıştır ve günümüzde daha çok hobi amaçlı yapılmaktadır.

Görsel 63. Geçmişten günümüze kültürel unsurlar

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ve tarihsel analiz ve yorum becerilerine ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel analiz ve yorum: Benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, farklı düşünce, değer, tarihi şahsiyet, davranış ve kurumları karşılaştırır.

Kazanıma yönelik okuma parçası ve etkinliklerde televizyon, internet, akıllı telefon gibi teknolojik araçların insanlar arasındaki etkileşimi hızlandırdığı, bunun da kültürel unsurların değişmesine yol açtığı belirtilmiştir. Örnek olarak alış veriş kültürü ile yemek kültürü verilmiştir. Halk oyunları, gelenekler, düğünler, mimari yapılar ve el sanatlarının geçmişten günümüze değişimi ve sürekliliği de anlatıldığından kazanım kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

4.2.2.2. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren sadece 1 kazanım olduğu ve bu kazanımlara dönük etkinliklerin sadece kronolojik düşünme becerisini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.5.4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini araştırır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik Görsel 64'teki okuma metni incelendiğinde; insanların tarihin geçmiş dönemlerinde ortaya koydukları temel buluşların ilerleyen dönemlerde teknolojinin gelişmesini kolaylaştırdığı kâğıt, yazı, matbaa gibi buluşların yaygınlaşmasının bilgi birikimini arttırıp, sosyal ve toplumsal ilişkileri etkilediği, her yeni buluşun hayatımızı kolaylaştırdığı anlatılmıştır. Örnek olarak verilen sağlık ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişimler incelendiğinde teknolojinin gelişmesi ile hastalıkların kısa sürede teşhis ve tedavi edilebildiği, motorlu taşıtların icat edilmesinden önce bir yerden başka yere seyahat etmenin çok uzun zaman aldığı, günümüzde ise tren, gemi, uçak, otomobil gibi ulaşım araçları sayesinde seyahatlerin oldukça kısa sürdüğüne değinilmiştir.

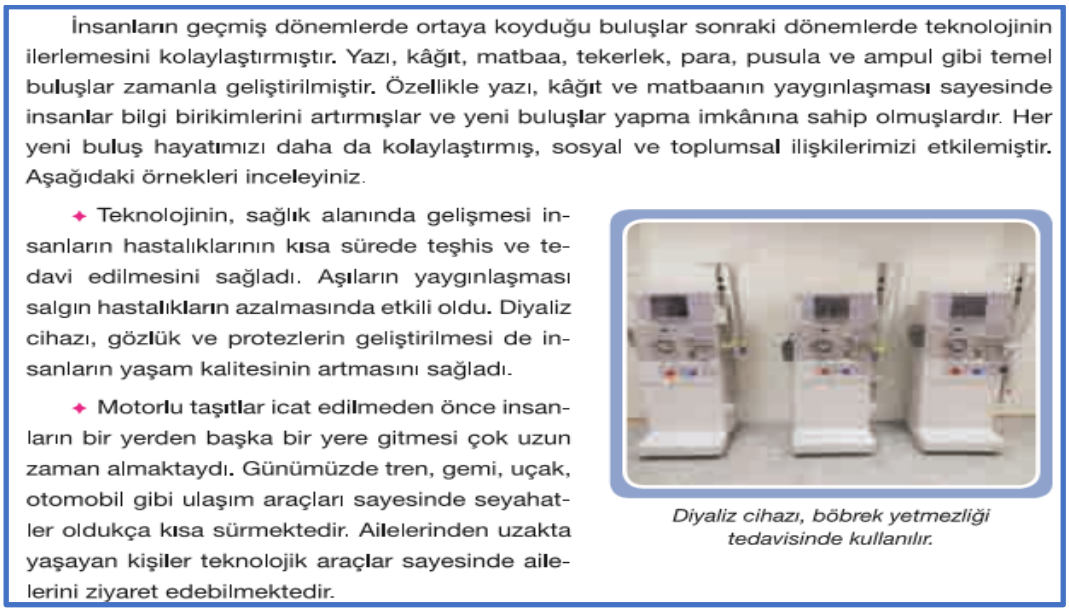

İnsanların geçmiş dönemlerde ortaya koyduğu buluşlar sonraki dönemlerde teknolojinin ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Yazı, kâğıt, matbaa, tekerlek, para, pusula ve ampul gibi temel buluşlar zamanla geliştirilmiştir. Özellikle yazı, kâğıt ve matbaanın yaygınlaşması sayesinde insanlar bilgi birikimlerini artırmışlar ve yeni buluşlar yapma imkânına sahip olmuşlardır. Her yeni buluş hayatımızı daha da kolaylaştırmış, sosyal ve toplumsal ilişkilerimizi etkilemiştir. Aşağıdaki örnekleri inceleyiniz.

- Teknolojinin, sağlık alanında gelişmesi insanların hastalıklarının kısa sürede teşhis ve tedavi edilmesini sağladı. Aşıların yaygınlaşması salgın hastalıkların azalmasında etkili oldu. Diyaliz cihazı, gözlük ve protezlerin geliştirilmesi de insanların yaşam kalitesinin artmasını sağladı.
- Motorlu taşıtlar icat edilmeden önce insanların bir yerden başka bir yere gitmesi çok uzun zaman almaktaydı. Günümüzde tren, gemi, uçak, otomobil gibi ulaşım araçları sayesinde seyahatler oldukça kısa sürmektedir. Ailelerinden uzakta yaşayan kişiler teknolojik araçlar sayesinde ailelerini ziyaret edebilmektedir.

Diyaliz cihazı, böbrek yetmezliği tedavisinde kullanılır.

Görsel 64. Teknolojik gelişmelerin hayatımıza etkisi

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait bir alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Etkinlik incelendiğinde, insanların geçmiş dönemlerde ortaya koydukları kâğıt, matbaa, tekerlek gibi buluşların sonraki dönemlerde teknolojinin ilerlemesine yol açtığı, buluşların insanların haytalarını kolaylaştırdığı ve toplumsal değişimlere yol açtığından bahsedilmiştir. Teknolojinin sağlık alanında gelişmesinin insanların yaşam kalitesini arttırdığı, motorlu taşıtların icat edilmesinin ise yolculukları kısalttığı anlatıldığından kazanım kronolojik düşünmenin yukarıda belirtilen alt becerisini yansıtmaktadır.

4.2.2.3. Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren sadece 1 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin toplamda 2 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme ve tarihsel analiz ve yorum) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.5.5.3. Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ile tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Ders kitabındaki kazanım etkinlikleri (bkz. Görsel 65) incelendiğinde, ülkemizde insanların tarım ve hayvancılık ile geçindikleri dönem ile sanayinin gelişmesi sonrasındaki dönemde meydana gelen değişikliklerin sosyal hayata etkileri açıklanmıştır. Ülkemizde sanayinin gelişmesinden önce insanların tarım ve hayvancılık ile geçindiği, tarımsal faaliyetlerin büyük ölçüde insan gücüne dayandığı, bu nedenle insanların büyük evlerde geniş aileler şeklinde yaşadığı, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için tarım ve hayvancılık yaptıkları anlatılmıştır. İnsanların ailelerinden gördükleri kültürel değerleri korudukları, sosyal dayanışma ve yardımlaşmaya da büyük önem verdiklerine değinilmiştir. Sanayinin gelişmesi ile köylerden şehirlere göç edildiği, şehirlerde nüfusun artmasıyla farklı iş kolları oluştuğu, şehirleşme ile insanların sosyal ve ekonomik hayatlarında değişiklikler olduğu, insanların şehirlerden konut alarak veya kiralayarak barınma ihtiyaçlarını, manav, market veya pazaryeri

gibi yerlerden de beslenme ihtiyaçlarını karşıladıkları anlatılmıştır. Sinema, tiyatro, spor, gezi gibi etkinliklerin sosyal hayatın bir parçası haline geldiğine de değinilmiştir.

İnsanlar geçimlerini sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik faaliyetler yaparlar. Ekonomik faaliyetler insanların sosyal hayatlarını etkilemektedir. Bir çevrede yapılan ekonomik faaliyetler değiştiğinde insanların sosyal yaşamlarında da değişiklikler gözlenir.

Ülkemizde sanayi gelişmeden önce temel ekonomik faaliyetler, tarım ve hayvancılıktı. Tarımsal faaliyetlerde insan gücüne duyulan ihtiyaç fazlaydı. Büyük evlerde geniş aile şeklinde bir yaşam söz konusu idi. İnsanların sosyal hayatları buna göre şekilleniyordu. İnsanlar ihtiyaçlarının büyük bir kısmını kendileri karşılamaktaydı. Toprağı işleyerek tarım ürünleri, hayvancılık yaparak et ve süt ürünleri elde etmekteydi. İnsanlar düğün, kına gecesi ve sünnet gibi sosyal aktivitelerini evlerinin önünde yapardı. Ailelerinden gördükleri kültürel değerleri korumaya özen gösterirlerdi. İnsanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma oldukça güçlüydü. Günümüzde de tarım ve hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı yerlerde benzer durumlar görülebilmektedir.

Ülkemizin bazı yerlerinde hâlâ sokak düğünleri yapılmaktadır.

Sanayinin gelişmesiyle birlikte insanlar geçimlerini sağlamak amacıyla sanayi tesislerinin çok olduğu şehirlere göç etmeye, farklı iş kollarında çalışmaya başladılar. Bu süreci şehirlerde hizmet sektörünün gelişmesi takip etti. Eğitim, sağlık, ulaşım ve bankacılık alanındaki gelişmeler insanların sosyal yaşamlarında değişikliğe neden oldu. İnsanlar kazandıkları para ile konut satın alarak veya kiralayarak barınma ihtiyacını karşıladı. Manav, market ve pazar yerlerinden beslenme ihtiyaçlarını giderdi. Sinema, tiyatro, spor, gezi, eğlence gibi kültürel etkinlikler insanların sosyal hayatlarının bir parçası hâline geldi.

Ekonomik faaliyetler insanların sosyal hayatlarında değişime neden olur.

Görsel 65. Ekonomik faaliyetler

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ile tarihsel analiz ve yorum becerilerine ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel analiz ve yorum: Benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, farklı düşünce, değer, tarihi şahsiyet, davranış ve kurumları karşılaştırır.

Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde, ülkemizde sanayileşme öncesi tarım toplumunun sosyal ve ekonomik özellikleri ile sanayileşme sonrası meydana gelen toplumsal ve ekonomik değişiklikler karşılaştırmalı olarak anlatıldığından kazanım kronolojik düşünme becerisi ile

tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıttığı görülmektedir.

4.2.2.4. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren sadece 1 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin toplamda 2 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.5.6.4. Milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden bayrağımıza ve İstiklal Marşı'na değer verir.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanım etkinlikleri incelendiğinde, tarihte Türk milletinin çok sayıda devlet kurduğu, bu devletlerin yönetiminde bağımsız ve özgür olarak yaşadığı belirtilmiştir. 19. yüzyılın sonlarında ülkemizin düşmanlar tarafından işgal edildiği ve Türk milletinin Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurtuluş mücadelesi vererek düşmanları topraklarımızdan çıkardığı, bu süreçte 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açıldığı, 29 Ekim 1923 tarihinde ise Türkiye'de cumhuriyetin ilan edildiği belirtilmiştir (bkz. Görsel 66). Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sembollerinden olan Türk Bayrağı'nın anlatıldığı Görsel 67'deki etkinlik incelendiğinde; her ülkenin kendine ait bir bayrağı olduğu, Türk bayrağının Türk milletinin varlığının ve bağımsızlığının sembolü olduğu, 1983 tarihli Türk bayrağı kanununda bayrağın niteliklerinin belirtildiği anlatılarak "Türk Bayrağı Kanunu" okuma metni olarak verilmiştir.

Geçmiş dönemlerden günümüze kadar milletimiz birçok devlet kurmuştur. Milletimiz, kurulan devletlerin yönetimi altında bağımsız ve hür olarak yaşamıştır. Ülkemiz 19. yüzyılın sonlarına doğru düşman işgaline uğramış ve egemenliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı'nda verdiğimiz millî mücadele ile düşmanları topraklarımızdan çıkardık. Bu süreçte ülkemizin yönetim şekli değişti. 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açıldı. 29 Ekim 1923 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. Böylece devletimizin bağımsızlığı tüm dünyaya ilan edildi.

Birlik ve beraberlik içinde olan halkımız, ülkemizi düşman işgalinden kurtarmıştır.

Egemenlik, hakim olma ve yönetme anlamına gelen bir kavramdır. Bir devletin, vatandaşları, o ülkenin sınırları içinde yaşayan yabancılar ve ülke üzerindeki yetkilerinin tümüne **egemenlik** denir. **Millî egemenlik** ise egemenliğin doğrudan doğruya millete ait olmasıdır. Ülkeyi yönetme gücünün halk tarafından kullanıldığı ülkelerde millî egemenlik vardır. Ülkemizde egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. Anayasamızın 6. maddesinde bu durum açıkça belirtilmiştir.

Görsel 66. Milli Egemenlik

Bayrağımız

Bayrak bir milletin bağımsız olduğunu gösteren önemli bir semboldür. Bağımsız olan her ülkenin kendine ait bir bayrağı bulunur. Türk bayrağı da bizim varlığımızın ve bağımsızlığımızın göstergesidir. Bayrağımız rengini bu vatan için şehit olan vatandaşlarımızın kanlarından almıştır. 1983 yılında çıkarılan Türk Bayrağı Kanunu ile bayrağımızın boyutları, şekli, nerelerde ve nasıl kullanılacağı belirtilmiştir.

Okuma Metni

Türk Bayrağı Kanunu

Madde 7 – Türk bayrağı; yırtık, sökük, yamalı, delik, kirli, soluk, buruşuk veya layık olduğu manevi değeri zedeleyecek herhangi bir şekilde kullanılamaz. Resmî yemin törenleri dışında her ne maksatla olursa olsun masalara, kürsülere örtü olarak serilemez. Oturulan veya ayakla basılan yerlere konulamaz. Bu yerlere ve benzeri eşyaya bayrağın şekli yapılamaz. Elbise veya üniforma şeklinde giyilemez.

Hiçbir siyasi parti, teşekkül, dernek, vakıf ve tüzükte belirlenecek kamu kurum ve kuruluşları dışında kalan kurum ve kuruluşun amblem, flama, sembol ve benzerlerinin ön veya arka yüzünde esas veya fon teşkil edecek şekilde kullanılamaz.

Türk bayrağına sözle, yazı veya hareketle veya herhangi bir şekilde hakaret edilemez, saygısızlıkta bulunulamaz. Bayrak yırtılamaz, yakılamaz, yere atılamaz, gerekli özen gösterilmeden kullanılamaz.

Bu kanuna ve tüzüğe aykırı fiiller yetkililerce derhâl önlenir ve gerekli soruşturma yapılır.

Genel Ağ'dan düzenlenerek alıntılanmıştır (25.01.2018).

Görsel 67. Bayrağımız

İstiklal Marşı ile ilgili Görsel 68'deki metin incelendiğinde, milli mücadele döneminde düşman işgaline karşı mücadele ruhunu yansıtması, milletin birliğini ve beraberliğini arttırmak için bir marş yazılmasının düşünüldüğü, bu nedenle ödüllü bir şiir yarışması düzenlendiği belirtilmiştir. Düzenlenen yarışmaya vatanın her köşesinden şiirler geldiği, Mehmet Akif Ersoy'un para ödülü olduğu için yarışmaya girmek istemediği, yakın arkadaşlarının ikna etmesi üzerine yarışmaya katılmaya karar verdiği anlatılmıştır. İstiklal Marşı'nın yüzlerce şiir arasından birinci seçildiği, o dönemde görev yapan Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından TBMM'de şiirin okunduğu, şiirin büyük coşku ve heyecanla karşılandığına da değinilerek İstiklal Marşı'nın 12 Mart 1921'de milli marş olarak kabul edildiği, Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı'nı Türk milletine hediye ettiğinden bahsedilmiştir.

Her ülkenin kendine ait bir millî marşı vardır. İstiklâl Marşı, bizim millî marşımızdır. İstiklâl Marşı, millî egemenlik ve bağımsızlığımızın önemli simgelerinden biridir. Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde millî mücadele ruhumuzu yansıtacak, birlik ve beraberliğimizi artıracak bir marş yazılması düşünülür. Bu amaçla para ödüllü bir yarışma düzenlenir. Yarışmaya yurdun dört bir köşesinden marş olmaya uygun şiirler gelmeye başlar ancak Mehmet Âkif Ersoy bu yarışmaya katılmaz. Mehmet Âkif Ersoy'a neden yarışmaya katılmadığı sorulduğunda **"Millî marş kesinlikle para ile yazılmaz."** cevabını verir. Bunun üzerine yakın arkadaşları bu yarışmaya katılmasını, eğer kazanırsa yarışmadan kazanacağı ödülü bağışlamasını tavsiye eder. Mehmet Âkif Ersoy sonunda yarışmaya katılmaya karar verir. Onun yazdığı şiir, 724 şiir arasından birinci seçilir. Dönemin Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver de şiiri, Türkiye Büyük Millet Meclisinde okur. Şiir, mecliste büyük bir coşkuya ve heyecana neden olur. 12 Mart 1921 tarihinde İstiklâl Marşı, millî marşımız olarak kabul edilir. Mehmet Âkif Ersoy, İstiklâl Marşı'nı Türk halkına armağan eder.

Mehmet Âkif Ersoy
İstiklâl Marşımızın şairidir.

Görsel 68. İstiklal Marşı

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ve tarihsel kavrama becerilerine ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel kavrama: Tarihsel metnin gerçek anlamını (tarihsel olayın nerede olduğunu olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.

Etkinliklerde, Türk milletinin tarih boyunca bağımsızlığına verdiği önem anlatılarak Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zaferlerin TBMM'nin açılışı ve Cumhuriyet'in ilanı ile taçlandığı belirtilmiştir. Türk milletinin bağımsızlık sembollerinden olan İstiklal Marşı ile Türk bayrağının tarihsel sürecinden de bahsedildiğinden ilgili kazanım kronolojik düşünme ile tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

4.2.2.5. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 2 kazanım olduğu ve bu kazanımlara dönük etkinliklerin ortak olarak 2 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama) kazandırmaya yönelik oldukları görülmüştür.

Kazanım: SB.5.7.2. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik ders kitabında verilen Görsel 69 incelendiğinde; tarihte Mezopotamya'da kurulan uygarlıklarından olan Asurluların Karum adıyla bilinen ticaret merkezlerini kurdukları, Asurlu tüccarların Mezopotamya ile Anadolu arasında ticaret yaparken kervanlarla ürün getirip Karumlarda sattıkları, insanların Karumlara giderek ihtiyaç duydukları ürünleri Asurlu tüccarlardan satın aldıkları belirtilmiştir. Tüccarların ürünleri Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan Anadolu'ya katırlarla taşıdıkları için yeni ürün temin etmek isteyen insanların çok uzun zaman beklediği de belirtilmiştir. Eskiden uluslararası ticaretin iletişim olanaklarının zayıf olmasından dolayı uzun zaman aldığı, satılmak istenen ürünlerin katır, at ve deve gibi hayvanlarla ya da küçük gemilerle taşındığı, günümüzde ise bu ürünlerin gemi, tır veya uçak gibi ulaşım araçlarıyla bir ülkeden başka bir ülkeye kısa zamanda taşındığı, ürün siparişlerinin iletişim araçlarıyla kolayca yapıldığı, siparişlerin ulaşım araçlarıyla birkaç günde istenilen yere gönderildiği anlatılmıştır. Telefon, televizyon, gazete, internet gibi buluşlar sayesinde insanların iletişim olanaklarını arttırdıkları, üreticilerin hem ülke içinde hem de ülke dışında yaşayan çok sayıda tüketiciye ulaşma imkânı bulduğu şeklinde bilgiler de verilmiştir.

Mezopotamya medeniyetlerinden biri olan Asurların karum adı verilen ticaret merkezleri kurduklarını 2. ünitede öğrenmiştiniz. Asurlu tüccarlar Anadolu'da bulunmayan veya çok az bulunan ürünleri Mezopotamya'dan kervanlarla getirip karumlarda satıyorlardı. Anadolu'da yaşayan insanlar ise karumlara gidiyor ve ihtiyaç duydukları ürünleri Asurlu tüccarlardan satın alıyordu. Böylece Anadolu'da yaşayan insanlar, ihtiyaçları olan ürünlere Mezopotamya'ya gitmeden ulaşabiliyordu. Tüccarların getirdiği ürünler bittiğinde ise aynı ürünü temin etmek için insanlar çok uzun zaman bekliyordu. Asurlar Mezopotamya'da az bulunan veya hiç bulunmayan ürünleri de Anadolu'dan Mezopotamya'ya götürüyordu. Asurlar yaşadıkları döneme göre oldukça yenilikçi uygulamalar yapıyorlardı. Ancak bir ürün tüccarlara sipariş edildiğinde ürünün insanlara ulaşması çok uzun zaman alıyordu. Çünkü tüccarların ürünü temin etmek için Mezopotamya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Mezopotamya'ya katırlarla gidip gelmeleri gerekiyordu. Bu da çok uzun sürüyordu. Günümüzde ürünler gemi, tır veya uçak gibi ulaşım araçları sayesinde bir ülkeden başka bir ülkeye kısa zamanda taşınabiliyor. Bir bölgeye gönderilen ürünler tamamen bittiğinde iletişim araçlarıyla sipariş veriliyor; ulaşım araçlarıyla birkaç gün içerisinde istenilen yere gönderilebiliyor. Telefon, televizyon, gazete, Genel Ağ gibi buluşlar; insanların iletişim olanaklarını artırmış, üreticiler hem ülke içinde hem de ülke dışında yaşayan çok sayıda tüketiciye ulaşma imkânı bulmuştur.

Ticari faaliyetlerin gerçekleşmesi için alıcı ve satıcının iletişim kurması gerekir. İletişim araçlarının gelişmediği dönemlerde insanların ticaret yapabilmesi için karşı karşıya gelmesi bir zorunluluktu. Ticaretin gerçekleşmesi için insanlar yüz yüze iletişim kurarlardı. Ürettikleri malları, uzun yolculuklar yaparak ihtiyacı olan kişilere ulaştırırlardı. Böylece alıcı ve satıcı arasında iletişim imkânı doğardı. Eski zamanlarda ulus-

Yük gemileri ticari ürünlerin çok uzak mesafelere taşınmasını sağlar.

Görsel 69. Geçmişten günümüze uluslararası ticaret

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ve tarihsel kavrama becerilerine ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel kavrama: Tarihsel metnin gerçek anlamını (tarihsel olayın nerede olduğunu olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.

Mezopotamya medeniyetlerinden olan Asurluların ticaret yapmak için Anadolu'dan Mezopotamya'ya günler süren katırlar üzerinde yolculuk yaptıkları günümüzde ise uluslararası ticaretin gemi, tır, uçak gibi ulaşım araçlarıyla kısa sürede yapıldığı bahsedilerek uluslararası ticaret ile iletişim araçlarının geçmişten günümüze değişimi anlatıldığından ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel kavramanın becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.5.7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Görsel 70 ve Görsel 71 incelendiğinde; insanlığın tarih boyunca sonraki kuşaklara bilim, düşünce, sanat ve edebiyat alanında ortak miras sayılan eserler bıraktığı, bu eserlerin nesilden nesle aktarılarak insanlığa önemli katkılarda bulunduğu belirtilmiştir. İnsanlığın bilim mirasına örnek olarak verilen öğeler incelendiğinde; telefonu İskoçya asıllı Alexander Graham Bell'in icat ettiği, onun icadının kısa sürede dünya geneline yayıldığı, telefonun icadının insanların kolaylıkla haberleşmesini sağladığı, ilk motorlu uçağın Wright kardeşler tarafından icat edilmesinden sonra zamanla yolcu taşımak için kullanıldığı belirtilmiştir. Ali Kuşçu'nun 15. Yüzyılda kaleme aldığı "Risale-i fil Heye (Astronomi Risalesi)" isimli eserinde gök cisimleri ile dünya arasındaki mesafe ile ilgili bilgiler verdiği, bilime yaptığı katkılarından dolayı çalışmalarından dolayı Ulusal Havacılık ve Uzay dairesi tarafından Ali Kuşçu'nun adının Ay'ın bir bölgesine verildiği belirtilmiştir. İbn El-Heysem'in de 965 senesinde Basra şehrinde doğduğu, "Kitab el Menazir (Optik Kitabı)" adlı eseri yazdığı, bu eserde görmenin gerçekleşmesini somut kanıtlarla ispatladığı anlatılmaktadır.

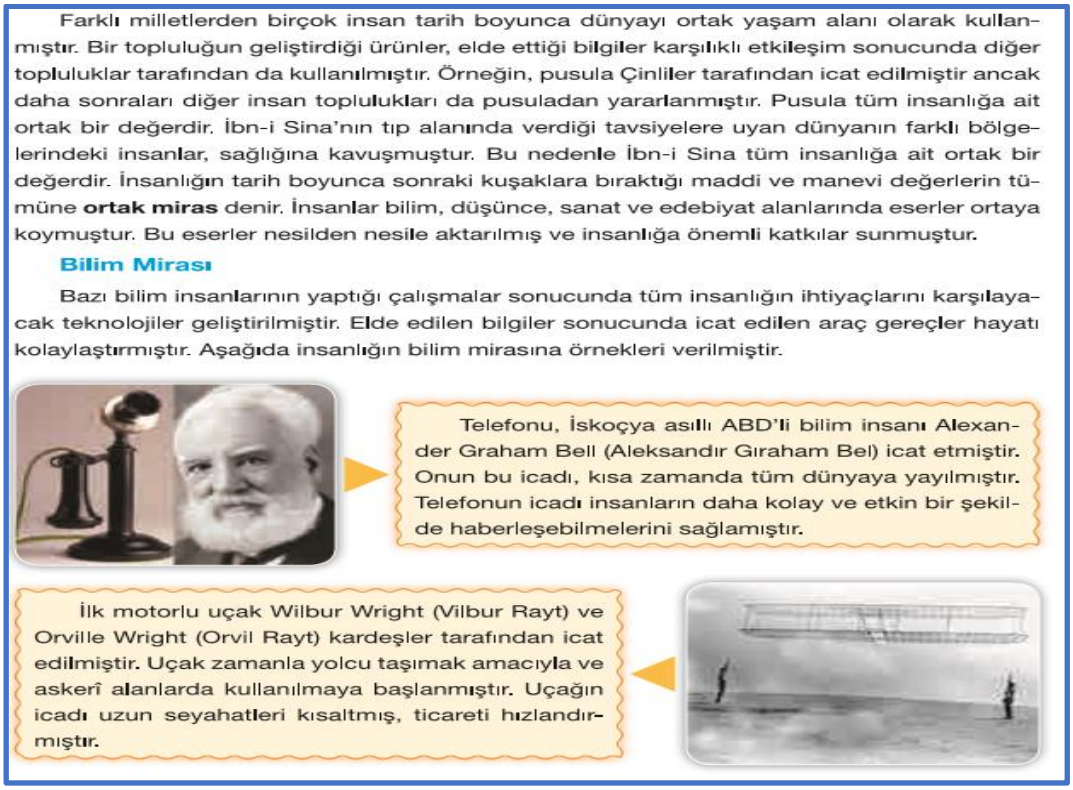
Farklı milletlerden birçok insan tarih boyunca dünyayı ortak yaşam alanı olarak kullanmıştır. Bir topluluğun geliştirdiği ürünler, elde ettiği bilgiler karşılıklı etkileşim sonucunda diğer topluluklar tarafından da kullanılmıştır. Örneğin, pusula Çinliler tarafından icat edilmiştir ancak daha sonraları diğer insan toplulukları da pusuladan yararlanmıştır. Pusula tüm insanlığa ait ortak bir değerdir. İbn-i Sina'nın tıp alanında verdiği tavsiyelere uyan dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar, sağlığına kavuşmuştur. Bu nedenle İbn-i Sina tüm insanlığa ait ortak bir değerdir. İnsanlığın tarih boyunca sonraki kuşaklara bıraktığı maddi ve manevi değerlerin tümüne **ortak miras** denir. İnsanlar bilim, düşünce, sanat ve edebiyat alanlarında eserler ortaya koymuştur. Bu eserler nesilden nesile aktarılmış ve insanlığa önemli katkılar sunmuştur.

Bilim Mirası

Bazı bilim insanlarının yaptığı çalışmalar sonucunda tüm insanlığın ihtiyaçlarını karşılayacak teknolojiler geliştirilmiştir. Elde edilen bilgiler sonucunda icat edilen araç gereçler hayatı kolaylaştırmıştır. Aşağıda insanlığın bilim mirasına örnekleri verilmiştir.

Telefonu, İskoçya asıllı ABD'li bilim insanı Alexander Graham Bell (Aleksandır Gıraham Bel) icat etmiştir. Onun bu icadı, kısa zamanda tüm dünyaya yayılmıştır. Telefonun icadı insanların daha kolay ve etkin bir şekilde haberleşebilmelerini sağlamıştır.

İlk motorlu uçak Wilbur Wright (Vilbur Rayt) ve Orville Wright (Orvil Rayt) kardeşler tarafından icat edilmiştir. Uçak zamanla yolcu taşımak amacıyla ve askerî alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Uçağın icadı uzun seyahatleri kısaltmış, ticareti hızlandırmıştır.

Görsel 70. Bilim mirası

Görsel 71. Ali Kuşçu ve İbn El Heysem

Görsel 72'deki edebiyat mirasına verilen örnekler incelendiğinde; Suç ve Ceza romanında, her suçun bir cezası olduğunun vurgulandığı, bu romanın 1866 yılında Rus edebiyatçı Fyodor Mihayloviç Dostoyevski tarafından yazıldığı belirtilmiştir. Oğuz Kağan destanında da Oğuz Kağan adlı bir Türk kahramanının doğumundan sonra kırkıncı günde yürümeye başladığı, büyüdüğü zaman dünyanın her tarafına temsilciler göndererek o ülkeleri egemenliği altına aldığı anlatılmıştır. Oğuz Kağan'ın gerçekte Hun hükümdarı Metehan olduğunun düşünüldüğü de belirtilmiştir.

Görsel 72. Edebiyat mirası

Görsel 73'de düşünce mirasına örnek olarak Fransız yazar ve filozof Voltaire ile Türk halk şairi Yunus Emre'nin düşünceleri verilmiştir. Örnekler incelendiğinde; Voltaire'ın düşünce hürriyeti hakkında söylemleri ile Türk Halk şairi Yunus Emre'nin düşüncelerine yer verilmiştir. Yunus Emre'nin düşüncelerinde insan ve yaratana karşı sevginin öne çıktığı, hiçbir insanı dili, dini inancı, ırkı ve sosyal statüsüne göre ayrım yapmaksızın tüm insanların değerli olduğunu vurguladığı belirtilmiştir.

Görsel 73. Düşünce mirası

Tarihte Anadolu, Mezopotamya, Çin, Mısır ve Hindistan'da kurulan medeniyetler döneminden günümüze kalan çok sayıda sanat eserinin insanlığa ait ortak miras olduğu belirtilerek ortak sanat mirasına örnekler verilmiştir. Sanat mirasına Görsel 74'de verilen örnekler incelendiğinde; Çin Seddi'nin dünyada insanlar tarafından yapılan en uzun eser olduğu ve UNESCO yetkililerince dünya mirası listesine alındığı, Hindistan'da bulunan Tac Mahal'ın Babür İmparatoru Şah Cihan'ın ölen eşinin anısına yaptırıldığı, İtalyan ressam Bellini'ye ait Fatih Sultan Mehmet tablosunun Londra'da bulunan Victoria ve Albert müzesinde sergilendiği, Antalya ilinin Serik ilçesinde bulunan Aspendos adlı antik tiyatronun ise Türkiye'nin ve dünyanın en değerli mimari eserlerinden birisi olduğu anlatılmıştır.

Görsel 74. Ortak sanat mirası

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel kavramaya ait 2 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel kavrama:

1. Tarihsel metnin gerçek anlamını (tarihsel olayın nerede olduğunu olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
2. Görsel (fotoğraflar, temsil resimler, eğitsel karikatürler ve mimari çizimler vb.) ve edebi ürünler (roman, şiir ve oyunlar vb.) ile müzik (halk müziği, popüler ve klasik müzik) eserlerini kullanır.

Kazanıma ilişkin verilen örneklerde insanlığın tarih boyunca sonraki kuşaklara bilim, düşünce, sanat ve edebiyat alanında ortak miras sayılan eserler bıraktığı, bu eserlerin nesilden nesle aktarılarak insanlığa önemli katkılarda bulunduğu belirtilmiştir. Verilen örnekler zengin metin içeriği ve görsellerle desteklenmiştir. Bu eserler tarihten günümüze kalan miras olarak anlatıldığından ilgili kazanım kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

4.3. III. Alt probleme ilişkin bulgular

Çalışmanın üçüncü alt problemi olan "*2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin 6. sınıf ders kitaplarına yansıma düzeyi nasıldır?*" kapsamında ilk olarak 2018 sosyal bilgiler programında bu sınıf düzeyinde tespit edilen tarihsel düşünme becerileri tanıtılmıştır. Sonrasında ise ders kitabında tespit edilen becerilere ait bulgular verilmiştir. Bulgular, tablolar ve ders kitabından alınan görsellerle desteklenmiştir.

4.3.1. Tarihsel düşünme becerilerinin 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına yansıma düzeyi nasıldır?

Bu başlık altında, 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyi incelenmiştir. İnceleme sonrasında ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 11) verilmiştir.

Tablo 11

Altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik Düşünme	Tarihsel Kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum	6.1.1		6.1.2			2
Kültür ve Miras	6.2.1 6.2.2 6.2.3 6.2.4 6.2.5	6.2.1 6.2.2 6.2.3 6.2.5	6.2.4			10
İnsan, Yerler ve Çevreler						
Bilim, Teknoloji ve Toplum	6.4.2					1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim						
Etkin Vatandaşlık	6.6.6	6.6.6	6.6.1			3
Küresel Bağlantılar			6.7.1 6.7.3			2
Toplam	8	5	5			18

Yukarıda verilmiş olan tablo (Tablo 11) incelendiğinde, toplamda 18 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yatay boyutta tarihsel düşünme becerilerinin kullanımı gerektiren kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (10 beceri) ile "Etkin Vatandaşlık" (3 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı görülmektedir. Bu iki öğrenme alanını "Birey ve Toplum" (2 beceri), "Küresel Bağlantılar" (2 beceri) ve "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (1 beceri) öğrenme alanları izlemektedir. "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanlarında tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 11'e dikey boyutta bakıldığında, toplamda tespit edilen 18 kazanımın %72'lik kısmının (13 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerine ait olduğu görülmektedir. Tarihsel analiz ve yorum becerisine ait kazanım sayısı ise 5'tir. Tarihsel sorun analizi ve karar verme ile tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerine ait herhangi bir kazanım tespit edilememiştir.

4.3.2. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu nasıldır?

Bu başlık altında, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyi incelenmiştir. İnceleme sonrasında ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 12) verilmiştir.

Tablo 12

Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik Düşünme	Tarihsel Kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum	6.1.1		6.1.2			2
Kültür ve Miras	6.2.1 6.2.2 6.2.3 6.2.4 6.2.5	6.2.1 6.2.3 6.2.4 6.2.5	6.2.2 6.2.4			11

İnsan, Yerler ve Çevreler						
Bilim, Teknoloji ve Toplum	6.4.2					1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim						
Etkin Vatandaşlık	6.6.1 6.6.2 6.6.6		6.6.1 6.6.6			5
Küresel Bağlantılar	6.7.1					1
Toplam	11	4	5			20

Yukarıda verilmiş olan tablo (Tablo 12) incelendiğinde, toplamda 20 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yatay boyutta tarihsel düşünme becerilerinin kullanımı gerektiren kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (11 beceri) ile "Etkin Vatandaşlık" (5 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı görülmektedir. Bu iki öğrenme alanını Birey ve Toplum" (2 beceri), "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (1 beceri) ve "Küresel Bağlantılar" (1 beceri) öğrenme alanları izlemektedir. "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanlarında tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 12'ye dikey boyutta bakıldığında, toplamda tespit edilen 20 kazanımın %55'lik kısmının (11 kazanım) kronolojik düşünme becerisine ait olduğu görülmektedir. Tarihsel kavrama ve tarihsel analiz ve yorum becerilerine ait kazanımlar ise tespit edilen kazanımların %45'ini (toplam 9 kazanım) oluşturmaktadır. Tarihsel sorun analizi ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerine ait herhangi bir kazanım tespit edilememiştir.

Yukarıdaki tabloda verilen bulgular ışığında, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında tespit edilen tarihsel düşünme becerilerine ait örnekler aşağıda verilmiştir. Örnekler verilirken birebir ders kitabından alınmış görseller kullanılmıştır. Tarihsel düşünme becerilerini yansıtan bu örnekler öğrenme alanlarına göre aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

4.3.2.1. Birey ve Toplum öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 2 kazanım olduğu ve bu kazanımların kronolojik düşünme ve tarihsel analiz ve yorum becerilerini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.6.1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme

Etkinlik(ler): Ders kitabında, kazanıma yönelik Görsel 75'deki etkinlikte insanların hayatları boyunca içinde bulundukları grup ve kurumlarda çeşitli rolleri üstlendiklerine değinilerek zaman içinde rollerin nasıl değiştiği, geçmişten günümüze farklı roller içinde bulunan Hüseyin Bey'in anlatımı örnek olarak verilmiştir. Örnek anlatım incelendiğinde; Hüseyin Bey'in bir çocukken anne babasının oğlu, ablalarının kardeşi olduğu, anne babasına yardım ettiği, ablalarını örnek alıp onlardan iyi şeyler öğrendiği, bir çocuk olarak sorumluluklarını yerine getirmeye çalıştığı anlatılmıştır. Okulda öğrenci ve arkadaş rolünde olduğu, okul kurallarına uyarak, derslerine çalıştığı ve arkadaşlarıyla uyumlu olduğu belirtilmiştir. Yetişkinliğinde Hüseyin Bey'in meslek hayatının başladığı, meslek olarak öğretmenlik mesleğini seçtiği, çocuğu olduğunda baba rolünü üstlendiği, baba olarak çocuğuna karşı sorumluluklarını yerine getirdiği anlatılmıştır. Hüseyin Bey'in meslek hayatının ilerleyen zamanlarında öğretmenlikten yöneticilik rolüne geçtiği, rolünün değiştikçe sorumluluklarının da değiştiği, hayat boyunca farklı roller içinde olsa da eğitim almaya devam ettiğinden öğrenci rolünün hiç bitmediği anlatılmıştır.

Bu fotoğrafta çocuğum. Anne ve babamın oğlu, ablalarının kardeşiyim. Anne ve babama yardım etmek, onların sevgilerine layık olmak, ablalarımı örnek alıp onlardan iyi şeyler öğrenmek benden beklenen davranışlardı. Ben de bir çocuk olarak sorumluluklarımı yerine getirmeye çalıştım.

Okulda öğrenci ve arkadaş rolündeyim. Okul kurallarına uymam, derslerime çalışmam, arkadaşlarımla uyumlu olmam gerektiğini biliyordum. Arkadaşlarımla yaşadığım sorunları konuşarak çözmeye çalıştım.

Meslek hayatım başladı. Babam bana "Oğlum hangi işi yaparsan yap, işin hakkını vererek yap." derdi. Mesleğim öğretmenlik olduğu için bu söz daha da bir anlam kazanmıştı. Çünkü insan yetiştirmenin sorumluluğunu üzerimde hissediyordum. Ben de iyi bir öğretmen olmak için çaba gösterdim.

Çocuğum oldu, baba rolündeyim. Bir baba olarak çocuğuma örnek davranışlar sergilemenin, onun beslenme, sevgi, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamanın görevim olduğunun bilincindeydim.

Meslek hayatında öğretmenlikten yöneticilik rolüne geçtim. Yöneticiliğin getirdiği bir takım davranışları edinmem gerektiğinin farkındaydım. Rolüm değişince doğal olarak sorumluluklarım da değişti.

Eğitim almaya devam ettim. Hayat boyu farklı roller içerisinde bulunsam da her zaman devam etmesi gereken öğrenci rolüm hiç bitmedi.

Cevaplayalım

Rolleri değiştikçe Hüseyin Bey'in sorumluluklarının da değişmesiyle ilgili neler söyleyebilirsiniz?

1.3: Hüseyin Bey'in Hayatı Boyunca Aldığı Rollerden Bazıları

Görsel 75. Sosyal rollerin zaman içinde değişimi

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Kazanıma yönelik etkinlik incelendiğinde bir insanın çocukluğundan yetişkinliğine kadar geçirdiği süreçlerde edindiği toplumsal roller açıklanmıştır. Etkinlikteki metin öğrencilerin geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapmalarına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerisini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.6.1.2. Sosyal, kültürel ve tarihi bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Ders kitabındaki etkinlikler incelendiğinde; dil, din, tarih, gelenek ve görenekler, mimari gibi kültürel unsurların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki rolü ve önemi anlatılmıştır. Tarihin milletlerin ortak hafızası olduğu belirtilerek, toplumsal kimliğin oluşmasındaki önemine değinilmiştir. Tarihin bireylere yaşadığı toplumun geçmişini öğretip kendi milletini tanımasını, böylece milli tarih ve milli kimlik bilinci kazanmasını sağladığı anlatılmıştır (bkz. Görsel 76).

Tarih

Milletlerin ortak hafızası olan tarih, toplumsal kimliğimizin oluşmasında önemlidir. Toplumu oluşturan bireylerin bir araya gelmesini sağlayan millî kültür ve millî kimlik tarihsel bir süreç içerisinde meydana gelir. Millî kimlik olmadan bir toplumun devamlılık sağlayabilmesi söz konusu olamaz. Tarih, bireylere yaşadığı toplumun geçmişini öğretip kendi milletini tanımasını böylece millî tarih ve millî kimlik bilinci kazanmasını sağlar.

Türk milleti dünya tarihine damgasını vurmuş şanlı bir millettir. Asırlar boyunca üç kıtada güçlü devletler kurmuş, ayak bastığı her yere barış, adalet ve medeniyet götürmüş, dünya milletlerine örnek olmuştur.

Sıra Sizde

Çanakkale Şehitliği'nde yurdumuzun her tarafından şehitlerimizin bulunmasını, millî birlik ve beraberlik açısından nasıl yorumlarsınız? Söyleyiniz.

Görsel 76. Milletlerin ortak hafızası "Tarih"

Kazanım etkinliklerinin sonunda verilen Görsel 77'deki "Sıra Sizde" etkinliğinde bir tabloda Türk milletinin ortak değerlerini anlatan ifadeler ile kültür ögeleri başlıklar halinde verilmiştir. Öğrencilerden bu ifadelerin hangi kültürel unsur ile eşleşebileceğini bulmaları istenilmiştir. Bu tabloda din, dil, tarih, gelenek ve görenekler, mimari gibi kültürel unsurlar birbiriyle karşılaştırılmıştır.

Aşağıda, Türk milleti olarak bizi "biz" yapan özelliklerimizi anlatan ifadeler verilmiştir. Bu ifadelerin kültürümüzün hangi ögesine ait olduğunu işaretleyiniz.

	İfadeler	Din	Dil	Tarih	Gelenek ve Görenekler	Mimari
1	Kültür ögelerinin nesilden nesile aktarılmasını sağlar.		✓			
2	Düğün merasimlerimiz dost ve akrabaların bir araya toplanmasını sağlar.					
3	Türk milleti asırlar boyunca üç kıtada güçlü devletler kurmuş bir millettir.					
4	Zekât, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlar.					
5	Kültürümüze uygun olarak oluşturulan geleneksel Türk konutlarımız hâlâ ayaktadır.					
6	Çanakkale Zaferi'nde milletçe destan yazdık.					
7	Ramazan ve Kurban Bayramlarının kutlanması, millî birlik ve beraberliğimiz için önemli günlerdendir.					
8	Kültürel yapıya göre oluşturulan şehirler toplumsal birlikteliğin sağlanmasında önemlidir.					
9	Birliğimizi ve dirliğimizi sağlayan önemli iletişim aracıdır.					
10	Yiyecek, giyecek, el sanatları, spor müsabakaları vb. bizi bir araya getirip ortak duygularda buluşmamızı sağlar.					

Görsel 77. Sıra sizde etkinliği

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Tarihsel analiz ve yorum becerisine ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Tarihsel analiz ve yorum: Benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, farklı düşünce, değer, tarihi şahsiyet, davranış ve kurumları karşılaştırır.

Kazanıma yönelik etkinlikte, Türk milletini millet yapan ortak değerleri anlatan ifadeler verilerek bu ifadelerin kültürün hangi ögesine ait olduğunun bulunması istenilmiştir. Din, dil, tarih, gelenek ve görenekler ve mimari kültür unsurları birbiriyle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırılan kültürel ögelerden birisi de "tarih" konusu olmuştur. Tarihin diğer kültürel unsurlardan farkı ortaya konulduğundan kazanım, tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilen alt becerisini yansıtmaktadır.

4.3.2.2. Kültür ve Miras öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 5 kazanım olduğu ve bu kazanımların kronolojik düşünme, tarihsel kavrama ve tarihsel analiz ve yorum becerilerini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.6.2.1. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur. *(Destan, yazıt ve diğer kaynaklardan yararlanılır.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Görsel 78'deki kazanım etkinliğinin hazırlık çalışmalarında Orta Asya haritası verilmiştir. Harita ile ilgili verilen sorular incelendiğinde öğrencilerden Orta Asya'nın yeryüzü şekilleri ve coğrafi şartları ile ilgili çıkarımda bulunmaları istenilmiştir. Etkinliğin devamında Türklerin ilk anayurdunun Orta Asya olduğu belirtilerek, Orta Asya'da sert karasal iklimden dolayı geniş bozkırlar bulunduğu anlatılmıştır. Coğrafya şartlarının bozkır kültürünün gelişmesine etkili olduğu vurgulanarak Türklerin konargöçer bir yaşam sürdükleri, hayvancılıkla uğraştıkları, atı evcilleştirdikleri, at sayesinde çok geniş alanlara yayıldıkları, dokumacılık, madencilik ve tarımla da uğraştıklarına değinilmiştir. Görsel 79'da verilen okuma parçasında konargöçer yaşam süren Türklerin en önemli ihtiyaçlarının barınaklar olduğu, Türklerin barınak ihtiyaçlarını üzeri kalın keçe örtülerle kaplanmış çadırlarda sağladıkları, Asya Hun Devleti'nden itibaren çeşitli hayvanların çektiği arabalarla bu çadırları taşıdıkları anlatılmaktadır.

TÜRKLERİN ANAYURDU ORTA ASYA

Hazırlanalım

1. Orta Asya'yı çevreleyen yeryüzü şekillerini haritadan yararlanarak söyleyiniz.
2. Yaşadığınız yeri düşünerek, coğrafi özelliklerin insanların yaşayış tarzı ve ekonomik faaliyetleri üzerindeki etkisini tartışınız.

2.1: Orta Asya Haritası

Kavramlar

Destan, Göç, Millet, Yazıt-Kitabe

Türklerin ilk anayurdu Orta Asya yani Türkistan'dır. Türkistan Türklerin yaşadığı ülke anlamına gelmektedir. Orta Asya sert karasal iklimin yaşandığı, geniş bozkırların olduğu bir coğrafyadır. Coğrafyanın özellikleri bozkır kültürünün gelişmesine neden olmuştur. Türklerin sosyal ve ekonomik yapısı da bozkır kültürüne göre şekillenmiştir. Dolayısıyla burada yaşayan Türk toplulukları konargöçer bir yaşam sürmüşlerdir. Konargöçerlik, coğrafi ve ekonomik şartlara bağlı olarak mevsimlere göre yer değiştirmedir. Konargöçer hayat şartlarından dolayı çadırlarda yaşayan Türklerin, en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. En çok at, sığır ve koyun yetiştirmişlerdir. Türkler atı ilk evcilleştiren milletlerden birisidir. Bu sayede çok geniş alanlara yayılma imkânı bulmuşlardır. Bunun yanında dokumacılık, madencilik ve tarımla da uğraşmışlardır. Tahılı öğüterek un ve ekmek yapan Türkler, maden, toprak ve iplikten de eşyalar yapmışlardır. Örnek olarak savaş aletleri, at koşumları, süs eşyaları, kilimler, kemerler, tabaklar, heykeller ve zırhları verebiliriz.

Görsel 78. Türklerin ana yurdu Orta Asya

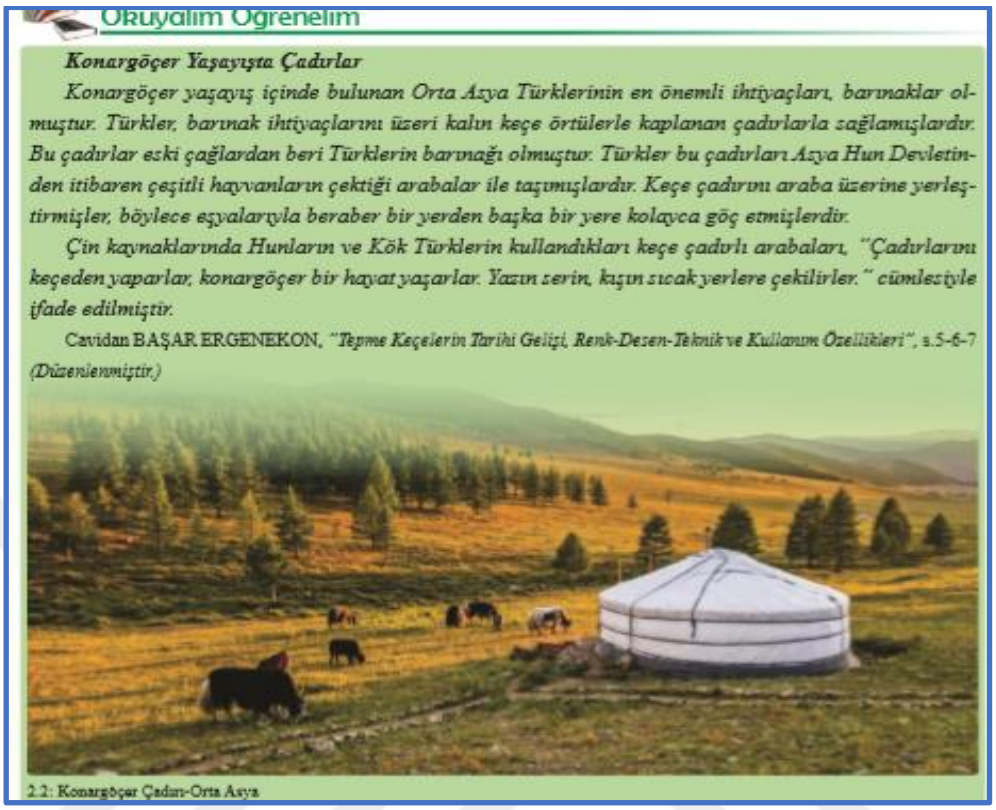
Okuyalım Öğrenelim

Konargöçer Yaşayışta Çadırlar

Konargöçer yaşayış içinde bulunan Orta Asya Türklerinin en önemli ihtiyaçları, barınaklar olmuştur. Türkler, barınak ihtiyaçlarını üzeri kalın keçe örtülerle kaplanan çadırlarla sağlamışlardır. Bu çadırlar eski çağlardan beri Türklerin barınağı olmuştur. Türkler bu çadırları Asya Hun Devletinden itibaren çeşitli hayvanların çektiği arabalar ile taşımışlardır. Keçe çadırını araba üzerine yerleştirmişler, böylece eşyalarıyla beraber bir yerden başka bir yere kolayca göç etmişlerdir.

Çin kaynaklarında Hunların ve Kök Türklerin kullandıkları keçe çadırlı arabaları, "Çadırlarını keçeden yaparlar, konargöçer bir hayat yaşarlar. Yazın serin, kışın sıcak yerlere çekilirler." cümleziyle ifade edilmiştir.

Cavidan BAŞAR ERGENEKON, "Tepme Keçelerin Tarihi Gelişi, Renk-Desen-Teknik ve Kullanım Özellikleri", s.5-6-7 (Düzenlenmiştir.)

2.2: Konargöçer Çadırı-Orta Asya

Görsel 79. Okuyalım öğrenelim "Konar göçer yaşayışta çadırlar"

Kazanıma yönelik etkinlikte, Asya Hun devleti haritası ile Asya Hun devleti hakkında bilgiler verilmiştir. Hun hükümdarı Mete Han'ın anlatımıyla babası Teoman'ın Orta Asya Devleti'nin ilk hükümdarı olduğu, devletin merkezinin Ötüken olduğu, Çin üzerine akınlar düzenlediği, Çin seddinin Türk akınlarından korunmak için yapıldığı anlatılmıştır. Mete Han döneminde Hunların en güçlü dönemini yaşadıkları, Mete Han'ın dağınık şekilde yaşayan Türkleri aynı çatı altında topladığı, orduda ilk kez onlu sistemi kurduğu, askerlikte oluşturduğu bu onlu sistemin başka devletlere örnek olduğundan da bahsedilmiştir (bkz. Görsel 80).

Asya Hun Devletinin devlet yönetiminde ikili sistem kullanıldığı, hakanın devleti daha kolay yönetmek için ülke topraklarını doğu ve batı olarak ikiye ayırdığı ancak ikili yönetimin devletin yıkılmasını kolaylaştırdığı anlatılmıştır. Türklerin tarih boyunca askerliğe büyük önem verdiği, askerliğin bir meslek olarak görülmeyip ordu-millet anlayışıyla hareket edildiği, milletin savaşlara topluca katıldığı, başlıca silahlarının ok, yay, kılıç, mızrak, vb. olduğu belirtilmiştir. Sözlü edebiyatın Orta Asya bölgesinde çok geliştiği, bu bölgede Türklerin

yaşam biçimlerini anlatan savların, ölenler için söylenen saguların, koşuk adı verilen şiirlerin ve ünlü destanların olduğu belirtilmiştir. Hun Türklerine ait Oğuz Kağan Destanı'ndaki olaylar anlatılmıştır (bkz. Görsel 81).

Görsel 80. Asya Hun Devleti

Devlet yönetiminde Asya Hun Devleti ikili sistemi kullanmıştır. Hakanın devleti daha kolay yönetmesi için ülke toprakları doğu ve batı olarak iki yönetim bölümüne ayrılmıştır. Doğu bölümünün idaresinin başında hakan bulunurken batıda da hanedanın bir üyesi bulunmaktadır. İkili sistemin olumsuz yanı ise devlet zayıfladığında devletin kısa sürede yıkılmasını kolaylaştırmasıdır.

Türklerde asker ve askerlik her zaman önemli olmuş, askerlik bir meslek olarak görülmemiş, ordu-millet anlayışıyla hareket edilmiştir. Millet savaşlara topyekûn katılmıştır. Ordu onlu sisteme göre teşkilatlanmış olup çoğu atlı birliklerden meydana gelmiştir. Bu birliklere hakan komuta etmiştir. Başlıca silahları ok, yay, kılıç, mızrak, kalkan, gürz vb. olmuştur.

Sözlü edebiyat Orta Asya'da çok gelişmiştir. Yaşam biçimlerini anlatan savlar (atasözü), ölenler için söylenen sagular (ağıt), koşuk adı verilen şiirler ve meşhur destanları vardır. (Destanlar eski zamanlarda toplumların başından geçen olayların abartılı bir şekilde anlatıldığı edebi eserlerdir.) Özellikle baş kahramanının üzerine dikkat çekilen destanlara ilk örnekleri Türkler vermiştir. Bu örneklerden biri de Hun Türklerine ait olan Oğuz Kağan Destanı'dır.

Okuyalım Öğrenelim

Oğuz Kağan Destanı

...Yurda dönmüş olan Oğuz, altı oğlu ile bir gün ava gitti. Oğulları altın bir yay ile üç altın ok bulalar. Bunları paylaştırması için babalarına getirdiler. Babaları Oğuz Han yayı üçe parçalayıp büyük üç oğluna, üç altın oku da küçük üç oğluna verdi. Şöyle karar verdi: Kendilerine yay verdiği üç oğlunun soyundan gelecekler BOZOK densin (Bozok: parçalamak, bozmak). Kendilerine ok verdiği diğer üç oğlunun soyundan gelecekler ÜÇOK densin (Üçok: Üç tane ok). Buyurdu ki, bundan sonra oğullarından kim gelirse beraberce kılsınlar: "Biz hepimiz bir soydanız" deyip orada kendi yerini ve rütbesini bilsinler. Orada yay verdiklerim sağ kolu, ok verdiklerim sol kolu teşkil etsin. Zira yay hakan gibi hükmeder ok ise ona tabi olur. Onların yurdunu da buna benzer şekilde ayırıp tayin etti. Bu toy da herkesin önünde sözünü bu şekilde tamamlayıp buyurdu ki: "Ben öldükten sonra yerim, tahtım ve yurt, oğlum Kün Han'ındır."

Zeki Velidi TOGAN, "*Oğuz Destanı*", s.48 (Düzenlenmiştir.)

1.6: Oğuz Kağan Destanı Temsili Resim

Görsel 81. Asya Hun Devleti-Oğuz Kağan destanı

Görsel 82'de belirtilen "Okuyalım Öğrenelim" etkinliğinde, MÖ III. yüzyılda Asya Hun Türkleri tarafından dokunduğu kabul edilen dünyanın en eski halılarından biri olan Pazırık halısı ve Türkiye'nin ilk ve tek patentli kilimi olan Bayat kilimi ile ilgili çeşitli bilgiler verilmiştir. Öğrencilerden her iki kilimin benzerlik ve farklılıklarını incelemeleri ve bu durumdan yola çıkarak Türk kültürünün sürekliliği hakkında çıkarımda bulunmaları istenilmiştir. Bu etkinlikte MÖ III. yüzyılda Asya Hun Türkleri tarafından dokunan halı ile günümüz Türkiye'sinde dokunan halının benzer olduğu, Türk kültürünün binlerce yıldır nesilden nesle geçerek korunduğunun gösterilmesi amaçlanmıştır.

Okuyalım Öğrenelim

Pazırık Halısı

Dünyanın en eski halılarından biri olan Pazırık Halısı, MÖ III. yüzyılda Asya Hun Türkleri tarafından dokunduğu kabul edilmektedir. Rus arkeolog C.I. Rudenko tarafından 1947-1949 yılları arasında Sibirya'da Altay Dağları eteklerinde, Türklere ait olan Pazırık kurganındaki oda şeklinde olan mezardan çıkarılmıştır. Oda mezarının içine su dolup buzullaşması sonucu bugüne kadar gelmiştir. Günümüzde ise Leningrad Ermitaj Müzesinde (Rusya) sergilenmektedir. Halı yaklaşık olarak 1.89x2 m ebatında olup, yün malzeme ve Türk düğüm tekniği ile (Gördes düğümü) dokunmuştur. Halıda hayvan figürleri ile bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır. Günümüzde Niğde'de tekrar dokunan Pazırık Halısı, Niğde Valiliğinde sergilenmeye başlamıştır.

Genel Ağ haberi 10/07/2018 (Düzenlenmiştir)

2.9: Pazırık Halısı-Leningrad Ermitaj Müzesi-Rusya

Bayat Kilimi

Türkiye'nin patentli ilk ve tek kilimi Bayat Kilimi'dir. Afyonkarahisar'ın Bayat ilçesinde bitki köklerinden faydalanıp iplere renk vererek, çeşitli desenlerle en güzel kilim örneklerini dokumayı başarmışlar. İlçede açılan kilim atölyeleri ile genç kızlar ve ev hanımları hem kilim sanatını öğreniyorlar hem de dokuyarak para kazanıyorlar. Bayat kilimleri sayesinde unutulmaya yüz tutmuş kilimlere yeniden canlılık kazandırılıyor. Bayat kilimleri koyun yününden dokunuyor.

Genel Ağ haberi 10/07/2018 (Düzenlenmiştir)

2.10: Bayat Kilimi-Afyonkarahisar

Görsel 82. Okuyalım öğrenelim "Pazırık halısı ve Bayat kilimi"

Görsel 83 incelendiğinde; Kök Türk Devleti'nin hüküm sürdüğü alanlar harita üzerinde gösterilmiştir. Mukan Kağan'ın sözleriyle I. Kök Türk Devleti hakkında bilgiler verilmiştir. Mukan Kağan'ın atası Bumin Kağan'ın Orta Asya'daki bütün Türk boylarını bir bayrak altında toplayarak devleti kurduğu, I. Kök Türk Devleti'nin tarihte Türk adı ile kurulan ilk devlet olduğu belirtilmiştir. Devletin merkezi Ötüken'dir. Ülke ikili teşkilata uygun olarak Bumin Kağan ile İstemi Yabgu birlikte yönetmiştir. İpek yolunu ele geçirmek için Akhunlar ve Sasaniler ile mücadeler yaptıkları, Bumin Kağan döneminde devletin en güçlü dönemini yaşadığı, Mukan Kağan'ın ölümünden sonra Çin entrikaları sonucunda Çin hâkimiyetine girdiği anlatılmıştır. Kök Türklere ait Ergenekon destanı okuma parçası olarak verilmiştir. Destanda özetle Türklerin Ergenekon'dan çıkıp bütün dünyaya yayıldığı anlatılmıştır.

Görsel 83. I. Kök Türk devleti ve Ergenekon destanı

Görsel 84 incelendiğinde II. Köktürk Devleti'nin haritasının verildiği görülmektedir. Bilge Kağan'ın anlatımıyla; Atam Kutluk Kağan, Çin'in esaretine isyan ederek, 682'de II. Köktürk Devleti'ni kurdu. Kutluk Kağan, Türkleri bir araya getirerek devleti tekrar kurduğu için kendisine İlteriş unvanı verildi. Ünlü vezir Tonyukuk bu dönemde Kutluk Kağan'ın en büyük yardımcısı oldu. Bilge Kağan döneminde II. Kök Türk Devleti'nin en güçlü dönemini yaşadığı, devlet yönetiminde kardeşi Kül Tigin ve vezir Tonyukuk'un desteğini aldığı, bu işbirliğinin millet ve devlette dirliği getirdiği, devletin güçlü bir imparatorluk haline geldiği, Çin'i baskı altına alarak, bütün Türk boylarının birlikteliğini sağladığı belirtilmiştir.

Bilge Kağan'ın ölümünden sonra devletin zayıflayarak Türk boylarının saldırıları sonucu yıkıldığı, Kutluk devletinden geriye yüzyıllar öncesinden Türk tarihine ışık tutan Kök Türk abidelerinin kaldığı, ilk defa kendilerine has 38 harfli Kök Türk alfabesini kullandıkları, Kök Türk abidelerini bu alfabeye göre yazdıkları anlatılmıştır. Türk tarihinde ve edebiyatında ilk yazılı belgeler olan Orhun abidelerinin Bilge Kağan, Kül Tigin ve Vezir Tonyukuk adına dikildiği, Bilge Kağan ve Kül Tigin anıtlarının Yolluk Tigin'e yazdırıldığı, bu kitabelerin günümüzde Moğolistan'da bulunduğu, kitabelerde Türklerin siyasi, sosyal ve ekonomik yaşayışları ile bağımsızlıklarını kazanmak için yaptıkları mücadelelerin anlatıldığı, devlet

yöneticileri ile halkın karşılıklı görevlerinden, yurt sevgisinden, yaşam şekillerinden, sanat anlayışlarından ve geleneklerden bahsedildiği belirtilmiştir (bkz. Görsel 85).

II. Kök Türk Devleti (Kutluk Devleti) (682-745)

Bilge Kağan'ın anlatımıyla II. Kök Türk Devleti'ni öğrenelim.

Atam Kutluk Kağan, Çin esaretine isyan ederek 682 yılında II. Kök Türk Devleti'ni kurmuştur. Kutluk Kağan, Türkleri bir araya getirip devleti tekrar kurduğu için İlteriş (ili yani devleti derleyen, toparlayan) unvanını almıştır. Ünlü vezir Tonyukuk bu dönemde Kutluk Kağan'ın en büyük yardımcısı ve destekçisi olmuştur. Benim zamanımda II. Kök Türk Devleti en güçlü dönemini yaşadı. Devlet yönetiminde kardeşim Kül Tigin ve vezirim Tonyukuk'un desteğini aldım. Benim dönemimdeki bu iş birliği millet ve devlette dirliği getirdi. Devletimiz, gücüne erişilmez bir imparatorluk hâline geldi. Çin'i baskı altına alarak, bütün Türk boylarının birlikteliğini sağladım.

Komisyon tarafından yazılmıştır.

2.13: Kutluk Devleti

Bilge Kağan'ın ölümünden sonra devlet zayıflayarak, birer Türk boyu olan Karluk, Basmıl ve Uygurların saldırıları sonucu yıkılmıştır.

Kutluk Devleti yıkılsa da yüzyıllar öncesinden Türk tarihine ışık tutan, atalarımızın sesini duyuran, Türklere vasiyetlerini ulaştıran **Kök Türk Abideleri**'ni (Orhun Kitabeleri) bırakmışlardır. Türkler tarihte ilk defa kendilerine ait olan 38 harfli Kök Türk Alfabesi'ni kullanmışlar ve Kök Türk Abideleri'ni bu alfabeye göre yazmışlardır.

Türk tarihinin ve edebiyatının ilk yazılı belgeleri olan Orhun Abideleri, Bilge Kağan, Kül Tigin ve vezir Tonyukuk adına dikilmiştir. Bilge Kağan ve Kül Tigin anıtları Yolluğ Tigin'e yazdırılmıştır. Günümüzde Moğolistan sınırları içerisinde bulunmaktadır. Kitabelerde Türklerin siyasi, sosyal ve ekonomik yaşayışları, bağımsızlıklarını kazanmak için yaptıkları mücadeleler ve yönetim anlayışları anlatılmıştır. Devlet adamları ile halkın karşılıklı görevlerinden, vatan sevgisinden, yaşam tarzlarından, sanat anlayışları ve geleneklerinden bahsedilmiştir. Türk milletinin diğer milletlerden gelecek tehlikelere karşı daima uyanık olmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Görsel 84. II. Kök Türk devleti

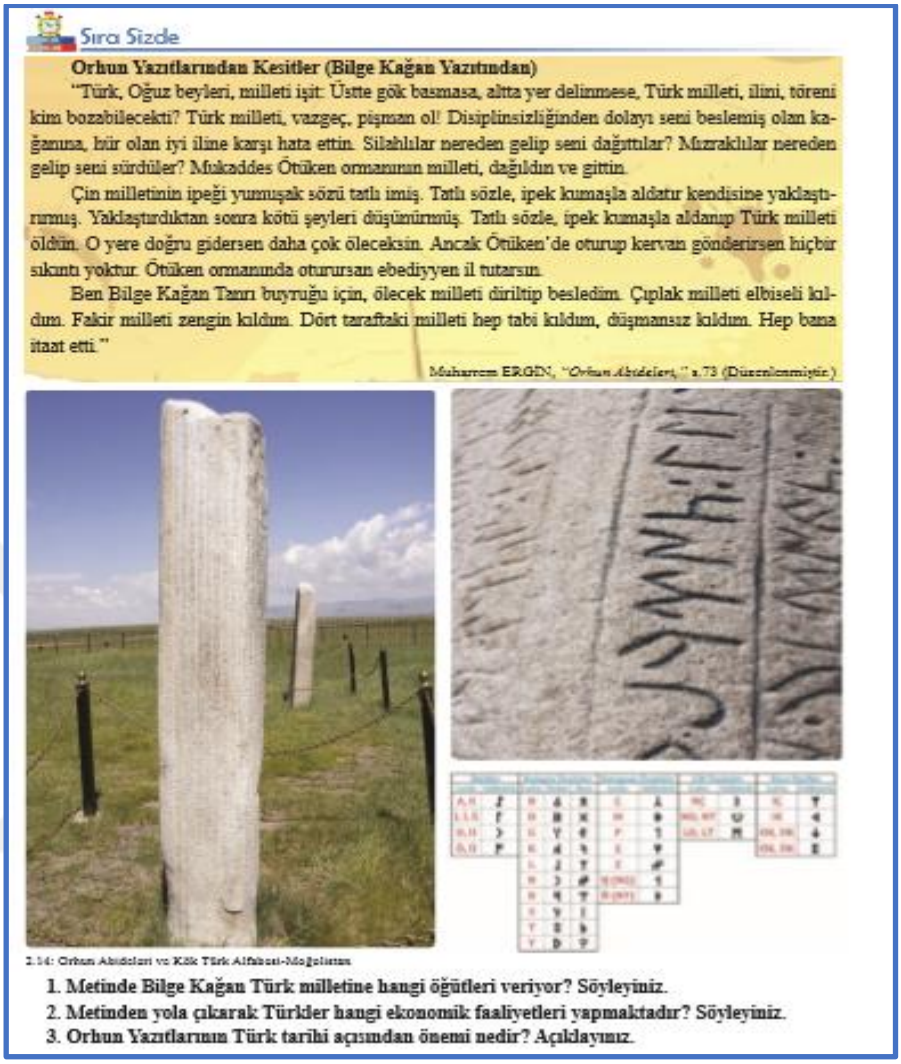

Sıra Sizde

Orhun Yazıtlarından Kesitler (Bilge Kağan Yazıtından)

"Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti, vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı seni beslemiş olan kağanına, bir olan iyi iline karşı hata ettin. Silahlılar nereden gelip seni dağıttılar? Mızraklılar nereden gelip seni sürdüler? Mukaddes Ötüken ormanının milleti, dağıldın ve gittin.

Çin milletinin ipeği yumuşak sözü tatlı imiş. Tatlı sözle, ipek kumaşla aldatır kendisine yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra kötü şeyleri düşünürmüş. Tatlı sözle, ipek kumaşla aldanıp Türk milleti öldün. O yere doğru gidersen daha çok öleceksin. Ancak Ötüken'de oturup kervan gönderirsen hiçbir sıkıntı yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyyen il tutarsın.

Ben Bilge Kağan Tanrı buyruğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım. Dört taraftaki milleti hep tabi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti."

Muharrem ERGİN, "*Orhun Abideleri*," s.73 (Düzenlenmiştir.)

2.14: Orhun Abideleri ve Kök Türk Alfabesi-Moğolistan

1. Metinde Bilge Kağan Türk milletine hangi öğütleri veriyor? Söyleyiniz.
2. Metinden yola çıkarak Türkler hangi ekonomik faaliyetleri yapmaktadır? Söyleyiniz.
3. Orhun Yazıtlarının Türk tarihi açısından önemi nedir? Açıklayınız.

Görsel 85. Orhun yazıtlarından kesitler

Görsel 86'da Türkler arasında Gök Tanrı inancının yaygın olduğu, Gök Tanrı'yı hem gök hem Tanrı anlamlarına gelen "Tengri" kelimesiyle ifade ettikleri, ölümden sonra yaşamaya inandıkları, ölen kişiyi "kurgan" adıyla bilinen mezarlara gömdükleri, cenaze törenlerine "yuğ" adı verildiği, mezarların çevresine ölen kişinin öldürdüğü düşman sayısı kadar "balbal" diktikleri belirtilmiştir.

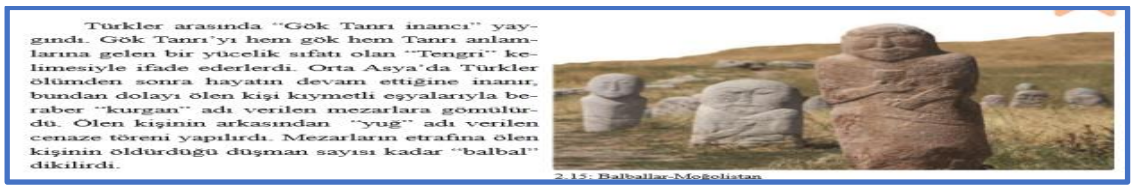
Türkler arasında "Gök Tanrı inancı" yaygındı. Gök Tanrı'yı hem gök hem Tanrı anlamlarına gelen bir yücelik sıfatı olan "Tengri" kelimesiyle ifade ederlerdi. Orta Asya'da Türkler ölümden sonra hayatın devam ettiğine inanır, bundan dolayı ölen kişi kıymetli eşyalarıyla beraber "kurgan" adı verilen mezarlara gömülürdü. Ölen kişinin arkasından "yuğ" adı verilen cenaze töreni yapılırdı. Mezarların etrafına ölen kişinin öldürdüğü düşman sayısı kadar "balbal" dikilirdi.

2.15: Balballar-Moğolistan

Görsel 86. Gök Tanrı inancı

Görsel 87'de verilen okuma metninde hükümdarların ülkeyi töre adı verilen sözlü hukuk kurallarına göre yönettikleri, devletin oluşumunda hukukun üstünlüğünün hâkim olduğu, hukuk kurallarının ilk kez Uygurlar döneminde yazılı hale getirildiği, hukuk kurallarına uymayan kişilerin cezalandırıldığı anlatılmıştır. Önemli meselelerin bir danışma meclisi olan kurultayda (kengeş, toy) görüşüldüğü, kurultayda son sözü hakanın söylediği belirtilmiştir. Hakanın eşi olan hatunun devlet yönetiminde söz sahibi olduğu, kurultaylara hakan olmadığında başkanlık ettiklerinden de bahsedilmiştir. Türklerde toplumun en küçük parçasının aile olduğu, ailelerin birleşerek boyları, boyların birleşerek budunu, budunların birleşerek devleti meydana getirdiği, sınıf farklılığın ve köleliğin bulunmadığı, tek eşli evliliğin var olduğu, kadının hem devlette hem de sosyal hayatta önemli bir role sahip olduğu anlatılmıştır.

Hükümdarlar, ülkeyi töre denilen yazısız hukuk kurallarına göre yönetirlerdi. Devlet yapısında hukukun üstünlüğü hâkimdi. Hukuk kuralları ilk kez Uygurlar Dönemi'nde yazılı hâle getirildi. Töre ile kişi hak ve topluluk menfaatlerinin çatışmasını önleyerek, toplum düzenini sağlayabilmek, hükümdarda yüksek yönetici kabiliyeti isteyen bir durumdu. Hükümdarın cesareti ve askerî bakımdan yeterliliği yanında tedbirli, ihtiyatlı ve ileri görüşlü (bilge) olması da gerekiyordu. Hukuk kurallarına uymayan suçlular oldukça ağır bir şekilde cezalandırılırdı. Soygun, hırsızlık ve hayvan kaçırma kesinlikle yasaktı. Ele geçirilen soyguncu, suçüstü yakalanan hırsız öldürülür, aile fertlerinin özgürlükleri kısıtlanırdı. Ciddi bir tehlike ile karşılaşmadıkça ok-yay kullanmak yasaktı. Barış zamanında başkasına kılıç çekmenin cezası da ölümdü. Hafif suçlular on günü geçmemek üzere hapsedilirdi.

Önemli meseleler **kurultay**'da **(kengeş, toy)** görüşülür, son sözü hakan söylerdi. Kurultay bir danışma meclisiydi. Hatun, Hakan'ın eşi olup devlet yönetiminde söz sahibiydi. Kurultayda Hakan'ın yanında oturur, Hakan olmadığı zaman kurultaya başkanlık ederdi. Türklerde toplumun en küçük parçası aile idi. Aileler birleşip boyları, boylar birleşip budunu (kavim), budunlar birleşip devleti meydana getirirdi. Sınıf farklılıkları ve kölelik yoktu. İhtiyaç sahibi ailelere her zaman devlet yardım ederdi. Tek eşli evlilik vardı. Kadın hem devlet yönetiminde hem de sosyal hayatta önemli bir role sahipti.

2.16: Kurultay Temsilî Resim, Emine Demet DUMAN, Sulu Boya Tablo

Görsel 87. Kurultay

Uygur Devleti, Kutluk Bilge Kül Kağan'ın sözleriyle anlatılmıştır. Görsel 88'deki etkinlik incelendiğinde; Uygur devletini II. Kök Türk Devleti'ne son vererek kurdum. Devletimin başkenti Karabalgasun'dur. Ben öldükten sonra devletimin başına oğlum Mayençor geçti. Mayençor Türk boylarının hepsini bir bayrak altında toplayarak Çin'e akınlar yapmaya başladı. Çinliler ve Araplar arasında 751 yılında Talas savaşını Karluk Türklerinin desteğini alan Müslüman Araplar kazandı. Bu olaydan sonra Çinliler Orta Asya'dan çekildi ve bu bölgeye Müslüman Araplar hâkim oldu. Bögü Kağan zamanında Mani dinini benimseyen Uygurlar zamanla yerleşik hayat geçtiler ve mani dininin etkisiyle et yemeyi bıraktılar.

Uygurların yerleşik hayata geçerek etrafı surlarla çevreli şehirler kurdukları, ev, saray ve tapınaklar yaparak kalıcı mimari eserler bıraktıkları, minyatür sanatında ilerlediklerinden Türk ve İslam minyatür sanatına kaynaklık ettikleri, tarım, ticaretin yanı sıra dokumacılık ve demircilik de yaptıkları belirtilmiştir. Uygurların Uygur alfabesini, kâğıt ve matbaayı kullandıkları, diğer Türk devletlerinin, Arapların ve Avrupalıların da bunları öğrenmesini sağladıklarından da bahsedilmiştir.

Görsel 88. Uygur devleti

Görsel 89'daki Uygurların Türeyiş Destanı ile ilgili etkinlik incelendiğinde; günün birinde iki ağacın arasına gökten bir ışık indi. Bu olaydan sonra iki yandaki dağlar yavaş yavaş büyümeye başladı. Bu olayı gören Uygurların reisleri büyük saygıyla oraya koştular. Işıklar içinde çocuklar yatıyordu. Çocukları alıp sütannelere ve dadılara verdiler. Çocuklar büyüyünce Uygurlar çocuklara anne babalarının kim olduğunu sordular. Çocuklar iki ağacı gösterdiler ve ağaçlara ana babaları gibi saygı gösterdiler. Ağaçlar da çocuklara övücü sözler söyledi. O bölgede yaşayan kavimlerin hepsi çocuklara büyük saygı gösterdiler. Hatta Bögü-Tegin ismi verilen çocuk büyüyünce hanlık tahtına oturup memleketi adaletle yönetti. Onun etrafındaki adamlar, askerler, atlar ve halkı giderek çoğaldı şeklinde anlatılmıştır.

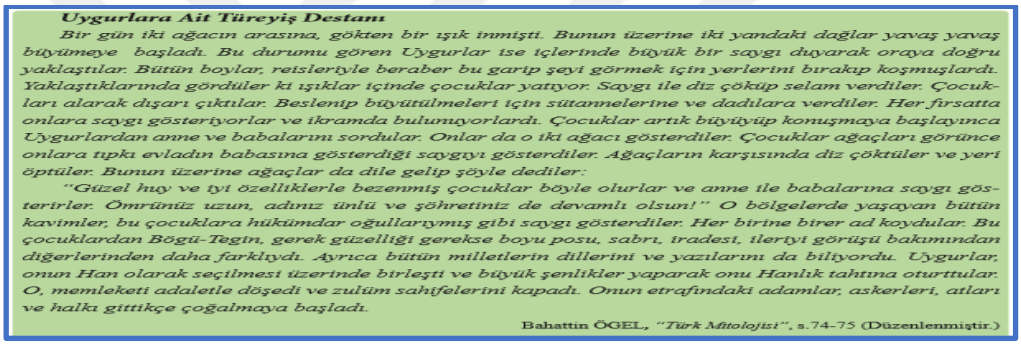

Uygurlara Ait Türeyiş Destanı

Bir gün iki ağacın arasına, gökten bir ışık inmişti. Bunun üzerine iki yandaki dağlar yavaş yavaş büyümeye başladı. Bu durumu gören Uygurlar ise içlerinde büyük bir saygı duyarak oraya doğru yaklaştılar. Bütün boylar, reisleriyle beraber bu garip şeyi görmek için yerlerini bırakıp koşmuşlardı. Yaklaştıklarında gördüler ki ışıklar içinde çocuklar yatıyor. Saygı ile diz çöküp selam verdiler. Çocukları alarak dışarı çıktılar. Beslenip büyütülmeleri için sütannelerine ve dadılara verdiler. Her fırsatta onlara saygı gösteriyorlar ve ikramda bulunuyorlardı. Çocuklar artık büyüyüp konuşmaya başlayınca Uygurlardan anne ve babalarını sordular. Onlar da o iki ağacı gösterdiler. Çocuklar ağaçları görünce onlara tıpkı evladın babasına gösterdiği saygıyı gösterdiler. Ağaçların karşısında diz çöktüler ve yeri öptüler. Bunun üzerine ağaçlar da dile gelip şöyle dediler:

"Güzel huy ve iyi özelliklerle bezenmiş çocuklar böyle olurlar ve anne ile babalarına saygı gösterirler. Ömrünüz uzun, adınız ünlü ve şöhretiniz de devamlı olsun!" O bölgelerde yaşayan bütün kavimler, bu çocuklara hükümdar oğullarıymış gibi saygı gösterdiler. Her birine birer ad koydular. Bu çocuklardan Bögü-Tegin, gerek güzelliği gerekse boyu posu, sabrı, iradesi, ileriyi görüşü bakımından diğerlerinden daha farklıydı. Ayrıca bütün milletlerin dillerini ve yazılarını da biliyordu. Uygurlar, onun Han olarak seçilmesi üzerinde birleşti ve büyük şenlikler yaparak onu Hanlık tahtına oturttular. O, memleketi adaletle döşedi ve zulüm sahifelerini kapadı. Onun etrafındaki adamlar, askerleri, atları ve halkı gittikçe çoğalmaya başladı.

Bahattin ÖGEL, *"Türk Mitolojisi"*, s.74-75 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 89. Türeyiş destanı

Görsel 90'daki etkinlikte Uygurların kış gelince Turfan şehrine bahar geldiğinde ise Karabalgasun şehrine göç ettikleri, Karabalgasun şehrinin ilim ve sanat merkezi, Turfan şehrinin ise ticaret merkezi olduğu belirtilmiştir. Çeşitli milletlerden insanlarla karşılaşarak bu insanların dillerini öğrenen Uygurların dünya görüşlerinin geliştiği, kültür ve medeniyet alanında önemli gelişmeler gösterdikleri, Mani ve Buda dini ile ilgili Çinlilerden çok bilgiye sahip oldukları da anlatılmıştır. Öğrencilerden verilen bu bilgilerden hareketle Uygurların ekonomik, kültürel ve dini yönleri hakkında çıkarımda bulunmaları istenmiştir.

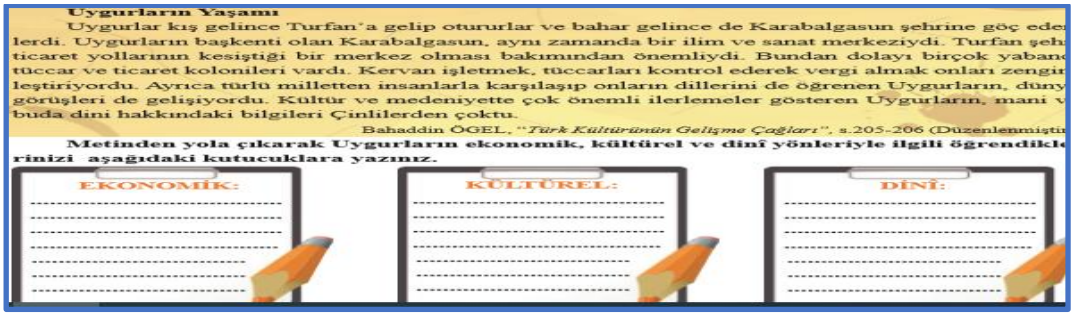

Görsel 90. Uygurların yaşamı

Görsel 91'deki etkinlikte bozkırda göçebe yaşam şeklini benimseyen Türklerin tarım faaliyetleri için uygun zamanları, yaz ve kış mevsimlerinde göç tarihlerini belirlemek için gökle ilgili olaylara bakarak On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ni oluşturdukları belirtilmiştir. Bu takvimde her yılın bir hayvan ismi ile ifade edildiğinden de bahsedilmiştir. Bu takvimi Asya Hunları, Kök Türkler ve Uygurların kullandıkları, Orhun Abideleri'nde de bu takvimden bahsedildiği anlatılmıştır.

Görsel 91. On iki hayvanlı Türk takvimi

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel kavramaya ait 2 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel kavrama:

1. Tarihsel metnin gerçek anlamını (tarihsel olayın nerede olduğunu olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
2. Görsel (fotoğraflar, temsil resimler, eğitsel karikatürler ve mimari çizimler vb.) ve edebi ürünler (roman, şiir ve oyunlar vb.) ile müzik (halk müziği, popüler ve klasik müzik) eserlerini kullanır.

Orta Asya'da kurulmuş olan ilk Türk devletlerinin çeşitli siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerini anlatan metin ve etkinlikler tarihsel metin özelliği taşımaktadır. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin kuruluş tarihleri ve özellikleri kronolojik sırayla verilmiştir. Kazanıma yönelik verilen metin ve etkinliklerde Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin nerede, kimler tarafından kurulduğu, hangi olayların devletlerin yıkılmasına yol açtığı, vb. belirtilmiştir. Konuya ilişkin harita, halı, kilim, vb. görseller ile anıt ve destanların da anlatıldığı görülmektedir. Bu nedenlerle ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.6.2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ile tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Görsel 92, Görsel 93, Görsel 94'teki metinler incelendiğinde; İslamiyet öncesinde Arabistan'da sosyal hayatta eşitsizliğin hâkim olduğu, kabileler halinde yaşayan Arapların birbirleriyle üstünlük mücadelesine girdiği, kız çocuklarına değer verilmediği, insanların mal gibi alınıp satıldığı, putperestliği benimsedikleri, toplumda falcılık ve büyücülüğün yaygın olduğu, bu sebeplerden dolayı bu döneme Cahiliye Dönemi denildiği belirtilmiştir. Hz. Muhammed'in 20 Nisan 571 tarihinde Arap Yarımadası'nın Mekke şehrinde doğduğu, babasını doğmadan, annesini ise altı yaşındayken kaybettiği, peygamber olmadan önce çevresinde sevilen ve güvenilen bir insan olmasından dolayı kendisine "Muhammed-ül Emin" denildiği, 25 yaşında iken Hz. Hatice ile evlendiği anlatılmıştır. Hz. Muhammed'in 610 senesinde peygamber olduğu ve İslam dinini insanlara anlatmaya başladığı, Mekke'de Müslüman olanlara baskının artması üzerine 622 yılında Medine'ye hicret (göç) ettiği, Medine'de Müslümanların Hz. Muhammed önderliğinde devlet teşkilatı oluşturdukları, Mekkeli müşrikler ile Medineli Müslümanlar arasında savaşlar yapıldığı bilgilerine de yer verilmiştir.

Kavramlar
Ensar, Hicret, Muhacir, Şûrâ

İslamiyet öncesinde güçlünün sözünün geçtiği, sosyal hayatta eşitsizliğin hâkim olduğu bir Arabistan vardı. Araplar, kabileler hâlinde yaşardı. Her kabile kendisini diğerlerinden üstün görür ve aralarında oluşan kan davalarından dolayı birbirleriyle sürekli mücadele ederlerdi. Kız çocuklarına değer verilmez, köleleştirilen insanlar bir eşya gibi alınıp satılırdı. Dinî inançları putperestlikti, falcılık ve büyücülük de yaygındı. Bu yanlış inançlardan dolayı Arap Yarımadası'ndaki bu döneme Cahiliye Dönemi denmiştir

Hz. Muhammed'in (s.a.v) Hayatı ve İslamiyet'in Yayılışı

Hz. Muhammed (s.a.v) 20 Nisan 571 tarihinde Arap Yarımadası'nın bugün Hicaz diye adlandırılan bölgesinin Mekke şehrinde doğdu.

Görsel 92. İslamiyet öncesi Arabistan

Hz. Muhammed (s.a.v), babası Abdullah'ı daha doğmadan, annesi Amine'yi de altı yaşında iken kaybetti. Bir süre dedesinin yanında yaşamını sürdüren Hz. Muhammed (s.a.v), sekiz yaşındayken dedesi Abdulmuttalip'i kaybedince amcası Ebu Talip'in himayesinde büyüdü.

Hz. Muhammed (s.a.v) peygamber olmadan önce de çevresindekiler tarafından sevilen ve güvenilen birisiydi. Bu yüzden kendisine Muhammed-ül Emin (Güvenilir Muhammed) denirdi. Ticaretle uğraşan Hz. Muhammed (s.a.v) 25 yaşına geldiğinde Hz. Hatice ile evlendi.

Hz. Muhammed (s.a.v) putlara itibar etmiyor, putperestliğin yanlış bir inanç olduğunu düşünüyordu. Zaman zaman Hira Mağarası'na gidip derin düşüncelere dalıyordu. Hz. Muhammed (s.a.v) yine böyle bir gün Hira Mağarası'ndayken vahiy meleği Cebrail (a.s.) aracılığıyla kendisine ilk vahiy geldi. Allah'tan gelen ilk vahiy "Yaratan Rabb'inin adıyla oku! O, insanı "alak"dan yarattı. Oku! Senin Rabb'in en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir." (Alak Suresi 1-5 ayet) şeklindeydi. Böylece 610 yılında Hz. Muhammed (s.a.v) peygamber oldu ve İslamiyet'i insanlara anlatmaya başladı.

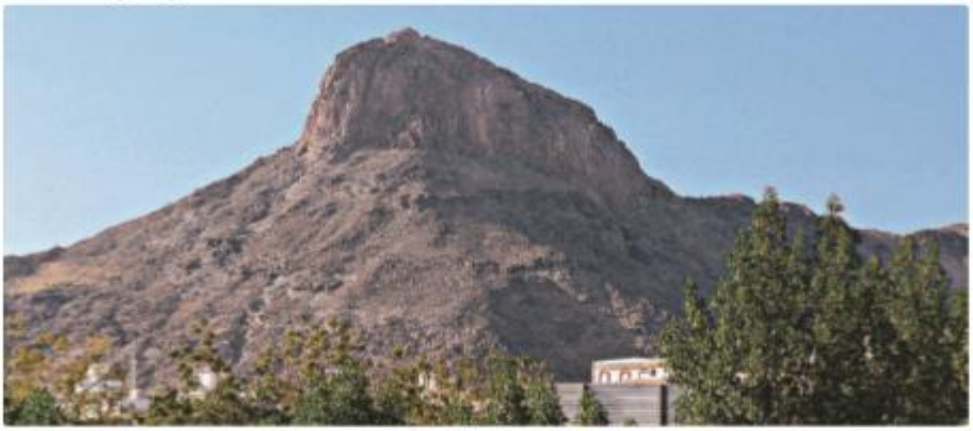

2.23: Hira Mağarası'nın Yer Aldığı Nur Dağı

Hz. Muhammed (s.a.v), başta eşi Hz. Hatice ve yakın çevresi olmak üzere Mekkeli Arapları İslamiyet'e davet etmeye başladı. Bu çağrıya ilk uyanlar Hz. Hatice, Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Hz. Zeyd bin Hârise'dir. Bu davet Hz. Muhammed'in (s.a.v) yakın çevresinde karşılık bulsa da Kâbe'deki putları ziyarete gelenlerden para kazanan Mekke'nin ileri gelenleri ise İslamiyet'in yayılmasına engel olmaya çalıştı.

İslamiyet'i kabul ettikleri için Mekkeli müşriklerin baskılarına maruz kalan az sayıda Müslüman, Habeşistan'a (Etiyopya) gitmek zorunda kaldı. Baskılar dayanılmaz bir hâle gelince Hz. Muhammed (s.a.v) ve Müslümanlar Medine'ye hicret (göç) etti (622) ve **Medine Dönemi** başladı.

Görsel 93. Hz. Muhammed'in hayatı ve İslamiyet'in yayılışı (1)

2.24: Mescidi Nebevi-Medine

Hicret'ten sonra Müslümanlar, Hz. Muhammed (s.a.v) önderliğinde devlet teşkilatı oluşturdular. İslam Medine'de hızla yayıldı. Medine'de İslam'ın yayılması Mekkeli müşrikleri rahatsız etti. Çünkü Medine, Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden Kâbe'deki putları ziyarete gelenlerin yolu üzerinde bulunuyordu. Hicret'ten sonra da Müslümanların peşini bırakmayan Mekkeli müşrikler İslam'ı güçlenmeden yok etmek istiyorlardı.

Medineli Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında 624 yılında **Bedir Savaşı** yapıldı. Bu savaşta üç yüz kişilik Müslüman ordusu bin kişilik müşrik ordusunu mağlup etti. Savaş sonunda esir alınan Mekkeli müşriklerden okuma yazma bilenlerin her biri, on Müslüman'a okuma yazma öğretme karşılığında serbest bırakıldı.

625'te Mekkeli müşrikler Bedir'in intikamını almak için Medine'ye doğru harekete geçti. Ordular Uhud Dağı eteklerinde karşılaştı. Hz. Muhammed'in (s.a.v) görevlendirdiği okçuların yerlerini terk etmesiyle **Uhud Savaşı**'nı Müslümanlar kaybetti.

627'deki **Hendek Savaşı**'nda Medine şehri hendek kazılarak müşriklerin saldırılarına karşı korundu. Yaklaşık bir ay süren kuşatmadan sonra iklim koşullarına dayanamayan müşrikler çekilmek zorunda kaldı. Bu savaştan sonra Mekkeli müşrikler Müslümanlara saldırmaya bir daha cesaret edemediler ve savunmaya çekildiler.

Görsel 94. Hz. Muhammed'in hayatı ve İslamiyet'in yayılışı (2)

Görsel 95'te, Müslümanların 628 senesinde Kâbe'yi ziyaret etmek istemesiyle Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar arasında Hudeybiye Antlaşmasının yapıldığı, Mekkeli müşriklerin Hudeybiye Antlaşmasının şartlarını bozmaları üzerine Müslümanların 630 senesinde Mekke'yi fethettikleri bu olaydan sonra İslamiyet'in bütün Arap yarımadasına yayıldığı anlatılmıştır. Hz. Muhammed'in son haccı sırasında Müslümanlara seslendiği veda hutbesine de yer verilerek 632 yılında vefat ettiği belirtilmiştir.

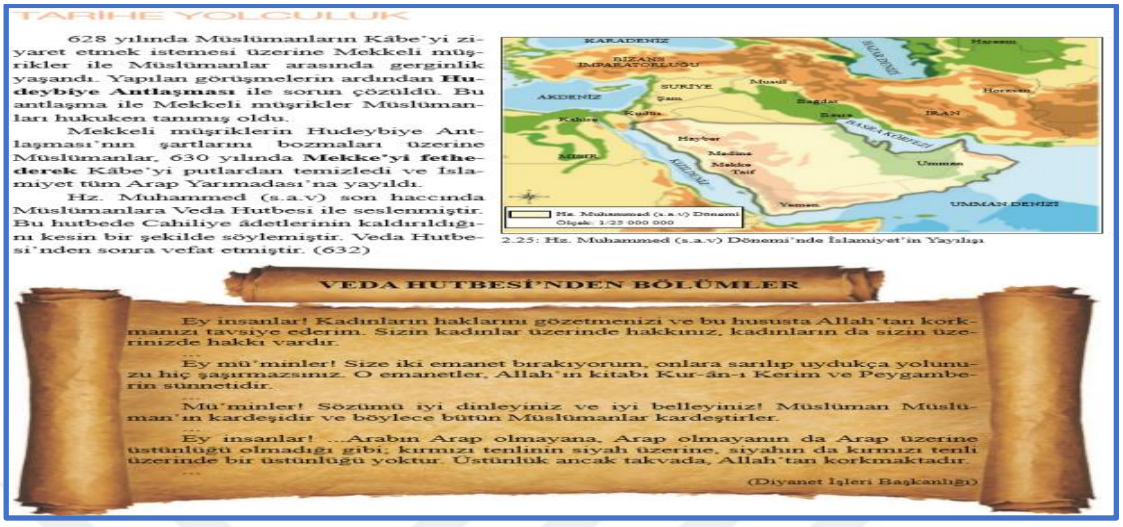
TARİHE YOLCULUK

628 yılında Müslümanların Kâbe'yi ziyaret etmek istemesi üzerine Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar arasında gerginlik yaşandı. Yapılan görüşmelerin ardından **Hudeybiye Antlaşması** ile sorun çözüldü. Bu antlaşma ile Mekkeli müşrikler Müslümanları hukuken tanımış oldu.

Mekkeli müşriklerin Hudeybiye Antlaşması'nın şartlarını bozmaları üzerine Müslümanlar, 630 yılında **Mekke'yi fethederek** Kâbe'yi putlardan temizledi ve İslamiyet tüm Arap Yarımadası'na yayıldı.

Hz. Muhammed (s.a.v) son haccında Müslümanlara Veda Hutbesi ile seslenmiştir. Bu hutbede Cahiliye âdetlerinin kaldırıldığını kesin bir şekilde söylemiştir. Veda Hutbesi'nden sonra vefat etmiştir. (632)

2.25: Hz. Muhammed (s.a.v) Dönemi'nde İslamiyet'in Yayılışı

VEDA HUTBESİ'NDEN BÖLÜMLER

Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinizde hakkı vardır.

...

Ey mü'minler! Size iki emanet bırakıyorum, onlara sarılıp uydukça yolunuzu hiç şaşırmazsınız. O emanetler, Allah'ın kitabı Kur-ân-ı Kerim ve Peygamberin sünnetidir.

...

Mü'minler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi belleyiniz! Müslüman Müslüman'ın kardeşidir ve böylece bütün Müslümanlar kardeştirler.

...

Ey insanlar! ...Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktadır.

...

(Diyanet İşleri Başkanlığı)

Görsel 95. Veda Hutbesi

Görsel 96 ve Görsel 97'de verilen metinlerde; Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanları yöneten dört halife sırasıyla tanıtılmıştır. Ardından Emevi ve Abbasi devletleriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Hz. Ebu Bekir Dönemi (632-634)

Hz. Muhammed (s.a.v) ile olan ilişkilerindeki sadakatinden dolayı "sıddık" unvanını alan Hz. Ebu Bekir ilk halifedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatından sonra Müslümanlar arasında yaşanan iç karışıklıkları bastırmış, birlik ve beraberliği sağlayarak devlet otoritesini yeniden tesis etmiştir. Kur'an-ı Kerim'i kitap hâline getirmiştir.

Hz. Ömer Dönemi (634-644)

Hz. Ömer adaletli yönetimiyle meşhurdur. Devlette idari teşkilatlanmaya gitmiştir. Divan teşkilatını kurmuştur. Devletin geniş sınırlara ulaşmasından dolayı da illere valiler ve kadılar atamıştır. Hicri takvimi kabul etmiştir. Arabistan dışında Suriye, Filistin, Mısır, Iran'ı fethedip buralarda Müslümanlığın yayılmasını sağlamıştır.

Hz. Osman Dönemi (644-656)

Merhametiyle tanınan Hz. Osman Dönemi'nde fetihler devam etmiş; Kıbrıs, Libya, Tunus ve Horasan fethedilmiştir. İslamiyet'in geniş sınırlara yayılması, Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Kur'an-ı Kerim çoğaltılarak bu bölgelere gönderilmiştir. Ayrıca ilk donanma kurulmuş, fetihlere de devam edilmiştir.

2.26: Topkapı Sarayı'nda Bulunan Hz. Osman Dönemi'ne Ait Kur'an-ı Kerim-İstanbul

Görsel 96. Dört Halife dönemi

Hz. Ali Dönemi (656-661)

Cesaretiyle tanınan Hz. Ali, Hz. Muhammed'in (s.a.v) amcası olan Ebu Talip'in oğludur. Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanında yetişmiş, onun eğitiminden geçmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra ortaya çıkan iç karışıklıklar bu dönem fetihlerini durdurmuştur. Emevi soyundan gelenler Hz. Ali'nin halifeliğini tanımadılar. Ortaya çıkan bu karışıklıklar ve kavgalar sonucu Hz. Ali şehit edildi. İslam'ın en parlak dönemlerinden **Dört Halife Dönemi** de böylece sona ermiş oldu.

Emeviler Dönemi (661-750)

Ümeyye oğullarından Şam valisi Muaviye tarafından merkez Şam olmak üzere Emevi Devleti kuruldu. Emevilerle birlikte Halifelik babadan oğula geçerek saltanata dönüştü. Emeviler Dönemi'nde çok hızlı fetihler gerçekleşti. Atlas Okyanusu'ndan Türkistan'a kadar geniş bir alan fethedildi. Anadolu ve Kafkasya'ya seferler düzenlendi. Emeviler Tarık Bin Ziyad komutasında Cebeli Tarık Boğazı'nı geçip İspanya'yı fethetti ve bölgede **Endülüs Emevi Devleti**'ni kurdu. (756-1031)

Emeviler, kendilerini üstün görüp aşırı Arap milliyetçisi bir politika izliyorlardı. Onların bu anlayışları Türklerin Müslüman olmasını geciktirmiş ve devletin yıkılmasını hızlandırmıştır.

Abbasiler Dönemi (750-1258)

Emevi Devleti'nin yıkılmasıyla Hz. Muhammed (s.a.v)'in amcası Abbas'ın soyundan gelenler Bağdat'ta Abbasi Devleti'ni kurdu. Abbasilerin, Emevilerin aksine Arap milliyetçiliği yapmamaları, Türkler dâhil birçok milletin Müslüman olmasını sağlamıştır. Abbasilerin Çinlilerle yaptığı Talas Savaşı'nda Türklerin Abbasileri desteklemeleri, Türklerin Müslüman olmasını hızlandıran bir gelişme olmuştur. Türkler, askerî yeteneklerinden dolayı Abbasi ordusunda önemli görevler üstlenmişlerdir. Abbasiler, Türklere özel olarak "Samarra" adlı şehri kurmuştur. Ayrıca sınır güvenliğini Türklerin sağlaması için de "Avasını" adlı sınır şehirlerini kurmuşlardır.

Abbasiler Dönemi'nde eğitim, bilim, kültür ve sanata önem verilmiş, çeşitli şehirlerde medreseler, kütüphaneler yapılmış, mimari eserler ortaya konmuştur. Bir bilim merkezi olan Beytül Hikme Bağdat'ta bu dönemde kurulmuştur. Beytül Hikme, zamanın en büyük bilimsel araştırma ve tercüme merkezidir. Buradan Harezmi, Kindi gibi birçok bilim insanı ve düşünür yetişmiştir.

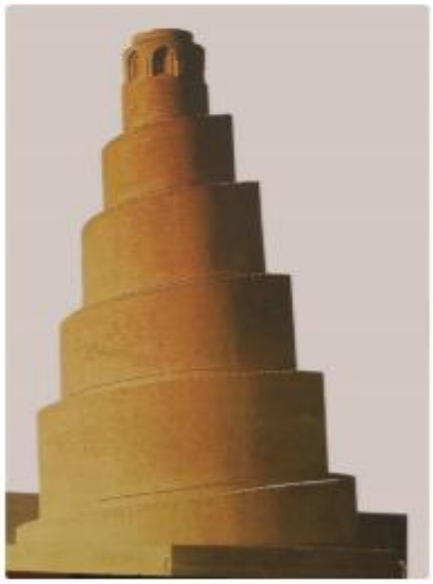

2.17: Samarra Ulu Camii Minaresi-Irak

Görsel 97. Emeviler ve Abbasiler dönemi

Görsel 98'de ise İslamiyet'in yayılışı Hz. Muhammed dönemi, Dört Halife dönemi, Emevi ve Abbasi dönemleri bir harita üzerinde gösterilmiştir.

Görsel 98. İslamiyet'in yayılışı haritası

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme ile tarihsel analiz ve yorum becerilerine ait birer alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel analiz ve yorum: Geçmişte yaşamış insanların farklı güdülerini, inançlarını, çıkarlarını, umutlarını ve korkularını belirterek bu insanların farklı bakış açılarını göz önünde bulundurur.

Etkinliklerde İslamiyet'in doğuşu ve yayılması kronolojik sırayla anlatılmaktadır. İslamiyet öncesi Arapların yaşayışları ile İslamiyet'in kabul edilmesinden sonraki dönemde Müslümanların yaşayışları, kurdukları devletler, sosyal hayat, vs. karşılaştırmalı olarak anlatıldığından ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Etkinlikler incelendiğinde; Abbasi devleti (750-1258) haritası verilmiştir. Türklerin İslam dini ile nasıl tanıştıkları özetle şu şekilde ifade edilmiştir: Orta Asya'da Kök Türk devletinin yıkılmasından sonra, ortaya çıkan siyasi boşluğun etkisiyle Çinliler ve Araplar Türkistan için siyasi mücadeleye girdiler. Bu durum Talas savaşı'nın (751) çıkmasına sebep oldu. Abbas Devleti savaşta Türklerle ittifak kurarak Çin karşısında büyük zafer kazandı. Bu

sayede Türkler İslam dini ile tanıştı ve Türkistan coğrafyasında Türk-İslam tarihi başladı (bkz. Görsel 99).

1. Abbasiler ile Türklerin Horasan bölgesinde sınır komşusu olması, Türk-Arap ilişkilerini nasıl etkilemiş olabilir? Tartışınız.
2. Türklerin Müslüman olmadan önceki inançları hakkında neler biliyorsunuz? Söyleyiniz.

2.29: Abbasi Devleti

Kavramlar
Bimarhane, Ribat, Sultan

Türklerin Müslümanlarla komşu olmaları Hz. Ömer Dönemi'nde başlamıştır. Hz. Osman Dönemi'nde, Türk topraklarına akınlar yapılmış, Emeviler Dönemi'nde ilişkiler devam etse de Talas Savaşı Türk tarihi için bir dönüm noktası olmuştur.

Orta Asya'da Kök Türk Devleti yıkılmış, siyasi otorite boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu siyasi boşluktan faydalanmak isteyen Araplar ve Çinliler Batı Türkistan için mücadeleye başlamışlardır. Abbasiler ve Çinliler arasındaki bu mücadele Talas Savaşı'na (751) neden olmuştur. Abbasiler bu savaşta Çin'e karşı Türklerle ittifak kurmuş ve Türklerin desteği ile büyük bir zafer kazanmıştır. Zaferden sonra Araplar ve Türkler arasında başlayan dostluk ve iyi ilişkiler sayesinde Türkler İslam dinini yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Böylece Türkistan coğrafyasında İslamiyet'in yayılmasıyla Batı Türkistan Çin egemenliğine girmekten kurtulmuş ve Türk-İslam tarihi başlamıştır. Bununla birlikte Müslümanlar kâğıt, matbaa, barut, pusula vb. buluşları Çinlilerden öğrenerek dünyaya yayılmasına aracılık etmişlerdir.

Görsel 99. Türklerin İslamiyet'e girişi

Talas savaşından sonra Türklerin Müslüman olmaya başladıkları ifade edilerek Türklerin İslamiyet'e girmelerini kolaylaştıran sebeplerin Abbasi Devletinin eşitlikçi ve anlayışlı politika uygulamaları, Türklerdeki gök Tanrı inancının İslam dinindeki Allah inancına benzemesi, Türklerin cennet ve cehennem inancının İslam dininde karşılığını bulması, vb. şeklinde ifade edilmiştir. Satuk Buğra Han'ın anlatımıyla Karahanlılar (840-1212) ile ilgili şu bilgiler verilmiştir: Devletim, Karluk, Yağma ve Çiğil boylarının Uygur Devleti'ni yıkmasıyla atam Bilge Kül Kadir Han tarafından 840 yılında kuruldu. Kurulan devletin merkezi Karabalgasun'dur. Devletim Orta Asya'da kurulmuş olan ilk Müslüman Türk devletidir. Müslüman oldum ve Abdülkerim Satuk Buğra Han adını aldım, devletin resmi dinini de İslamiyet olarak kabul ettim. Böylece devletimin sınırları içinde yaşayan Türk boyları İslamlaşarak İslam dini kısa sürede yayıldı. Yusuf Kadir Han yönetiminde devletim en parlak dönemini yaşadı. Onun vefatından sonra başlayan taht kavgaları sonucunda devletimin Doğu

ve Batı olarak ikiye ayrılmasıyla, Doğu'ya Karahitaylar, Batı'ya ise Harzemşahlar son verdi (bkz. Görsel 100).

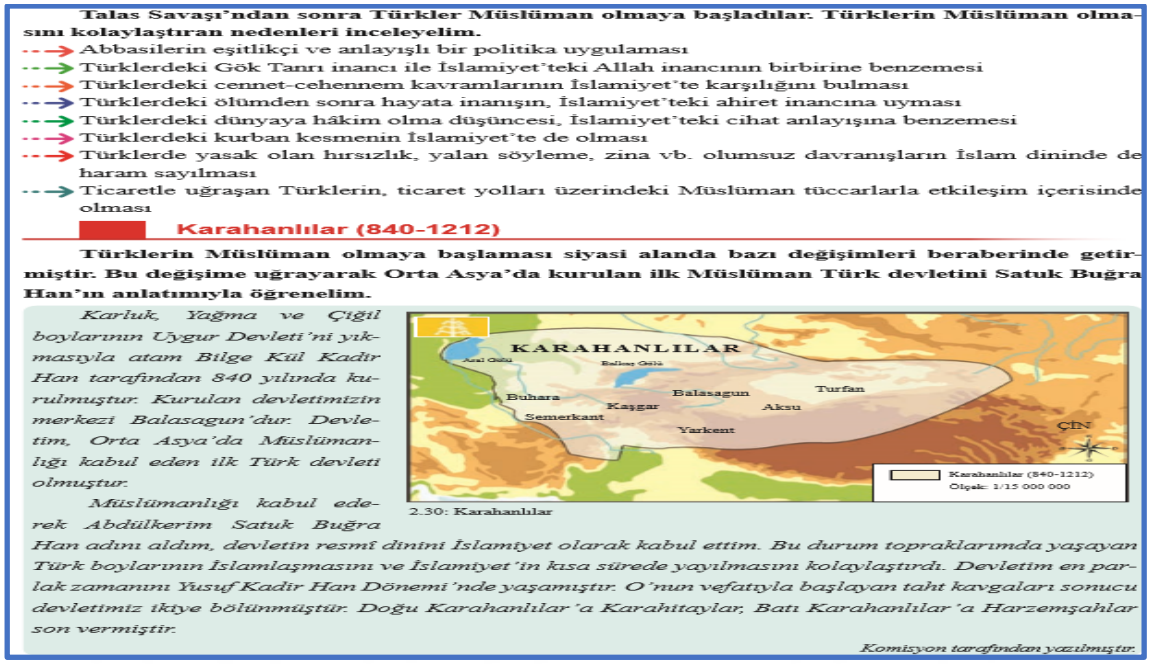

Talas Savaşı'ndan sonra Türkler Müslüman olmaya başladılar. Türklerin Müslüman olmasını kolaylaştıran nedenleri inceleyelim.

- Abbasilerin eşitlikçi ve anlayışlı bir politika uygulaması
- Türklerdeki Gök Tanrı inancı ile İslamiyet'teki Allah inancının birbirine benzemesi
- Türklerdeki cennet-cehennem kavramlarının İslamiyet'te karşılığını bulması
- Türklerdeki ölümden sonra hayata inanışın, İslamiyet'teki ahiret inancına uyması
- Türklerdeki dünyaya hâkim olma düşüncesi, İslamiyet'teki cihat anlayışına benzemesi
- Türklerdeki kurban kesmenin İslamiyet'te de olması
- Türklerde yasak olan hırsızlık, yalan söyleme, zina vb. olumsuz davranışların İslam dininde de haram sayılması
- Ticaretle uğraşan Türklerin, ticaret yolları üzerindeki Müslüman tüccarlarla etkileşim içerisinde olması

Karahanlılar (840-1212)

Türklerin Müslüman olmaya başlaması siyasi alanda bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişime uğrayarak Orta Asya'da kurulan ilk Müslüman Türk devletini Satuk Buğra Han'ın anlatımıyla öğrenelim.

Karluk, Yağma ve Çiğil boylarının Uygur Devleti'ni yıkmasıyla atam Bilge Kül Kadir Han tarafından 840 yılında kurulmuştur. Kurulan devletimizin merkezi Balasagun'dur. Devletim, Orta Asya'da Müslümanlığı kabul eden ilk Türk devleti olmuştur.

2.30: Karahanlılar

Müslümanlığı kabul ederek Abdülkerim Satuk Buğra Han adını aldım, devletin resmî dinini İslamiyet olarak kabul ettim. Bu durum topraklarımda yaşayan Türk boylarının İslamlaşmasını ve İslamiyet'in kısa sürede yayılmasını kolaylaştırdı. Devletim en parlak zamanını Yusuf Kadir Han Dönemi'nde yaşamıştır. O'nun vefatıyla başlayan taht kavgaları sonucu devletimiz iktye bölünmüştür. Doğu Karahanlılar'a Karahitaylar, Batı Karahanlılar'a Harzemşahlar son vermiştir.

Komisyon tarafından yazılmıştır.

Görsel 100. Türklerin İslamiyet'e girişi ve Karahanlılar devleti

Gazneliler (969-1187) devleti ile ilgili bilgiler Gazneli Mahmut'un sözleriyle verilmiştir: Gazneliler devleti bugünki Afganistan topraklarında Atam Alp Tigin tarafından kuruldu. Devletin başkenti Gazne'dir. Devlet en güçlü zamanını benim dönemimde yaşadı. Hindistan üzerine on yedi askeri sefer düzenledim ve bu topraklarda İslam dininin yayılmasına öncülük ettim. Abbasi halifesini siyasi baskılardan kurtarmam nedeniyle halife tarafından "sultan" unvanı verilen ilk Türk hükümdar oldum. Benden sonra yerime Sultan Mesut geçti fakat pek başarılı olamadı. 1040 senesinde yapılan Dandanakan Savaşı'nda Selçuklulara yenilmemiz üzerine devletim zayıflayarak Gurlular tarafından yıkıldı. Gazneli Mahmut'un bilime ve bilim insanlarına verdiği önemi anlatan bir okuma parçası da etkinliklerde verilmiştir (bkz. Görsel 101).

Gazneliler (969-1187)

Gazneli Mahmut'un anlatımıyla Gaznelileri öğrenelim.

Atam Alp Tigin tarafından bugünkü Afganistan topraklarında kurulmuştur. Başkentimiz Gazne şehridir. Devletimizin en güçlü zamanı benim dönemimdir. Hindistan'a on yedi askerî sefer düzenledim ve bu bölgede İslamiyet'in yayılmasına öncülük ettim. Abbasi halifesini Büveyhoğulları Devleti'nin siyasi baskısından kurtardım ve bunun üzerine halife tarafından bana "sultan" unvanı verildi. Böylece "sultan" unvanını kullanan ilk Türk hükümdarı oldum.

Benden sonra tahta oğlum Sultan Mesut geçmiş, ancak çok başarılı olamamıştır. Devletim 1040 yılında Selçuklularla yaptıkları Dandanakan Savaşı'nda yenilmiş ve yıkılma sürecine girmiştir. Gurlular tarafından yıkılmıştır.

2.31: Gazneliler

Komisyon tarafından yazılmıştır.

Okuyalım Öğrenelim

Gazneli Mahmut, üç ay gece, üç ay gündüz olan bir diyardan gelen tüccarı huzura kabul ediyor.

Uzak kuzey ülkelerini dolaşmış bir tüccar Gazneli Mahmud'un huzuruna geldiğinde "O uzak diyarda üç ay gece, üç ay gündüz olur." deyince Sultan, tüccarın kendisini kandırdığını zannederek öfkelendi. Tüccar söylediğinin doğruluğuna yemin edince Sultan da ona "Bana söylediğini müneccimbaşı da dinlesin, o inanmazsa sana en ağır cezayı veririm." dedi.

Sultan, müneccimbaşı Birûni'yi huzura çağırttı. Birûni, çok yer gezmişti ama uzak kuzey ülkelerine gitmemiş, oradaki iklimi, gece ve gündüz durumunu o güne kadar kimseden dinlememişti. Tüccarın anlattığını dinleyince gözleri parladı, Allah'a şükretti.

Birûni' nin tüccarı dinlerken sevindiğini görüp çaşıran Sultan "Ne diyorsun müneccimbaşı?" diye sordu. Ünlü bilgin önce bir elma istedi. Bu elmayı Sultan'a göstererek anlatmaya başladı: "Efendim, dünyamız şu meyve gibi yuvarlak ve karşılıklı iki yönden hafifçe basıktır. Hesaplarıma göre kendi ekseni etrafında 23 dakika 37 saniyelik bir eğimle döner. Bu durumda kutupların, belli dönemlerde uzun zaman güneşi görmemesi gerekir. O hâlde bu tüccarın anlattıkları doğrudur." Bunun üzerine Gazneli Mahmut ikna olmuş, tüccar da cezadan kurtulmuş ve birçok hediye ile mükâfatlandırılmıştır.

Refik ÖZDEK, "Türklerin Altın Kitabı", cilt 2 s.155 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 101. Gazneliler

İlk Türk İslam Devletlerinde kültür ve medeniyet konusunu içeren etkinlikler incelendiğinde (bkz. Görsel 102, 103 ve 104); Türklerin kendilerine has zengin kültür ve medeniyetlerini İslam inancı ile harmanlayarak Türk-İslam medeniyetini oluşturdukları belirtilmiştir. Karahanlılar zamanında geçiş dönemi, Gaznelilerle gelişme dönemi Selçuklular ile olgunlaşma dönemi yaşandığı belirtilmiştir. Karahanlılar'ın İslam dinini resmi din olarak benimsedikleri fakat devletin yönetilmesinde İslamiyet'ten önceki bazı anlayışlarını devam

ettirdikleri, Gaznelilerle birlikte hükümdara "sultan" unvanı verildiği, sonraki dönemlerde hünkâr, hüdavendigar, gıyasettin, vb. unvanların da kullanıldığı anlatılmıştır. Tarih boyunca Türklerin askerliğe çok büyük önem verdiği vurgulanarak, İslam dininin kabul edilmesinden sonra da ordu-millet anlayışından vazgeçmedikleri belirtilmiştir.

İlk Türk-İslam Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

Türkler kendi zengin kültür ve medeniyetlerini İslamiyet ile harmanlayarak Türk-İslam medeniyetini oluşturdular. Türk-İslam medeniyetinin oluşumu belirli bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Karahanlılar zamanında geçiş dönemini yaşamış, Gaznelilerle gelişme göstermiş, Selçuklular Dönemi'nde olgunluk safhasına ulaşmıştır.

Karahanlılar, İslamiyet'i resmî din olarak benimsemiş ancak devlet yönetiminde İslamiyet öncesi döneme ait Kut, devletin hanedanın ortak malı sayılması, ikili yönetim vb. anlayışları devam ettirmişlerdir. Eskiden olduğu gibi hükümdarlara "han, hakan, kağan" denilmiş, Gaznelilerle birlikte hükümdara "sultan" unvanı verilmiştir. Sonraki Türk hükümdarları bunun yanında hünkâr, hüdavendigâr, gıyaseddin vb. unvanlar kullanmışlardır.

Türk devletleri tarih boyunca askerliğe önem vermiştir. Bu anlayış, İslamiyet'in kabulünden sonra da önemini korumaya devam etmiş, Türkler hiçbir zaman ordu-millet bilincini kaybetmemiştir. Karahanlılar ordu yapılanmasında onlu sisteme devam etmiş, Türk olmayanlara orduda yer vermemiştir. Gaznelilerin, Karahanlıların aksine ordu teşkilatlarında yabancı askerlere görev vermeleri, devletin kısa sürede yıkılmasına neden olmuştur.

2.32: Dandanakan Savaşı Temsili Tablo-İstanbul, Harbiye Askerî Müze, Efkan SİNAN

Görsel 102. İlk Türk İslam devletlerinde kültür ve medeniyet (1)

Türklerin İslam dinini benimsemelerinin yerleşik hayata geçişlerini kolaylaştırdığı, bu durumun şehirlerin gelişmesinde etkili olduğu vurgulanarak yöneticilerin han, hamam, kervansaray, türbe, camii, mescit, şifahane gibi yapıları inşa ettikleri belirtilmiştir. İlk Müslüman Türk devletlerinin İslamiyet öncesi dönemde olduğu gibi hayvancılık, tarım ve madenciliğin yanında ticarete de önem verdikleri belirtilerek, Karahanlıların ticaretin canlanması ve güvenliği için Ribat adı verilen kervansaraylar ile Bimarhane adı verilen ilk hastaneleri yaptığı belirtilmiştir. Karahanlıların Türkçeyi resmi dil olarak kullandıkları, Gaznelilerde ilim dilinin Arapça, edebiyat dilinin Farsça olduğu, saray, ordu ve halk dilinin ise Türkçe olduğu yine Büyük Selçuklu Devleti'nde ilim ve edebiyat dilinin Arapça ve Farsça iken halk dilinin Türkçe olduğu belirtilmiştir. Türk-İslam edebiyatının ilk eserlerinin bu

dönemde verildiği belirtilerek Kutadgu Bilig, Divanı Lügat-it Türk, Atabetül Hakayık, Divanı Hikmet adlı eserler ve yazarları verilmiştir.

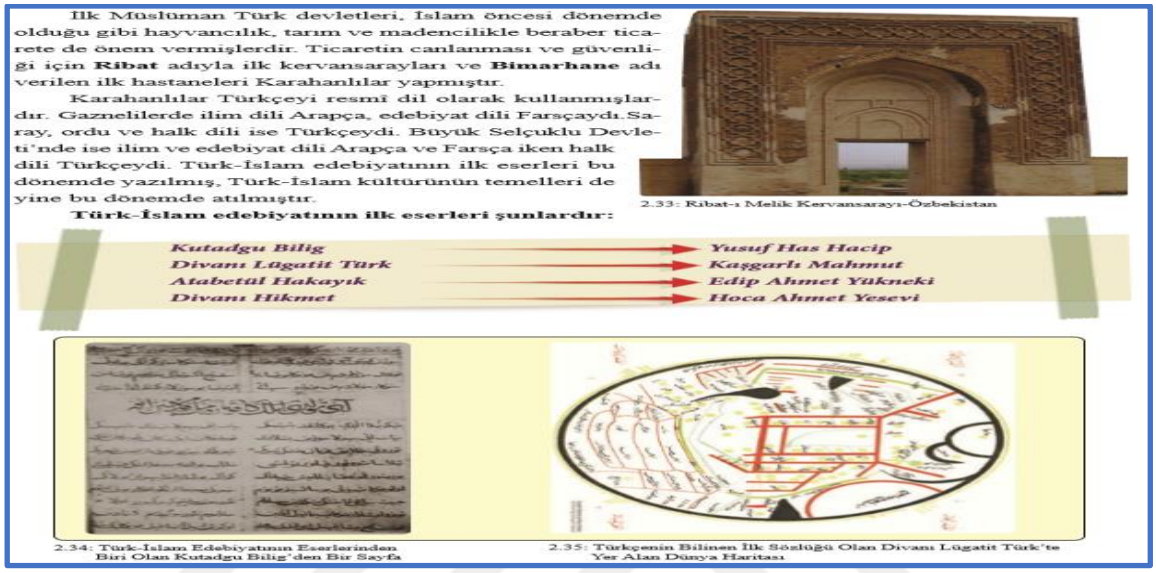
İlk Müslüman Türk devletleri, İslam öncesi dönemde olduğu gibi hayvancılık, tarım ve madencilikle beraber ticarete de önem vermişlerdir. Ticaretin canlanması ve güvenliği için **Ribat** adıyla ilk kervansarayları ve **Bimarhane** adı verilen ilk hastaneleri Karahanlılar yapmıştır.

Karahanlılar Türkçeyi resmî dil olarak kullanmışlardır. Gaznelilerde ilim dili Arapça, edebiyat dili Farsçaydı. Saray, ordu ve halk dili ise Türkçeydi. Büyük Selçuklu Devleti'nde ise ilim ve edebiyat dili Arapça ve Farsça iken halk dili Türkçeydi. Türk-İslam edebiyatının ilk eserleri bu dönemde yazılmış, Türk-İslam kültürünün temelleri de yine bu dönemde atılmıştır.

2.33: Ribat-ı Melik Kervansarayı-Özbekistan

Türk-İslam edebiyatının ilk eserleri şunlardır:

Kutadgu Bilig	*Yusuf Has Hacip*
Divanı Lügatit Türk	*Kaşgarlı Mahmut*
Atabetül Hakayık	*Edip Ahmet Yükneki*
Divanı Hikmet	*Hoca Ahmet Yesevi*

2.34: Türk-İslam Edebiyatının Eserlerinden Biri Olan Kutadgu Bilig'den Bir Sayfa

2.35: Türkçenin Bilinen İlk Sözlüğü Olan Divanı Lügatit Türk'te Yer Alan Dünya Haritası

Görsel 103. İlk Türk İslam devletlerinde kültür ve medeniyet (2)

İslam dini, Karahanlılar aracılığıyla Orta Asya'ya, Gazneliler aracılığıyla Hindistan'a kadar yayılmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber İslami hukuk kuralları uygulanmaya başlanmıştır. İslami hukuk kurallarına "Şer'i Hukuk", Türk töresine dayanan hukuk kurallarına da "Örfi Hukuk" denilmektedir. "Örfi Hukuk" kuralları "Şer'i Hukuk" kurallarına aykırı olmamıştır.

İlk Türk-İslam devletleri eğitim ve bilimin gelişmesi için gayret göstermişlerdir. Hükümdarlar, bilim insanlarını destekleyerek bilimsel çalışmalarında onlara her türlü imkânı sunmuşlardır. Gazne hükümdarı Sultan Mahmut'un bilim insanı Birûni için kullandığı "saraymın en değerli hazinesi" ifadesi bu durumun en güzel örneğidir. Bu dönemin iki ünlü âlimi İbn-i Sînâ ve Biruni'nin eserleri Doğu'da ve Batı'da yüzlerce yıl ders kitabı olarak okutulmuştur.

Türklerde İslamiyet öncesi dönemde var olan halı ve kilim dokumacılığı, el sanatları, maden işlemeciliği vb. sanatlar İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir. Uygurlarla başlayan minyatür sanatına Türk-İslam kültüründe de önem verilmiştir. İslamiyet öncesi dönemde önemli bir sanat dalı olan heykel sanatı ise İslamiyet'in etkisiyle zayıflamıştır.

Türklerin en eski müzik aleti kopuzdur. İslamiyet ile beraber tasavvuf müziği gelişmiştir. Ayrıca İslamiyet ile beraber kutlamaya başladığımız dini bayramlar Türk kültürünün zenginleşmesine, sosyal toplum yapısının güçlenmesine, birlik ve beraberliğin artmasına vesile olmuştur.

Cevaplayalım

2.36: İbn-i Sînâ Temsilî Resim

2.37: VIII. Yüzyıl Uygur Mani Dinine Ait Bir Minyatür-Berlin Müzesi, Almanya

Görsel 104. İlk Türk İslam devletlerinde kültür ve medeniyet (3)

Türklerin İslam dinini kabul etmeleri ile birlikte İslami hukuk kurallarının uygulandığı, İslami hukuk kurallarına "şer'i hukuk", Türk töresine dayanan hukuk kurallarına ise "örfi hukuk"

denildiği belirtilerek örfi hukuk kurallarının şer'i hukuk kurallarına aykırı olmadığı belirtilmiştir. İlk Türk-İslam devletlerinde hükümdarların bilim adamlarını destekleyerek bilimsel çalışmalarında onlara her imkânı sundukları, Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmut'un bilim adamı Biruni'ye büyük değer verdiği, bu dönemin iki ünlü âlimi İbn-i Sina ve Biruni'nin eserlerinin hem Doğu'da hem de Batı'da uzun yıllar ders kitabı olarak okutulduğu anlatılmıştır. Türklerin İslamiyet öncesi dönemlerinde de var olan el sanatları, maden işlemeciliği, halı dokumacılığı vb. sanatlara İslamiyet sonrasında da devam ettirdikleri, Uygurlar döneminde ortaya çıkan minyatür sanatına da Türk-İslam kültüründe önemli yer verilip, İslamiyet öncesi dönemde önemli bir sanat dalı olan heykel sanatının ise İslamiyet'in kabulüyle birlikte zayıfladığı belirtilmiştir. Türklerin en eski müzik aletinin kopuz olduğu, İslamiyet ile beraber tasavvuf müziğinin geliştiği, İslamiyet'in kabulünden itibaren kutlamaya başlanılan dini bayramların Türk kültürünün zenginleşmesine vesile olduğu, baharın gelişinin ve aynı zamanda Türklerin Ergenekon'dan çıkışının kutlandığı Nevruz'un da Türklerin bayramı olduğu vurgulanmıştır (bkz. Görsel 104).

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel kavramaya ait 2 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama:

1. Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
2. Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.

Etkinlikler incelendiğinde, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ile ilk kurulan Türk İslam devletleri kronolojik sırayla belirli bir zaman akışına göre anlatılmıştır. Kazanıma yönelik verilen etkinlikler tarihsel bir metin olarak değerlendirildiğinde Türklerin İslamiyet'i kabulünün hangi olayla başladığı, İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra siyasi, sosyal ve kültürel hayatlarındaki değişimler anlatıldığından, konu ile ilgili haritalar da verildiğinden ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.6.2.4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. Yüzyıllar kapsamında analiz eder.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde gerçekleştirilen kültürel faaliyetlerin Anadolu'nun yurt edilme süreci üzerindeki etkisine vurgu yapılır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, Tarihsel kavrama, Tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Etkinlikler incelendiğinde; Görsel 105'te Anadolu'nun elverişli iklim koşullarına ve verimli topraklara sahip olması bu bölgeyi bir cazibe merkezi haline getirdiğinden Anadolu'ya tarih boyunca birçok akınlar düzenlendiği, Anadolu'yu tanıma, bu bölgeye İslam dinini yayma ve yurt edinme amaçlı akınlar yapan kişinin Çağrı Bey olduğu belirtilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin (1040-1157) Selçuklular ile Gazneliler arasında 1040 yılında yapılmış olan Dandanakan Savaşı sonucunda Selçukluların zafer kazanması ile kurulduğu, Devletin kurucularının Selçuk Bey'in torunları Tuğrul Bey ve Çağrı Bey olduğu, bu savaştan sonra Selçukluların doğu ve batı yönünde fetihlere başladıkları da anlatılmıştır.

2.40: Büyük Selçuklu Devleti

Selçuklularla Gazneliler arasında **1040** yılında yapılan **Dandanakan Savaşı** Selçukluların zaferiyle sonuçlandı. Bu zaferin sonucunda Selçuklu Devleti kuruldu. Devletin kurucuları Selçuk Bey'in torunları Tuğrul Bey ve Çağrı Bey'dir. Türk ve dünya tarihi bakımından önemli sonuçlar doğuran bu savaştan sonra Büyük Selçuklular doğu ve batı yönüne fetihlere başladı.

Abbasi halifesi, Şii Büveyhoğulları sultanına karşı güç kaybedip yetkisiz kalınca doğuda hızla büyüyerek egemen bir güç hâline gelen Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet etti. Bu davet üzerine Bağdat'a gelen Tuğrul Bey'e Abbasi halifesi "Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" unvanını verdi.

Görsel 105. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu

Görsel 106'da Pasinler savaşı Selçuklu hükümdarlarından Tuğrul Bey tarafından anlatılmıştır. Pasinler ovasında 1048 senesinde Bizanslılar ile savaştıkları, savaşı Selçukluların kazandığı, savaşın sonucunda Selçukluların Anadolu'nun içlerine akınlar yaptıkları, böylece Anadolu'yu fethetmeleri için bir yol açıldığı şeklinde anlatılmıştır.

Anadolu için verilen mücadelenin ilk adımı olan Pasinler Savaşı'nı (1048), Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in anlatımıyla öğrenelim.

Erzurum'un Pasinler Ovası'nda 1048 yılında Bizans ordusu ile savaştık. Anadolu'yu yurt edinme amaçlı yaptığımız savaşı biz kazandık. Bizans ile yaptığımız ilk büyük savaş olan Pasinler Savaşı ile Anadolu'nun kapısını araladık ve Anadolu'nun iç bölgelerine akınlar yaptık. Bu akınlar Anadolu'yu tanımamız ve fethetmemiz için bize çok katkı sağladı.

Komisyon tarafından yazılmıştır.

2.41: Tuğrul Bey Temsili Resim

Görsel 106. Pasinler savaşı

Büyük Selçuklu Devleti'nde gücün ve kudretin sembolü olarak kullanılan çift başlı kartal figürüne ait bir görsel kullanılmıştır. Türklerin çift başlı kartal sembolünü Orta Asya'dan

dünyanın dört bir yanına dünyaya göçler ve fetihler aracılığıyla taşıdıkları belirtilmiştir. Tuğrul Bey'in vefatı üzerine Sultan Alpaslan'ın tahta geçtiği, Bizans İmparatorluğu'nun doğuda bulunan en güçlü kalesini 1064'de ele geçirdiği belirtilrek Sultan Alparslan'ın anlatımıyla Malazgirt Savaşı ile ilgili bilgiler verilmiştir. İlgili etkinlik incelendiğinde; Abbasi Halifeliğini korumak için Mısır Fatimi devleti'ne karşı sefere hazırlandığım sırada Bizans İmparatoru Romen Diyojen'in Anadolu'nun doğusuna ilerlediğini öğrendim. Şam'a doğru ilerlemekten vazgeçerek ordumla birlikte geri çekildim. Malazgirt ovası'nda karşımıza çıkan Romen Diyojen komutanlığındaki Bizans ordusunun bizden fazla askeri olmasına rağmen Turan taktiği ile düşmanı ağır yenilgiye uğrattık. Malazgirt Zaferi'nin (1071) Anadolu'nun Türkleşmesinde ve islamlaşmasında büyük önemi olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

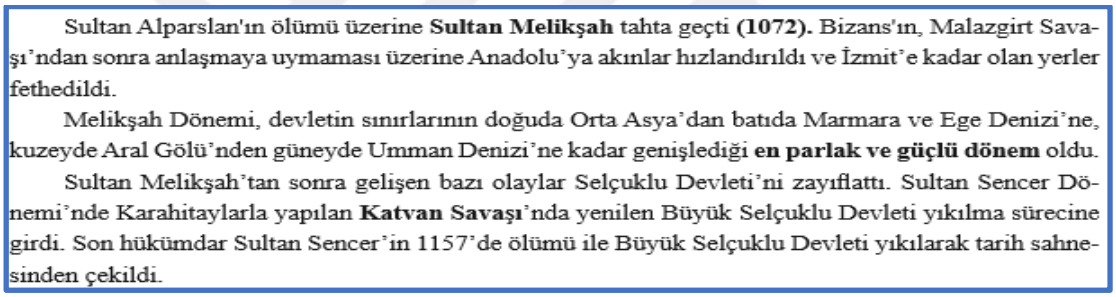

Sultan Alparslan'ın ölümü üzerine **Sultan Melikşah** tahta geçti **(1072).** Bizans'ın, Malazgirt Savaşı'ndan sonra anlaşmaya uymaması üzerine Anadolu'ya akınlar hızlandırıldı ve İzmit'e kadar olan yerler fethedildi.

Melikşah Dönemi, devletin sınırlarının doğuda Orta Asya'dan batıda Marmara ve Ege Denizi'ne, kuzeyde Aral Gölü'nden güneyde Umman Denizi'ne kadar genişlediği **en parlak ve güçlü dönem** oldu.

Sultan Melikşah'tan sonra gelişen bazı olaylar Selçuklu Devleti'ni zayıflattı. Sultan Sencer Dönemi'nde Karahitaylarla yapılan **Katvan Savaşı**'nda yenilen Büyük Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girdi. Son hükümdar Sultan Sencer'in 1157'de ölümü ile Büyük Selçuklu Devleti yıkılarak tarih sahnesinden çekildi.

Görsel 107. Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışı

Görsel 107'de Sultan Alparslan'ın vefat etmesi üzerine Sultan Melikşah'ın tahta geçtiği (1072), Melikşah Döneminde devletin sınırlarının doğuda Orta Asya'dan batıda Marmara ve Ege Denizi'ne kuzeyde Aral Gölü'nden güneyde Umman Denizi'ne kadar genişlediği, bu dönemde devletin en güçlü dönemini yaşadığı, Sultan Sencer döneminde Katvan Savaşı'nda yenilen Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine girerek Sultan Sencer'in 1157 yılında ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin sonlanarak tarih sahnesinden çekildiği belirtilmiştir. Anadolu'nun fethedilmesine katılan beylerin fethettikleri topraklarda birer beylik kurdukları, bu beyliklerden olan Saltuklular, Danişmentliler, Mengücekliler, Artuklular ve Çaka Beyliği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu beyliklerin hüküm sürdüğü yerler ile ilgili bir siyasi haritanın da verildiği görülmektedir (bkz. Görsel 108).

Görsel 108. Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri haritası

Saltuklular'ın (1072-1202) Anadolu topraklarından kurulmuş olan ilk Türk beyliği olduğu, Ebulkasım Saltuk tarafından Erzurum ve çevresinde kurulduğu, bu beylikten günümüze kalan eserlere örnek olarak ise Erzurum Kale Camisi, Mama Hatun Külliyesi ve Emir Saltuk Türbesi verilmiştir (bkz. Görsel 109).

Görsel 109. Saltuklular

Danişmentliler'in (1080-1178) Danişment Ahmet Gazi tarafından Sivas, Tokat, Kayseri, Amasya, Malatya ve çevresinde kurulduğu, ilk Türk beylikleri içerisinde en güçlü beylik olduğu belirtilerek, Danişmetliler tarafından yapılan Niksar'da bulunan Yağıbasan Medresesi'nin Anadolu'daki ilk medrese olduğu anlatılmıştır (bkz. Görsel 110).

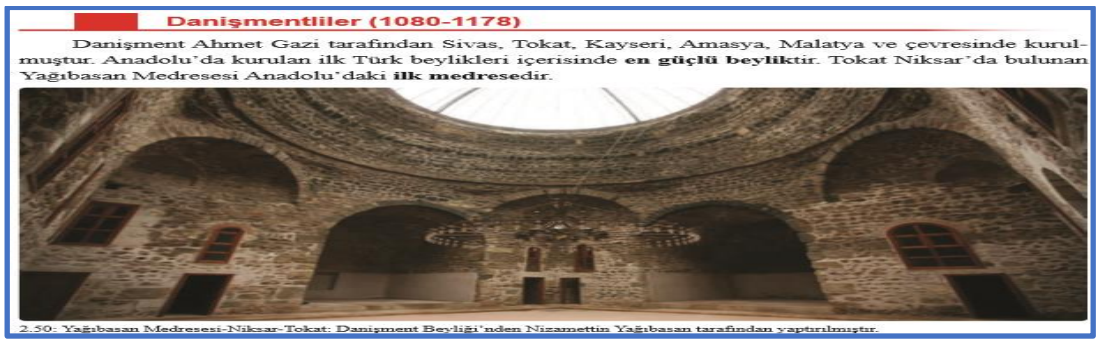

Görsel 110. Danişmentliler

Mengücekliler'in (1080-1228) Emir Mengücek tarafından kurulduğu, Erzincan, Kemah, Divriği, Karahisar çevresinde hüküm sürdüğü, Anadolu'da yapılan ilk külliye olma özelliği taşıyan Divriği Ulu Camii ve Darüşşifasının Mengücekliler tarafından yapıldığı anlatılmıştır (bkz. Görsel 111).

Görsel 111. Mengücekliler

Görsel 112'de Artuklular (1102-1409) devletinin Harput, Diyarbakır, Mardin ve çevresinde Alparslan'ın komutanı Artuk Bey'in torunları tarafından kurulduğu, Malabadi Köprüsü, Mardin Hatuniye Medresesi ve Diyarbakır Ulu Camii'nin Artuklular tarafından yapıldığı anlatılmıştır.

Görsel 112. Artuklular

Görsel 113 ve Görsel 114'te Çaka Beyliği'nin (1081-1093) kurucusunun Çaka Bey olduğu, İzmir ve çevresinde kurulduğu, denizcilikle uğraştıkları, Çaka Bey'in de tarihte ilk Türk denizcisi olduğu belirtilerek Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili bilgiler verilmiştir. Türkiye (Anadolu) Selçuklu Devleti'nin (1077-1308) Anadolu'da kurulan diğer beyliklerle mücadele ederek topraklarını genişlettiği, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın 1077 yılında İznik'i başkent yapmasıyla resmen kurulduğu belirtilmiştir. Bizanslıların Anadolu'dan vazgeçmeyerek Türkleri Anadolu'dan atmak için yeniden hareket geçtiği, Sultan II. Kılıçaslan yönetimindeki Türk ordusunun Bizanslılarla Miryokefalon'da savaşarak büyük zafer kazandıkları, Miryokefalon Savaşı'ndan (1176) sonra Anadolu'da Türk hâkimiyetinin kesinleştiği, Bizanslıların Anadolu'yu alma ümitlerinin sona erdiği, Anadolu'ya artık "Türkiye" denmeye başlandığı da anlatılmıştır. Alaaddin Keykubat döneminde Harzemşahlar ile Yassı Çemen Savaşı (1230) yapıldığı, savaşın sonucunda Harzemşah devletinin yıkıldığı, Moğollar ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kösedağ Savaşını (1243) yaptığı, savaşın Moğollar tarafından kazanılması üzerine Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine girdiği ve Anadolu'daki siyasi birliğin bozulduğu, böylece ikinci beylikler döneminin başladığı anlatılmıştır.

Çaka Beyliği (1081-1093)

Çaka Bey tarafından İzmir ve çevresinde kurulmuştur. **Denizcilikle uğraşan ilk beyliktir.** Çaka Bey de **ilk Türk denizcisidir.**

- Anadolu'yu imar eden beylikler, Türk İslam kültürünü Anadolu'ya taşımışlar ve yaptıkları mimari eserlerle Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkıda bulunmuşlardır.
- Anadolu'daki küçük yerleşim yerlerini büyük Türk şehirleri hâline getirmişlerdir.
- Başta Bizans ve Haçlılar olmak üzere Türk yurdunu saldırılara karşı korumuşlardır.

Türkiye (Anadolu) Selçuklu Devleti (1077-1308)

Türkiye Selçuklu Devleti, **Malazgirt Savaşı**'ndan sonra kurulan Anadolu beyliklerinden birisi iken diğer beyliklerle mücadele edip topraklarını genişletmiş ve Anadolu'nun hâkimiyetini ele geçirmişti. Büyük Selçuklu hükümdar ailesinden Kutalmışoğlu Süleyman Şah (I. Süleyman Şah), 1075'te İznik'i ele geçirdi. 1077 yılında da İznik'i başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni resmen kurdu.

2.59: Türkiye Selçuklu Devleti Haritası

1071 yılında **Malazgirt Savaşı**'yla Anadolu'nun kapısını açan Büyük Selçuklu Devleti, Bizans'ın Anadolu üzerindeki hâkimiyetini ortadan kaldırmıştı. Bunun üzerine Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olmak kaydıyla Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti, Danişmentliler, Mengücekliler, Artuklular, Saltuklular ve Çaka Beyliği kurulmuştu. Bizans, aldığı mağlubiyetlere rağmen Anadolu'dan vazgeçmemiş, Anadolu'yu yeniden ele geçirmek amacıyla mücadeleye devam etmişti.

Görsel 113. Çaka Beyliği ve Türkiye Selçukluları Devleti

Bizans, Türkleri Anadolu'dan atmak amacıyla yeniden harekete geçti. Hazırladığı büyük ordu ile Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan yönetimindeki Türk ordusu, Miryokefalon'da mücadele etti. **Miryokefalon Savaşı**'nda (1176) zafere ulaşan Türklerin Anadolu'daki hâkimiyetleri kesinleşirken Bizans'ın Anadolu'yu alma ümidi sona erdi. Bizans'ın savunmaya, Türklerin taarruza geçtiği zaferin ardından Avrupalılar artık Anadolu'ya Türkiye demeye başladı.

2.54: Miryokefalon Savaşı Temsilî Tablo-İstanbul, Harbiye Askeri Müze, Erkan SİNAN

Cevaplayalım

Malazgirt Savaşı ile Miryokefalon Savaşı'nı Anadolu'nun Türk yurdu olmasına katkıları açısından karşılaştırarak değerlendiriniz.

Alâeddin Keykubat Dönemi'nde, Celaleddin Harzemşah'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait Ahlat'a saldırması üzerine iki Türk hükümdarı karşı karşıya geldi. **Yassı Çemen Savaşı** (1230) sonucunda Celaleddin Harzemşah yenildi. Bir yıl sonra Celaleddin Harzemşah'ın ölümüyle Harzemşah Devleti yıkıldı ve Türkiye Selçuklu Devleti ile Moğollar komşu oldu.

Yassı Çemen Savaşı ile oluşan Moğol tehlikesi yeni bir dönemin başlamasına Türkiye Selçuklu Devleti ile Moğollar'ın **Kösedağ Savaşı**'nda (1243) karşı karşıya gelmesine neden oldu. Savaşı Moğollar kazandı. Türkiye Selçuklu Devleti yıkılış sürecine girdi, Anadolu'daki siyasi birlik bozuldu ve İkinci Beylikler Dönemi'ne girildi.

Görsel 114. Türkiye Selçukluları Devleti

Görsel 115'te Haçlı seferleri ile ilgili verilen etkinlik örnekleri incelendiğinde; Türklerin Anadolu'yu kısa sürede ele geçirip İstanbul Boğazına kadar fethetmeleri üzerine Bizans imparatoru Türkleri ele geçirdiği yerlerden çıkarmak için Papa'dan yardım istemesi üzerine Papa Hristiyanlara sefer çağrısı yaptı. Tarihte bu seferlere Haçlı Seferleri adı verilmiştir. Hristiyan askerlerin zırh ve kalkanlarına kırmızı birer haç işareti koydukları için kendilerine "haçlı" denildiğinden bahsedilerek Haçlı seferlerinin 11. yy sonlarında başlayarak 13. yy 'a kadar sürdüğü belirtilmiştir. Haçlı seferlerinin görünüşte Hristiyanların Kudüs'ü ele geçirme amacına yönelik olduğu bilinse de esasında Avrupa'da o dönemde yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve dini sorunlara çözüm olması için başladığı da anlatılmıştır.

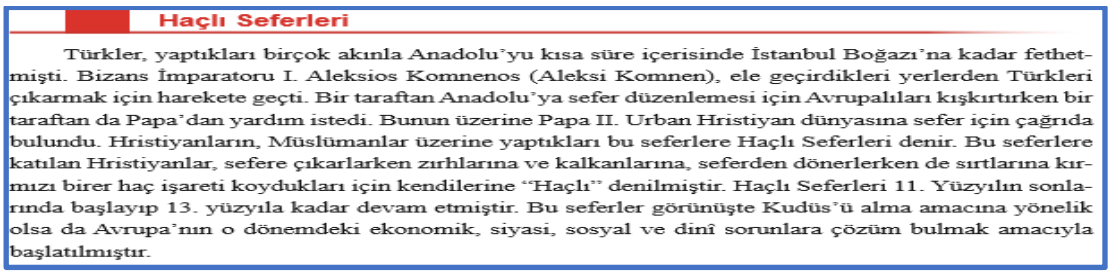

Haçlı Seferleri

Türkler, yaptıkları birçok akınla Anadolu'yu kısa süre içerisinde İstanbul Boğazı'na kadar fethetmişti. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (Aleksi Komnen), ele geçirdikleri yerlerden Türkleri çıkarmak için harekete geçti. Bir taraftan Anadolu'ya sefer düzenlemesi için Avrupalıları kışkırtırken bir taraftan da Papa'dan yardım istedi. Bunun üzerine Papa II. Urban Hristiyan dünyasına sefer için çağrıda bulundu. Hristiyanların, Müslümanlar üzerine yaptıkları bu seferlere Haçlı Seferleri denir. Bu seferlere katılan Hristiyanlar, sefere çıkarlarken zırhlarına ve kalkanlarına, seferden dönerlerken de sırtlarına kırmızı birer haç işareti koydukları için kendilerine "Haçlı" denilmiştir. Haçlı Seferleri 11. Yüzyılın sonlarında başlayıp 13. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu seferler görünüşte Kudüs'ü alma amacına yönelik olsa da Avrupa'nın o dönemdeki ekonomik, siyasi, sosyal ve dinî sorunlara çözüm bulmak amacıyla başlatılmıştır.

Görsel 115. Haçlı seferleri

Görsel 116'daki okuma parçasında haçlı askerleri ile ilgili verilen etkinlik incelendiğinde; II. Haçlı seferleri esnasında komutanlarının ölüme terk ettiği binlerce Haçlı askerine karşı Selçuklu askerlerinin gösterdiği merhamet karşısında 3 bin askerin Müslüman olarak Selçuklu saflarına katılması anlatılmıştır.

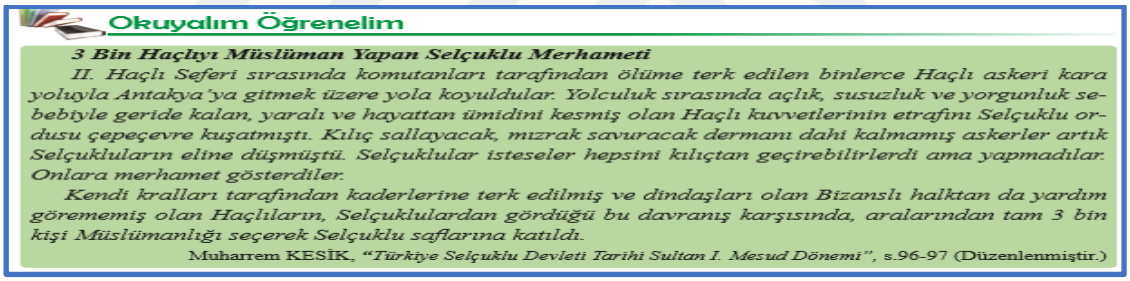

Okuyalım Öğrenelim

3 Bin Haçlıyı Müslüman Yapan Selçuklu Merhameti

II. Haçlı Seferi sırasında komutanları tarafından ölüme terk edilen binlerce Haçlı askeri kara yoluyla Antakya'ya gitmek üzere yola koyuldular. Yolculuk sırasında açlık, susuzluk ve yorgunluk sebebiyle geride kalan, yaralı ve hayattan ümidini kesmiş olan Haçlı kuvvetlerinin etrafını Selçuklu ordusu çepeçevre kuşatmıştı. Kılıç sallayacak, mızrak savuracak dermanı dahi kalmamış askerler artık Selçukluların eline düşmüştü. Selçuklular isteseler hepsini kılıçtan geçirebilirlerdi ama yapmadılar. Onlara merhamet gösterdiler.

Kendi kralları tarafından kaderlerine terk edilmiş ve dindaşları olan Bizanslı halktan da yardım görememiş olan Haçlıların, Selçuklulardan gördüğü bu davranış karşısında, aralarından tam 3 bin kişi Müslümanlığı seçerek Selçuklu saflarına katıldı.

Muharrem KESİK, *"Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi"*, s.96-97 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 116. Okuyalım Öğrenelim "Selçuklu Merhameti"

Görsel 117'de verilen etkinlik incelendiğinde, haçlı askerinin sözleriyle haçlı seferlerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Askerin anlatımında özetle; ortaçağda yaşayan bir şövalye olduğu, Bizans'ın Türkleri durdurmak için Avrupalı krallardan yardım istediği, Kralların ve Papanın güçlerini arttırmak istedikleri, askerlerin de senyörlerle birlikte doğunun zenginliklerini ele geçirip zengin olmak istedikleri belirtilmiştir. Haçlıların Sekiz kez sefer yaptıkları, bu seferlerin Haçlılar için olumsuz sonuçları olmasına rağmen, seferler sonunda kâğıt, pusula, matbaa ve barutu öğrendikleri, Doğu ticaret yollarının önemini fark ettikleri, Avrupa'da taşımacılık, gemicilik, bankacılık, sigortacılık gibi çeşitli iş alanlarının geliştiği şeklinde bilgiler verilmiştir.

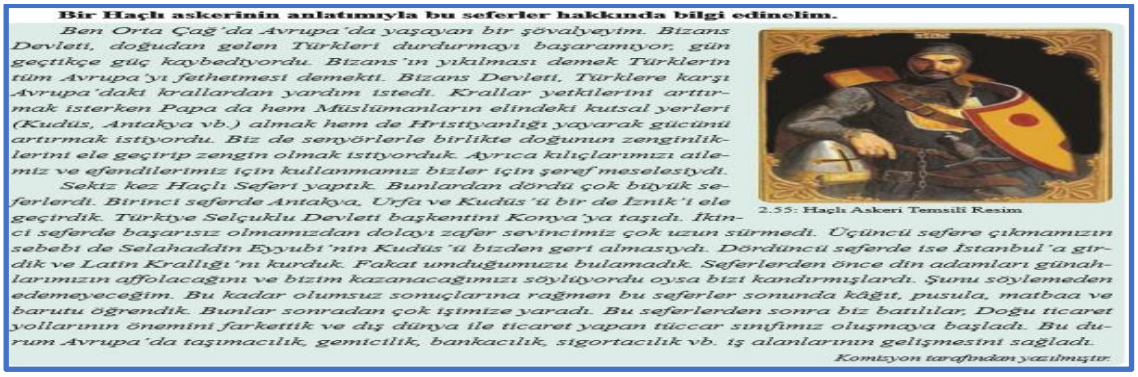

Bir Haçlı askerinin anlatımıyla bu seferler hakkında bilgi edinelim.

Ben Orta Çağ'da Avrupa'da yaşayan bir şövalyeyim. Bizans Devleti, doğudan gelen Türkleri durdurmayı başaramıyor, gün geçtikçe güç kaybediyordu. Bizans'ın yıkılması demek Türklerin tüm Avrupa'yı fethetmesi demekti. Bizans Devleti, Türklere karşı Avrupa'daki krallardan yardım istedi. Krallar yetkilerini arttırmak isterken Papa da hem Müslümanların elindeki kutsal yerleri (Kudüs, Antakya vb.) almak hem de Hristiyanlığı yayarak gücünü artırmak istiyordu. Biz de senyörlerle birlikte doğunun zenginliklerini ele geçirip zengin olmak istiyorduk. Ayrıca kılıçlarımızı ailemiz ve efendilerimiz için kullanmamız bizler için şeref meseleydi.

Sekiz kez Haçlı Seferi yaptık. Bunlardan dördü çok büyük seferlerdi. Birinci seferde Antakya, Urfa ve Kudüs'ü bir de İznik'i ele geçirdik. Türkiye Selçuklu Devleti başkentini Konya'ya taşıdı. İkinci seferde başarısız olmamızdan dolayı zafer sevincimiz çok uzun sürmedi. Üçüncü sefere çıkmamızın sebebi de Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü bizden geri almasıydı. Dördüncü seferde ise İstanbul'a girdik ve Latin Krallığı'nı kurduk. Fakat umduğumuzu bulamadık. Seferlerden önce din adamları günahlarımızın affolacağını ve bizim kazanacağımızı söylüyordu oysa bizi kandırmışlardı. Şunu söylemeden edemeyeceğim. Bu kadar olumsuz sonuçlarına rağmen bu seferler sonunda kâğıt, pusula, matbaa ve barutu öğrendik. Bunlar sonradan çok işimize yaradı. Bu seferlerden sonra biz batılılar, Doğu ticaret yollarının önemini farkettik ve dış dünya ile ticaret yapan tüccar sınıfımız oluşmaya başladı. Bu durum Avrupa'da taşımacılık, gemicilik, bankacılık, sigortacılık vb. iş alanlarının gelişmesini sağladı.

Komisyon tarafından yazılmıştır.

2.55: Haçlı Askeri Temsili Resim

Görsel 117. Haçlı askerinin anlatımıyla haçlı seferleri

Görsel 118'de verilen etkinlikte Eyyubi Devleti'nin kurucusu Selahaddin Eyyubi'nin anlatımıyla Haçlı seferleri hakkında bilgiler verilmiştir. Selahaddin Eyyubi'nin Hıttın savaşını yaparak Kudüs'ü Haçlılardan geri aldığı, Kudüs'ü geri almak için Avrupa devletlerinin Haçlı seferi düzenledikleri bu seferler sonucunda Avrupalı kralların mücadeleyi kaybettiği, Kudüs'ün Müslümanların idaresinde kaldığı anlatılmıştır.

Selahaddin Eyyubi'nin anlatımıyla üçüncü Haçlı Seferi'ni öğrenelim.

Ben Eyyubi Devleti'nin kurucusu Selahaddin Eyyubi. Kudüs'ü geri almak için Hıttın Savaşı'nı yaptım ve Allah'ın izniyle amacıma ulaşarak Kudüs'ü Haçlılardan kurtardım. Bunun üzerine Kudüs'ü bizden almak için Avrupa'nın en güçlü devletleri olan Almanya, Fransa ve İngiltere'den çok kuvvetli ordular üçüncü Haçlı Seferi için yola çıktı. II. Kılıçaslan Alman kralını yendi ve Fransa kralı da hastalığını bahane ederek ülkesine geri döndü. İngiliz kralı ise benimle olan mücadelesini kaybedince O da ülkesine dönmek zorunda kaldı. Müslümanların ilk kıblesi olan bu kutsal şehir Müslümanların idaresinde kalmış oldu.

Komisyon tarafından yazılmıştır.

2.56: Selahaddin Eyyubi Temsili Resim

Görsel 118. Selahattin Eyyubi'nin anlatımıyla haçlı seferleri

Görsel 119, Görsel 120, Görsel 121, Görsel 122'de verilen Türkiye Selçuklu Devleti'nin Türk-İslam kültür ve medeniyetine katkıları ile ilgili etkinliklerde Türkiye Selçuklularının XII. yy ortalarından başlayarak Anadolu'da sağladıkları güven ortamının Anadolu'yu bir kültür ve medeniyet merkezi haline getirdiği, Türkiye Selçuklu yöneticilerinin bilim ve kültüre önemli katkılar sağlaması için birçok medrese yaptırdıkları, bunlara örnek olarak da Kayseri'de bulunan Gevher Nesibe Şifahanesi, Konya'da bulunan İnce Minareli Medrese, Kırşehir'deki

Cacabey Medresesi, Erzurum'daki Yakutiye Medresesi verilmiştir. Medreselerde İslami ilimlerin yanında pozitif bilimlerin de okutulduğu belirtilmiştir. İslam ülkelerinden birçok âlimin Anadolu'daki bu medreselere gelerek dersler verdiği, genel olarak medreselerin merkezinde camii, etrafında hamam, şifahane (hastane), kütüphane gibi yapıların bulunduğu da anlatılmıştır.

Anadolu'nun yurt edinilmesinde kervansarayların da etkili olduğu anlatılmıştır. Haçlı seferlerinden Anadolu'daki ticaret yollarının olumsuz etkilendiği, Türkiye Selçuklularının yolların güvenliği ve kervanların konaklaması amacıyla kervansaraylar yaptıkları belirtilmiştir. Kervansaraylarda konaklayan tüccarların dinlenme, beslenme, sağlık ve temizlik ihtiyaçlarının üç gün süreyle ücretsiz karşılandığı, kervansaraylarda oda, mescit, hamam, çeşme gibi bölümler ile hekim, veteriner, nalbant ve hayvan bakımı için görevliler bulunduğu, tüccarların kayıplarını karşılamak için ilk sigorta uygulamasının yapıldığı, tüccarların her türlü tehlikeden korunması için önlemler alındığından da bahsedilmiştir.

İskân politikasının Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkisi ile ahi teşkilatının kuruluşu ve mutasavvıfların Anadolu insanı üzerindeki rolü de anlatılmıştır. Türkmenlerin yerleşmesinde uygulanan iskân politikasının Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkili olduğu, çeşitli meslek gruplarının bir araya gelerek Ahi teşkilatını kurdukları, Anadolu'nun yurt edinilmesinde Mevlana Celalettin'i Rumi, Hacı Bektaşi Veli, Yunus Emre gibi mutasavvıflar ile Ahi Evran ve Nasreddin Hoca gibi düşünürlerin Anadolu'nun Moğollar tarafından istila edildiği dönemlerde eserleri ve sözleriyle halka yol gösterdikleri, İslamiyet'in özünü Anadolu'ya aktardıkları, milletin birliğinin korunmasında önemli rol oynadıkları şeklide bilgiler verilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti, her alanda en gelişmiş dönemini Alâeddin Keykubad zamanında yaşamıştır. Türkiye Selçuklularının XII. Yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'da oluşturdukları güven ortamı, Anadolu'yu kültür ve medeniyet merkezi hâline getirmiştir. Ayrıca Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya gelen Türkmenler arasında yazar, şair ve bilim insanlarının bulunması bu coğrafyada kültürel hayatın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

2.57: Gök Medresesi-Sivas: Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi vezirlerinden Sahip Ata Ali b. Hüseyin tarafından 1271 yılında yaptırılmıştır.

Görsel 119. Türkiye Selçukluları döneminde kültür ve medeniyet (1)

Türkiye Selçuklu yöneticileri bilim ve kültürün gelişmesi için gayret göstermiştir. Bu amaçla Selçuklu sultanları, vezir ve emirleri birçok medrese inşa ettirmiştir. Kayseri'deki Gevher Nesibe Şifahanesi, Konya'daki İnce Minareli Medrese, Kırşehir'deki Cacabey Medresesi, Erzurum'daki Yakutiye Medresesi ve Anadolu'da inşa edilen birçok medrese buna örnektir.

2.58: Gevher Nesibe Şifahanesi-Kayseri: Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde 1205-1206 yıllarında I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır.

Görsel 120. Türkiye Selçukluları döneminde kültür ve medeniyet (2)

Bu medreselerde İslami ilimler ve pozitif bilimler okutulurdu. İslam ülkelerinden birçok âlim, Anadolu'daki bu medreselere gelip ders verirdi. Medreseler genellikle merkezinde cami, etrafında hamam, şifahane (hastane), kütüphane gibi yapıların olduğu külliye adı verilen yapı topluluğunun içerisinde bulunurdu. Bunlar da birer ilim irfan yuvasıydı. İmar edilen bu yapılar Anadolu'nun kültür hayatının gelişmesinde önemli katkılarda bulundu.

Cevaplayalım

Türkiye Selçuklularının inşa ettikleri bu eserler Anadolu'yu yurt edinme sürecinde kültürel hayata hangi katkılarda bulunmuştur? Açıklayınız.

Anadolu'nun yurt edinilmesi sürecine katkısı olan diğer önemli eserler kervansaraylardı. Anadolu'dan eskiden beri Kral Yolu gibi önemli ticaret yolları geçerdi. Ancak Haçlı Seferleri'nin sürdüğü savaş ortamında ticaret olumsuz etkilendi. Ticareti yeniden canlandırmak için Türkiye Selçukluları ticaret yollarının güvenliğini sağladılar. Kervanların konaklaması için kervansaraylar yaptırdılar.

2.59: Sultan Hanı (Kervansaray)-Aksaray: Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde 1229 yılında I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır.

Bu kervansaraylarda kalan tüccarların dinlenme, beslenme, sağlık ve temizlik ihtiyaçları üç gün boyunca ücretsiz olarak karşılanırdı. Kervansarayların içinde odalar, mescit, hamam, çeşme gibi bölümler ile hekim, veteriner, nalbant ve hayvanların bakımını yapan görevliler bulunurdu. Türkiye Selçukluları ticaret yollarında zarara uğrayan tüccarların kayıplarını karşılayarak ilk sigorta uygulamasını hayata geçirdiler. Tüccarları yolculukları boyunca rahat ettirmek ve her türlü tehlikeden korumak için önlemler aldılar.

Görsel 121. Türkiye Selçukluları döneminde kültür ve medeniyet (3)

Görsel 122. Türkiye Selçukluları döneminde kültür ve medeniyet (4)

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1, tarihsel kavramaya ait 2 ve tarihsel analiz ve yorum alt becerisine ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama:

1. Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını kavrar).
2. Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.

Tarihsel analiz ve yorum: Neden ve sonuç ilişkilerinin birçok boyutunu (Bireyin ve tarihi şahsiyetlerin önemi, ekonomik ve nesnel koşulların önemi, düşüncelerin, insan çıkarlarının ve inancın etkisi, şansın ve tesadüfün rolü) göz önüne alarak bu ilişkiyi analiz eder.

Etkinlikler incelendiğinde; Türklerin Anadolu'yu yurt edinme süreçlerindeki olaylar kronolojik sırayla verilmiştir. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme süreçlerinde hangi olayların meydana geldiği, olaylarda kimlerin yer aldığı, olayların meydana geldiği coğrafi alanlarla ilgili bilgiler de verilmiştir. Türkiye Selçukluları döneminden gerçekleştirilen kültürel faaliyetlerin Anadolu'nun kültürel yapısını değiştirdiğini, Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerine olumlu katkı sağladığına ve Ahi Evran, Yunus Emre, Mevlana gibi kişilerin düşüncelerinin halka yol gösterdiği ve Anadolu'da birliğin sağlanmasına yardımcı olduğu belirtildiğinden ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisi, tarihsel kavrama becerisi ve tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.6.2.5. Tarihi ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar. (*Tarihi ipek ve Baharat yolları, ilgili haritalar üzerinden ele alınır.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanım etkinlikleri incelendiğinde; Görsel 123'te ticaret yollarının öneminden bahsedilerek İpek ve Baharat Yolunun insanlık tarihinin en eski ve önemli ticaret yollarından olduğu belirtilmiştir. İpek yolunun Çin'in Şian kentinden başlayıp Hazar Denizi'nin kuzeyinden ve güneyinden iki kol halinde uzanan tarihi bir ticaret yolu olduğu, Orta Asya'da İpek Yolu'nun denetiminin uzun süre Türkler tarafından yapıldığı, Çinlilerin İpek Yolu'nun hâkimiyetini ele geçirmek istediği, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Anadolu'nun doğu-batı ticaret kervanlarına ev sahipliği yaptığı, İpek Yolu'nda deri, porselen, mücevher gibi değerli birçok malın taşındığı, bu ticaret yollarının kültürel etkileşim için de kullanıldığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

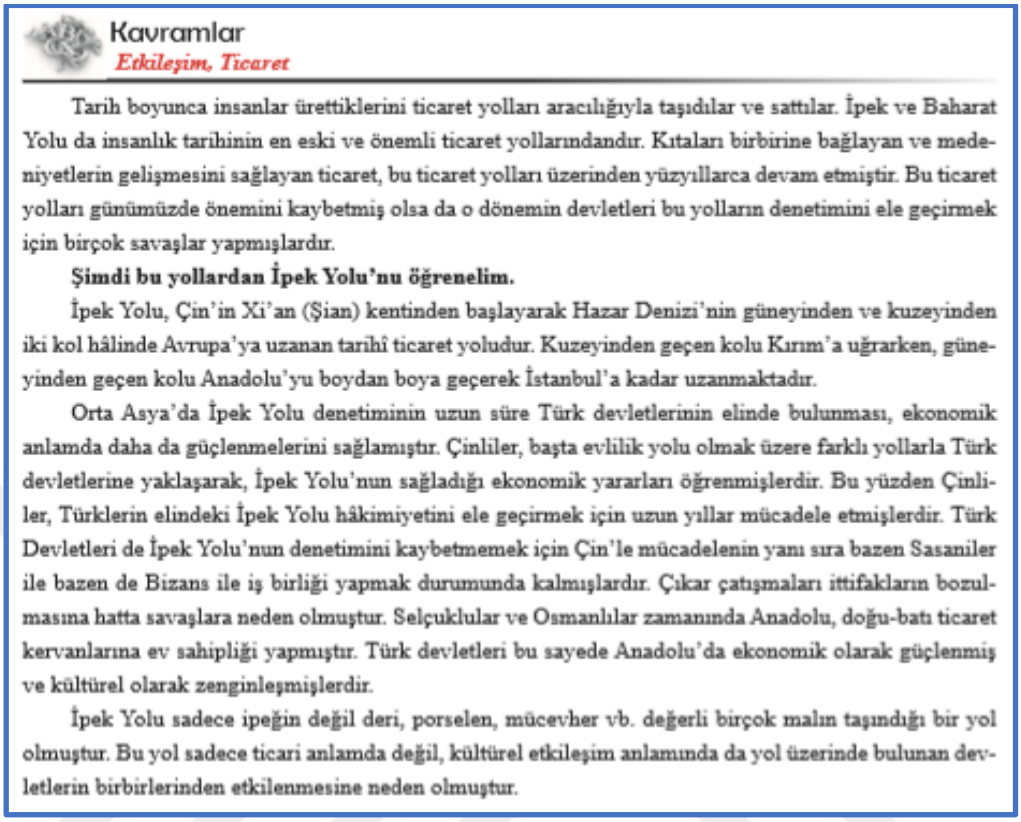

Kavramlar

Etkileşim, Ticaret

Tarih boyunca insanlar ürettiklerini ticaret yolları aracılığıyla taşıdılar ve sattılar. İpek ve Baharat Yolu da insanlık tarihinin en eski ve önemli ticaret yollarındandır. Kıtaları birbirine bağlayan ve medeniyetlerin gelişmesini sağlayan ticaret, bu ticaret yolları üzerinden yüzyıllarca devam etmiştir. Bu ticaret yolları günümüzde önemini kaybetmiş olsa da o dönemin devletleri bu yolların denetimini ele geçirmek için birçok savaşlar yapmışlardır.

Şimdi bu yollardan İpek Yolu'nu öğrenelim.

İpek Yolu, Çin'in Xi'an (Şian) kentinden başlayarak Hazar Denizi'nin güneyinden ve kuzeyinden iki kol hâlinde Avrupa'ya uzanan tarihî ticaret yoludur. Kuzeyinden geçen kolu Kırım'a uğrarken, güneyinden geçen kolu Anadolu'yu boydan boya geçerek İstanbul'a kadar uzanmaktadır.

Orta Asya'da İpek Yolu denetiminin uzun süre Türk devletlerinin elinde bulunması, ekonomik anlamda daha da güçlenmelerini sağlamıştır. Çinliler, başta evlilik yolu olmak üzere farklı yollarla Türk devletlerine yaklaşarak, İpek Yolu'nun sağladığı ekonomik yararları öğrenmişlerdir. Bu yüzden Çinliler, Türklerin elindeki İpek Yolu hâkimiyetini ele geçirmek için uzun yıllar mücadele etmişlerdir. Türk Devletleri de İpek Yolu'nun denetimini kaybetmemek için Çin'le mücadelenin yanı sıra bazen Sasaniler ile bazen de Bizans ile iş birliği yapmak durumunda kalmışlardır. Çıkar çatışmaları ittifakların bozulmasına hatta savaşlara neden olmuştur. Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Anadolu, doğu-batı ticaret kervanlarına ev sahipliği yapmıştır. Türk devletleri bu sayede Anadolu'da ekonomik olarak güçlenmiş ve kültürel olarak zenginleşmişlerdir.

İpek Yolu sadece ipeğin değil deri, porselen, mücevher vb. değerli birçok malın taşındığı bir yol olmuştur. Bu yol sadece ticari anlamda değil, kültürel etkileşim anlamında da yol üzerinde bulunan devletlerin birbirlerinden etkilenmesine neden olmuştur.

Görsel 123. İpek yolu

Görsel 124'te İpek yolu kullanılarak yapılan ticaretin Avrupalılara çok pahalıya mal olmasından dolayı Avrupalıların yeni ticaret yolları keşfettikleri, İpek Yolu'nun önemini giderek yitirdiği anlatılmıştır. İlgili görselde İpekyolu güzergâhı haritasının verildiği de görülmektedir.

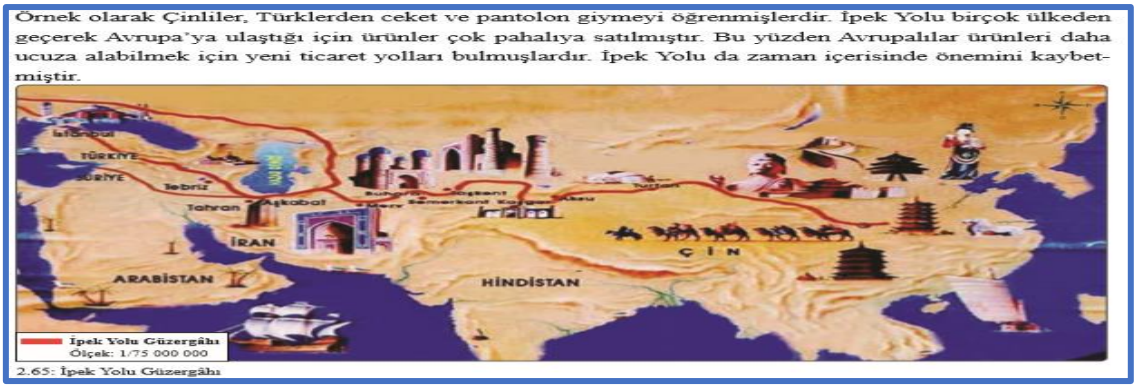

Görsel 124. İpek yolu güzergâhı

Görsel 125'de Orta Çağ Avrupa'sında karanfil, zencefil, tarçın gibi baharatların çok önemli olduğu, bu baharatların zengin kişilerin mutfağından eksik olmadığı, ilaç, koku ve tütsü yapımında da kullanıldığı belirtilmiştir.

Baharatların Hindistan'da üretilerek Basra körfezinden Akdeniz'e oradan da Avrupa'ya gemilerle taşındığı, tarihte baharat ticareti için kullanılan bu yola "Baharat Yolu" dendiği, bu yolun çok uzun olmasından dolayı Avrupa'da baharat fiyatlarının çok yüksek olduğu, Mısırlılar, Venedikliler ve sonrasında Osmanlıların baharat yoluna hâkim oldukları belirtilmiştir. Avrupalıların baharatı daha ucuza alabilmek için yeni yollar keşfettikleri, böylelikle baharat yolunun da eski önemini kaybettiği de anlatılmıştır.

Baharat Yolu'nu haritayı inceleyerek öğrenelim.

2.66: Baharat Yolu Güzergâhı

Baharat günümüzden binlerce yıl önce doğu ülkelerinde kullanılıyordu. Kullanılan baharatların çoğu da Hindistan'da bulunuyordu. Karabiber, zerdeçal, tarçın, yenibahar, zencefil, karanfil vb. baharat türleri Orta Çağ Avrupasında da çok önemliydi. Bu baharatlar Avrupalı zenginlerin de vazgeçilmez tatlarıydı. Sadece sofralarda değil eczacılıkta, parfümlerde ve tütsülerde de kullanılıyordu. Hindistan'daki baharatların Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Mısır yoluyla Akdeniz'e, buradan gemilerle Avrupa'ya taşınmasında kullanılan tarihî ticaret yoluna Baharat Yolu denir.

Baharat Avrupa'da üretilmediği için çok değerliydi. Ancak doğudan batıya gelene kadar fiyatı çok artıyordu. Baharat Yolu'nda daha çok deniz yolculuğu yapılırdı. Mısırlılar ve Venedikliler bu yola hâkim olan devletlerdi. Daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti Mısır'ı ele geçirerek Baharat Yolu'na hâkim oldu. Baharat Yolu'nun ele geçirilmesi Osmanlı ekonomisine çok önemli katkılar sağladı. Avrupalılar baharatı daha ucuz alabilmek için yeni yollar aramaya başladılar ve yeni yollar keşfetmiş oldular. Baharat Yolu böylece önemini kaybetti.

Görsel 125. Baharat yolu

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel kavramaya ait 2 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur

Tarihsel kavrama:

1. Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını kavrar)
2. Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.

Etkinliklerde; Tarihi ticaret yollarından İpek Yolu ve Baharat yolu ilgili bilgiler verilmiştir. Açıklamalar tarihsel metin olarak değerlendirildiğinde İpek ve Baharat yollarının tarihsel serüveni kronolojik sırayla anlatılmış, tarihi yolların Doğu ve Batı arasında ipek, baharat, deri, vb. ürünlerin taşınması için ticaret yolu olarak kullanıldığından bahsedilmiştir. Ayrıca konuya ilişkin haritaların da verildiği görülmektedir. İlgili kazanım kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin yukarıda verilmiş olan alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

4.3.2.3. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 1 kazanım olduğu ve bu kazanımın sadece kronolojik düşünmeyi kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.6.4.2.Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme
Etkinlik(ler): Kazanım etkinlikleri incelendiğinde; bilimin ve teknolojinin ilerlemesinin birer ürünü olan bilgisayar, akıllı telefon, üç boyutlu yazıcı, elektrikli otomobil, robot, yazılım ürünleri gibi cihazların insan yaşantısının hemen hemen tüm alanlarına girdiği, bu cihazların sağlık, eğitim, ulaşım gibi alanlarda yaygın şekilde kullanıldığı belirtilmiştir. Sürücüsüz araçların tasarım aşamasına olduğundan, internet alışverişlerinin teslimatında insansız hava araçlarının kullanıldığından da bahsedilmiştir.

Görsel 126'da robot teknolojisi ile geliştirilen insansı robotların öğrencilere rehberlik ederek kodlama öğretecek bir öğretmen gibi programlandığı anlatılmıştır. Görsel 127'de insanların hayal ettiklerini gerçekleştirmek, merak ettiklerini öğrenmek ve günlük hayatta karşılaştıkları sorunları çözmek için sürekli çalıştıklarını, bilim insanlarının yeni buluşlar yapmak için uğraştıkları, bilgisayar, telefon, tıbbi cihazlar, elektrikli otomobiller, vb. teknolojik araçların hayatın her alanına yayıldığı şeklinde bilgiler verilmiştir. Görsel 128'de çip, uçan araçlar, insansız hava araçları (drone), sanal klavye, sürücüsüz otomobiller ve sanal ev örnekleri verilmiştir. Gelecekte bu teknolojilerin hayatımızı nasıl etkileyeceğine dair öğrencilerden çıkarımlarda bulunmaları istenilmiştir. Görsel 129'da ise yapay zekânın sadece robotlarda değil, beslenmeden barınmaya, sağlık alanından tarıma, iletişim araçlarından ulaşıma varıncaya kadar birçok yaşam alanında kullanıldığından bahsedilmiştir.

Okuyalım Öğrenelim

İnsansı Robotlar Öğretmenlik İçin Kodlanıyor

Türk yazılım mühendisleri, insansı robotu öğrencilere rehberlik edecek ve kodlama öğretecek bir öğretmen gibi programlamaya başladı.

İnsansı robot, öğrencilere rehberlik hizmeti vermesi için bir araştırma geliştirme projesi kapsamında programlanıyor. Programlama yazılımlarının ardından robot, duygudaşlık yeteneğini kullanarak çocukların sorunlarını, korkularını, duygu durumlarını, eğitimle ilgili düşüncelerini, yetenek ve ilgilerini yapay zekâ ile depolayacak. Robot, öğrencilerden topladığı verileri, özel yazılımı sayesinde işleyerek arka plandaki rehber öğretmene durumu rapor hâlinde sunabilecek.

Genel Ağ haberi 23/11/2017 (Düzenlenmiştir.)

4.15: İnsansı Robot

Görsel 126. İnsansı robotlar

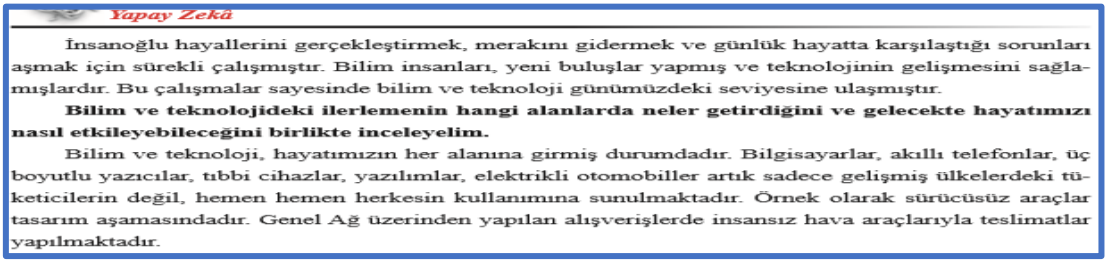

Yapay Zekâ

İnsanoğlu hayallerini gerçekleştirmek, merakını gidermek ve günlük hayatta karşılaştığı sorunları aşmak için sürekli çalışmıştır. Bilim insanları, yeni buluşlar yapmış ve teknolojinin gelişmesini sağlamışlardır. Bu çalışmalar sayesinde bilim ve teknoloji günümüzdeki seviyesine ulaşmıştır.

Bilim ve teknolojideki ilerlemenin hangi alanlarda neler getirdiğini ve gelecekte hayatımızı nasıl etkileyebileceğini birlikte inceleyelim.

Bilim ve teknoloji, hayatımızın her alanına girmiş durumdadır. Bilgisayarlar, akıllı telefonlar, üç boyutlu yazıcılar, tıbbi cihazlar, yazılımlar, elektrikli otomobiller artık sadece gelişmiş ülkelerdeki tüketicilerin değil, hemen hemen herkesin kullanımına sunulmaktadır. Örnek olarak sürücüsüz araçlar tasarım aşamasındadır. Genel Ağ üzerinden yapılan alışverişlerde insansız hava araçlarıyla teslimatlar yapılmaktadır.

Görsel 127. Yapay zekâ

Sıra Sizde

Aşağıda verilen teknolojik gelişmelerin gelecekte hayatımızı nasıl etkileyeceğine dair düşüncelerinizi boşluklara yazınız.

4.17: Çip (elektronik devrelerin yerleştirildiği yarı iletken malzeme) .....

4.18: Uçan Araçlar .....

4.19: İnsansız Hava Araçları (Drone) .....

4.20: Sanal Klavye .....

4.21: Sürücüsüz Otomobiller .....

4.22: Akıllı Ev .....

Görsel 128. Teknolojik gelişmelerin gelecekteki hayatımıza etkisi

Büyük Yapay Zekâ Devrimi Neler Getirecek?

Yıllar içinde teknoloji hızlı bir gelişme gösterdi. Bu gelişmelerle yapay zekâ hayatımızın birçok alanına girdi. Çoğu insan yapay zekânın kullanım alanının sadece robotlardan ibaret olduğunu zannediyor. Bu nedenle insanlar evinde bir robot görmeden yapay zekânın her alanda etkili olduğu günlerin geleceğini düşünemiyor. Oysa yapay zekâ şu an bile hayatımızda. Beslenmeden barınmaya, sağlıktan tarıma, iletişimden ulaşıma varıncaya kadar birçok yaşam alanında yapay zekâ kullanılıyor ve kullanım alanları hızla artıyor.

Genel Ağ haberi 28/11/2017 (Düzenlenmiştir.)

4.16: Robot

Görsel 129. Büyük yapay zekâ devrimi neler getirecek?

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

İncelenen etkinliklerde; Geleceğin teknolojileri olan yapay zekâ, robot, insansız hava araçları vb. üzerinde durulmuş, bu teknolojilerde gelecekte meydana gelebilecek gelişmelerin insan yaşamına etkisi ile ilgili öğrencilerden çıkarımda bulunulması istenmiştir. Etkinliklerle öğrencilerin gelecek teknolojik gelişmelerle ilgili bugün ve gelecek zaman hakkında düşünmeleri sağlanmıştır. İlgili kazanımın kronolojik düşünme becerisinin yukarıda belirtilen alt beceriyi yansıttığı tespit edilmiştir.

4.3.2.4. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 3 kazanım olduğu ve bu kazanımların kronolojik düşünme, tarihsel kavrama ve tarihsel analiz ve yorum becerilerini kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.6.6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Etkinlikler incelendiğinde; Demokrasinin temel ilkeleri olan milli egemenlik, eşitlik, özgürlük, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, katılımcılık ve çoğulculuk ile ilgili bilgiler verilerek zaman içinde değişen yönetim biçimlerinin incelendiği ve yönetim biçimleri arasında benzerlik ve farklılıklar hakkında öğrencilerden çıkarımlarda bulunmaları istenilmiştir. Görsel 130'da monarşide egemenliğin padişah, kral, imparator gibi unvanlar taşıyan kişilere ait olduğu, monarşinin tarihinin çok eski olduğu ve dünyada yaygın şekilde uygulandığı, günümüze gelindiğinde ise monarşinin uygulandığı ülke sayısının azaldığı belirtilmiştir. Monarşinin tarihsel süreci ile ilgili de Osmanlı devletinin 1876 yılından itibaren meclisin de var olduğu meşruti monarşi ile yönetildiği bilgisi verilmiştir.

Zaman içerisinde değişen yönetim biçimlerini inceleyerek, yönetim biçimleri arasındaki farklılık ve benzerlikleri öğrenelim.

Monarşi, egemenliğin padişah, kral, çar, imparator, şah ya da sultan gibi unvanlar taşıyan kişilere ait olduğu yönetim şeklidir. Yönetici olan kişi ömrü boyunca yönetimde kalabilir. Yönetme yetkisi babadan oğula ya da hanedan üyelerinden birine geçmektedir. Yasa koyma, yargılama, vergi toplama, savaşa ve barışa karar verme yetkisi yönetici kişiye aittir. Ülke ile ilgili kararlarda son söz kendisine ait olup devlet yönetiminde mutlak egemen kişidir. Monarşi, yüzyıllar boyunca dünyada en yaygın yönetim biçimi olarak uygulanmışsa da günümüzde monarşi ile yönetilen ülke sayısı çok azdır.

Bazı monarşi yönetimlerinde mutlak idarecinin yanında meclis de olabilir. Bu tür monarşilere **meşruti monarşi** denir. Osmanlı Devleti 1876 yılından itibaren meşruti monarşiye geçmiştir.

6.4: 19. Yüzyıla Kadar Monarşi İle Yönetilen Osmanlı Devleti'nde Bayramlaşma Törenini Gösteren Bir Tablo-Konstantin KAPIDAĞLI

6.5: 19. Yüzyılda Meşruti Monarşi Yönetimine Geçen Osmanlı Devleti'nde Meclis Çalışması

Görsel 130. Monarşi

Görsel 131'de ise, oligarşide egemenliğin toplumda imtiyaz sahibi olan soylu kişiler, din adamları, toprak sahipleri, vb. gibi küçük bir gruba ait olduğu, geçmişte Anadolu medeniyetlerinden İyonlar 'da görüldüğü şeklinde bilgiler verilmiştir.

Oligarşi, egemenliğin küçük bir grubun elinde olmasıdır. Ülkeyi yönetme hakkı ayrıcalıklara sahip soylular, din adamları, toprak sahipleri vb. gruplara aittir. Yönetimde söz sahibi olan gruplar siyasi, askerî ve ekonomik açıdan ülkenin ileri gelen kişilerinden oluşur. Geçmişte Anadolu medeniyetlerinden olan İyonlar da görülmüş bir yönetim şeklidir.

6.6: Oligarşi Yönetiminde Meclis Çalışması Temsili Resim

Görsel 131. Oligarşi

Görsel 132 incelendiğinde teokraside devlet ve toplum kurallarının din kurallarına göre belirlendiği, yöneticilerin din adamları olduğu, geçmişte Mezopotamya medeniyetlerinden Sümerlerde görüldüğü, günümüzde ise Vatikan'da teokratik bir yönetim uygulandığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Teokrasi, devlet ve toplum kurallarının din kurallarına göre belirlendiği yönetim biçimidir. Yöneticiler din adamlarıdır ve Tanrı adına ülkeyi yönettiklerini savunurlar. Dolayısıyla aldıkları kararlar tartışılamaz ve eleştirilemez. Geçmişte Mezopotamya medeniyetlerinden Sümerlerde görülmüş bir yönetim şeklidir. Günümüzde ise Vatikan'da teokratik yönetim uygulanmaktadır.

6.7: Teokrasi Yönetiminin Uygulandığı Vatikan

Görsel 132. Teokrasi

Görsel 133'te cumhuriyet yönetimi anlatılmıştır. Cumhuriyet yönetiminde egemenlik kaynağının millete ait olduğu, yöneticilerin seçimle iş başına geldikleri, ünümüzde en yaygın yönetim modeli olduğu, Türkiye'nin 29 Ekim 1923 tarihinden itibaren cumhuriyetle yönetildiği, ABD ve Fransa'nın da cumhuriyetle yönetildiği şeklinde bilgiler verilmiştir. Görsel 134'teki sıra sizde etkinliğinde açıklamalar verilerek öğrencilerden hangi yönetim biçimine ait olduğunu bulmaları istenmiştir. Etkinlikle oluşan tabloda yönetim biçimlerinin karşılaştırıldığı da görülmektedir.

Cumhuriyet, egemenliğin kaynağının millete ait olduğu yönetim biçimidir. Devleti yönetecek kişiler seçimle iş başına gelirler. Bütün vatandaşlar kanun önünde eşittir. Kişi hak ve özgürlükleri anayasa ve yasalar ile güvence altına alınmıştır. Cumhuriyet yönetimi ancak demokrasi ilkelerinin etkili olduğu ülkelerde uygulanabilir. Günümüzde en yaygın olan yönetim şekli cumhuriyettir. Türkiye, ABD ve Fransa cumhuriyetle yönetilen ülkelerden bazılarıdır. Türkiye'de 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilmiştir.

6.8: Cumhuriyet Yönetiminde Seçme ve Seçilme Hakkı

Görsel 133. Cumhuriyet

Aşağıdaki açıklamaların hangi yönetim biçimine ait olduğunu ilgili sütuna işaretleyiniz.

	Açıklamalar	Monarşi	Oligarşi	Teokrasi	Cumhuriyet
1	Egemenlik halka aittir.				✓
2	Yönetici padişah, çar, kral, sultan vb. unvanlar kullanır.				
3	İyonlarda görülmüş yönetim şeklidir.				
4	Din kurallarının egemen olduğu yönetim şeklidir.				
5	Kişi hak ve özgürlükleri vardır.				
6	Egemenlik tek kişiye aittir.				
7	Bütün vatandaşlar kanun önünde eşittir.				
8	Egemenlik küçük bir gruba aittir.				
9	Yöneticiler din adamlarıdır.				
10	Yönetme yetkisi babadan oğula geçer.				
11	Devleti yönetecek kişiler seçimle iş başına gelir.				

Görsel 134. Sıra sizde etkinliği "Yönetim biçimleri"

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 beceri, tarihsel analiz ve yoruma ait 1 beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Tarihsel analiz ve yorum: Benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, farklı düşünce, değer, tarihi şahsiyet, davranış ve kurumları karşılaştırır.

Farklı yönetim biçimleri demokrasinin temel ilkeleri bağlamında monarşi, oligarşi, teokrasi ve cumhuriyet olmak üzere anlatılmıştır. İncelenen metin ve etkinliklerde Osmanlı Devleti'nin 1876 yılından itibaren meşruti monarşiyle yönetildiği ve monarşinin geçmişte yüzyıllarca uygulanan en yaygın yönetim biçimi olduğu, oligarşi yönetiminin İyonlar 'da uygulandığı, teokrasinin Mezopotamya medeniyetlerinden Sümerlerde, günümüzde ise Vatikan'da

görüldüğü, Cumhuriyet'in günümüzde en yaygın yönetim şekli olduğu ve Türkiye'nin 29 Ekim 1923'den beri Cumhuriyetle yönetildiği şeklinde bilgiler verilmiştir. Yönetim şekillerinin demokrasinin temel ilkeleri bağlamında karşılaştırıldığı da görülmektedir. Bu nedenlerle, ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.6.6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. (Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile yasama, yürütme ve yargı güçlerinin her birinin kendine has yetki ve sorumluluklarının olduğu üzerinde durulur.)

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme becerisi

Etkinlik(ler): Görsel 135'teki kazanım etkinliği incelendiğinde kuvvetler ayrılığı ilkesinin demokrasi açısından önemi açıklanarak kurumların gücünü anayasadan ve kanunlardan aldığı vurgulanmıştır. Türkiye'nin ilk anayasası olan 1921 Anayasası'nda (Teşkilat-ı Esasiye) savaş dönemi olduğundan kuvvetler birliği ilkesinin var olduğu, 1924 anayasasında kısmen kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulandığı, 1961 ve 1982 Anayasalarında ise kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulandığı belirtilmiştir.

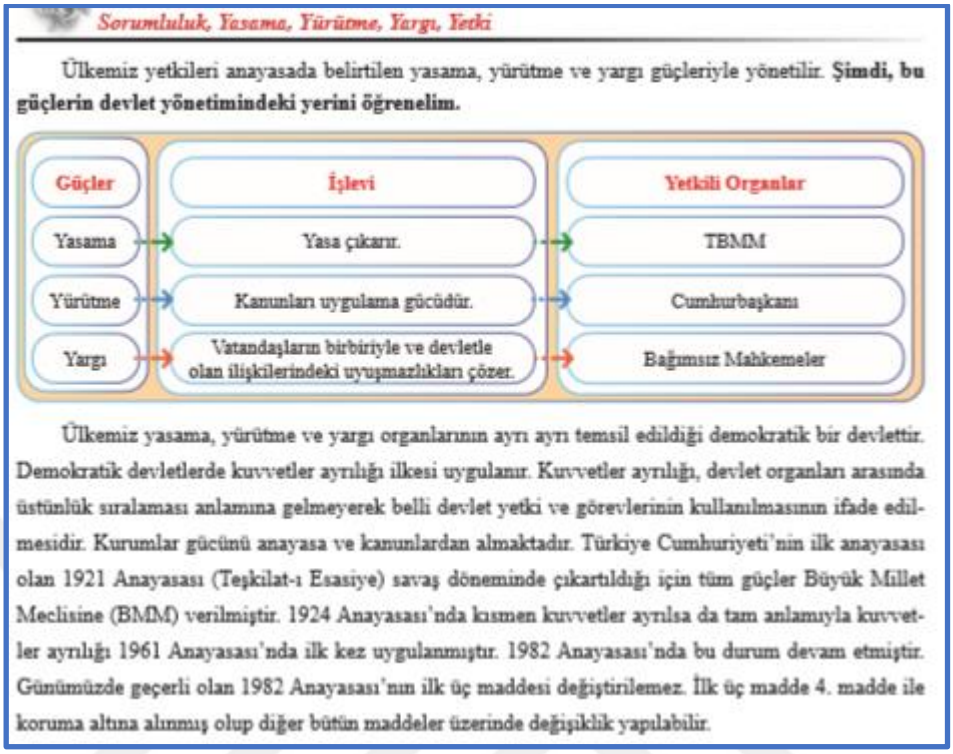

Sorumluluk, Yasama, Yürütme, Yargı, Yetki

Ülkemiz yetkileri anayasada belirtilen yasama, yürütme ve yargı güçleriyle yönetilir. **Şimdi, bu güçlerin devlet yönetimindeki yerini öğrenelim.**

Güçler	İşlevi	Yetkili Organlar
Yasama	Yasa çıkarır.	TBMM
Yürütme	Kanunları uygulama gücüdür.	Cumhurbaşkanı
Yargı	Vatandaşların birbiriyle ve devletle olan ilişkilerindeki uyuşmazlıkları çözer.	Bağımsız Mahkemeler

Ülkemiz yasama, yürütme ve yargı organlarının ayrı ayrı temsil edildiği demokratik bir devlettir. Demokratik devletlerde kuvvetler ayrılığı ilkesi uygulanır. Kuvvetler ayrılığı, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyerek belli devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasının ifade edilmesidir. Kurumlar gücünü anayasa ve kanunlardan almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye) savaş döneminde çıkartıldığı için tüm güçler Büyük Millet Meclisine (BMM) verilmiştir. 1924 Anayasası'nda kısmen kuvvetler ayrılsa da tam anlamıyla kuvvetler ayrılığı 1961 Anayasası'nda ilk kez uygulanmıştır. 1982 Anayasası'nda bu durum devam etmiştir. Günümüzde geçerli olan 1982 Anayasası'nın ilk üç maddesi değiştirilemez. İlk üç madde 4. madde ile koruma altına alınmış olup diğer bütün maddeler üzerinde değişiklik yapılabilir.

Görsel 135. Kuvvetler ayrılığı ilkesi

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünme becerisine ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin Türkiye'de uygulanışı belirli bir zaman akışına göre anlatıldığından ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisinin yukarıda belirtilen alt becerisini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.6.6.6. Türk tarihinden güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına karşı verilen değeri fark eder. (Pozitif ayrımcılık, ekonomik, siyasal ve toplumsal temsil gibi olumlu, kadına şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz konular üzerinde durulur.)

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Görsel 136, Görsel 137 ve Görsel 138'deki etkinlikler incelendiğinde; Türk tarihini konu edinen yazılı ve sözlü kaynaklarda belirtildiği üzere kadının toplumsal yaşamda çok önemli bir rolünün olduğu, Türk kültüründe kadın erkek ayrımının yapılmadığı, hakan ve

hatunun elçileri beraber kabul ettiği şeklinde bilgiler verilmiştir. İslamiyet sonrası dönemde de kadının saygın ve etkin rolünün devam ettiği, kadınların at binip kılıç kuşandığı, üretime katkı sağladığı belirtilmiştir. Hükümdar eşi Altuncan Hatun'un ata binip, askerlere komutanlık ettiği, Türkiye Selçukluları döneminde kurulan Bacıyan-ı Rum adıyla bilinen kadın örgütünün Türkiye Selçukluları sosyal yaşamda öne çıktığı, Milli Mücadele yıllarında da Türk kadınının hem cephe gerisinde hem de cepheye silah ve cephane taşıyarak Milli Mücadeleye destek olduğu anlatılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün kadının sosyal yaşamdaki önemini çağdaşı olan diğer liderlere göre daha erken fark ettiğine dikkat çekilmiştir. Türk kadınlarının siyasi ve sosyal haklarını elde etmek için çeşitli girişimlerde bulundukları; 16 Haziran 1923'de Kadınlar Halk Fırkasını, 1924'de Türk Kadınlar Birliği Derneği'ni kurdukları, 1930'da belediye seçimlerine ve 1933'de muhtarlık seçimlerine katıldıkları şeklinde bilgiler de verilmiştir.

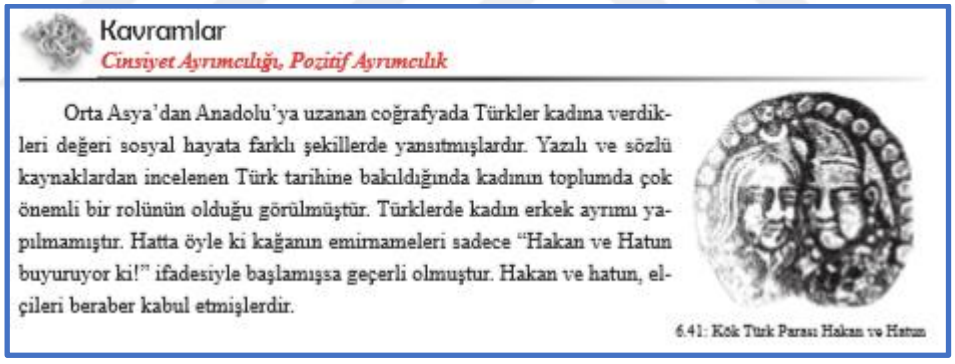
Kavramlar

Cinsiyet Ayrımcılığı, Pozitif Ayrımcılık

Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan coğrafyada Türkler kadına verdikleri değeri sosyal hayata farklı şekillerde yansıtmışlardır. Yazılı ve sözlü kaynaklardan incelenen Türk tarihine bakıldığında kadının toplumda çok önemli bir rolünün olduğu görülmüştür. Türklerde kadın erkek ayrımı yapılmamıştır. Hatta öyle ki kağanın emirnameleri sadece "Hakan ve Hatun buyuruyor ki!" ifadesiyle başlamışsa geçerli olmuştur. Hakan ve hatun, elçileri beraber kabul etmişlerdir.

6.41: Kök Türk Parası Hakan ve Hatun

Görsel 136. Türk kültüründe kadın (1)

Türk kültüründe kadına verilen önemle ilgili örnekler veriniz.

İslâmiyet öncesi Türk toplum hayatının ve yönetim anlayışının bir yansıması olarak kadının saygın ve etkin rolü İslamiyet sonrasında da devam etmiştir. Kadın, sosyal hayatın her alanında yer alır; at biner, kılıç kuşanır ve üretime katkı sağlardı. Örneğin Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun at binen, kılıç kuşanan, askere komuta eden kadınlardan birisiydi. Türkiye Selçukluları Dönemi'nde kurulup varlığını Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarına kadar devam ettiren Bacıyan-ı Rum adlı kadın örgütü de toplumsal hayatta önemli bir rol oynamıştır. Moğollar, Kayseri Kalesi'ni kuşattıklarında bu örgütteki kadınlar, şehri savunanlar arasında yer almıştır.

Millî Mücadele yıllarında, erkeği cepheye giden Türk kadını, çocuğunu yetiştirmiş ve evinin geçimini sağlamıştır. Hatta silah ve cephane taşıyarak savaşa katılmıştır. Bu dönem kadınlarına Gördesli Makbule, Tayyar Rahmiye, Kara Fatma (Fatma Seher Erden) vb. örnek verilebilir.

6.42: Kara Fatma (Fatma Seher Erden) birliği ile 6 Ekim 1923'te İstanbul'da (fotoğrafın solunda en başta).

Sosyal yaşamda, üretimde ve siyasi yaşamda, kadının önemini kendi çağdaşı olan liderlere göre daha önce fark eden Mustafa Kemal Atatürk, bu alanlarda kadın haklarıyla ilgili önemli değişimler yapmıştır. Türk kadınının bu durumunu Atatürk şu sözü ile en güzel şekilde ifade eder: "... Dünyada hiçbir milletin kadını, ben, Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadını kadar gayret gösterdim diyemez." (www.atam.gov.tr) Mustafa Kemal'le birlikte Türk kadını eğitim, hukuk, çalışma, toplumsal yaşam ve aile yaşamında eşit haklara sahip olarak yerini almıştır.

Görsel 137. Türk kültüründe kadın (2)

eşitliği sağlanmıştı. Fakat burada kadınların siyasi haklarından söz edilmemekteydi. Demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla yerleşebilmesi için kadınlarımıza siyasi hakların da verilmesi gerekiyordu. Türk kadınları, siyasi ve sosyal haklarını elde etmek amacıyla birçok girişimde bulundular. 16 Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkası'nı, 1924'te ise Türk Kadınlar Birliği Derneğini kurdular.

Türk kadınına yönetimde görev alabilmesini sağlayan siyasi haklar 1930'dan itibaren verilmeye başlandı. Kadınlara 1930'da belediye seçimlerine katılma hakkı, 1933'te de muhtarlık seçimlerine katılma hakkı tanındı. Türk kadını; anayasa, Medeni Kanun ve seçim yasaları sayesinde dünyadaki birçok ülkeden önce ulaşmıştır. İsviçre ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde dahi kadınlar, seçme ve seçilme hakkını Türk kadınından sonra elde etmişlerdir. 1934 'te dünya genelinde kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkının bulunduğu ülke sayısının 28 olduğu düşünülürse Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk kadınına verdiği değer daha iyi anlaşılacaktır.

6.43: Mustafa Kemal Atatürk Kadınlarla Birlikte Karadeniz Vapuru'nda (13 Haziran 1926)

Görsel 138. Türk kültüründe kadın (3)

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1, Tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metinde yazarın cevaplamaya çalıştığı temel soruları belirler. Tarihsel metnin inşa edildiği bakış açısını ortaya koyar.

Türk tarihinde kadının rolü Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminden günümüze örnekle kronolojik sırayla anlatılmış, kadınların devlet yönetiminden,

vatan savunmasına kadar çok önemli roller üstlendiği belirtilmiştir. Bu nedenlerle kazanıma yönelik etkinlikler tarihsel metin olarak değerlendirildiğinde kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

4.3.2.5. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 1 kazanım olduğu ve bu kazanımın kronolojik düşünmeyi kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.6.7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlere olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme

Etkinlik(ler): Görsel 139 incelendiğinde; Türk milletinin Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde belirlemiş olduğu milli dış politika ilkeleri doğrultusunda hem kendi bölgesinde hem de uluslararası alanda güvenli ve dengeli ortamın oluşması için çaba sarf ettiği belirtilmiştir. Türkiye'nin geçmişinden kalma sorunlarının esiri olmadığı vurgulanarak, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda Türk-Yunan, Musul, Hatay, Boğazlar meselelerinde barışçıl bir yol izlediği ve bu sorunları diplomasi yoluyla çözdüğü anlatılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün II. Dünya Savaşı'nı uygun şekilde analiz ettiği, Türkiye'nin bölgesindeki diğer devletlerle işbirliği içinde olması için hızlı çalışmalar yaptığı bu bağlamda 1934 yılında Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile Balkan Antantı, 1937 yılında İran, Irak ve Afganistan ile de Sadabat Paktı'nı imzaladığı belirtilmiştir. Bu dönemde uyguladığı barışçıl politikalarla Türkiye'nin doğu ve batı sınırının güvenliği için önemli adımlar attığı, bu tutumuyla da birçok ülkeye örnek olduğundan da bahsedilmiştir.

Cevaplayalım

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta barış dünyada barış!" sözünü açıklayınız.

Atatürk'ün belirlediği ilkeler doğrultusunda Türkiye bölgesel ve milletlerarası güven ve istikrar ortamının oluşturulması için her zaman çaba sarf etmektedir. Bunlar yapılırken Türkiye geçmişten kalan meselelerin esiri olmamış, tüm ülkelere dostluk, kardeşlik ve iş birliği elini uzatmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında barışa verdiği önemi dış politikanın her alanına yansıtmıştır. Türk-Yunan, Musul, Hatay, Boğazlar Meselesi'ni barışçıl diplomasi yoluyla çözüme kavuşturmuştur. 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olarak dünya barışına önem verdiğini göstermiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, II. Dünya Savaşı'na giden süreci isabetli bir şekilde tahlil ederek bölgesel iş birliği çabalarına hız vermiştir. Bundan dolayı 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile Balkan Antantı, 1937 yılında Türkiye, İran, Irak ve Afganistan ile Sadabat Paktı'nı imzalamıştır. Böylece Türkiye hem doğu sınırı hem de batı sınırının güvenliği ve iş birliği için önemli adımlar atmıştır. Türkiye'nin uyguladığı bu dış politika siyaseti birçok ülkeye de örnek olmuştur.

7.3: M. Kemal ATATÜRK

Türkiye, bölgemizden başlamak üzere dünya devletleriyle karşılıklı kültürlere saygı ile sosyal, siyasi, ekonomik iş birliği ve düzenin tesis edilmesi için birçok kurum ve kuruluşla birlikte aktif rol almaktadır.

Görsel 139. Atatürk dönemi dış politikası

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Kazanıma ilişkin etkinliklerde Atatürk dönemi dış politikası belirlenen zaman akışına göre tarihsel metin oluşacak şekilde anlatıldığından ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisinin yukarıda belirtilen alt becerisini yansıtmaktadır.

4.4. IV. Alt probleme ilişkin bulgular

Çalışmanın dördüncü alt problemi olan "2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin 7. sınıf ders kitaplarına yansıma düzeyi nasıldır?" kapsamında ilk olarak 2018 sosyal bilgiler programında bu sınıf düzeyinde tespit edilen

tarihsel düşünme becerileri tanıtılmıştır. Sonrasında ise ders kitabında tespit edilen becerilere ait bulgular verilmiştir. Bulgular, tablolar ve ders kitabından alınan görsellerle desteklenmiştir.

4.4.1. Tarihsel düşünme becerilerinin 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına yansıma düzeyi nasıldır?

Bu başlık altında, 7.sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyi incelenmiştir. İnceleme sonrasında ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 13) verilmiştir.

Tablo 13

Yedinci sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen kazanımların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik düşünme	Tarihsel kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum						
Kültür ve Miras	7.2.1 7.2.3 7.2.4 7.2.5	7.2.1 7.2.3 7.2.4 7.2.5	7.2.2			9
İnsan, Yerler ve Çevreler	7.3.1	7.3.1				2
Bilim, Teknoloji ve Toplum	7.4.1 7.4.2 7.4.3	7.4.1	7.4.2 7.4.3			6
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	7.5.1 7.5.4	7.5.1 7.5.4				4
Etkin Vatandaşlık	7.6.1 7.6.2	7.6.1 7.6.2				4
Küresel Bağlantılar						
Toplam	12	10	3			25

Yukarıda verilmiş olan tablo (Tablo 13) incelendiğinde, toplamda 25 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yatay boyutta tarihsel düşünme becerilerinin kullanımı gerektiren kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (9 beceri) ile "Bilim,

Teknoloji ve Toplum" (6 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı görülmektedir. Bu iki öğrenme alanını "Üretim, Dağıtım, Tüketim" (4 beceri) ve "Etkin Vatandaşlık" (4 beceri) "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" (2 beceri) öğrenme alanlarının geldiği görülmektedir. "Birey ve Toplum" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 13'e dikey boyutta bakıldığında, toplamda tespit edilen 25 kazanımın %88'lik kısmının (22 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerine ait olduğu görülmektedir. Tarihsel analiz ve yorum becerisine ait tespit edilen kazanım sayısı 3'tür. Tarihsel sorun analizi ve karar verme ile tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerinin kullanımını gerektiren herhangi bir kazanım tespit edilememiştir.

4.4.2. Tarihsel düşünme becerilerinin 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabına yansıma düzeyi nasıldır?

Bu başlık altında, 7.sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyi incelenmiştir. İnceleme sonrasında ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 14) verilmiştir.

Tablo 14

Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen etkinliklerin tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu

	Tarihsel Düşünme Becerileri					
Öğrenme Alanı	Kronolojik düşünme	Tarihsel kavrama	Tarihsel analiz ve yorum	Tarihsel sorun analizi ve karar verme	Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma	Toplam
Birey ve Toplum	7.1.3					1
Kültür ve Miras	7.2.1 7.2.2 7.2.3 7.2.4	7.2.1 7.2.2 7.2.3 7.2.4 7.2.5	7.2.2			10
İnsan, Yerler ve Çevreler	7.3.1	7.3.1				2
Bilim, Teknoloji ve Toplum	7.4.1 7.4.2 7.4.3	7.4.1 7.4.2	7.4.3	7.4.4		7

Üretim, Dağıtım ve Tüketim	7.5.1 7.5.2 7.5.3 7.5.4	7.5.1 7.5.3 7.5.4	7.5.2		8
Etkin Vatandaşlık	7.6.1 7.6.2	7.6.1 7.6.2			4
Küresel Bağlantılar					
Toplam	15	13	3	1	32

Yukarıda verilmiş olan tablo (Tablo 14) incelendiğinde, toplamda 32 kazanımın tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yatay boyutta tarihsel düşünme becerilerinin kullanımı gerektiren kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (10 beceri) ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" (8 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı görülmektedir. Bu iki öğrenme alanını "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (7 beceri), "Etkin Vatandaşlık" (4 beceri), "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" (2 beceri) ve "Birey ve Toplum" (1 beceri) izlemektedir. "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanım tespit edilememiştir.

Tablo 14'e dikey boyutta bakıldığında, toplamda tespit edilen 32 kazanımın %87,5'lik kısmının (28 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerine ait olduğu görülmektedir. Tarihsel analiz ve yorum becerisine ait kazanım sayısı 3 iken, tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisine ait kazanım sayısı 1'dir. Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisinin kullanımını gerektiren herhangi bir etkinlik tespit edilememiştir.

4.4.2.1. Birey ve Toplum öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 1 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin sadece kronolojik düşünmeyi kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.7.1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır. (Seçilen bir iletişim kanalının (TV, internet, akıllı telefonlar, vb.) bireyler arasındaki iletişimi ve toplumsal olarak da kültürü nasıl değiştirdiği ele alınır.)

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme

Etkinlik(ler): Kazanım etkinlikleri incelendiğinde; Görsel 140'ta verilen "İletişimin Serüveni" adlı okuma parçasında geçmişte insanların kitlere erişmek amacıyla değişik yöntemler kullandıkları, Roma senatosunda alınan kararların papirüsten üretilmiş kâğıda yazıldığı, papirüslerin senatonun duvarlarına asıldığı, senato kararlarının bu şekilde halka duyurulduğu, tarihteki medya örneklerinden birinin de papirüsler olduğu belirtilmiştir. Bizde ise eskiden önemli haberlerin tellaklar tarafından davul eşliğinde duyurulduğu ve camilerin minarelerinden de halka önemli haberlerin verildiği anlatılmıştır. Gutenberg'in XV. yy'de icat ettiği matbaanın iletişim alanındaki en önemli buluşlardan biri olduğu vurgulanarak matbaanın bulunmasının çeşitli alanlarda insan yaşamına çok önemli katkılar sağladığı aynı zamanda gazetecilik mesleğinin gelişmesine ve bir meslek dalı olarak ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmiştir. Tarih boyunca insanlığın haberleşmek çok çeşitli araçlar kullandığı, bu araçların zamanla geliştiği anlatılmıştır. Türkiye'de 1972 yılında radyonun 1968 yılında ise televizyonun kullanılmaya başlandığı, geçmişte sadece konuşmak için kullanılan telefonun zamanla gelişerek günümüzde işitsel, görsel ve çok fonksiyonlu, akıllı bir araç haline dönüştüğünden de bahsedilmiştir.

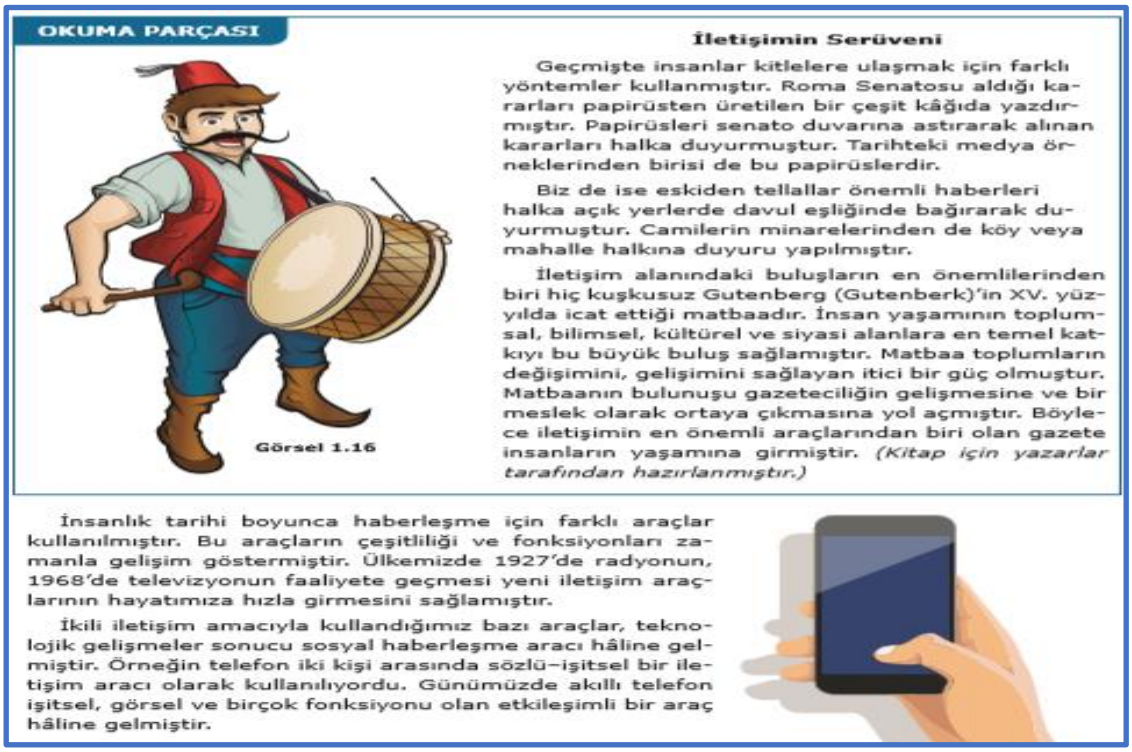

OKUMA PARÇASI

İletişimin Serüveni

Geçmişte insanlar kitlelere ulaşmak için farklı yöntemler kullanmıştır. Roma Senatosu aldığı kararları papirüsten üretilen bir çeşit kâğıda yazdırmıştır. Papirüsleri senato duvarına astırarak alınan kararları halka duyurmuştur. Tarihteki medya örneklerinden birisi de bu papirüslerdir.

Biz de ise eskiden tellallar önemli haberleri halka açık yerlerde davul eşliğinde bağırarak duyurmuştur. Camilerin minarelerinden de köy veya mahalle halkına duyuru yapılmıştır.

İletişim alanındaki buluşların en önemlilerinden biri hiç kuşkusuz Gutenberg (Gutenberk)'in XV. yüzyılda icat ettiği matbaadır. İnsan yaşamının toplumsal, bilimsel, kültürel ve siyasi alanlara en temel katkıyı bu büyük buluş sağlamıştır. Matbaa toplumların değişimini, gelişimini sağlayan itici bir güç olmuştur. Matbaanın bulunuşu gazeteciliğin gelişmesine ve bir meslek olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece iletişimin en önemli araçlarından biri olan gazete insanların yaşamına girmiştir. *(Kitap için yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)*

Görsel 1.16

İnsanlık tarihi boyunca haberleşme için farklı araçlar kullanılmıştır. Bu araçların çeşitliliği ve fonksiyonları zamanla gelişim göstermiştir. Ülkemizde 1927'de radyonun, 1968'de televizyonun faaliyete geçmesi yeni iletişim araçlarının hayatımıza hızla girmesini sağlamıştır.

İkili iletişim amacıyla kullandığımız bazı araçlar, teknolojik gelişmeler sonucu sosyal haberleşme aracı hâline gelmiştir. Örneğin telefon iki kişi arasında sözlü–işitsel bir iletişim aracı olarak kullanılıyordu. Günümüzde akıllı telefon işitsel, görsel ve birçok fonksiyonu olan etkileşimli bir araç hâline gelmiştir.

Görsel 140. İletişimin serüveni

Görsel 141'de teknoloji sayesinde iletişim araçlarının çeşitliliğinin arttığı, kitle iletişim araçlarının artmasıyla "medya" kavramının ortaya çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca Görsel 140'in devamında öğrencilerden geçmişten günümüze kullanılan iletişim araçlarını belirleyerek zaman çizelgesine yazmaları istenmiş, sosyal değişime en fazla etkisi olan aracı da tartışarak belirlemeleri istenmiştir.

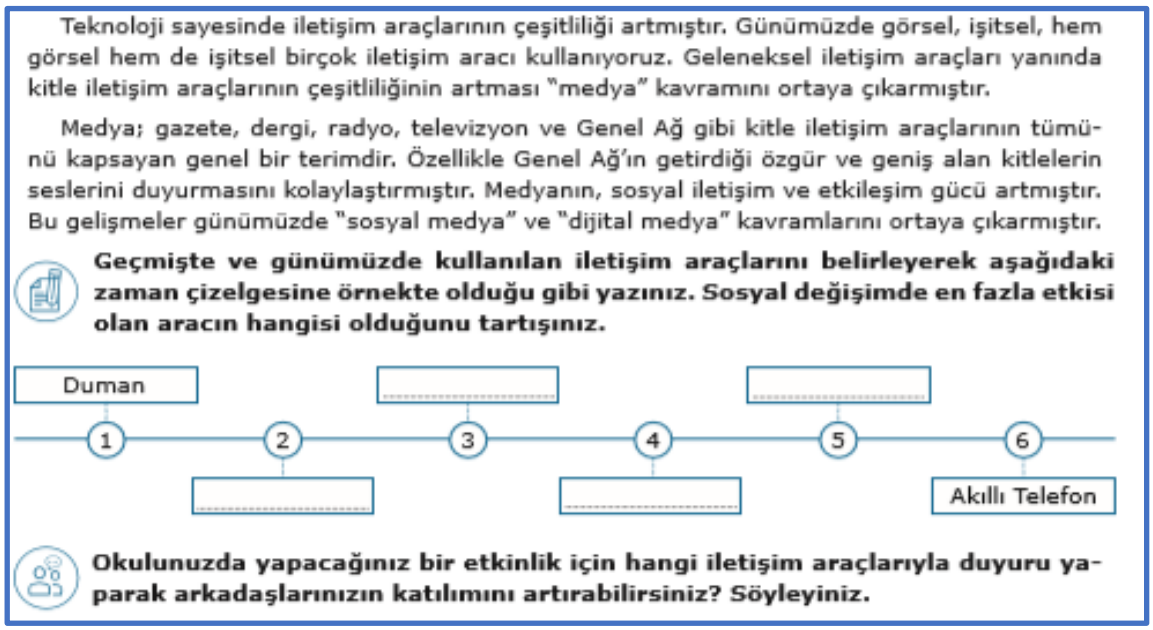
Teknoloji sayesinde iletişim araçlarının çeşitliliği artmıştır. Günümüzde görsel, işitsel, hem görsel hem de işitsel birçok iletişim aracı kullanıyoruz. Geleneksel iletişim araçları yanında kitle iletişim araçlarının çeşitliliğinin artması "medya" kavramını ortaya çıkarmıştır.

Medya; gazete, dergi, radyo, televizyon ve Genel Ağ gibi kitle iletişim araçlarının tümünü kapsayan genel bir terimdir. Özellikle Genel Ağ'ın getirdiği özgür ve geniş alan kitlelerin seslerini duyurmasını kolaylaştırmıştır. Medyanın, sosyal iletişim ve etkileşim gücü artmıştır. Bu gelişmeler günümüzde "sosyal medya" ve "dijital medya" kavramlarını ortaya çıkarmıştır.

Geçmişte ve günümüzde kullanılan iletişim araçlarını belirleyerek aşağıdaki zaman çizelgesine örnekte olduğu gibi yazınız. Sosyal değişimde en fazla etkisi olan aracın hangisi olduğunu tartışınız.

Okulunuzda yapacağınız bir etkinlik için hangi iletişim araçlarıyla duyuru yaparak arkadaşlarınızın katılımını artırabilirsiniz? Söyleyiniz.

Görsel 141. Geçmişten günümüze iletişim araçları etkinliği

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.

Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rollerinin anlatıldığı kazanıma yönelik etkinliklerde kitle iletişiminin Roma döneminde papirüse yazılan yazılarla başladığı, matbaa, radyo, televizyon ve telefonun bulunuşu ile kitlelere ulaşımın arttığı belirtilmiştir. Günümüzde ise internet ve mobil telefonların icat edilmesiyle sosyal ve dijital medya kavramlarının ortaya çıktığı belirtilmiştir. Duman ile haberleşmeden cep telefonlarına kadar iletişim araçlarının dönüşümü ile ilgili bir zaman çizelgesinin öğrenciler tarafından doldurulması da istendiğinden

kazanımın kronolojik düşünme becerilerinin yukarıda belirtilen alt becerisini yansıttığı tespit edilmiştir.

4.4.2.2. Kültür ve Miras öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 5 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin 3 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.7.2.1. Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar. (Kuruluştan İstanbul'un fethine kadar olan dönemde devletin hüküm sürdüğü yerler ile iskân politikası, askeri, ekonomik ve toplumsal yapı detaya girilmeden ele alınır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili farklı tarihsel yorumlara değinilir.)

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Etkinlikler incelendiğinde; 13. yy.ın sonunda Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Bey tarafından kurulan Osmanlı Devleti'nin küçük bir beylikten dünya tarihinde gelmiş geçmiş en güçlü devletlerden biri haline geldiği belirtilerek Kayıların Anadolu topraklarına girdiği dönemden başlayarak genişlediği dönemlere uzanan serüveni anlatılmıştır.

Görsel 142'deki etkinlikte Malazgirt savaşının kazanılmasından sonra Anadolu'yu yurt tutmak için gelen boylardan birinin de kayılar olduğu, Sultan I. Alaeddin Keykubat tarafından önce Ankara çevresindeki Karacadağ yöresine yerleştirildikleri daha sonra da Söğüt ve Domaniç yöresine geldikleri belirtilmiştir. Kösedağ Savaşı'nda (1243) Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollar karşısında yenilmesi üzerine devletin yıkılış sürecine girdiği, Moğolların baskıları sonucu devlette iktidar boşluğu oluştuğu, Anadolu'da çeşitli yörelere yerleşen Türkmen boylarının bağımsız olduklarını ilan ettikleri, Osman Bey'in de bu dönemde beyliğini kurduğu anlatılmıştır.

13. yüzyılın sonlarında Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Bey'in kurduğu küçük bir beylik dünya tarihinin gördüğü en güçlü devletlerden biri haline geldi. Şimdi Kayı boyunun Anadolu'ya girişinden kök saldığı topraklara kadar uzanan serüvenine kısaca göz atalım.

Malazgirt zaferinden sonra yurt edinmek için Anadolu'ya gelen boylardan biri de Kayılardı. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat, eski gücünü yitirmiş olan, taht kavgaları ile uğraşan Bizans Devleti sınırına uç beyleri yerleştiriyordu. Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat, Ertuğrul Bey idaresindeki Kayıları ilk olarak Ankara yakınlarındaki Karacadağ yöresine yerleştirdi. Daha sonra Kayılara Söğüt ve Domaniç yörelerini yaylak ve kışlak olarak verdi.

Harita 2.1: Kayıların Anadolu'ya Gelişi

Harita 2.2: Anadolu Beylikleri, XIV. Yüzyıl Başları

Kösedağ Savaşı'nda (1243) Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara karşı ağır bir yenilgi aldı ve yıkılış sürecine girdi. Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Moğolların Türkiye Selçuklu Devleti üzerindeki baskısının bir iktidar boşluğunu ortaya çıkardığını belirterek bu durumun Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilen Türkmen boylarının bağımsızlıklarını ilan etmesine yol açtığını söylemektedir. Böylece Anadolu'da İkinci Beylikler Dönemi başladı. Osman Bey de bu dönemde beyliğini kurdu.

Görsel 142. Anadolu beylikleri ve kayılar

Söğüt ve çevresini yurt edinmesini Osmanlı Beyliği'ne sağladığı avantajların anlatıldığı Görsel 143'te; Osmanlı Beyliği'nin Bizans İmparatorluğu'nun önemli ticaret yolları üzerinde bulunan kentlerine komşu olduğu, bu nedenle önemli gelir elde ettiği, Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu sırada Anadolu'da ve Balkanlar'da güçlü devletlerin bulunmadığı, Bizans İmparatorluğu'nun iç karışıklıklar ile uğraştığı, Anadolu'daki diğer beyliklerin birbirleriyle mücadele ettikleri şeklinde bilgiler verilmiştir. Osmanlıların Bizanslılarla mücadele ettiğinden dolayı bu durumun cihat olarak nitelendirildiği, bundan dolayı da diğer beyliklerin sempatisini kazandığından da bahsedilmiştir.

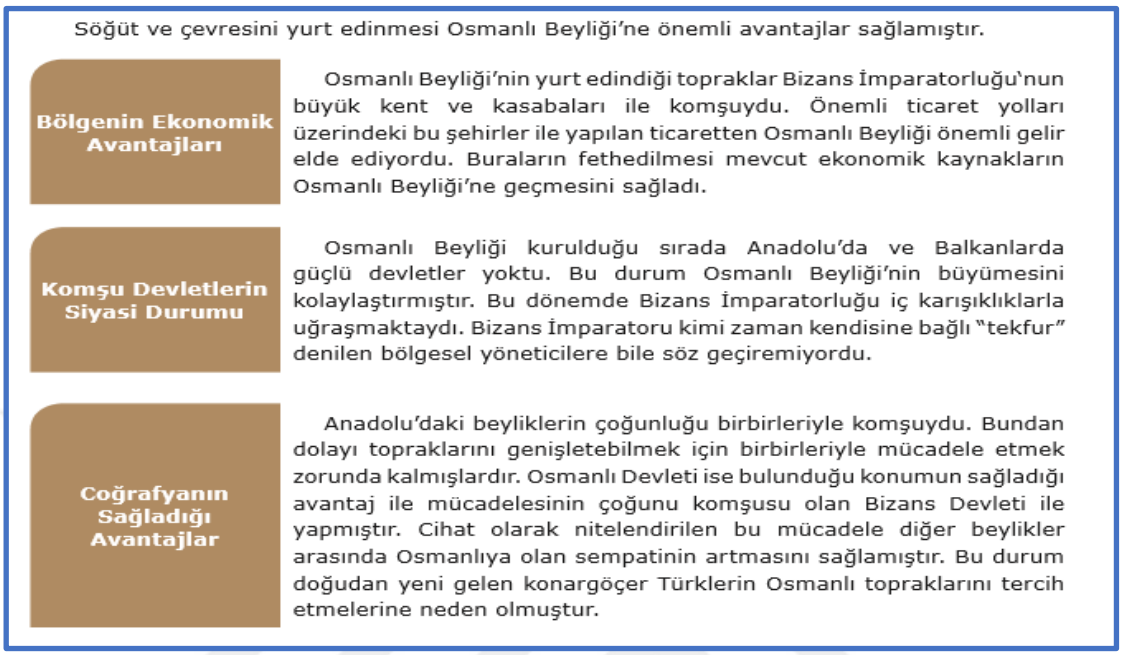

Görsel 143. Söğüt ve çevresinin yurt edinilmesinin sağladığı avantajlar

Görsel 144'teki okuma parçasında Osman Gazi'nin Ertuğrul Gazi'nin üç oğlundan biri olarak Söğüt yöresinde doğduğu, Ertuğrul Gazi'nin 1281 yılında ölmesi üzerine Osman Gazi'nin kardeşlerinden yaşça küçük olmasına rağmen atılganlığı ve lider karakteriyle öne çıkarak aşiretinin başına geçtiği belirtilmiştir. Osman Gazi'nin 1288'de Karacahisar'ı fethederek burayı Osmanlı Beyliği'nin merkezi haline getirdiği, Karacahisar'ın alınmasından sonra İnegöl, Bilecik, Yarhisar ve Yenişehir'i de aldığından bahsedilmiştir. Osman Bey'in diğer Anadolu beylikleriyle mücadeleye girişmeyerek akıllıca bir yol izlediği, Bizans ile yapılan Koyunhisar Savaşı (1302) sırasında diğer Türkmen Beylerinden yardım gördüğü, zafer sonrasında civar beyliklerin gazileri Osmanlı Beyliği'nin bayrağı altında toplanmaya başladığı şeklinde anlatılmıştır.

OKUMA PARÇASI

Osman Gazi 1257 veya 1258'de Söğüt'te doğdu. Babası Ertuğrul Gazi 1281'de öldüğünde üç oğlu hayattaydı. Gündüz, Saru Yatı (Savcı) ve Osman Bey. Osman Gazi yaşça kardeşlerin en küçüğü idi. Ancak atılganlığı ve lider karakteriyle ön plana çıktığı için Ertuğrul Gazi'nin sağlığında babasının vekilliğini yapmaya başlamıştı. Osman Bey, bu yüzden 1281'de kardeşlerinin itirazı olmadan aşiretin başına geçti.

...Osman Gazi 1288'de Karacahisar'ı fethetti ve burayı kendisine merkez edindi. Osmanlı Beyliği'nin ilk merkezi, Eskişehir'e 7 kilometre uzaklıkta, sarp bir tepe üzerinde bulunan ve bugün mevcut olmayan Karacahisar Kalesi'dir. Osman Gazi, bu kaleyi fethederek İznik'ten İstanbul'a giden ana yola da hâkim oldu. Ayrıca Karacahisar'ın fethiyle "tekfur" adıyla anılan Bizans valilerine savaş başlattı ve bölgeyi bir gaza alanı haline getirdi. (Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu s.40)*

Osman Bey'in Karacahisar'ı fethetmesi beyliğe ne gibi faydalar sağlamıştır? Yazınız.

.....

.....

Karacahisar'ın ardından Osman Bey Bizans tekfurlarından İnegöl, Bilecik, Yarhisar ve Yenişehir'i almıştır. Artık Osmanlı Devleti'nin hedefinde Bizans'ın iki önemli şehri olan İznik ve Bursa vardır.

Osman Bey, Anadolu'daki diğer Türkmen beyleriyle mücadeleye girişmeyerek akıllıca bir yol izlemiştir. Bu davranışının olumlu neticesini Koyunhisar Savaşı (1302) sırasında görmüştür. Osman Bey, Bizans kuvvetlerine karşı çevresindeki Türkmen beylerinden yardım istediği zaman Türkmen beyleri yardım isteğine olumlu cevap vermişler ve yardım göndermişlerdi.

Bir İmparatorluk ordusuna karşı kazanılan Koyunhisar Savaşı Osman Bey'in şöhretini arttırmıştır. Civar beyliklerin gazileri zafer sonrası onun bayrağı altında toplanmaya başlamıştır.

Osman Bey'in İpek Yolu üzerinde yer alan Bursa'yı fethetmek istemesinin sebepleri neler olabilir? Yazınız.

Görsel 144. Okuma parçası "Osman Bey ve Osman Bey dönemi"

Görsel 145'teki "Biliyor Musunuz" adlı metinde ise, Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihinin bazı tarihçilere göre Karacahisar'ın fethinden sonra 1299 yılı olduğu, bazı tarihçilere göre ise Koyunhisar savaşı sonrasında 1302 yılı olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

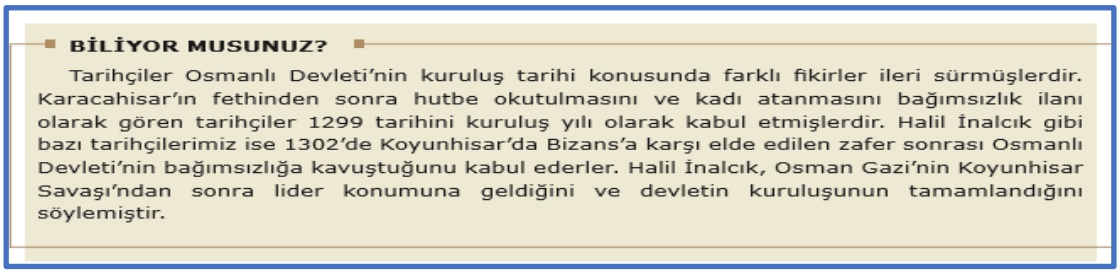

BİLİYOR MUSUNUZ?

Tarihçiler Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi konusunda farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. Karacahisar'ın fethinden sonra hutbe okutulmasını ve kadı atanmasını bağımsızlık ilanı olarak gören tarihçiler 1299 tarihini kuruluş yılı olarak kabul etmişlerdir. Halil İnalcık gibi bazı tarihçilerimiz ise 1302'de Koyunhisar'da Bizans'a karşı elde edilen zafer sonrası Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığa kavuştuğunu kabul ederler. Halil İnalcık, Osman Gazi'nin Koyunhisar Savaşı'ndan sonra lider konumuna geldiğini ve devletin kuruluşunun tamamlandığını söylemiştir.

Görsel 145. Biliyor Musunuz? Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi

Görsel 146'da verilen metinde Bursa ve İznik'in fethedilmesinden sonra Orhan Bey'in Karesi Beyliği'ni alarak devletin sınırlarını deniz kıyısına ulaştırdığı, Karesi Beyliği'ne ait deniz kuvvetinin Osmanlı Devleti'ne geçtiği, bu durumun Osmanlı'nın bundan sonraki fetihlerinde deniz kuvvetlerinden de faydalanmasını sağladığı, Bizans İmparatoru Kantakuzen' ın Çimpe kalesini Osmanlılara verdiği, bu kalenin Osmanlı'nın Avrupa seferleri için bir üs vazifesi gördüğü belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Gelibolu yarımadasında hızla büyüdüğü, fethedilen yerlerde kalıcı olabilmek için iskân politikasının uygulandığı, Rumeli'nde fethedilen yerlerde bulunan Hristiyan ailelerin Karesi vilayetine geçirildiği, Türklerin de Rumeli'de iskân ettirildiği, bunun yanında fethedilen yerlerde üretim yapılarak devlete vergi verildiği şeklinde bilgiler de verilmiştir.

Osmanlının Rumeli'ye Geçişinin İlk Adımı: Çimpe Kalesi

Bursa ve İznik'i fetheden Orhan Bey başarılı bir komutan ve devlet adamı olduğunu göstermiştir. Orhan Bey Karesi Beyliği'nin topraklarını alınca Osmanlı Devleti'nin sınırları denize ulaştırmıştır. Karesi Beyliği'nin deniz gücünün Osmanlıya geçmesi bundan sonraki fetihlerde deniz kuvvetlerinden yararlanılmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bundan sonraki yeni hedefi Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyıları olmuştur. Rakipleriyle taht mücadelesine giren Bizans İmparatoru Kantakuzen (Kantakuzın) Orhan Bey'in yardımı ile tahtını korumayı başardı. Karşılığında ise Gelibolu'da küçük bir kale olan Çimpe'yi Türklere verdi. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki ilk toprağı olan bu küçük kale yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Avrupa yönüne yapılacak seferler için burası önemli bir üs vazifesi gördü.

Görsel 2.1: Çimpe Kalesi Mevkii, Çanakkale

Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli'ye geçişleri Çimpe Kalesi ile sınırlı kalmadı. Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa önderliğinde Gelibolu Yarımadası'nın önemli yerleri Türkler tarafından hızla fethedildi. Osmanlı Devleti ele geçirdiği topraklarda kalıcı olabilmek için "iskân politikası" adı verilen bir yöntem uyguladı.

Osmanlı Devleti uyguladığı iskân politikasıyla fethedilen bölgeyi Türkleştirmek ve İslamlaştırmak istemiştir. Süleyman Paşa Rumeli'deki kaleleri fethedince Orhan Bey'e "Rumeli şehir ve kalelerindeki Hristiyan aileleri Karesi vilayetine geçirip onların yerine de Anadolu'nun güneyinden konargöçer Türkmenleri, gönüllü gazileri, gaza eden dervişleri ve kendi arzusuyla gelip yerleşmek isteyen köylüleri gönderip iskân eylemek gerek." demiştir. Orhan Bey de bu özellikteki aileleri Rumeli'ye göndererek iskân ettirmiştir. Böylece bu topraklar imâr ve iskân edilirken aynı zamanda üretim elde edilen ve vergi alınan topraklar haline gelmiştir.

Görsel 146. Çimpe Kalesi'nin Osmanlı'ya verilmesi

Görsel 147'de verilen metinde Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve ekonomik yapısı ile ilgili etkinlikler incelendiğinde; Osmanlılar döneminde yöneticiler ve askerler dışında kasaba ve şehirlerde oturan ve ticaretle uğraşan tüccarlar, esnaflar ile köylüler ve konargöçerlere "reaya" denildiği belirtilmiştir. Ahi teşkilatının esnaf ile zanaatkârın yetiştirilmesine ve ticaretin canlılığını devam ettirmesine katkıda bulunduğu, halkın büyük kısmının köylerde yaşadığı, köylülerin tarımla uğraşarak devlete vergi verdikleri, konargöçerlerin hayvancılıkla uğraştıkları, vergi ödemeyen konargöçerlerin geçitlerin ve kalelerin korunmasında yardımcı oldukları anlatılmıştır. Osmanlı ekonomisinin temelinin tarıma dayalı olduğu belirtilerek iskân politikasının üretimi canlı tuttuğu, fetihlerle denetimi ele geçirilen ticaret yolları üzerindeki kervansaraylardan ve pazarlardan da vergi alındığından da bahsedilmiştir. Etkinliğin devamında verilen okuma parçasında Osmanlı toplumunun barış ve kardeşlik içinde yaşadığı, komşuluğa büyük önem verildiği şeklinde bilgiler verilmiştir.

Toplumsal ve Ekonomik Yapı

Devletin sınırlarının genişlemesinde ve fetihlerin gerçekleşmesinde güçlü ekonomik ve toplumsal yapının katkısı büyüktür.

Osmanlı Devleti'nde yönetici ve askerî sınıf dışında kalan kesime "reaya" denilirdi. Kasaba ve şehirlerde oturan ticaretle uğraşan tüccarlar, meslek sahibi olan esnaflar ile köylüler ve konargöçerler bu gruba dâhildi.

Osmanlı Devleti'nin büyük bir siyasi güç olmasında Ahi teşkilatının sağlamış olduğu sosyal ve ekonomik desteğin katkısı büyüktür. Toplumsal yardımlaşma ve beraberliğe katkısının yanı sıra esnaf ve zanaatkârların yetiştirilmesi ve şehir ticaretinin canlılığının sağlanmasına büyük katkı sağladılar.

Görsel 2.2: Konargöçer Türkmenler (Temsilî)

Osmanlı nüfusunun büyük kısmı köylerde yaşamaktaydı. Köylüler ise daha çok tarım ile uğraşırlar ve ürettikleri ürünlerin bir miktarını vergi olarak verirlerdi. Köylülerin büyük çoğunluğu devletin kendilerine tahsis ettiği çiftlikleri işleten ailelerden oluşmaktaydı.

Konargöçerler hayvancılıkla uğraşırlar, şehirlerin et, yağ, yoğurt, tereyağı ve peynir ihtiyaçlarının çoğunu karşılarlardı. Ordunun gıda ihtiyacını karşılamak yanında nakliye hizmeti de verirlerdi. Konargöçerler ayrıca kasaplık, kereste yapımı ve kale tamirciliği yaparlardı. Vergi ödemeyenler yolların, geçitlerin ve kalelerin korunmasına yardımcı olurlardı.

Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin temeli tarıma dayanıyordu. Kuruluştan itibaren doğru toprak politikalarının uygulanması tarım sektörünü sürekli canlı tuttu. İskân politikası sayesinde üretim sürekli hâle getirilerek boş topraklar ekonomiye kazandırıldı.

Osmanlı Devleti fetihlerle belirli ticaret yollarının denetimini ele geçirerek ülkede ekonominin canlanmasını sağladı. Ticaret yolları üzerindeki kervanlardan ve pazarlardan alınan vergiler devletin önemli ekonomik kaynakları arasındaydı.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Osmanlı toplumu barış ve kardeşlik içerisinde yaşardı. Örneğin herhangi bir mahallede iki kişi arasında küskünlük olursa mahalle halkı bir araya gelir ve birkaç gün içerisinde küskünleri barıştırırlardı. Eğer barıştıramazlarsa dört gözle bayram beklenir bayramlar barışın ve kardeşliğin vesilesi yapılırdı.

Mahallerde bir paşanın konağının karşısında ekonomik durumu iyi olmayan birisinin evi de bulunabilirdi. Evlerin kapı ve pencereleri genellikle karşılıklı birbirlerine açılırdı. Komşular pencereden pencereye sohbet ederlerdi.

Görsel 147. Osmanlı'da toplumsal ve ekonomik yapı

Görsel 148'de verilen metinlerde Osmanlı Devleti'nde askeri yapı anlatılmıştır. Osman Gazi döneminde ilk fetihlerin gönüllü askerler tarafından yapıldığı, Orhan Bey zamanında ise ilk düzenli ordu kurulduğu, fetih hareketlerinin devam etmesi için çok sayıda askere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Osmanlıların asker ihtiyacını nasıl karşıladığı iki askerin anlatımıyla örnek olarak verilmiştir.

Örnekteki yeniçeri askerinin anlatımı incelendiğinde; kapıkulu ocağında görev yapan bir asker olduğu, ulufe adında maaş aldığı, savaş zamanında orduya katıldıkları, diğer zamanlarda başkentin korunması için görev yaptıkları, Balkanlarda yaşayan bir ailenin çocuğu olduğu, ailesinin rızasıyla alınarak Anadolu'da Türk bir ailenin yanında yetiştiği, başkentte acemi

ocağında askerlik eğitimi aldığı anlatılmıştır. Osmanlı'da bu asker yetiştirme sistemine "devşirme sistemi" denildiği, askerlik sürecinde başka bir işle uğraşmalarının ve evlenmelerinin yasak olduğu şeklinde anlatım yapılmıştır. Tımarlı sipahinin anlatımı incelendiğinde; başkent dışında yaşadıkları, Osmanlı ordusunun en kalabalık gücünü oluşturdukları, devletin dirlik toprağı verdiği kişiler tarafından masraflarının karşılandığı, savaş zamanında orduya katıldıkları, barış zamanında ise atlarıyla savaş talimi yaptıkları, tımar sahibinin üretimini denetledikleri ve bulundukları bölgenin güvenliğini de sağladıkları anlatılmıştır. Tımar topraklarında yaşadıkları ve atlı askerler oldukları içinde kendilerine Tımarlı Sipahiler dendiğinden de bahsedilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Askerî Yapı

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının kalıcı ve hızlı olarak genişlemesinde askerî teşkilat önemli rol oynamıştır.

Osman Gazi Söğüt'e yerleştiğinde ilk fetihleri gönüllü askerler ile yapmıştır. Orhan Bey zamanında ise *yaya* ve *müsellem* adıyla ilk düzenli ordu kurulmuştur. Ancak fetihlerin devamlılığı ve toprakların güvenliği için daha çok askere ihtiyaç vardı.

Osmanlı Devleti'nin asker ihtiyacını karşılamak için bulduğu çözümleri iki Osmanlı askerinin anlatımıyla inceleyelim.

"Ben Kapıkulu Ocağı'nda görevli bir yeniçeri askeriyim. Üç ayda bir *ulufe* adı verilen maaş alırız. Savaş zamanı orduya katılır, savaş dışında başkentin güvenliğini sağlarız. Balkanlarda yaşayan gayrimüslim bir ailenin çocuğu idim. Köyümüze gelen askerler tarafından ailemin rızasıyla köyden alınarak Anadolu'da bir Türk ailenin yanına yerleştirildim. Daha sonra başkente gelerek Acemi Ocağı'nda askerlik eğitimi aldım. Buna '*Devşirme Sistemi*' denir. Devletten aldığım maaşla iyi bir birikim yaptım. Seneye emekli oluyorum. Askerlik süresince başka bir işle uğraşmamız ve evlenmemiz yasaktır."

Görsel 2.3: Yeniçeri Askeri (Temsilî)

"Bizler başkent dışında yaşayan askerleriz. Osmanlı ordusunun en kalabalık gücünü bizler oluşturuyoruz. Devlet bize doğrudan maaş vermez. Bize bakmakla yükümlü tuttuğu kişilere tımar ismi verilen *dirlik* toprağı verir. Tımar sahipleri elde ettiği gelirin bir kısmı ile bizim bütün masraflarımızı karşılar. Savaş zamanı hızla orduya katılırız. Barış zamanı ise atlarımızla savaş talimi yapar ve ihtiyaçlarımızı karşılayan tımar sahibinin topraklarındaki üretimi denetleriz. Aynı zamanda bulunduğumuz bölgenin güvenliğini de sağlarız. Hem tımar topraklarında yaşadığımız hem de atlı askerler olduğumuz için bize *Tımarlı Sipahiler* denir."

Görsel 2.4: Tımarlı Sipahi (Temsilî)

Yukarıdaki metne göre Osmanlı Devleti'nin hızla güçlenip büyümesine tımar sisteminin ne gibi faydaları olmuştur? Yazınız.

Görsel 148. Osmanlı Devleti'nde askeri yapı

Görsel 149’da Divan Teşkilatının Orhan Bey zamanında kurulduğu ve devlet meselelerinin görüşülerek karara bağlandığı bir yönetim organı olduğu, divanda alanında uzman devlet adamlarının görev aldığı belirtilmiştir. Divan teşkilatının padişaha devlet yönetiminde yardımcı olduğu, ancak son kararı padişahın verdiği, toplantıların sabah namazından sonra başlayıp öğlene kadar devam ettiği belirtilmiştir. Sadrazamın padişahın vekili ve yardımcısı olduğu ve mührünü taşıdığı, II. Mehmed döneminden itibaren divana başkanlık ettiği, padişah sefere gitmediği zamanlarda orduya komuta ettiği, vezirlerin daha çok askeri ve siyasi işlerden sorumlu oldukları, kazaskerlerin büyük davalara baktıkları, kadıların ve müderrislerin atamalarını yaptıkları, Defterdarların mali işlerden sorumlu olduklarından bahsedilerek Divan toplantılarının diğer üyeleri Nişancı, Reisülküttap, Şeyhülislam ve Kaptan-ı Derya’nın görevleri ile ilgili de bilgiler verilmiştir.

OKUMA PARÇASI

Divan Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nin siyasi bir güç olarak ortaya çıkmasında devlet yönetim yapısının da büyük payı vardır. Orhan Bey zamanında kurulmuş olan Divan Teşkilatı, devlet işlerinin görüşüldüğü ve karara bağlandığı en önemli yönetim organıdır. Alanında uzman kişilerden oluşan divan teşkilatı padişaha devlet idaresinde yardımcı olurdu. Ancak son kararı padişah verirdi. Ayrıca çözülemeyen şeri ve hukuki davaların karara bağlandığı en yüksek mahkeme ve idari makamdı.

Divan toplantısı sabah namazından sonra başlar ve öğleye kadar devam ederdi. Divanda tecrübeli ve alanında uzman devlet adamları görev yapardı.

Görsel 2.5: Divan Toplantısı (Temsili)

Sadrazam (veziriazam), padişahın vekili ve yardımcısıdır. Padişahın mührünü taşırdı. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nden itibaren divan toplantılarına başkanlık etmeye başladı. Padişah sefere katılmadığı zaman orduyu komuta ederdi.

Vezirler ise daha çok askerî ve siyasi işlerden sorumluydular. Devlet idaresinde veziriazama yardım ederlerdi. Osmanlı Devleti büyüdükçe sayıları arttı.

Kazaskerler, divan toplantılarında büyük davalara bakar, kadıların ve müderrislerin atamalarını yaparlardı. Önceleri bir tane iken sayıları toprakların genişlemesiyle ikiye çıkmıştır. Anadolu ve Rumeli kazaskeri olarak adlandırıldılar.

Defterdarlar, bütçenin hazırlanması ve devletin diğer mali işlerinden sorumludurlar. Devletin gelir ve giderlerinin hesaplanması işlerinden sorumludur. Anadolu ve Rumeli defterdarı olmak üzere ikiye ayrılırdı.

Nişancı, divan toplantılarında alınan kararlara ve diğer belgelere padişahın imzası demek olan tuğrayı çekmekle görevlidir. Ayrıca fethedilen yeni toprakların gelirlerine göre devlet görevlilerine dağıtımını yapardı.

Reisülküttap, devletin ilk dönemlerinde nişancıya bağlı olarak çalışan kâtiplerden biriydi. Zamanla devletin dış işlerinden de sorumlu oldu. Padişah fermanlarına uygun olarak emirleri yazmak, yabancı devletlerden gelen mektupları tercüme etmek ve bunlara cevap vermek görevleriydi.

Şeyhülislam, divanın sürekli üyesi değildir. Ancak gerekli olduğunda divan toplantılarına katılmıştır. Divan toplantılarında alınan kararların dine uygun olup olmadığına karar vermiştir. Şeyhülislamın verdiği kararlara "fetva" denilmektedir.

Kaptan-ı Derya, Osmanlı Devleti'nde donanma komutanıdır. Kanuni zamanında divanın asıl üyesi olmuştur. Deniz seferinde olmadığı zamanlarda divan toplantılarına katılırdı. *(Kitap için yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)*

Görsel 149. Divan Teşkilatı

Görsel 150, Görsel 151, Görsel 152'deki etkinliklerde öğrencilerden kuruluşu ile İstanbul'un fethi arasında geçen zamanda Osmanlı Devleti'nin siyasi durumunu anlatan metinleri saat yönünde incelemeleri istenmiştir. 150 nolu görsel incelendiğinde; II. Murat'ın (1421-1451) İstanbul'u kuşattığı fakat alamadığı, Anadolu'da düzeni sağlayarak Macarlarla 1444 yılında Edirne-Segedin antlaşmasını imzaladığı ve tahtı oğlu II. Mehmet'e bıraktığı belirtilmiştir. Avrupalı devletlerin antlaşmayı bozmaları üzerine tekrar tahta geçtiği, 1448 yılında II. Kosova savaşında Haçlıları tekrar yendiği, böylece Avrupalıların Türkleri Balkanlardan çıkarma ümitlerini kırmış olduğu da anlatılmıştır. I.Mehmet Çelebi'nin (1413-1421) Yıldırım Beyazid'ın oğulları arasındaki taht mücadelesinden başarıya çıktığı, Fetret devrine son

verdiğinden devletin ikinci kurucusu olarak kabul edildiği, döneminde ilk deniz savaşının Venediklilerle yapıldığı, Düzmece Mustafa isyanının bastırıldığı ve kaybedilen toprakların bir kısmının geri alındığı şeklinde bilgiler verilmiştir. Görsel 151 incelendiğinde; I. Beyazıt'ın (1389-1402), İstanbul'u kuşattığı, Haçlıları Niğbolu Savaşı'nda (1396) yendiği, Anadolu topraklarında siyasi birliği sağladığı, Anadolu hisarını yaptırdığı, Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düştüğü şeklinde bilgiler verilmiştir.

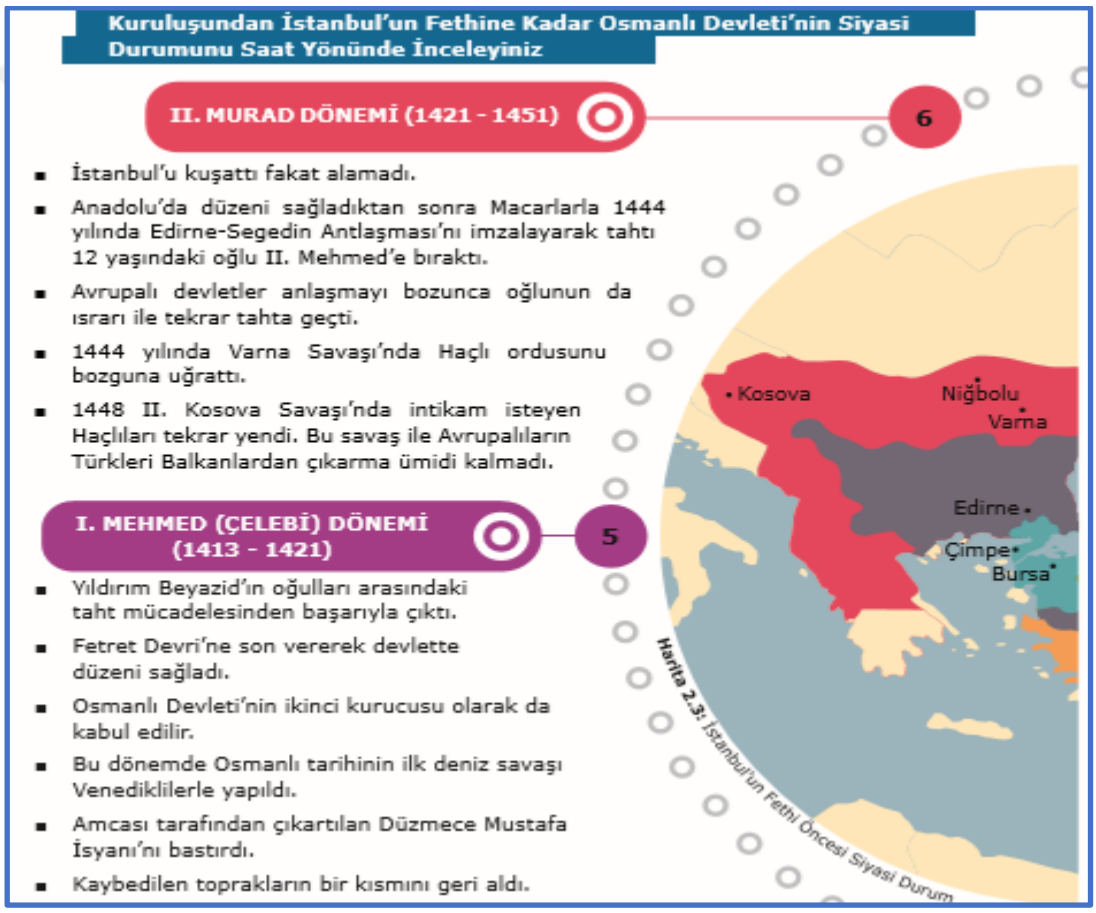

Görsel 150. II. Murad ve I. Mehmed dönemi

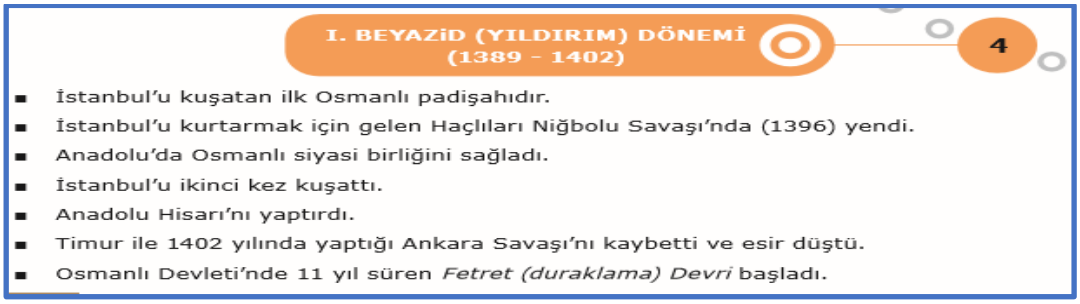

Görsel 151. I. Beyazid dönemi

Görsel 152 incelendiğinde; Osman Bey'in (1299-1324) 1299'da Söğüt'te bağımsızlık ilan ederek Bilecik şehrini başkent yaptığı, 1302 yılında Bizanslılara karşı Koyunhisar Savaşı'nı kazandığı, devletin ilk parasını bastırdığı belirtilmiştir. Orhan Bey'in (1324-1362) Bursa'nın fethedilmesinden sonra bu şehri başkent yaptığı, Bizanslılar ile yapılan Maltepe Savaşının zaferle sonuçlanması sonucunda İznik ve İzmit'i aldığı, Karesioğlulları beyliğini alarak Osmanlıya deniz gücünü kazandırdığı belirtilmiştir. Divan teşkilatını kurduğu, yaya ve müsellem adıyla ilk düzenli orduyu kurarak ilk medreseyi İznik'te açtığı da verilen bilgiler arasındadır. I. Murad'ın (1362-1389) (Hüdavendigar) 1363 yılında Edirne'yi fethederek burayı başkent yaptığı, Haçlılara karşı Sırpsındığı Savaşı'nı kazandığı, Kütahya, Isparta ve çevresini topraklarına katarak 1389 yılında I. Kosova savaşında Haçlıları yendiği, ilk defa sultan unvanını kullandığı, tımar sistemini uyguladığı, devşirme sistemini ve yeniçeri ocağını kurduğu da verilen bilgiler arasındadır.

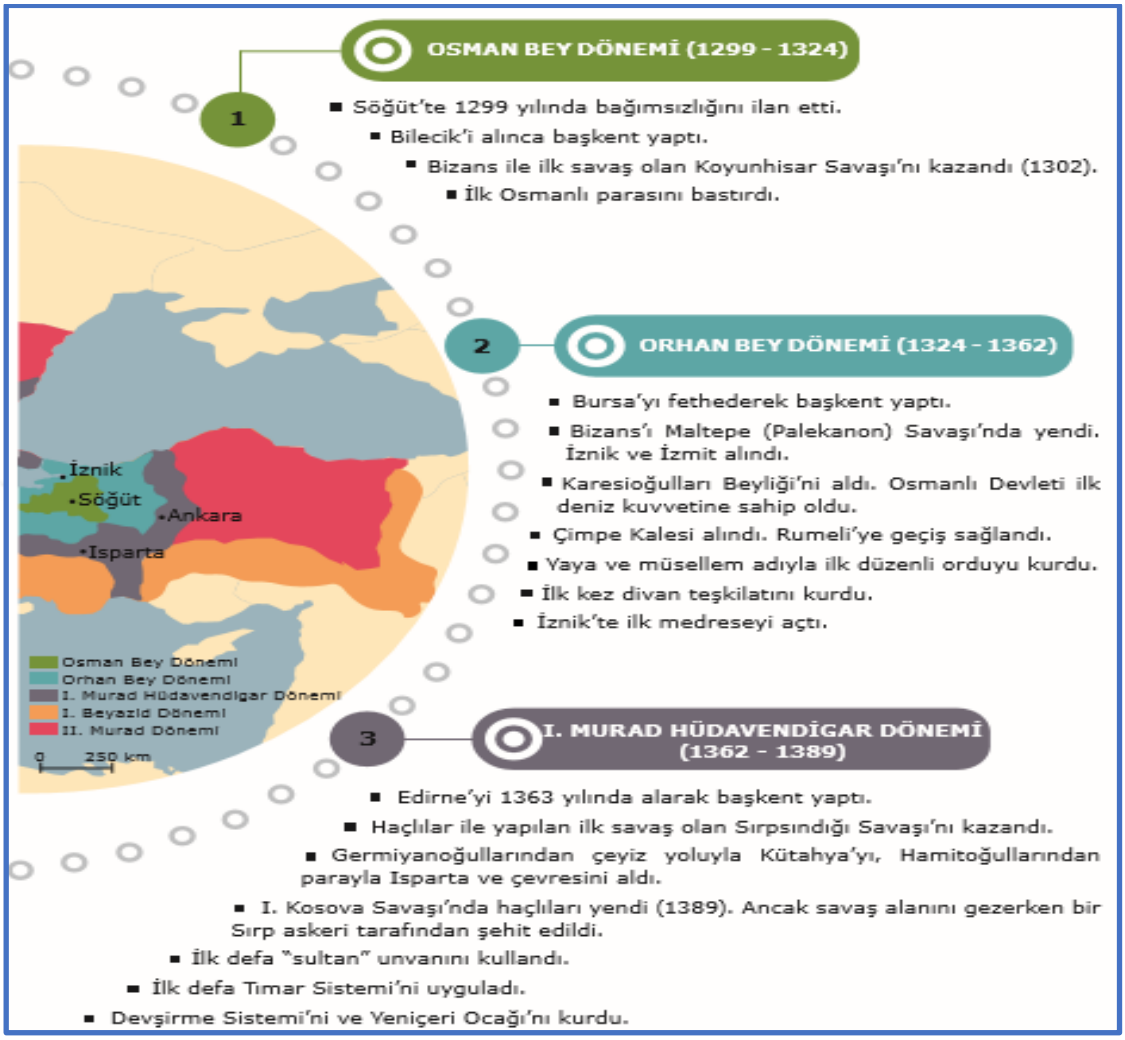

Görsel 152. Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murad Hüdavendigar dönemi

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri ve tarihsel kavramaya ait 2 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama:

1. Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
2. Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.

Osmanlı devletinin siyasi güç olarak ortaya çıkış süreci ve bu süreci etkileyen faktörlerin anlatıldığı etkinlikler tarihsel metin olarak değerlendirildiğinde; Osmanlı devletinin kayı boyundan başlayarak İstanbul'un fethedilmesine kadar geçen dönem kronolojik sırayla tarihsel metin oluşacak şekilde anlatılmıştır. Yine bu dönemde Osmanlı devletinin beylikten cihan devletine dönüşme sürecinde fetihler, savaşlar, devlet yönetimi, askeri teşkilat, toplumsal yaşam, vb. olayların da açıklandığı, savaş ve fetihlerin sebep ve sonuçları da açıklanmıştır. Kayıların Anadolu'ya gelişi ve XIV. yy başlarında Anadolu'daki beyliklere ilişkin siyasi haritaların verildiği ve Çimpe kalesine ilişkin bir fotoğrafın verildiği görülmektedir. Bu nedenlerle ilgili kazanım kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerinin yukarıda verilmiş olan alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.7.2.2. Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder. *(Gaza ve cihat anlayışı, istimalet politikası, millet sistemi üzerinde durulur.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Kazanım etkinlikleri incelendiğinde; Osmanlı'da fetihlerin öncelikle gönüllerin fethedilmesi yoluyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı, dervişlerin askerden önce fethedilecek bölgeye gidip insanların gönüllerini kazanmaya çalıştıkları, Bursa şehrinin fethedilmesinde Buhara'dan gelen dervişlerin büyük payı olduğu belirtilerek şehrin kuşatılmasında susayan askerlere ayran dağıtan Doydu Baba ve askerlerin morallerini yükselten Abdal Murad abdallara örnek olarak verilmiştir (bkz. Görsel 153).

Görsel 154 incelendiğinde seyyah İbn Batuta, ahiler ve Fatma Bacı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Seyyah İbn Batuta ve arkadaşlarının Denizli'den geçerken başlarından geçen bir olay üzerine ahilerin misafirperver yaklaşımına hayran kaldıkları anlatılmıştır. Ahilik teşkilatını kuran Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı ile ilgili de bilgiler verilmiştir. Fatma Bacı'ya Kadın Ana, Kadıncık Ana şeklinde hitap edildiği, Fatma Bacı'nın kadınların el sanatlarıyla ilgilenerek ekonomiye katkı sağladığı bir kadın sivil toplum örgütü kurduğu, bu kadınların aynı zamanda Moğol istilasında vatanı savunmak için de mücadele ettiği belirtilmiştir.

Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade Osmanlı fetihlerinin kalıcı olmasında Abdalân-ı Rum (Dervişler), Ahiyân-ı Rum (Ahiler), Baciyân-ı Rum (Kadınlar), Gaziyân-ı Rum (Gaziler ve Alpler) adı verilen teşkilatların da büyük katkısı olduğundan bahseder.

Fetihler sadece silah yoluyla gerçekleşmemiştir. Askerlerden önce fethedilecek bölgeye gidip insanların gönüllerini kazanmaya çalışan kişilerin de fetihlerde büyük rolü vardır. Bu gönüllü insanlara derviş manasına *gelen abdâl* veya *Abdalân-ı Rum* deniliyordu. Bu dervişlerin faaliyetleri Anadolu'da İslâmiyet'in yayılmasını sağladı. Şehir ve kasabalara yerleşen dervişler, toplumun bütün kesimleriyle yakın temas kurdu. Halk arasında gaza ve cihad anlayışını yaydılar. Bu durumun Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkmasında önemli katkısı oldu. Bunlar Anadolu'nun manevi mimarları Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Veli gibi şahsiyetlerin yolundan gidiyorlardı.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Rumî kelimesi Anadolu'ya ait olan, Anadolulu anlamında kullanılmaktadır.

Bursa'nın Fethinde Abdallar

Bursa'nın fethinde Buhara'dan gelen dervişlerin de önemli roller üstlendiği söylenir. Bursa kuşatmasında susuzluktan perişan olan askerlere ayran dağıtarak susuzluklarını gideren Doydu Baba, askerlerin morallerini yükseltmeye çalışan Abdal Murad gibi şahsiyetler buna örnek verilebilir.

Görsel 153. Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti

Seyyah İbn Batuta ve Ahiler

İbn Batuta ve arkadaşları Denizli'den geçerken dükkânlarından çıkan bazı kimselerin yollarını keserek kendilerini götürmek istediğini görür. Başka bir grup ise buna engel olmaya çalışırken aralarında kavga çıkar. Yollarının eşkıyalar tarafından kesildiğini zanneden İbn Batuta ve arkadaşları işin aslını öğrenince çok sevinir. Ahilerin kendilerini misafir etmek için tartıştıklarını anlayınca çok şaşırır.

Görsel 2.6: İbn Batuta (Temsilî)

Çağını Aşan Bir Kadın: Fatma Bacı

Ahilik Teşkilatının kurucusu Ahi Evran'ın eşidir. Kendisine *Kadın Ana, Kadıncık Ana* diye de hitap edilen Fatma Hatun sosyal hayatta kocası Ahi Evran kadar etkili bir kadındır. Fatma Bacı dünyada ilk örneklerden biri olan ve kadınlardan oluşan bir sivil toplum örgütü kurmuştur. Kadınlardan oluşan bu birlik el sanatlarıyla ekonomiye katkı sağladığı gibi gerektiğinde vatan savunmasında da yer almıştır.

Ahilerle Kayseri'de dokumacılık yapan ve kendilerine "Bacı" denilen kadınlar Moğol istilasına karşı erkekler ile direnmişler ve bizzat çatışmaların içerisinde yer almışlardır.

Görsel 154. Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti

Görsel 155'te Gazi Akçakoca ile ilgili bilgiler verilmiştir. Akçakoca ile Osman Gazi'nin yakın silah arkadaşı oldukları, Orhan Bey döneminde Konuralp ile birlikte fetihlere katıldıkları, fetihlerde önemli faydalar sağladıkları için halk tarafından çok sevildikleri şeklinde bilgiler verilerek bu kişiler adına yapılan heykellerin bir fotoğrafı verilmiştir.

Görsel 155. Gazi Akçakoca

Görsel 156 incelendiğinde; Osmanlı fetih siyasetinde padişahların kişiliğinin ve yetişmelerinin de önemli rol oynadığı, Fatih Sultan Mehmet'in de küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim aldığı, iyi derecede edebiyat, mühendislik ve matematik bilgisine sahip olduğu, padişah olduktan sonra bile hocaları çağırıp dersler dinlediği, Doğu ve Batı dillerinden birçok dili öğrendiği belirtilmektedir.

İstanbul şehrinin Osmanlı Devleti'nin Asya ve Avrupa'da yer alan toprakları arasındaki bütünlüğü engellediği, önemli ticaret yolları üzerinde bulunduğu, Bizans'ın da Haçlıları Osmanlı'ya karşı kışkırtması gibi nedenlerle alınması gerektiğinden bahsedilmektedir.

Görsel 157'de İstanbul'un fethinde II. Mehmed'in yaşamış olduğu çağın teknolojisinden faydalandığı, bu teknolojinin yardımıyla da 54 gün içinde surları geçtiği anlatılmıştır. İstanbul'un fethedilmesinin sonuçlarının Türk ve Dünya tarihi bakımından sonuçlarına ilişkin bilgiler de verilmiş, görseldeki tablo doldurma etkinliğinde öğrencilerden Türk ve Dünya tarihi bağlamında fethin sonuçlarına ilişkin çıkarımda bulunmaları istenmiştir. Ayrıca İstanbul'un fetih hazırlıklarına ilişkin çeşitli fotoğrafların da yer aldığı görülmektedir.

Fetih ve Fatih

Osmanlı fetih siyasetinin başarılı olmasında padişahların kişiliği ve yetenekleri de önemli rol oynar. Bu padişahlardan biri de Fatih Sultan Mehmed'dir.

Kendisinden önce birçok ünlü ve güçlü hükümdarın başaramadığı bir fethi gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmed'i "Fatih" yapan özelliklerini kısaca tanıyalım.

Küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almıştır. "Avni" lakabıyla şiirler yazacak kadar edebiyat bilgisine, topların tasarımını yapacak kadar matematik ve mühendislik bilgisine sahiptir. Ayrıca Fatih'in padişah olduktan sonra da çeşitli ilimleri tahsil için hoca tayin edip her gün belli saatte ders dinlediği söylenir. Farsça, Arapça, Yunanca, Sırpça, Slavca ve İtalyancayı öğrendiği bilinmektedir.

Görsel 2.9: Minyatür (Nusret Çolpan, İstanbul'un Fethi)

Harita 2.4: II. Murad Dönemi Osmanlı Devleti Toprakları (1421-1451)

Osmanlının Asya ve Avrupa toprakları arasındaki bütünlüğünü engelleyen İstanbul'un alınması gerekiyordu. İstanbul önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması nedeniyle ekonomik açıdan da önemliydi. Hz. Muhammed'in "Konstantinopolis (İstanbul) bir gün mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden asker ne güzel asker, onu fetheden komutan ne büyük komutandır." hadisi de tüm Müslümanların hayalini süslüyordu. Ayrıca Bizans, haçlıları Osmanlı'ya karşı

Görsel 156. Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti

İstanbul'un Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar

Görsel 2.10: Rumeli Hisarı

Görsel 2.11: Havan Topları

Görsel 2.12: Şâhî Topları (Temsilî)

Görsel 2.13: Mancınıkların Hazırlanması (Temsilî)

Fatih Sultan Mehmed'in fetih için yaptığı tüm hazırlıklar yaşamış olduğu çağın bilim ve teknolojisinden de faydalandığını göstermektedir. Bu teknolojinin de yardımıyla II. Mehmed 54 gün içerisinde geçilmez sanılan surları yıkıp fethi gerçekleştirmiştir.

Aşağıda İstanbul'un fethinin Türk ve dünya tarihi açısından sonuçları verilmiştir. Hangisinin Türk, hangisinin dünya tarihi açısından önemli olduğunu örnekteki gibi işaretleyiniz.

	Türk Tarihi	Dünya Tarihi
Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü sağlandı.	√	
Orta Çağ sona erdi ve Yeni Çağ başladı.		
Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) yıkıldı.		
Kuruluş Dönemi sona erdi ve Yükselme Dönemi başladı.		
İpek Yolu'nun denetimi Osmanlı Devleti'nin eline geçti.		
Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki fetihleri kolaylaştı.		
İstanbul Osmanlı Devleti'nin başkenti oldu.		

Görsel 157. İstanbul'un fethedilmesi

Görsel 158'deki etkinlikte Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda kalıcı olmak, fethedilen topraklardaki insanların devlete bağlılıklarını güçlendirmek için istimalet politikası uyguladığı ve istimalet politikasının aşamaları belirtilmiştir. "Örnek Olay 1" adlı etkinlikte Bursa fethedilirken burada yaşayan Rumların herhangi bir direnişte bulunmadığı, bu durumun nedenini soran Orhan Gazi'ye Osmanlı'nın günden güne yükselişi ile kendi devletlerini geçeceğini anladıkları, daha önce de Osmanlı idaresine geçen köylülerin hallerinden memnun olduklarını bildiklerinden bu rahatlığa heves ettikleri anlatılmıştır. "Örnek Olay 2" adlı etkinlikte ise İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesinin Rum halkında memnuniyetle karşılandığı, Latin istilasından bıkan haklın Latin külahı görmektense Türk sarığı görmeyi

yeğlediği şeklinde bilgiler verilerek öğrencilerden bu olaylardan yola çıkarak Osmanlı'nın istimalet politikasının ilk aşamaları ile ilgili nasıl bir yol izlediğinin yazmaları istenmiştir.

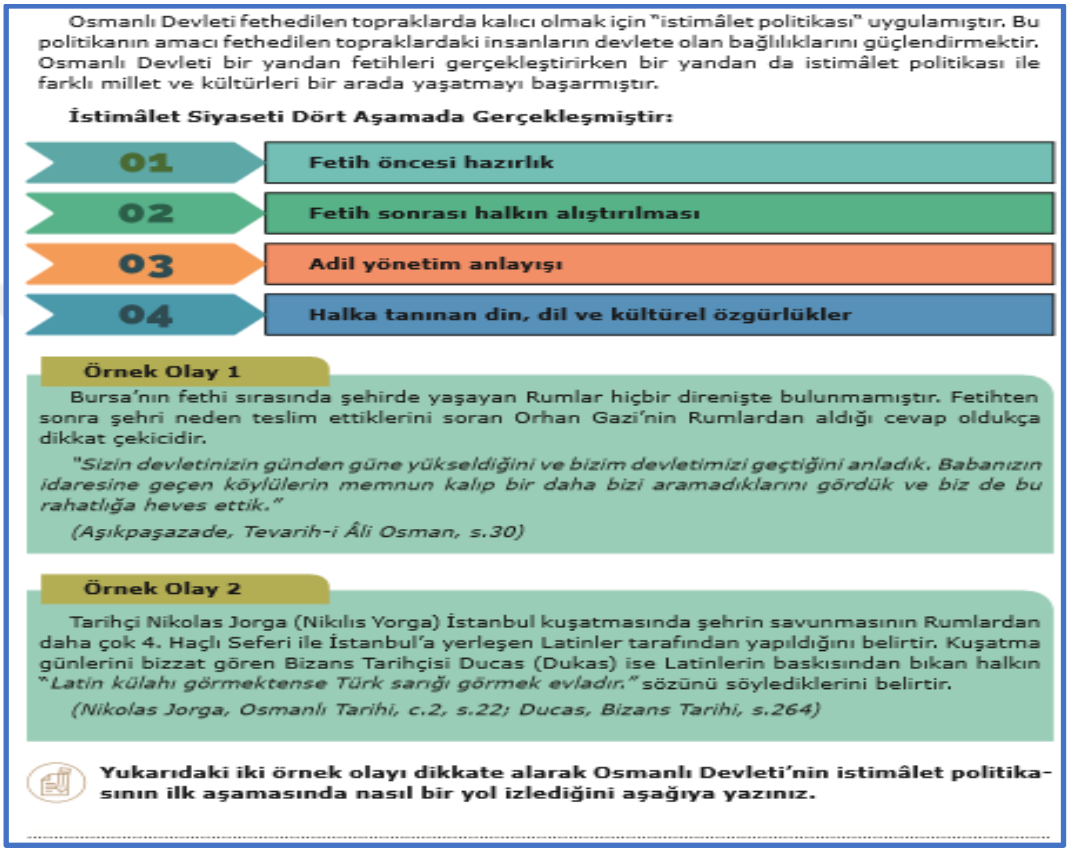

Osmanlı Devleti fethedilen topraklarda kalıcı olmak için "istimâlet politikası" uygulamıştır. Bu politikanın amacı fethedilen topraklardaki insanların devlete olan bağlılıklarını güçlendirmektir. Osmanlı Devleti bir yandan fetihleri gerçekleştirirken bir yandan da istimâlet politikası ile farklı millet ve kültürleri bir arada yaşatmayı başarmıştır.

İstimâlet Siyaseti Dört Aşamada Gerçekleşmiştir:

01 Fetih öncesi hazırlık

02 Fetih sonrası halkın alıştırılması

03 Adil yönetim anlayışı

04 Halka tanınan din, dil ve kültürel özgürlükler

Örnek Olay 1

Bursa'nın fethi sırasında şehirde yaşayan Rumlar hiçbir direnişte bulunmamıştır. Fetihten sonra şehri neden teslim ettiklerini soran Orhan Gazi'nin Rumlardan aldığı cevap oldukça dikkat çekicidir.

"Sizin devletinizin günden güne yükseldiğini ve bizim devletimizi geçtiğini anladık. Babanızın idaresine geçen köylülerin memnun kalıp bir daha bizi aramadıklarını gördük ve biz de bu rahatlığa heves ettik."

(Aşıkpaşazade, Tevarih-i Âli Osman, s.30)

Örnek Olay 2

Tarihçi Nikolas Jorga (Nikılıs Yorga) İstanbul kuşatmasında şehrin savunmasının Rumlardan daha çok 4. Haçlı Seferi ile İstanbul'a yerleşen Latinler tarafından yapıldığını belirtir. Kuşatma günlerini bizzat gören Bizans Tarihçisi Ducas (Dukas) ise Latinlerin baskısından bıkan halkın *"Latin külahı görmektense Türk sarığı görmek evladır."* sözünü söylediklerini belirtir.

(Nikolas Jorga, Osmanlı Tarihi, c.2, s.22; Ducas, Bizans Tarihi, s.264)

Yukarıdaki iki örnek olayı dikkate alarak Osmanlı Devleti'nin istimâlet politikasının ilk aşamasında nasıl bir yol izlediğini aşağıya yazınız.

Görsel 158. İstimalet siyaseti

Görsel 159'daki metinlerde Yavuz Sultan Selim'in fetih siyaseti ile ilgili bilgiler verilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde okunan Cuma hutbesinde kendisine kutsal Mekke ve Medine şehirlerine hizmet eden anlamına gelen "Hadimu'l Harameyn" denmesini istediği belirtilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Fatih Sultan Mehmet'in torunu olduğu, devletin doğu ve güney sınırları ile ilgilendiği, 1514 yılında Safevilere karşı Çaldıran Savaşı'nı kazanarak Anadolu üzerindeki Safevi baskısını kaldırdığı, Mercidabık (1516), Ridaniye (1517) savaşları ile Memluk Devleti'ni ortadan kaldırarak Osmanlı topraklarını Afrika kıtasına kadar genişlettiği şeklinde bilgiler verilmiştir. Metnin sonunda öğrencilerden Osmanlılarda devlet

adamlarının yönetim anlayışlarını Yavuz Sultan Selim Han'ın Hadimü'l Harameyn meselesi üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir.

Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi sırasında Kahire'ye ulaşır. Burada okunan cuma hutbesinde kendisi için "Mekke ve Medine'nin hâkimi" anlamına gelen "Hâkimü'l Harameyn" unvanının kullanıldığını duyar. Bunun üzerine müdahale ederek "Mekke ve Medine'ye hizmet eden" anlamına gelen "Hâdimü'l Harameyn" ünvanının kullanılmasını ister.

Doğunun Fatihi: Yavuz Sultan Selim

Fatih Sultan Mehmed'in torunu olan I. Selim öncelikli olarak Osmanlı Devleti'nin doğu ve güney sınırları ile ilgilenmiştir. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı'nda (1514) Safevî Devleti'nin hükümdarı Şah İsmail'i yenerek Safevilerin Anadolu üzerindeki baskısını ortadan kaldırmıştır. Turnadağ Savaşı (1515) ile Dulkadiroğlu Beyliği'ni ortadan kaldırmıştır. Böylece Anadolu'da Türk birliği kesin olarak sağlanmıştır. Mercidabık (1516) ve Ridaniye Savaşları (1517) ile Memluk Devleti'ni ortadan kaldırarak Osmanlı topraklarını Afrika Kıtası'na kadar genişletmiştir.

8 yıllık kısa saltanat süresinde Osmanlı topraklarını yaklaşık 3 kat büyütmeyi başarmış ve oğlu Kanuni'ye zengin bir devlet bırakmıştır.

Görsel 2.14: Yavuz Sultan Selim (Temsilî)

Yavuz Sultan Selim'in kendisini Hâdimü'l Harameyn olarak nitelendirilmesini Osmanlı devlet adamlarının yönetim anlayışı açısından değerlendiriniz.

Görsel 159. Doğunun Fatihi Yavuz Sultan Selim

Görsel 160'ta I. Süleyman (Kanuni) ile ilgili bilgiler verilmiştir. I. Süleyman'ın 46 yıl tahtta kaldığı, adaletli yönetim anlayışı ve kanunlar yapması nedeniyle de "Kanuni" olarak anıldığı belirtilmiştir.

Etkinliğin devamında Orta Avrupa'da stratejik bir konumda olan Belgrat'ın alındığı (1521), Macarlara karşı Mohaç zaferini kazandığı (1526), Almanya üzerine düzenlediği sefer sırasında Germen İmparatoru'nun Kanuni'nin karşısına çıkmaya cesaret edemediği, Fransa Kralı I. Fransuva'ya bazı ayrıcalıklar verdiği, Viyana'yı kuşattığı ancak ağır kış şartlarından dolayı sonuç alınamadığı (1529), İran üzerine seferler düzenlediği, Rodos adasını aldığı (1522) belirtilmiştir. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Haçlı donanmasına karşı Preveze Deniz Savaşı'nı (1538) kazanarak Osmanlıların Akdeniz'de üstün güç haline gelmesini sağladığı da verilen bilgiler arasındadır.

Unvanı Kanun Olan Padişah: I. Süleyman (Kanuni)

Osmanlı Devleti'nde 46 yıl ile en uzun süre tahtta kalan padişahtır. Adaleti ve yaptığı kanunlar sayesinde "Kanuni" unvanını almayı hak etti. Döneminde Osmanlı Devleti hem doğuda hem de batıda güçlü bir konuma geldi.

Görsel 2.15: Kanuni Sultan Süleyman (Temsilî)

Ömrünün çoğu seferlerde geçti ve Zigetvar Seferi sırasında vefat etti.

Orta Avrupa'nın kilidi durumundaki Belgrat onun zamanında alındı (1521). Mohaç Savaşı'nda Macarları yenerek Orta Avrupa'da Osmanlı hâkimiyetini pekiştirdi (1526). Alman Seferi sırasında Germen İmparatoru Charles Quint (Şarlken) Kanuni'nin karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Charles Quint'e karşı Fransa Kralı I. François'yı (Fransuva) destekleyerek bazı ayrıcalıklar (kapitülasyonlar) verdi. Viyana kuşatıldı ancak ağır kış şartlarının da etkisiyle sonuç alamadı(1529). Doğuda İran'a karşı üç sefer düzenledi. Döneminde denizlerde de önemli gelişmeler yaşandı. Akdeniz'de hâkimiyeti sağlamak için önemli olan Rodos Adası alındı (1522). Barbaros Hayreddin Paşa *Preveze Deniz Savaşı*'nda (1538) haçlı donanmasını yenerek Akdeniz'de üstünlüğün Osmanlı Devleti'ne geçmesini sağladı.

Görsel 160. Unvanı kanun olan Padişah: I. Süleyman

Görsel 161 ve Görsel 162'deki metinlerde Osmanlı'nın Denizlerdeki fetihleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Metinler incelendiğinde; Orhan Bey zamanında Karesioğlulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanmasıyla ilk denizcilik faaliyetlerine başlandığı, I. Beyazid döneminde ilk tersanenin yapıldığı, Venedik ve Cenevizlilerle Karadeniz ve Akdeniz'de üstün güç haline gelmek için mücadele ettikleri belirtilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in Karadeniz ve Ege denizine hâkim olmak için Kırım yarımadasını, İmroz, Limni, Bozcaada, Eğriboz, Semadirek, Midilli ve Taşöz adalarını fethettiği, 1480 yılında ise Otranto'yu topraklarına kattığı belirtilmiştir. Bu olaylar üzerine Roma'nın da alınacağı endişesine kapılan Avrupalıların 1481'de Fatih'in vefat etmesi üzerine bu şehri geri aldıkları verilen bilgiler arasındadır.

Denizlerdeki Fetihler

Orhan Bey zamanında Karesioğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanması ile denizcilik faaliyetleri başlamıştır. Osmanlı Devleti ilk donanmaya Orhan Bey Dönemi'nde sahip olmuş, ilk tersane I. Beyazid tarafından Gelibolu'da yaptırılmıştır. Osmanlı Devleti Akdeniz ve Karadeniz hâkimiyeti için Venedik ve Cenevizlilerle mücadele etmiştir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Osmanlı Devleti ilk deniz savaşını 1416 yılında Çelebi Mehmed Dönemi'nde Venediklilerle yapmış, ancak başarılı olamamıştır.

Harita 2.5: Osmanlı Devleti'nin Karadeniz Kıyı Fetihleri (1459-1484)

Karadeniz'in Türk Gölü Hâline Gelmesi

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettikten sonra ilk hedefinin Karadeniz ve Ege Denizi'nde hâkimiyet kurmak olduğu görülür. Bunun sebebi ise bu iki denizi birleştiren İstanbul ve çevresinin güvenliğini sağlamak istemesiydi.

Ege Denizi'nde güvenlik sağlandıktan sonra İstanbul'dan başlayarak doğuya doğru Karadeniz'in Anadolu kıyıları ele geçirilmiştir. Kuzeyde stratejik önemi olan Kırım Yarımadası'nın alınması ile Karadeniz Osmanlı Devleti'nin denetimine girmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, Ege Denizi'ndeki İmroz, Limni, Bozcaada, Eğriboz, Semadirek, Midilli ve Taşoz adalarını fethetmiştir. Ayrıca 1480'de Otranto şehrini ele geçirmiştir. Bu durum Avrupalılarda Roma'nın da fethedileceği endişesine yol açmıştır. Fatih'in 1481'de vefat etmesi ile endişeleri ortadan kalkmış ve Otranto şehrini geri almışlardır.

Görsel 161. Denizlerde fetihler

Görsel 162'deki metinler incelendiğinde; Akdeniz'de Kanuni Sultan Süleyman döneminde hâkimiyet sağlandığı, Barbaros Hayreddin Paşa'nın haçlı donanmasına karşı Preveze Deniz Savaşını kazanmasından sonra Osmanlıların hem karada hem de denizde dünyanın en büyük devletlerinden birisi haline geldiği belirtilmiştir. Lala Mustafa Paşa'nın 1571 yılında Kıbrıs adasını fethetmesi üzerine Papa'nın çağrısıyla bir araya gelen Haçlı donanmasının İnebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasını yendiği (1571) de anlatılmıştır.

Metinlerde Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatına da yer verilmiştir. Hayrettin Paşa'nın Akdeniz'de büyük bir denizci olduğu, Cezayir'i ele geçirdiği, Yavuz Sultan Selim zamanında kendi isteğiyle Osmanlılara katıldığı, Cezayir'i Osmanlı topraklarına kattığı, Kanuni Sultan

Süleyman tarafından İstanbul'da donanma komutanı (Kaptan-ı Derya) yapıldığı, Haçlı donanmasını mağlup ettiği Preveze Deniz Zaferi'nin en önemli başarısı olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

Akdeniz'de Hâkimiyet

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurduğu dönemdir. Barbaros Hayreddin Paşa'nın haçlı donanmasına karşı kazandığı Preveze Deniz Savaşı Osmanlı Devleti'ni karada olduğu gibi denizlerde de en büyük devletlerden birisi hâline getirmiştir.

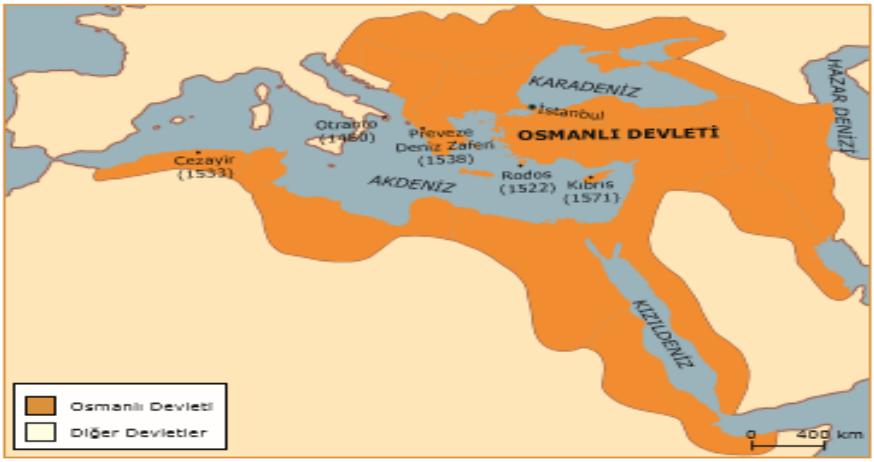

Harita 2.6: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Hâkimiyeti (1480-1571)

Kıbrıs Niçin Önemli?

Kıbrıs'ın fethi Akdeniz'in doğusunun güvenliği için oldukça önemliydi. Adada bulunan korsanlar bölge ticaretine zarar veriyordu. Lala Mustafa Paşa 1571 yılında adayı fethetti. Kıbrıs'ın fethinden sonra Papa'nın çağrısı ile toplanan Haçlı donanması İnebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasını mağlup etti (1571). Bu sırada İstanbul'da bulunan Venedik Elçisi Barbaro'ya Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa Kıbrıs'ın önemini anlatan şu sözü söylemiştir: "Biz sizden Kıbrıs Adası'nı alarak kolunuzu kestik. Siz ise donanmamızı mağlûp etmekle sakalımızı tıraş etmiş oldunuz. Kesilmiş kol yerine gelmez lâkin tıraş edilmiş sakal daha gür olarak çıkar". Sokullu Mehmet Paşa'nın dediği gibi kısa bir süre sonra Osmanlı Donanması yeniden inşa edilerek tekrar Akdeniz'in en önemli gücü hâline geldi.

Barbaros Hayreddin Paşa

Hayreddin Paşa'ya sakalının rengi nedeniyle Avrupalılar "Kızıl Sakallı" anlamına gelen "Barbaros" unvanını vermişlerdir. Bir gemi ile başladığı denizcilikte zamanla Akdeniz'de önemli bir deniz gücü hâline geldi ve Cezayir'i ele geçirdi. Yavuz Sultan Selim'in Dönemi'nde gönüllü olarak Osmanlı'ya katıldı ve Cezayir, Osmanlı toprağı oldu. Kanuni Sultan Süleyman onu İstanbul'a çağırarak donanma komutanı (Kaptan-ı Derya) yaptı. En büyük başarısı haçlı donanmasına karşı kazandığı Preveze Deniz Zaferi'dir.

Görsel 162. Akdeniz'de hâkimiyet

Görsel 163'teki etkinlikte Osmanlı'da farklı ırk ve dini inançlara sahip insanlar yaşadığından millet sisteminin temelinin çok kültürlülük oluşturduğu belirtilmiştir. Osmanlı'da devlet ve vatandaş arasındaki ilişkilerde dini inanç temel alınmıştır. Osmanlılarda toplumu Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar (Gayrimüslimler) oluşturmuştur. "Millet Sistemi" adı verilen bu anlayışta devlet doğrudan vatandaşla ilişki kurmayarak her bir vatandaşın mensubu olduğu

milleti ve o milletin dini liderini muhatap almıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra Ortodoks Patriği ataması ve Ortodoks'lara içişlerinde ve dini konularda geniş özerklik vermesi bu anlayışa örnek olarak verilmiştir. Osmanlı'nın farklı milletleri bir arada tutmayı başarmasına "Pax Ottomana" (Osmanlı birliği, barışı) da dendiği, bu duruma örnek olarak da farklı ırk ve dinlere mensup milletlerin bir arada yaşadığı Balkanlar coğrafyası verilmiştir. Ayrıca metnin sonunda öğrencilerden Osmanlı Devleti, gaza, cihat, fetih siyaseti, istimalet politikası, millet sistemi, adil yönetim kelimelerini en az bir kez kullanarak kısa bir metin yazmaları istenmiştir.

Osmanlı'da Millet Sistemi

Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde farklı ırklara ve dinî inançlara sahip insanlar yaşamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki bu çok kültürlülük, Osmanlı millet sisteminin de temelini oluşturmaktadır. Bu sistemi Türk sanatının en güzel ürünlerinden biri olan "ebru sanatı"na benzetebiliriz. Ebruda farklı renkler birbirine karışarak mükemmel bir ahenk meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti'nde de farklı milletlerin kültürleri birbirine karışmış, birbirlerinin rengini almış, yeni bir renk ve ahenk oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nde devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerde etnik köken ya da ırk değil din esas alınmıştır. Osmanlı toplumunu oluşturan iki temel unsur Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar (gayrimüslimler) olmuştur. Gayrimüslimler de mensubu oldukları din ve mezhepler esas alınarak birer millet olarak kabul edilmiştir. Örneğin Osmanlıdaki Ermeni Milleti tanımı belirli bir dönem için Ortodoks ve Gregoryen mezheplerine mensup Ermenileri tanımlamak için kullanılmış ve aynı zamanda bu tanım Ortodoks mezhebine mensup Süryanileri de kapsamıştır. "Millet Sistemi" adı verilen bu anlayışta devlet doğrudan vatandaşlarla ilişki kurmamış her bir vatandaşın mensubu olduğu milleti ve o milletin dinî liderini muhatap almıştır. Bu sayede günümüzde devlet tarafından sağlanan eğitim, din, hukuk ve sosyal hizmetler gibi hizmetlerde dinî topluluklar birer aracı ve kolaylaştırıcı olarak kullanılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Ortodoks Patriği ataması ve Ortodoks'lara içişlerinde ve dinî konularda geniş özerklik vermesi bu sistemin ilk uygulamalarından birisidir. Zamanla benzer haklar Ermeniler ve Yahudiler için de sağlanmıştır. Buna göre Ermenilerin başına bir patrik tayin edildiği gibi Musevilere de kendi havralarına sahip çıkma hakkı verilerek dini guruplar arasında denge sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'ne çok sayıda milleti bir arada tutabilme başarısından dolayı "Pax Ottomana" (Osmanlı birliği, barışı) da denilmiştir. Örneğin Balkanlar, asırlar boyu birçok farklı ırka, medeniyete ve dine mensup milletlerin iç içe yaşadığı bir bölge olmuştur.

BİLİYOR MUSUNUZ?

İspanya topraklarında yaşan Museviler 1492'de baskılar nedeniyle İspanya'yı terketmek zorunda kalmışlardır. Sultan II. Bayezid, 1492'de zor durumda kalan Musevi topluluğunun sığınma talebini kabul etmiştir. Kemal Reis komutasında Osmanlı donanmasını İspanya'ya göndererek, Musevilerin Osmanlı topraklarına ulaşmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti, topraklarına sığınan Musevilere yerleşme hakkı tanıdığını ilan etmiştir.

Bu konuda öğrendiklerinizden faydalanıp aşağıdaki kavramları en az bir kez kullanarak kısa bir metin yazınız.

(Osmanlı Devleti, gaza ve cihat, fetih siyaseti, istimâlet politikası, millet sistemi, adil yönetim)

Görsel 163. Osmanlı'da millet sistemi

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri, tarihsel kavramaya ait 2 alt beceri ve tarihsel analiz ve yoruma ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama:

1. Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
2. Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.

Tarihsel analiz ve yorum: Neden sonuç ilişkilerinin birçok boyutunu (bireyin ve tarihi şahsiyetlerin önemi, ekonomik ve nesnel koşulların önemi, düşüncelerin, insan çıkarlarının ve inançların etkisi, şansın ve tesadüfün rolü) göz önüne alarak bu ilişkiyi analiz eder.

Osmanlı devletinin fetih siyaseti, fethedilen yerlerde uygulanan istimalet politikası, İstanbul'un fethedilmesinin sebep ve sonuçları, Doğu ve Batı'da yapılan fetihler ile ilgili bilgiler tarihsel metin olarak değerlendirildiğinde; kronolojik sırayla tarihsel metin oluşturulduğu, fetihlerin olduğu yerler, fetihleri yapan şahsiyetler, fetihlerin sebep ve sonuçları anlatılarak olaylara ilişkin tarihsel haritaların da verildiği görülmektedir. Osmanlı fetih siyasetinin özelliklerinin neden sonuç ilişkileri bağlamında verildiği de görüldüğünden; ilgili kazanımın kronolojik düşünme becerisi, tarihsel kavrama becerisi ve tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.7.2.3. Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar. (*Coğrafi keşifler, Rönesans, Aydınlanma Çağı, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılabı, sömürgecilik ve bunların neden olduğu karmaşa ile insan hakları ihlallerine değinilir.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Görsel 164 ve Görsel 165'teki etkinlikler incelendiğinde; kazanıma ilişkin hazırlık çalışmaları niteliğinde bilgiler verilmiştir. Görsel 164'te XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'da baharatın ve tuzun çok değerli olduğu, Çin'de üretilen ipek kumaşların Avrupa'daki saraylara gönderildiği belirtilmiştir. 1348-1349 yıllarında ise Avrupa'da yaşanan büyük veba salgını nedeniyle Avrupa nüfusunun üçte birinin yok olduğu, ekonomisinin de

ciddi zarar gördüğü anlatılmıştır. Konu kapsamında ticaret yolları haritasının da verildiği görülmektedir. Avrupalıların Osmanlılara ve diğer Müslüman ülkelere vergi ödememek, ticaret mallarına daha kolay ulaşabilmek için Çin ve Hindistan'a yeni yollar aramaları sonucunda yeni yollar keşfettiği, bu olaylara tarihte "Coğrafi Keşifler" denildiği belirtilmiştir. Marko Polo'nun XIII. yüzyılın son yıllarında Asya kıtasında seyahat ederek Çin'e gittiği, Polo'nun Seyahatler isimli eserinden etkilenen Avrupalıların Asya kıtasının zengin kaynaklarına ulaşmak için seyahatlere başladıkları, Kristof Kolomb adlı Cenovalı gemicinin de Marko Polo'nun bu eserinden etkilenerek gemi seyahatine başladığı belirtilmektedir. Kolomb'un sürekli batıya doğru ilerlediği, asıl düşüncesinin ise İslam dünyasına karşı Kudüs'ü almayı başarmak şeklinde olduğu anlatılmıştır. Görsel 165'te verilen bir tablo etkinliğinde öğrencilerden coğrafi keşiflerin sebeplerinin hangi alanla ilişkili olduğunu bulmaları istenmiştir.

Görsel 166'da Kristof Kolomb'un Atlantik Okyanusu'nu aşarak 14 Ekim 1492 tarihinde Bahama Adaları'na ayak basan ilk Avrupalı olduğu, Portekizli denizci Bartolomeu Dias'ın gemisiyle Ümit Burnu'nu keşfettiği, 1498 yılında Potekizli denizci Vasco de Gama'nın ise Afrika kıtasından Hindistan'a deniz yoluyla ulaştığı belirtilmiştir. Dünyanın yuvarlak olduğunun Magellan tarafından ispat edilmesinden sonra kilise ve din adamlarına karşı duyulan güveni azalttığı, gemi ile seyahate çıkan Amerigo Vespucci'nin 1507 yılında Amerika'ya ulaştığı, Vespucci'nin keşfettiği topraklardan yenidünya olarak bahsettiği, Avrupalıların keşfettikleri toprakları sömürge haline getirdikleri, buralarda yaşayan insanların bazılarını köleleştirdikleri, altın, gümüş, elmas gibi değerli madenleri ülkelerine taşıdıkları belirtilmiştir. Tüm bu gelişmelerin eski ticaret yollarının eski önemini kaybetmesine yol açtığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Görsel 167'de coğrafi keşifler sonucunda zenginleşen tüccarların burjuvaziyi oluşturdukları, bu sınıfın sanatçı ve bilim adamlarını desteklediği, bunun sonucunda Avrupa'da bilim ve sanat alanındaki çalışmaların hızlandığı belirtilmiştir. Ticaret yollarının değişmesinin Osmanlı Devleti'ni büyük gelir kaybına uğrattığı, Avrupalı devletlerin zenginleşerek büyük ordular kurdukları, İspanya, İngiltere, Portekiz ve Hollanda'nın sömürge imparatorluklarına dönüştükleri anlatılmıştır. Konuya ilişkin açıklamaların sonundan verilen sıra sizde etkinliğinde yeni bulunan ticaret yollarının Osmanlı Devleti'ne etkisinin neler olabileceği ile ilgili öğrencilerden çıkarımda bulunmaları istenmiştir.

3. AVRUPA'DA UYANIŞ

Hazırlık Çalışmaları

- *Henüz bilinmeyen bir yeri keşfetmiş olsaydınız bu yerin ne gibi özellikleri olmasını isterdiniz?*

XI. ve XII. yüzyıllarda Haçlı Seferleri sırasında Avrupalılar İslam dünyasından matbaa, kâğıt ve pusulayı öğrenmekle kalmamış aynı zamanda bunları geliştirmişlerdir. Bu araçların kullanılması Avrupa'da XV. ve XIX. yüzyıllar arasında ekonomik, sosyal, kültürel, dinî, bilimsel ve siyasi gelişmelerin temelini oluşturmuştur. Bu gelişmeler şunlardır;

XV. ve XVI. yüzyıllarda tuz ve baharat Avrupa'da çok değerliydi. Özellikle baharata çok büyük bir talep vardı ve lüks bir gıda maddesi olarak kabul ediliyordu. Baharat buzdolabının henüz icat edilmediği o zamanlarda eti uzun süre taze saklamak ve ete lezzet vermek amacıyla kullanılıyordu. Çin'de üretilen ipekli kumaşlar Avrupa saraylarında gösterişli kıyafetlerin dikiminde kullanılıyordu. Bu iki değerli ürün dünyanın en önemli ticaret yollarına isim olmuştur.

1348-1349 yıllarında Avrupa'da büyük bir veba salgını olmuştur. Salgın nüfusun neredeyse üçte birini yok ettiği gibi ekonomiye de ciddi zararlar vermiştir. Bu durum Avrupa'nın iş gücüne ve ekonomiyi yeniden güçlendirecek kaynaklara olan ihtiyacını artırmıştır.

Aşağıdaki haritada ticaret yollarının İslam coğrafyasından ve Osmanlı Devleti'nin topraklarından geçtiğini görmekteyiz. İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi ile Avrupa ekonomik ve siyasi olarak zor durumda kalmıştı. Avrupalılar Osmanlıya ve diğer Müslüman ülkelere vergi ödememek, ticaret mallarına daha kolay ve ucuz yoldan ulaşabilmek amacıyla Çin ve Hindistan'a giden yeni yollar aradılar. Bu arayış sonucunda Avrupalı denizciler yeni adalar, ticaret yolları ve Amerika kıtasını keşfettiler. Bu keşiflerinin tümüne birden coğrafi keşifler denilmektedir.

Harita 2.7: İpek ve Baharat Yolu

Görsel 164. Coğrafi keşiflerin nedenleri (1)

Görsel 2.16: Marco Polo (Temsilî)

Marco Polo (Marko Polo) XIII. yüzyılın sonlarında Asya'yı boydan boya geçip Çin'de Moğol imparatorunun sarayını ziyaret etmişti. Polo'nun "Travels" (Seyahatler) adlı kitabında anlatılan Asya'nın zenginliklerine ulaşma düşüncesi Avrupalıların keşif seyahatlerine başlamasında etkili oldu. Marco Polo'nun yazdıklarından etkilenen gemicilerden biri de Cenovalı Kristof Kolomb'tur (Kıristof Kolomp).

Kristof Kolomb yolculuğa çıkarken yaptırdığı Santa Maria (Santa Maria) adlı, okyanus şartlarına dayanıklı gemisine güveniyordu. Elinde Martellus'un (Martelyus) çizdiği harita ve yanındaki pusula sayesinde kaybolmayacağı düşüncesi ile denize açıldı ve sürekli batıya doğru ilerledi. Kolomb, günlük notlarında onu harekete geçiren düşüncenin İslam dünyasını arkadan kuşatmak, Hindistan ticareti için deniz yolunu açmak, Batı ve Doğu Hristiyanlarının iş birliğiyle Kudüs'ü almak olduğunu açıklamaktadır. Kolomb bu sayede İspanyol Hükümdarı Ferdinand'tan (Ferdinant) büyük destek almıştır.

Görsel 2.17: Kristof Kolomb (Temsilî)

Kristof Kolomb gibi denizcilere keşifler için cesaret veren gelişmeler neler olmuştur? Yazınız.

Aşağıdaki tabloda coğrafi keşiflerin sebeplerinin hangi alan ile ilgili olduğunu örnekte olduğu gibi yazınız. (Bir satırda birden fazla işaretleme yapabilirsiniz. Siyasi, ekonomik, dini, bilimsel vb.)

Keşif Sebepleri	Alanı
İpek ve Baharat Yollarının Osmanlı Devleti ve İslam Devletlerinin elinde olması	Siyasi, Ekonomik
İpek ve Baharat Yollarının gelirleriyle Osmanlı ve İslam ülkelerinin zenginleşiyor olması	
Coğrafya bilgisinin ilerlemesi ve pusulanın geliştirilmesi	
Gemi yapım tekniklerinin ilerlemesi	
Avrupa'nın yeni ticaret yolları bularak gelirlerini arttırmak istemesi	
Avrupalıların Hristiyanlığı yaymak istemeleri	

Görsel 165. Coğrafi keşiflerin nedenleri (2)

Kristof Kolomb 12 Ekim 1492'de Atlantik Okyanusu'nu aşarak Amerika kıtasındaki Bahama Adaları'na ulaşan ilk Avrupalı olmuştur. Fakat Kolomb ulaştığı yerin Amerika kıtası olduğunun farkında değildi. O, yola çıkış hedefi olan Hindistan'a ulaştığını sanıyordu. Kolomb Amerika kıtasının yerli halkını da "Hintli" olarak adlandırmıştır. Yerli halk Kolomb ve adamlarını büyük bir konukseverlik ve cömertlikle karşılamışlardır.

Portekizli denizci Bartolomeu Dias (Bartelmi Diyaz) yelkenli gemisiyle Afrika kıtasının güneyinden dolaşarak Ümit Burnu'nu keşfetti. Portekizli Vasco da Gama (Vasko dö Gama) 1498 senesinde Afrika'dan Hindistan'a deniz yolu ile ulaşmayı başardı.

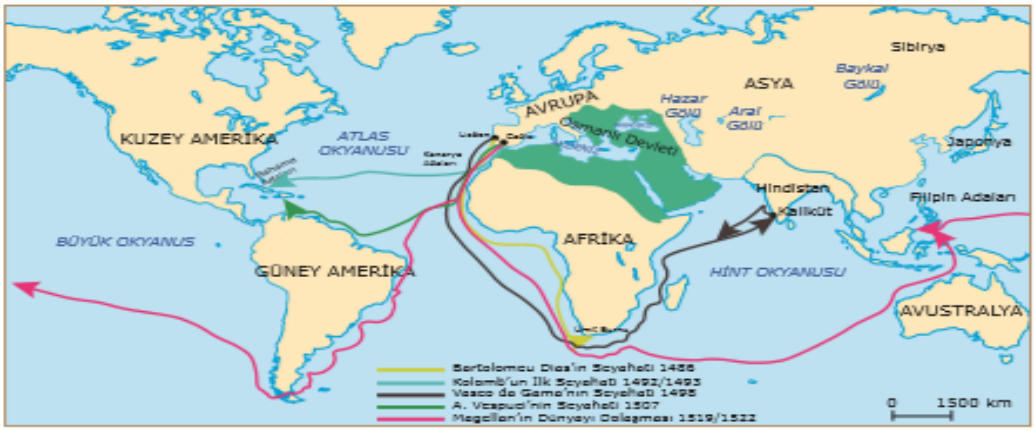

Harita 2.8: Coğrafi Keşifler

Magellan (Macellan) adlı İspanyol kâşif dünyayı dolaşarak Dünya'nın yuvarlak olduğunu kanıtlayan ilk kişidir. Magellan'ın Dünya'nın yuvarlak olduğunu ispatlamasıyla Avrupa'da Dünya'nın düz olduğunu söyleyen kilise ve din adamlarına duyulan güven azaldı.

Görsel 2.18: Magellan (Temsili)

Görsel 2.19: Amerigo Vespucci (Temsili)

Amerigo Vespucci (Ameriko Vespuçi) yaptığı deniz seyahati ile 1507 yılında Amerika'ya ulaştı. O geldiği yerin yeni bir kıta olduğunun farkında idi. Mektuplarında keşfettiği topraklardan yeni dünya olarak bahseder. Onun adından esinlenilerek kıtaya Amerika adı verilmiştir.

Coğrafi keşiflerle çoğu tüccar ve denizci olan birçok Avrupalı yeni keşfedilen topraklara gidip yerleştiler. Keşfedilen yerleri sömürge haline getirdiler. Özellikle İspanyol ve Portekizliler geniş topraklar elde ederek ilk sömürgeleri kurdular. Sömürge topraklarındaki insanların bir kısmını köleleştirdiler. Buralardan elde ettikleri altın, gümüş, elmas gibi değerli madenleri Avrupa ülkelerine taşıdılar.

Yeni deniz ticaret yollarının bulunması İpek ve Baharat Yollarının eski önemini kaybetmesine neden oldu. Deniz ticareti Akdeniz'den okyanuslara kaydı. Portekizliler ve İngilizler uzak doğuyu özellikle Hindistan'ı sömürge hâline getirmeye çalıştılar.

Görsel 166. Coğrafi keşifler (1)

Coğrafi keşifler sayesinde Avrupalılar birçok yeni bitki ve hayvan çeşidini tanıdı. Kakao, patates, domates gibi bitkiler ve hindi gibi hayvan türleri Avrupa'ya getirilerek üretildi. Avrupa'dan da dünyanın farklı yerlerine yayıldı.

Sıra Sizde **Coğrafi keşifler sonrası dünyaya yayılan yeni bitki türleri olmasaydı hayatımızda neler değişirdi? Yazınız.**

Görsel 2.20 Orta Çağ Avrupası Burjuva Sınıfı (Temsili)

Coğrafi keşiflerin sonucunda zenginleşen tüccarlar *burjuva* adı verilen yeni bir sosyal sınıf oluşturdular. Bu tüccar sınıfı sanatçıları ve bilim adamlarını desteklediler. Bunun sonucunda Avrupa'da bilim ve sanat alanındaki çalışmalar hızlandı. Coğrafi keşiflerden önce Osmanlı Devleti önemli bir güç merkeziydi. İpek ve Baharat yolları üzerindeki ticaretin lideri ve merkezi olan Osmanlı Devleti ticaret yollarından önemli gelir elde etmekteydi. Bu gelirler hem yapılan ticaretten hem de gümrük gelirlerinden oluşmaktaydı. Coğrafi keşiflerden sonra ticaret yollarının değişmesiyle Akdeniz limanları önemini kaybetti ve Osmanlı Devleti büyük gelir kaybına uğradı.

Avrupalı devletler yaptıkları ticaret sayesinde doğunun bolluk ve refahını ülkelerine taşıdılar. Zaman ilerledikçe güçlenen bu devletler büyük ordular kurdular. Döneminin üstün denizcilik teknolojilerini kullanan İspanya, İngiltere, Portekiz, Hollanda gerçekleştirdikleri ticaret sayesinde zenginleşerek sömürge imparatorluklarına dönüştüler.

Görsel 167. Coğrafi Keşifler (2)

Görsel 168'de kazanıma ilişkin Avrupa'da modernleşmenin başlaması ile ilgili bilgiler verilmiştir. Matbaanın kullanılmasının Avrupa'da bilim, kültür ve sanat alanlarında gelişmeleri hızlandırdığı, geçmiş medeniyetlere ait eserlerin çevirilerinin yapılmasıyla bilim adamlarının ve sanatçıların ufuklarının açıldığı, bütün bu gelişmelerin XV. ve XVI. yüzyıllarda Rönesans Hareketini İtalya'dan başlayarak bütün Avrupa'ya yayılmasını sağladığı belirtilmiştir. Hristiyan inancının merkezi olması nedeniyle Roma'da çok sayıda mimari ve sanat eserinin bulunduğu, Romalıların diğer Avrupalılara göre daha özgür yaşamasından dolayı Rönesans'ın İtalya merkezli olarak başladığı belirtilmiştir. Leonardo Da Vinci, Rafaello, Michelangelo, Donetello, Cervantes, Kopernik gibi çok sayıda bilim insanı ve sanatçının Rönesans Dönemi'nde önemli eserler verdikleri de anlatılmıştır. Açıklamaların

sonunda verilen “Sıra Sizde” etkinliğinde öğrencilere Rönesans döneminde yaşamış bir bilim adamı veya sanatçı olsalardı hangi alanlarda çalışma yapmak istedikleri şeklinde soru sorulmuştur.

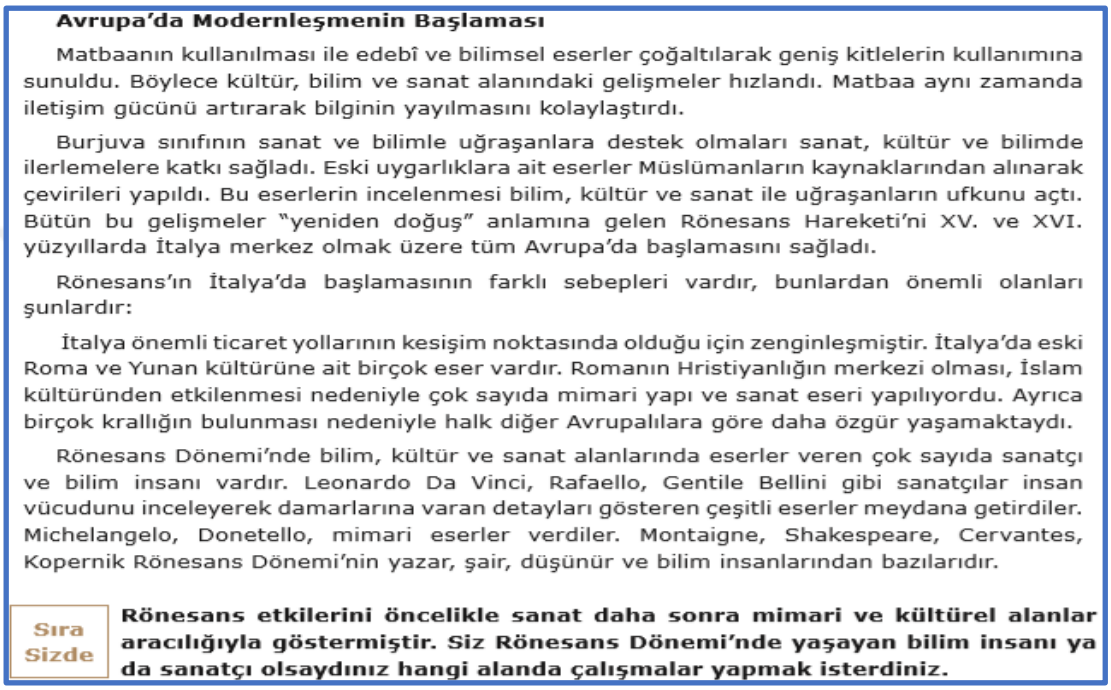

Avrupa’da Modernleşmenin Başlaması

Matbaanın kullanılması ile edebî ve bilimsel eserler çoğaltılarak geniş kitlelerin kullanımına sunuldu. Böylece kültür, bilim ve sanat alanındaki gelişmeler hızlandı. Matbaa aynı zamanda iletişim gücünü artırarak bilginin yayılmasını kolaylaştırdı.

Burjuva sınıfının sanat ve bilimle uğraşanlara destek olmaları sanat, kültür ve bilimde ilerlemelere katkı sağladı. Eski uygarlıklara ait eserler Müslümanların kaynaklarından alınarak çevirileri yapıldı. Bu eserlerin incelenmesi bilim, kültür ve sanat ile uğraşanların ufkunu açtı. Bütün bu gelişmeler “yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans Hareketi’ni XV. ve XVI. yüzyıllarda İtalya merkez olmak üzere tüm Avrupa’da başlamasını sağladı.

Rönesans’ın İtalya’da başlamasının farklı sebepleri vardır, bunlardan önemli olanları şunlardır:

İtalya önemli ticaret yollarının kesişim noktasında olduğu için zenginleşmiştir. İtalya’da eski Roma ve Yunan kültürüne ait birçok eser vardır. Romanın Hristiyanlığın merkezi olması, İslam kültüründen etkilenmesi nedeniyle çok sayıda mimari yapı ve sanat eseri yapılıyordu. Ayrıca birçok krallığın bulunması nedeniyle halk diğer Avrupalılara göre daha özgür yaşamaktaydı.

Rönesans Dönemi’nde bilim, kültür ve sanat alanlarında eserler veren çok sayıda sanatçı ve bilim insanı vardır. Leonardo Da Vinci, Rafaello, Gentile Bellini gibi sanatçılar insan vücudunu inceleyerek damarlarına varan detayları gösteren çeşitli eserler meydana getirdiler. Michelangelo, Donetello, mimari eserler verdiler. Montaigne, Shakespeare, Cervantes, Kopernik Rönesans Dönemi’nin yazar, şair, düşünür ve bilim insanlarından bazılarıdır.

Sıra Sizde

Rönesans etkilerini öncelikle sanat daha sonra mimari ve kültürel alanlar aracılığıyla göstermiştir. Siz Rönesans Dönemi’nde yaşayan bilim insanı ya da sanatçı olsaydınız hangi alanda çalışmalar yapmak isterdiniz.

Görsel 168. Avrupa’da modernleşmenin başlaması

Görsel 169’da XVI. yüzyıla kadar Hristiyanlığın Katolik ve Ortodoks mezheplerinden oluştuğu, Papa’nın Roma’da Patrik’in ise İstanbul’da bulunduğu, kilisenin ve din adamlarının zengin bir hayat sürdüğü, bu durumun halkı rahatsız ettiği belirtilmiştir. Rönesans döneminde klasik eserlerin ve İncil’in farklı dillere çevrilerek matbaa ile çoğaltılması sonucunda İncil’in daha iyi anlaşıldığı, ortaya çıkan bilimsel gerçekler ve coğrafi keşiflerin de etkisiyle insanların kiliseyi sorgulamaya başladığı belirtilmiştir. Hristiyan din adamı Martin Luther’in kilisenin yaptıklarının doğru olmadığına dair bir bildiri yayınlamasıyla papa tarafından dinden çıkartıldığı, bu olayın sonucunda prenslerin desteğiyle Almanya’da başlayan reform hareketlerinin tüm Avrupa’ya yayıldığı, yüzyıl devam eden din savaşlarının yaşandığı, yeni mezheplerin ortaya çıktığı, skolastik düşüncenin yerini bilimsel düşüncenin aldığı, krallar üzerindeki kilise baskısının sona erdiği de belirtilmiştir. Reform hareketlerinin Avrupa’nın

siyasi yönden bölünmesine yol açtığı, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerin inançlarına karşı geçmişten beri hoşgörülü davranmasından dolayı reform hareketlerinden olumsuz şekilde etkilenmediği de belirtilmiştir. Açıklamaların sonunda bir tablo verilerek öğrencilerden reform hareketinin sebep ve sonuçlarını ve bu sonuçların ilgili olduğu alanları yazmaları istenmiştir.

Avrupa'da Reform

Hristiyanlık XVI. yüzyıla gelinceye kadar Katolik ve Ortodoks olmak üzere iki mezhepten oluşuyordu. Katoliklerin dinî lideri olan papa Roma'da Ortodoksların dinî lideri olan patrik ise İstanbul'da bulunuyordu. Kilise ve din adamları geniş topraklara sahiptiler ve zengin bir hayat sürüyorlardı. Halk ve saray üzerinde siyasi ve dinî baskı uygulayan kilisenin zenginliği halkı ve soyluları rahatsız ediyordu.

Rönesans Dönemi'nde klasik eserler ve İncil farklı dillere çevrilerek matbaa ile çoğaltıldı. Böylece Avrupalılar İncil'i daha iyi anladılar ve İncil'de yazanların kilisenin söylediklerıyle uyuşmadığını fark ettiler. Coğrafi keşifler ve Rönesans'la ortaya çıkan bilimsel gerçekler sayesinde Avrupalılar kilisenin öğrettiklerini sorgulamaya başladı. Böylece insanlar kilisenin *endüljans* (cennetten arsa satma) ve *aforoz* (dinden çıkartma) uygulamalarına karşı çıkmaya başladı.

Görsel 2.21: Martin Luther (Temsilî)

Hristiyan din adamı olan Martin Luther (Martin Luter) 95 maddeden oluşan bildirisinde kilisenin yaptıklarının doğru olmadığına dikkat çekti. Luther, Papa tarafından aforoz edildi. Luther'i destekleyen prensler sayesinde Reform hareketi Almanya'da başladı. Daha sonra Fransa, İngiltere ve tüm Avrupa'ya yayıldı. Avrupa'da yüzyıl süren din savaşları başladı. Reform Hareketleri sonucunda Avrupa'da Protestanlık, Kalvenizm ve Anglikanizm gibi yeni mezhepler ortaya çıktı. Kilisenin eğitim ve öğretim işlerinden uzaklaştırılmasıyla eğitimde laiklik sağlandı. Kilise'nin kontrolü ve baskısının sonucu ortaya çıkan skolastik düşünce yerini araştırmacı ve sorgulayıcı bilim anlayışı olan pozitif düşünceye bıraktı. Krallar üzerindeki kilise baskısı ve tehdidi sona erdi. Soylular kilisenin elindeki topraklara el koydu.

Reform hareketleri Avrupa'nın siyasi yönden bölünmesine sebep oldu. Bu siyasal yapıdaki farklılıklardan da Osmanlı Devleti kazançlı çıktı. Avrupa devletleri arasındaki görüş ayrılıkları Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ilerlemesi kolaylaştırdı. Osmanlı Devleti Protestanları destekleyerek kendisine karşı yeni bir Haçlı birliği kurulmasını engelledi. Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyanların ve diğer azınlıkların Avrupada yaşanan Reform Hareketlerinden fazla etkilenmediği görülür. Çünkü Avrupa'nın reformlarla ulaşmak istediği seviye Osmanlı Devleti'nde yaşanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere geçmişten beri din ve inanç özgürlüğü yönünden geniş haklar tanıması, insanların dinine, yaşam standartlarına, örf ve ananelerine müdahalede bulunmaması Reform Hareketlerinden olumsuz yönde etkilenmemesini sağladı.

Aşağıdaki tabloya Reform Hareketi'nin sonuçlarını ve bu sonuçların ilgili olduğu alanı yazınız.

Reform Hareketi'nin Sonuçları	Alanlar

Görsel 169. Avrupa'da Reform

Görsel 170'de XVII. ve XVIII. yy.da Rönesans ve Reform hareketleriyle Avrupa'da birçok alanda önemli gelişmeler yaşandığı, 1610 yılında Galileo'nun kitabında dünyanın güneşin

etrafında döndüğünün anlatıldığı, tıp alanında önemli çalışmalar yapıldığı, Descartes'in analitik geometriyi geliştirdiği, Mozart'ın bu dönemde dünyaca ünlü müzik eserleri ürettiği, Tüm bu gelişmelerin Sanayi İnkılabının temelini oluşturduğu belirtilmiştir. Batı'da yaşanan bilimsel gelişmelerin Avrupa'yı Aydınlanma Çağı'na hazırlarken Osmanlı Devleti'nde tam tersi durum yaşandığı, Osmanlı Devleti'nin XV. ve XVI. yüzyıllarda bilimsel eser yazımı ve bilim öğretiminde zirvede olduğu, buna karşın XVII. yüzyıldan itibaren gerilemeye başladığı, XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı'da modern bir rasathanenin kurulduğu ancak yeniliklerin bir devlet politikası haline getirilemediği şeklinde anlatılmıştır. Açıklamaların sonunda öğrencilere günümüzde bilimin gelişmesinde aydınlanma çağındaki gelişmelerin etkisi ile ilgili çıkarımda bulunmaları istenmiştir.

Aydınlanma Çağı

Rönesans ve Reform Hareketleri'nin etkisiyle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa'da bilim, sanat, felsefe ve siyaset alanlarında gelişmelerin yaşandığı döneme Aydınlanma Çağı denir.

Aydınlanma Çağı'nda her konuda aklın üstünlüğüne, bilimsel araştırmalarda doğayı incelemeye, deney ve gözlem yapmaya önem verildi. Galileo (Galile) Dünya'nın Güneşin etrafında döndüğünü 1610'da bastırdığı kitabında anlattı. Dr. Harvey (Harvin) 1628'de tıp alanında çalışmalar yaptı. Descartes (Dekart) analitik geometriyi geliştirdi. Mozart müzik alanında dünyaca bilinen eserler verdi. Aydınlanma Çağı düşünürleri hemen hemen her konuyu incelediler. Toplum, doğa, insan, siyaset, ekonomi ve tarih alanında yeni fikirler ve düşünürler ortaya çıktı. Aydınlanma Çağı'nda meydana gelen bilim ve teknolojideki gelişmeler Sanayi İnkılabı'nın temelini oluşturdu.

Batıda yaşanan bilimsel gelişmeler Avrupa'yı Aydınlanma Çağı'na hazırlarken Osmanlı Devleti'nde tam tersi bir durum yaşanmıştır. XV. ve XVI. yüzyıllarda bilim öğreniminde ve bilimsel eser yazımında zirvede olan Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıldan itibaren gerilemeye başladı. Eğitim kurumlarında yavaş yavaş pozitif bilimlere yönelik çalışmalar azaldı.

Osmanlı Devleti'nin aslında dış dünyadaki son bilimsel gelişmelere ve Avrupa'daki aydınlanma çağına büsbütün ilgisiz kalmadı. Bunun en önemli kanıtı XVI. yüzyıl sonlarında modern bir rasathânenin kurulmasıdır. Ancak bu rasathânenin ve diğer bilimsel gelişmelerin kısa ömürlü olması yeniliklerin bir devlet politikası haline gelmediğinin bir göstergesidir. Osmanlı yöneticileri bu olumsuz durumu ancak ileride meydana gelen savaşlarda alınan yenilgiler sonrası fark ettiler.

Görsel 2.22: Aydınlanma Çağı (Gabriel Lemonnier, Salon de Madame Geofrin, 1812)

Size göre günümüzde bilimin gelişmesinde Aydınlanma Çağı'ndaki gelişmelerin nasıl bir etkisi olmuştur? Düşüncelerinizi söyleyiniz.

Görsel 170. Aydınlanma çağı

Görsel 171'deki etkinliklerde kazanıma ilişkin İngiltere'de sanayi inkılabının başlaması ile ilgili bilgiler verilmiştir. Avrupa devletlerinin coğrafi keşifleri gerçekleştirdikten sonra oldukça zenginleştikleri, bilimsel buluşlarla birlikte sanayi devriminin gerçekleştiği, Avrupa'da fabrikalarda hızla modern üretim yapıldığı ve bu dönemde birçok teknik gelişmenin yaşandığı belirtilmiştir. İngiltere'de başlayan sanayi devriminin bu ülkeyi büyük bir sömürge imparatorluğuna dönüştürdüğü, sanayi devriminin giderek diğer Avrupa ülkelerine yayıldığı, demir ve kömürün kullanımın yaygınlaştığı, makinelerin buhar gücüyle çalıştırıldığı, 1733 yılında İngiltere'de icatlarla dokuma makinelerinin hızının arttırıldığı, 1785

yılında su gücüyle çalışan mekanik dokuma tezgâhının geliştirilmesiyle dokuma sanayisinin hızla geliştiği anlatılmıştır. Sanayi inkılabının Avrupa'da sosyal yapıyı değiştirdiği, köylerden şehirlere fabrikalarda çalışmak için göçlerin yaşandığı, işçi sınıfının oluştuğu, işçi haklarının savunulması için sendikaların ortaya çıktığı, demir ve çelikten üretilen gemilerin ve trenlerin ulaşımı kolaylaştırdığı, ticari faaliyetlerin arttığı, hammadde arayışları sonucunda sömürgeciliğin ortaya çıktığından da bahsedilmiştir. Etkinliğin devamında Sanayi İnkılabının Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Avrupalıların fabrikalarında ucuz ve seri üretim yapmalarına karşın Osmanlıların küçük iş yerlerinde daha pahalıya üretim yaptığı, bu durumun rekabet sorununa yol açtığı, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler tarafından ham madde kaynağı ve pazar olarak görüldüğü, tüm bu nedenlerden dolayı Avrupa devletlerinin giderek güçlendiği Osmanlı'nın ise ekonomik olarak zayıfladığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Çarklar Dönüyor

Avrupa devletleri coğrafi keşifleri gerçekleştirdikten sonra sömürgeleştirdikleri topraklardan bol miktarda ham madde elde ettiler. Avrupa'ya getirilen kölelerin sağladığı bedava iş gücü de buna eklenince oldukça zenginleştiler. Coğrafi keşiflerden elde edilen zenginliğin, bilimsel buluş ve icatlarla birleşerek üretime dönüştürülmesiyle sanayi devrimi gerçekleşti. Tarıma ve insan gücüne dayalı olan ekonomi yerine makinelerin ve üretimin egemen olduğu bir ekonomik sisteme geçildi. Avrupa hızlı bir şekilde modern üretim tekniklerine yöneldi ve çok sayıda teknolojik gelişmeye sahne oldu.

Sanayi İnkılabı İngiltere'de başladı ve Avrupa ülkelerine yayıldı. İngiltere büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuştu. Bu döneme damgasını vuran gelişmeler demir ve kömürün kullanımının yaygınlaşması ve makinelerde buhar gücünden yararlanılmasıdır. İngiltere'de 1733'te uçan mekik adı verilen düzenek icat edilerek dokuma makinelerinin hızı artırıldı. 1785'te su gücüyle çalışan mekanik dokuma tezgâhının icadıyla dokuma sanayisi hızla gelişti.

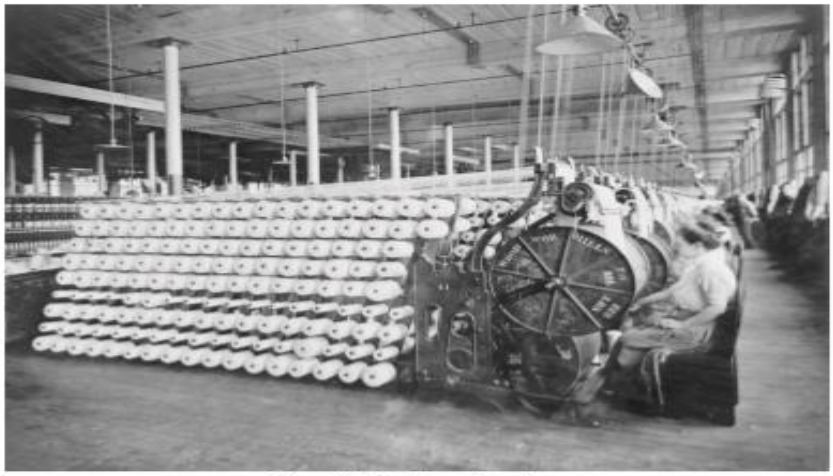

Görsel 2.23: Dokuma tezgahı

Sanayi İnkılabı Avrupa'nın sosyal yapısını da değiştirdi. Şehirlerde kurulan fabrikalar yeni iş alanları oluşturdu. Daha iyi şartlarda yaşamak isteyen köylüler şehirlere göç etmeye başladı. Böylelikle köylerde nüfus azalırken şehirlerde nüfus artışı gerçekleşti. Sayısı yüz binleri bulan işçiler, işçi sınıfını oluşturdu. Ürün maliyetini düşürmek isteyen işverenler ise fabrikalarda çocuk ve kadın işçi çalıştırmaya başladı. İşçi haklarının savunulması için sendikalar ortaya çıktı.

Üretim teknolojisinin gelişmesi ulaşımı da etkiledi. Demir ve çelikten yapılan gemiler ve trenler ulaşımı kolaylaştırdı. Bu da ticari faaliyetlerin artmasına neden oldu.

Fabrikalar Sanayi İnkılâbı'nı gerçekleştiren ülkelerde zenginliğin kaynağı oldu. Fabrikalar sayesinde seri üretime geçen ülkeler daha fazla ürün elde edebilmek için ham madde kaynakları aramaya başladılar. Üretilen ürünlerin pazarlanması ve ham madde arayışı sömürgecilik anlayışının ortaya çıkmasına sebep oldu.

71

2. ÜNİTE

Avrupalı devletler fabrikalarda ucuz ve seri üretim gerçekleştirirken Osmanlı Devleti atölye benzeri küçük işletmelerde üretim yapmaktaydı. Daha yüksek maliyetli yerli ürünlerin Avrupalı ürünlerle rekabet gücü azaldı. Bu durum Osmanlı coğrafyasını Avrupalı devletler açısından ham madde temin edilecek bir kaynak ve aynı zamanda üretilen malların satılacağı bir pazar haline getirdi. Bunların yanında güçlenen Avrupa devletleriyle uzun yıllar süren ve başarısızlıklarla sonuçlanan savaşlar devletin gelirleri ile giderleri arasındaki farkı artırdı. İmparatorluğun son döneminde kalkınma yönünde bir çaba oluşmaya başlasa da dış siyasi baskılar ve iç ekonomik koşullar kalkınmaya engel oldu.

Fransız İhtilali ve Avrupa

Görsel 171. Çarklar dönüyor

Görsel 172'de kazanıma ilişkin Fransız İhtilali ilgili bilgiler şu şekilde ifade edilmiştir: 1789'da Fransızlar ekonomik olarak güçlükler içindeydi. Kral XVI. Louis vergileri arttırmak istedi. Bunun üzerine halkın temsilcileri parlamentodan kralın yetkilerinin sınırlandırılmasını, vergilerin azaltılarak halkın da yönetime katılmasını istediler. Bu talepler Kral tarafından kabul edilmeyince halk krala karşı savaş açtı. Fransa'da İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi ilan edilerek Yeni Çağ bitip yakın Çağ başladı. Bu olayların sonucunda tüm dünyaya milliyetçilik, eşitlik, özgürlük fikirleri yayıldı. Milliyetçilik akımı Osmanlı devleti gibi birçok milletten oluşan devletleri olumsuz etkileyerek iç karışıklıklara yol açtı. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki bazı milletler milliyetçilik akımından etkilenerek bağımsızlıklarını ilan etmek istediler. Bu milletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı isyan başlatmaları üzerine Fransız ihtilalinden etkilenen bazı Osmanlı aydınlarının çabalarıyla bir takım demokratik önlemler alınmaya çalışıldı. Böylelikle 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edildi. Gayrimüslim Osmanlı halkının devlete bağlılıklarını arttırmak için ise 1856 yılında Islahat Fermanı yayınlandı.

Fransız İhtilali ve Avrupa

Fransız İhtilali'nin başlamasına neden olan gelişmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Rönesans, Reform ve Aydınlanma Çağı ile özgür düşünce fikrinin yayılması, Burjuva sınıfının söz sahibi olmaya başlaması, reform hareketiyle kilisenin gücünü yitirmesi, toplumda gelir adaletsizliği, toplumsal ve siyasal reform isteyen düşünürlerin halkı bilinçlendirmesi.

1789 yılında Fransız ekonomisi zor durumdaydı. Kral XVI. Louis (Luis) vergilerin artırılmasını isteyince, soylular parlamentonun toplanmasını talep ettiler. Halkın temsilcileri parlamento toplantısında bir anayasayla krallığın yetkilerinin sınırlandırılmasını, vergilerin azaltılmasını ve halkın da yönetimde söz sahibi olmasını istediler. Bu taleplerin kral tarafından kabul edilmemesi ile başlayan olaylar sokaklara yayıldı. Orta gelir grubundan halk monarşiye karşı savaş açtı. Fransız ihtilalciler *İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'* ni ilan ettiler. İlan edilen bildiride şu hususlar vurgulandı:

"İnsanlar hakları bakımından hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar. Bu haklar hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme haklarıdır. Her türlü egemenlik esas olarak millettedir. Her vatandaş hür bir şekilde konuşabilir, yazabilir ve yayında bulunabilir." Bu halk hareketleri Fransa'da monarşi rejiminin yıkılıp yerine cumhuriyetin kurulmasına neden oldu. Fransız İhtilali *Yeni Çağı* bitiren, *Yakın Çağ'ı* başlatan olay olarak kabul edildi. Fransız İhtilali sonucunda tüm dünyada milliyetçilik, eşitlik, özgürlük kavramları önem kazandı.

Görsel 2.24: Fransız İhtilali (Temsili)

Fransa'dan yayılan bu fikirler dünya siyasi haritasının değişmesine neden oldu. Eşitlik, adalet ve özgürlük fikirleri tüm dünyada demokrasi hareketlerini hızlandırdı. Fransız İhtilali ile dünyaya yayılan milliyetçilik fikri, Osmanlı Devleti gibi çok uluslu olan devletleri olumsuz etkiledi. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bazı milletler, milliyetçilik fikrine kapılarak kendi bağımsız devletlerini kurmak istediler. Bu milletler Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi sıkıntılarından faydalanarak isyanlar başlattılar. Fransız İhtilali Osmanlı Devleti'ni derinden etkileyerek çok uluslu olan devleti yönetmeyi zorlaştırdı. Fransız ihtilalinden etkilenen bazı Osmanlı aydınları sayesinde demokrasi hareketleri başladı. Bu sayede 1839 Tanzimat Fermanı'na giden siyasi gelişmeler yaşandı. Sonrasında da Müslüman olmayan Osmanlı halkının devlete bağlılıklarını artırmayı amaçlayan Islahat Fermanı yayınlandı (1856).

Görsel 172. Fransız İhtilali ve Avrupa

Görsel 173'te verilen etkinlikte XV. ve XX. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanmış olan gelişmeler tablolaştırılarak öğrencilerden uygun şekilde doldurmaları istenmiştir.

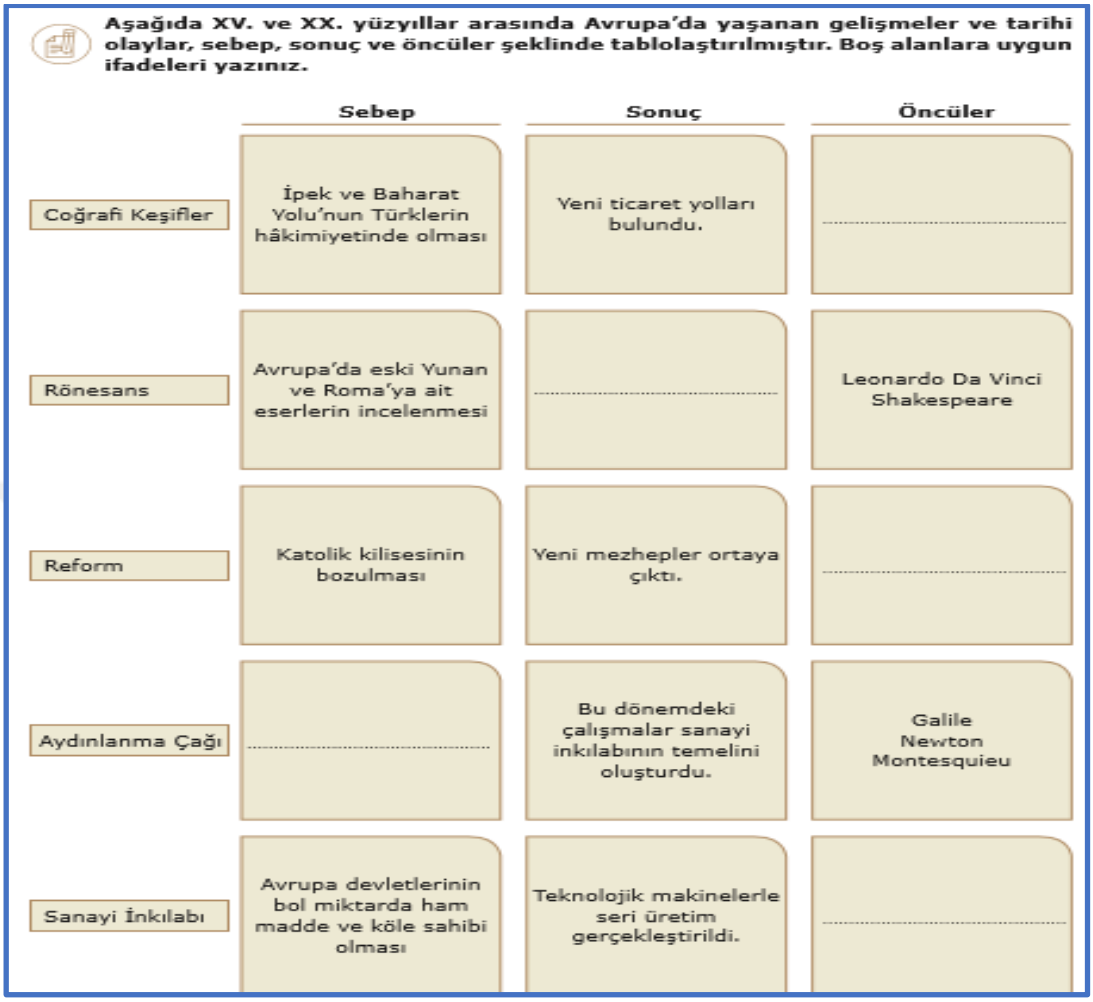

Görsel 173. XV ve XX. Yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmeler etkinliği

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri, tarihsel kavramaya ait 2 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama:

1. Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
2. Tarihsel olayların meydana geldiği coğrafi alanlar hakkında bilgi edinirken veya mevcut bilgilerini geliştirirken tarihsel haritalardaki bilgiyi kullanır.

Kazanıma ilişkin verilen etkinlikler konu açıklamaları, haritalar, etkinlikler incelendiğinde Avrupa'da yaşanan gelişmelerin Osmanlı devletini değişime zorlayan süreçler anlatılmıştır. Coğrafi keşifler, Rönesans, aydınlanma çağı, reform, Fransız ihtilali, sanayi inkılabı, sömürgecilik olaylarının meydana geldiği zaman akışına göre tarihsel metin oluşacak şekilde verilmiştir. Ayrıca bu tarihsel olayların oluştuğu yerler, olaylarda yer alan kişiler ve olayların sebep ve sonuçları da belirtilmiş, konulara ilişkin ipek ve baharat yolu haritası ile coğrafi keşifler haritasının da verildiği öğrencilerin haritalar aracılığıyla tarihi gelişmelerin yaşandığı coğrafi alanlara ilişkin bilgi edinmelerinin sağlandığı da görülmektedir. Bu nedenlerle kazanım, kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.7.2.4. Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Görsel 174'deki kazanım etkinlikleri incelendiğinde; 1683 II. Viyana kuşatması sonucunda savaşlarda Osmanlıların arka arkaya yenildiği, savaşlarda üstünlüğün Avrupalı devletlere geçtiği, bu durumu düzeltmek için devlet yöneticilerinin ve aydınlarının XVIII. yüzyıl başından itibaren ilk defa Osmanlı kurumlarının batı örnek alınarak tanzim edilmeye başlandığı belirtilmiştir. Lale Devri (1718-1730) döneminde devletin başında Sultan III. Ahmed'in sadrazamlıkta ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın bulunduğu, Pasarofça Antlaşması (1718) sonrasında başlayan ıslahat çalışmaları ile Yirmi Sekizinci Çelebi Mehmet Efendi'nin bilim, teknoloji ve sanat alanındaki gelişmeleri görmek için Paris'e gönderildiği, Lale Devri'nde Osmanlı tarihinde ilk defa Batı kültürüne ilginin başladığı anlatılmıştır.

Lale devrinde birçok yeniliğin yapıldığı, Avrupa'da ilk kez geçici elçiliklerin açıldığı, çiçek aşısının uygulandığı, çini atölyelerinin açıldığı, 1720 yılında batının örnek alındığı ilk teşkilat olan itfaiyenin de kurulduğu da belirtilmiştir. İbrahim Müteferrika ve Said Çelebi'nin 1727'de ilk Osmanlı matbaasını kurduğu, matbaada dini kitapların hattatların itirazları üzerine basılmadığı, matbaa sayesinde kitap sayısının arttığı ve fiyatının ucuzladığı ve bilginin yayılmasının kolaylaştığına belirtilmiştir.

1683'te II. Viyana Kuşatması'ndan sonra Osmanlı orduları art arda yenilmeye başlamış ve askeri üstünlük Avrupalılara geçmiştir. Bu durum karşısında Osmanlı yönetici ve aydınları Avrupalıların askerî alandaki üstünlüklerini kabul etmeye başlamışlardır. Böylece tarihimizde XVIII. yüzyıl başlarından itibaren ilk defa Osmanlı kurumlarının batıdan örnek alınarak düzenlenmeye çalışıldığı bir dönem başlamıştır. "Lâle Devri" diye isimlendirilen dönemde 1718–1730 yılları arasında tahtta Sultan III. Ahmed, sadaret makamında ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa bulunuyordu. 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan sonra başlayan ıslahat hareketleri sırasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi fen ve sanat alanlarındaki gelişmeleri görmek, Fransa ile ilgili daha fazla bilgi edinebilmek amacıyla Paris'e gönderilmişti. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin sefaretnamesinde (elçilerin tuttuğu rapor) verdiği bilgiler Osmanlının modernleşmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Avrupa başkentlerine giden Osmanlı elçileri görevleri sırasında hazırladıkları raporlarda Avrupa'nın hangi özelliklerinden bahsetmiş olabilir? Tartışınız.

Osmanlı tarihinde ilk defa Lale Devri ile Batı kültürü ve kurumlarına yoğun bir ilgi başlamıştır. Lale Devri'nde Osmanlılar, Batılılar ve bilhassa Fransızlarla iyi ilişkiler kurmuşlardır.

Lale Devri'nde birçok yenilik yapılmıştır. Bu dönemde ilk kez Avrupa'da geçici elçilikler oluşturulmuştur. İlk kez "çiçek aşısı" uygulanmıştır. Çini atölyeleri açılmıştır. 1720 yılında tulumbacıların yerine "itfaiye teşkilatı" kurulmuştur. İtfaiye teşkilatı Osmanlı tarihinde batı örnek alınarak kurulan ilk teşkilat olmuştur.

İlk Osmanlı matbaasının kurucusu İbrahim Müteferrika basma yöntemiyle kitap çoğaltmanın yararları ve gerekliliği üzerine bir risale yazmış, sadrazama sunmuş ve matbaa kurmak için izin istemiştir. Matbaanın kurulmasına işimizi kaybederiz korkusuyla hattatlar itiraz etmiş, matbaada dinî kitaplar basılmayacağı söylenince itirazlarına son vermişlerdir. Böylece Lale Devri'nde Said Çelebi ile İbrahim Müteferrika 1727'de ilk Osmanlı matbaasını kurmuştur. Matbaa sayesinde kitap sayısı artmış ve fiyatı ucuzlamıştır. Bilginin yayılması kolaylaşmıştır.

Görsel 2.26: Osmanlıda İlk Matbaanın Kuruluş Çalışmaları (Temsilî)

İbrahim Müteferrika ve Said Efendi tarafından matbaanın kurulması sosyal hayatı nasıl etkilemiş olabilir? Söyleyiniz.

Görsel 174. Değişen dünyada değişen Osmanlı

Görsel 175'te Lale devrinde Yalova şehrinde kâğıt, İstanbul'da ise kumaş fabrikasının kurulduğu, bu dönemde yapılan III. Ahmed çeşmesinin geleneksel Türk çini işçiliğininin en güzel örneklerinden olduğu belirtilmiştir. XVIII. yüzyılda denizcilik ve topçuluk okulu gibi çeşitli askeri kurumların oluşturulduğu, Avrupa devletlerinden de uzmanların getirildiğine de değinilmiştir.

Lale Devri'nde ilk defa Yalova'da kâğıt, İstanbul'da kumaş fabrikası kurulmuştur.

Kumaş ve kâğıt fabrikalarının kurulmasının toplumsal ve ekonomik yapıya etkileri neler olabilir? Söyleyiniz.

Lale Devri'nin ilk mimari eserlerinden biri III. Ahmed Çeşmesi'dir. Bu çeşme bol çiçekli dış bezemeleriyle geleneksel Türk çini işçiliğinin de en güzel örneklerindendir.

Sultan Ahmed Çeşmesi'nin saray kapısına bakan yönünde III. Ahmed'in şu mısrası yazılıdır: "Aç besmeleyle iç suyu, Han Ahmed'e eyle dua."

Görsel 2.27: III. Ahmed Çeşmesi (İstanbul)

Sıra Sizde **Tabloda Lale Devri'nde yapılan bazı yenilikler verilmiştir. Yeniliklerin hangi alanda yapıldığını örnekte olduğu gibi karşısındaki boşluğa yazınız.**

Yapılan Yenilikler	Alan
İlk matbaa kuruldu.	Eğitim ve Kültür
Çini fabrikası kuruldu.	
İtfaiye teşkilatı kuruldu.	
İlk kez çiçek aşısı uygulandı.	
Yalova'da kâğıt fabrikası açıldı.	

XVIII. yüzyılda askerî kurumlar oluşturulmuştur. Deniz mühendishanesi ve sürat topçuları gibi askerî kurumlar oluşturulurken Avrupa'dan uzmanlar getirilmiştir.

Osmanlı Devleti askerî alanda yenilikler yaparken niçin yabancı uzmanlardan yararlanmış olabilir? Söyleyiniz.

Görsel 175. Lale devri

Görsel 176 incelendiğinde; III. Selim'in gerçekleştirmek istediği ıslahatlar için tahta geçmeden önce Fransa Kralı XVI. Louis'ten tavsiyeler aldığı, ıslahat yapmadan önce de toplumun ileri gelen kişilerinden devletin neden zayıfladığı ile ilgili görüşler aldığı belirtilmiştir. III. Selim'in Avrupa kültürünü yakından tanımak amacıyla Ebubekir Ratıp Efendi'yi Viyana'ya elçi olarak gönderdiği (1791), Ebubekir Ratıp Efendi'nin 8 ay süren seyahatinin ardından Avrupa'nın askeri, idari ve mali teşkilatına ilişkin birçok bilgiyi içeren sefaretnamesini III. Selim'e sunduğu, ayrıca yerli kumaş kullanılması ve vergi toplanması ile ilgili bazı tavsiyeleri de padişaha sunduğu verilen bilgiler arasındadır.

III. Selim'in tahta çıkmasıyla Meşveret Meclisi adıyla bir danışma kurulu topladığı, bu meclisin hazırlamış olduğu raporlara göre Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) adıyla bazı yenilikler yaptığı belirtilmiştir. Yine bu dönemde Batı tarzında yeni bir askeri ocak kurulduğu, ocağın masraflarını karşılamak için "İradı-ı Cedid" adıyla yeni bir hazine oluşturulduğu, Avrupa başkentlerine daimi elçilikler açıldığı, Batı dillerinde yazılmış önemli eserlerin Türkçe 'ye çevrildiği de anlatılmıştır.

III. Selim hedeflediği ıslahatlar için henüz şehzade iken Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaşıp ondan bazı tavsiyeler almıştır.

III. Selim ıslahatlara başlamadan önce halkın, askerlerin ve ulemanın ileri gelenlerinden devletin zayıflamasının nedenleri ve neler yapılması gerektiği hakkında görüşlerini bildirmelerini istemiştir. Bunun üzerine III. Selim'e ikisi yabancı olmak üzere 22 rapor sunulmuştur. Bu raporlarda askerî sorunlar ve bunların çözümleri hakkında görüşlerin yanı sıra idari ve sosyal meselelere de değinilmiştir.

Görsel 2.28: III. Selim (Temsilî)

III. Selim Avrupa kültürünü yakından tanımak amacıyla Ebubekir Ratıp Efendi'yi Viyana'ya elçi olarak göndermiştir (1791). Ebubekir Ratıp Efendi 8 ay süren seyahatinden sonra Avrupa'nın askerî, idari ve mali teşkilatı hakkında geniş bilgiler içeren sefaretnamesini III. Selim'e sunmuştur. Bu sefaretnamenin ikinci bölümünde Avusturya'da köy ve kasabaların idare şekilleri, halkın durumu, alınan vergiler, fakirler hakkında alınmış tedbirler ve yollar hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca devlet adamlarının yerli kumaş kullanması ve vergilerin düzenli olarak toplanması konusunda birtakım tavsiyelerde bulunmuştur.

III. Selim tahta çıktıktan sonra ülkenin ileri gelen devlet adamlarından oluşan bir danışma meclisi (Meşveret Meclisi) toplamıştır. III. Selim bu meclisin hazırladığı raporlar doğrultusunda Nizam-ı Cedid (yeni düzen) adı verilen yenilikler yapmıştır. Nizam-ı Cedid adıyla Avrupa tarzında bir askerî ocak kurmuş ve bu ocağın masraflarını karşılamak için İrad-ı Cedid adıyla yeni bir hazine oluşturmuştur. Avrupa başkentlerinde (Paris, Londra, Berlin, Viyana) daimî elçilikler açılmıştır. Batı dillerinde yazılmış önemli eserler Türkçeye çevrilerek Batı düşüncesinin ülkeye girmesine hız verilmiştir.

Sıra Sizde **Okuduğunuz metinde verilen bilgilere göre aşağıdaki soruları cevaplayınız.**

? **III. Selim yenilik yapmadan önce hazırlık aşamasında neler yapmıştır? Yazınız.**

? **III. Selim Avrupa'da niçin daimî elçilikler açmıştır? Açılan bu elçiliklerin devlete katkısı ne olmuştur? Yazınız.**

? **Batı dillerindeki eserlerin Türkçeye çevrilmesinin eğitim ve kültür hayatında ne gibi katkıları olmuştur? Yazınız.**

Görsel 176. III. Selim döneminde yapılan ıslahatlar

Görsel 177'de Sultan II. Mahmud'un toprak sahipleriyle Sened-i İttifak'ı imzalamasıyla (1808), Osmanlı tarihinde ilk defa bir padişahın yönetimi altındaki kişilere vergi ve askerlik hususlarında tavizler verdiği belirtilmiştir. II. Mahmud tarafından artık eski önemini yitirmiş

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adında yeni bir askeri teşkilatın da kurulduğu anlatılmıştır.

Sultan II. Mahmud, tımar sisteminin bozulmasından sonra asker ve vergi toplama işini üstlenen ve zamanla bölgelerinde güç kazanan toprak sahibi âyanlarla Sened-i İttifak'ı imzalamıştır (1808). Bu sözleşme ile Osmanlı tarihinde ilk kez bir padişah yönettiği insanlara vergi ve askerlik konularında tavizler vermiştir. Bu senet sultanın iktidar gücünü kısıtlamıştır. Âyanlarla uzlaşı sağlandıktan sonra II. Mahmud'un hedefi ıslahatlar yapmak olmuştur.

II. Mahmud Dönemi'nde, bozulan ve devlete zarar veren Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Yerine "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adıyla yeni bir ordu kurulmuştur.

Görsel 2.29: II. Mahmud

Osmanlı Devleti'nde yeniliklerin daha çok askerî alanda yapılmasının sebepleri neler olabilir? Yazınız.

Aşağıdaki tabloda III. Selim ve II. Mahmud'un sosyal ve ekonomik alanda yaptığı bazı yenilikler verilmiştir. Yeniliklerin toplumsal ve ekonomik sonuçlarını örnekte olduğu gibi yazınız.

Yapılan Yenilikler	Toplumsal ve Ekonomik Etkileri
Batı dillerinde yazılmış eserler Türkçe'ye çevrilmiştir.	Batı düşüncesinin ülkeye girmesi hızlanmıştır.
Sultan II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmıştır.	
Sultan II. Mahmud Dönemi'nde klasik eğitim veren okulların dışında Avrupa tarzında yeni okullar açılmıştır.	
Yerli malı kullanılması teşvik edilmiştir.	
Sultan II. Mahmud Dönemi'nde yerli tüccarların yabancı tüccarlarla rekabet edebilmesi için gümrük vergileri indirilmiştir.	
III. Selim Dönemi'nde Nizam-ı Cedid adı verilen yenilikler yapılmıştır.	

Görsel 177. Sultan II. Mahmud döneminde yapılan ıslahatlar

Görsel 178'de Yine bu dönemde "Takvim-i Vekayi" adlı resmi bir gazete çıkarıldığı, Avrupa sisteminde eğitim veren yeni okulların açıldığı, Avrupa'ya öğrencilerin gönderildiğinden de bahsedilmiştir. Tarihimizde Tanzimat Fermanı ile başlayarak I. Meşrutiyet'in ilanına kadar süren döneme Tanzimat Dönemi dendiği, Tanzimat ile devletin siyasi, sosyal, askeri ve kültürel alanlarda kötüye gidişini önlemek için yenilikler yapıldığı belirtilmiştir. Konuya

ilişkin etkinlikte 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat fermanının bazı maddeleri verilerek, öğrencilerden ilgili alanı bulmaları istenmiştir.

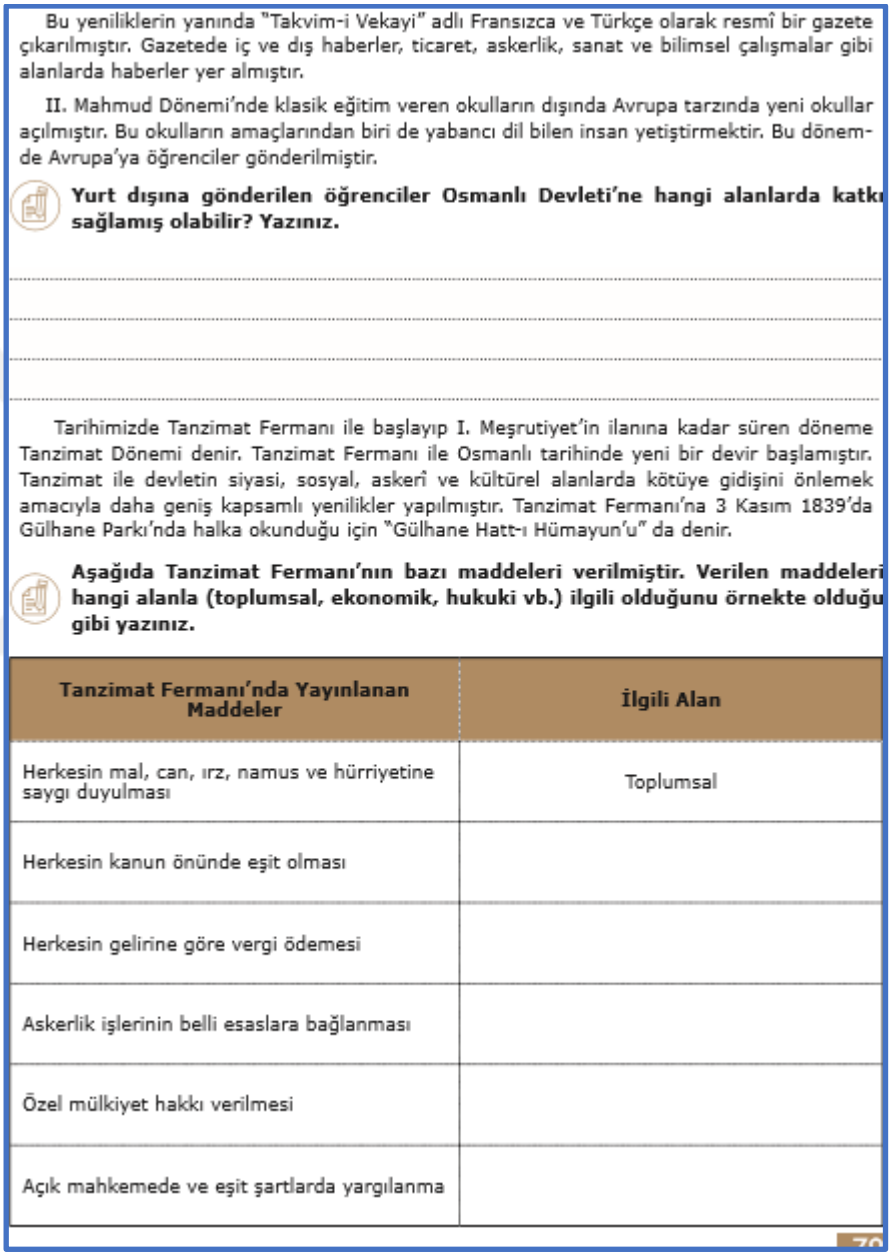

Bu yeniliklerin yanında "Takvim-i Vekayi" adlı Fransızca ve Türkçe olarak resmî bir gazete çıkarılmıştır. Gazetede iç ve dış haberler, ticaret, askerlik, sanat ve bilimsel çalışmalar gibi alanlarda haberler yer almıştır.

II. Mahmud Dönemi'nde klasik eğitim veren okulların dışında Avrupa tarzında yeni okullar açılmıştır. Bu okulların amaçlarından biri de yabancı dil bilen insan yetiştirmektir. Bu dönemde Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir.

Yurt dışına gönderilen öğrenciler Osmanlı Devleti'ne hangi alanlarda katkı sağlamış olabilir? Yazınız.

Tarihimizde Tanzimat Fermanı ile başlayıp I. Meşrutiyet'in ilanına kadar süren döneme Tanzimat Dönemi denir. Tanzimat Fermanı ile Osmanlı tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Tanzimat ile devletin siyasi, sosyal, askerî ve kültürel alanlarda kötüye gidişini önlemek amacıyla daha geniş kapsamlı yenilikler yapılmıştır. Tanzimat Fermanı'na 3 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda halka okunduğu için "Gülhane Hatt-ı Hümayun'u" da denir.

Aşağıda Tanzimat Fermanı'nın bazı maddeleri verilmiştir. Verilen maddeleri hangi alanla (toplumsal, ekonomik, hukuki vb.) ilgili olduğunu örnekte olduğu gibi yazınız.

Tanzimat Fermanı'nda Yayınlanan Maddeler	İlgili Alan
Herkesin mal, can, ırz, namus ve hürriyetine saygı duyulması	Toplumsal
Herkesin kanun önünde eşit olması	
Herkesin gelirine göre vergi ödemesi	
Askerlik işlerinin belli esaslara bağlanması	
Özel mülkiyet hakkı verilmesi	
Açık mahkemede ve eşit şartlarda yargılanma	

Görsel 178. Sultan II. Mahmud döneminde yapılan ıslahatlar

Görsel 179 incelendiğinde; 1856 yılında Osmanlı Devleti tarafından ilan edilen Islahat Fermanı ile yabancıların iç meselelere karışmasını önlemek ve azınlıkların devlete bağlılığını

güçlendirmenin amaçlandığı belirtilmiştir. Tanzimat sonrasında ekonomi alanında da değişimler yaşandığı, 1838'de imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile yabancıların serbest bir şekilde ticaret yapabilmelerine izin verildiği, 1881 yılında devletin dışarıya olan borçlarını ödeyememesi nedeniyle Duyun-u Umumiye İdaresi'nin (Genel Borçlar) kurulduğu da belirtilmiştir. Avrupalı devletler ile Osmanlılar arasında ilerleyen ekonomik ve mali ilişkiler sürecinde bankacılık alanı da ilerlemeye başlamış, memleket sandıkları 1883 yılında "Menafi Sandıklarına" dönüştürülmüş, 15 Ağustos 1888 tarihinde ise Menafi Sandıklarının yerini Ziraat Bankası'nın aldığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Bu fermanla yabancı devletlerin ülkenin iç işlerine karışmasını önlemek ve azınlıkların devlete bağlılıklarını kuvvetlendirmek amaçlanmıştır.

Mustafa Reşit Paşa maliye ile ilgili birçok çalışma yapmıştır. İlk kâğıt para onun girişimleriyle bastırılmıştır. Yabancı paralar yasaklanmıştır. Paranın değerinin düşmesi nedeniyle Avrupa paralarının değerine eşit "mecidiye" basımına başlanmıştır. Bu çalışmalar daha sonra kurulacak olan millî bankanın ilk hazırlıkları olmuştur.

Görsel 2.30: Mecidiye

Tanzimat sonrasında Osmanlı Devleti'nde birçok alanda olduğu gibi ekonomik alanda da değişimler yaşanmıştır. Özellikle 1838'de imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile yabancıların serbestçe ticaret yapabilmelerine imkân sağlanmıştır. Bunun sonucu yabancı sermaye yatırımları Osmanlı ekonomisini olumsuz etkilemiştir. 1881 yılında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödeyememesi üzerine Duyun-u Umumiye İdaresi (Genel Borçlar) kurulmuştur.

Avrupa devletleri ile ekonomik ve mali ilişkilerin geliştirilmesi sürecinde bankacılık gelişmeye başlamıştır. Memleket sandıkları 1883'te aynı amaçlar doğrultusunda "Menafi Sandıkları"na dönüştürülmüştür. 15 Ağustos 1888'de Menafi Sandıkları'nın yerine Ziraat Bankası resmen kurulmuş, o tarihte faaliyette bulunan Menafi Sandıkları da banka şubelerine dönüştürülerek faaliyete başlamıştır. 1888'de Ziraat Bankası kurulmuştur.

Görsel 179. Islahat Fermanı sonrası yenilikler (1)

Görsel 180'de ise 1840 yılında posta hizmetlerini yürütmek için Posta Nezareti'nin açıldığı, öncelikle Üsküdar-İzmit arasında posta yolu kurulduğu, 1855 yılında ise Telgraf Müdürlüğü kurulduğu, 1872'de posta ve telgraf hizmetlerinin birleştirildiği belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk buharlı gemiyi 1827'de İngiltere'den satın aldığı, 1851'de "Şirket-i Hayriye" adlı bir vapur işletme şirketi kurulduğu, ilk toplu taşımanın 1870'de "Omnibüs" adı verilen büyük faytonlarla yapıldığı, 1871'de ise atlı tramvayların kullanıldığı anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk demir yolunun Kahire ve İskenderiye şehirleri arasında yapıldığı, Anadolu'daki ilk demiryolu hattının ise 1856-1866 yılları arasında tamamlanan İzmir-Aydın arasındaki hat olduğundan da bahsedilmiştir. Konunun sonunda verilen sıra sizde etkinliğinde ise demir yolu ulaşımının toplumsal ve ekonomik gelişmelere etkisi ve Osmanlı Döneminde yaşanılsaydı hangi ulaşım araçlarının ve neden tercih edilebileceği şeklinde sorular öğrencilere yöneltilmiştir.

Posta hizmetleri için Posta Nezareti açılmıştır (1840) ve ilk önce Üsküdar-İzmit arasında posta yolu kurulmuştur. Sonra yurdun diğer bölgelerine yayılmıştır. 1855 yılında ise Telgraf Müdürlüğü kurulmuş, 1872'de posta ve telgraf hizmetleri birleştirilmiştir. Böylece haberleşmede yeni bir dönem başlamıştır.

Posta Nezareti ve telgraf hatlarının kurulması topluma ne gibi faydalar sağlamış olabilir?

Osmanlı Devleti ilk buharlı gemiyi 1827'de İngiltere'den satın almıştır. Bu gemileri ulaşımda kullanmaya başlamıştır. Vapura ilgi olunca 1851 yılında "Şirket-i Hayriye" adı ile bir vapur işletme şirketi kurulmuştur. Osmanlıda ilk toplu taşıma 1870'te "Omnibüs" adı verilen büyük faytonlarla yapılmıştır. Omnibüslerin ihtiyacı tam karşılayamaması nedeniyle 1871'de atlı tramvaylar kullanılmıştır.

Buharlı gemilerin kullanılması İstanbul'un toplumsal hayatında ne gibi değişiklikler yapmış olabilir?

Bir diğer gelişme ise demir yolu ulaşımında yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk demir yolu Kahire-İskenderiye arasındadır. Anadolu'daki ilk demir yolu hattı 1856-1866 yılları arasında tamamlanan ve 131 km uzunluğunda olan İzmir-Aydın arasındaki hattır.

Görsel 2.32: Buharlı Tren

Sıra Sizde **Aşağıdaki soruların cevaplarını verilen boşluklara yazınız.**

Demir yolu ulaşımının gelişmesi toplumsal ve ekonomik ne gibi değişimler sağlamış olabilir?

.....

.....

Osmanlı Dönemi'nde yaşayan bir tüccar olsaydınız hangi ulaşım araçlarını tercih ederdiniz? Neden?

Görsel 180. Islahat Fermanı sonrası yenilikler (2)

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri, tarihsel kavramaya ait 2 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama:

1. Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.
2. Görsel (fotoğraflar, temsili resimler, eğitsel karikatürler ve mimari çizimler vb.) ve edebi ürünler (roman, şiir ve oyunlar vb.) ile müzik eserlerini kullanır.

Kazanıma ilişkin metinler, etkinlikler, tarihi fotoğraflar, vb. incelendiğinde Osmanlı devletinde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim, matbaanın Osmanlıya gelişi, Lale devri, III. Selim ve II. Mahmud döneminde askeri, toplumsal ve ekonomik alanlarda yaşanan değişimler, Islahat ve Tanzimat fermanı ile birlikte anlatılmıştır. Yaşanan bu tarihsel olayların yaşandıkları döneme göre tarihsel metin oluşacak şekilde verildiği görülmektedir. Islahat hareketleri sonucunda ortaya çıkan kurumların toplumsal ve ekonomik değişime etkisi hangi dönemde olduğu, kimler tarafından hangi kuramlarda yenilikler yapıldığı anlatılmış, konulara ilişkin tarihi fotoğraflar da verilmiştir. Bu nedenlerle ilgili kazanımın kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin yukarıda verilmiş olan alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.7.2.5. Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir. (*Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örneklere yer verilir.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Görsel 181 ve Görsel 182'de Osmanlı Devletinin egemen olduğu yerlerde farklı kültürlerden etkilendiği, Osmanlıların da yerel kültürleri etkilediği ve hüküm sürdüğü coğrafyalarda birçok eser bıraktığı belirtilmiştir. Türk kültüründe ailenin toplumun temeli olduğu, Osmanlı'da aile yapısının çok sağlam olduğu, mahallede yaşayan halkın mükemmel bir dayanışma içinde olduğu, düğün, cenaze gibi merasimlerin birlikte yapıldığı, maddi durumu iyi olmayanlara yardım edildiği ve yabancı bir gezginin notlarından Türklerin konukseverliğine ilişkin bilgiler verilmiştir. Osmanlı Devleti'ne ait mimari eserlerin fotoğrafları verilerek öğrencilerden fotoğrafların altına eserlerin adını ve kullanış amacını yazmaları istenmiştir.

Osmanlı Devleti topraklarını Doğu Avrupa, Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'ya kadar genişleterek dünyadaki büyük devletlerden biri olmayı başarmıştır. Hâkimiyet kurduğu coğrafyada ve bu coğrafyanın çevresinde yaşayan farklı milletlerin kültürlerinden etkilenmiştir. Kendisi de yerel kültürleri etkilemiştir. Böylece Osmanlı Devleti sürekli etkileşim içinde ve zenginleşen bir kültüre sahip olmuştur. Osmanlı Devleti hakimiyet kurduğu coğrafyalarda birçok eser bırakmıştır.

Aşağıda Osmanlı Devleti'ne ait mimari eserler verilmiştir. Fotoğrafların altına örnekte olduğu gibi eserlerin adını ve kullanılış amacını yazınız.

.....

.....

Medrese - Eğitim

Osmanlı Devleti'nin Mimari Eserleri

.....

Görsel 2.34: Osmanlı Evleri, Bursa

Türk kültüründe aile toplumun temelidir. Osmanlı toplumunda da aileye verilen değerin sonucu olarak kadın çok saygın bir yere sahiptir.

Türk aile yapısı, Osmanlı topraklarında dolaşan seyyahların dikkatini çekmiştir. Osmanlı aile yapısının çok sağlam olduğunu yazan seyyahlar, yaşlılar ve çocuklar arasında yaşanan sevgi ve şefkati özellikle vurgulamışlardır.

Osmanlıda mahalle toplumsal birliğin temsiliydi. Mahallede mükemmel bir dayanışma vardı. Mahallede kadınlar bayram ve kış hazırlıklarını birlikte yaparlardı. Düğün, cenaze gibi merasimler hep birlikte yapılırdı. Maddi durumu iyi olmayanların ihtiyaçları mahalleli tarafından ortaklaşa karşılanırdı.

Osmanlı Dönemi'ndeki ve günümüzdeki aile ve mahalle yapısındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Tartışınız.

Charles Fellows (Çars Fellov) notlarında "Türkler arasında yaşayan birisinin dikkatini çeken temel özellik onların konukseverlikleridir. Bunu, bulunduğum her yerde paşadan dağ başındaki çadırında yaşayan yörüğe kadar herkeste gördüm. Hangi dinden hangi milletten olursa olsun ayrım gözetmeksizin herkesin tek düşüncesi vardır: Yabancının karnını doyurmak." diyerek Osmanlı toplumundaki konukseverliğe dikkat çekmiştir.

Görsel 182. Osmanlı'da aile yapısı ve toplumsal yaşam

Görsel 183'te Osmanlı sanatında mimari eserlerin ön plana çıktığı, Osmanlı mimarlarının yaptığı camiler, medreseler, köprüler, hamamlar ve imarethanelerin çağının üstün estetik anlayışını yansıttığı ve Manuel Serrano Sanz adlı seyyahın "Türkiye'nin Dört Yılı (1552-1556)" adlı eserinde Osmanlılar tarafından yaptırılan hayratlar ile ilgili övgü dolu sözlerine yer verilmiştir.

Osmanlının mimari eserlerinde hayvanların da korunduğu, kuşların barınması çeşitli yapıların duvarlarına kuş evleri yapıldığı, mezarların taşlarına bile kuşların su içmesi için bölümlerin yapıldığı, İstanbul'da Fatih Camisi'nde, Kastamonu'da İbn Neccar Camisi'nde bu kuş evlerinden bulunduğu, Beyazıt Camisi'nin avlusunda ise güvercinlerin bakımı için yerler kurulduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

Osmanlı sanatında mimari eserler ön plana çıkar. Osmanlı mimarlarının yaptığı camiler, medreseler, köprüler, hamamlar, imarethaneler çağının üstün estetik anlayışını yansıtır.

Manuel Serrano Sanz (Manuel Serano Senz) adlı seyyah "Türkiye'nin Dört Yılı (1552-1556)" adlı eserinde "Bıraktıkları hayrat hangi çeşit olursa olsun bizdekinden fazladır. Dört sultan tarafından yapılan dört büyük caminin etrafı hayrat ile doludur. Kasabalar ve tenha yol kıyılarına yolcular için kervansaraylar yaptırır, yollar açtırırlar. Su olmayan yerlere çeşmeler ve tuvaletler yaptırırlar. Halkın ücretsiz faydalandığı bu yapılar öyle muhteşemdir ki saraya benzerler." demiştir.

Osmanlı, mimari eserlerinde hayvanları korumayı da ihmal etmemiştir. Yine kuşlar için büyük yapıların çatılarına ya da duvarlarına kuş evleri yapılmıştır. Mezar taşlarına kuşların su içebileceği bölümler yaptırmıştır. İstanbul Fatih Camisi, Kastamonu İbn Neccar Camisi ve Amasya Sultan Bayezid Camisi, Amcazade Hüseyin Paşa Mektebi, Bayezid Seyyid Hasan Paşa Medresesi gibi eserlerde bu kuş evlerini görebiliriz. Helmuth Von Moltke (Helmut Fon Molkı) "Türkiye Mektupları" adlı eserinde "Türkler hayırseverliklerini hayvanlara karşı bile gösterirler. Üsküdar'da bir kedi hastanesi bulunur, Bayezid Camisi'nin avlusunda da güvercinler için bir bakım yeri vardır." diye yazmıştır. Manuel Serrano Sanz eserinde "Sadece insanlara değil, hayvanlara da yapılan iyilik çok büyük sevaptır. Bazı insanlar denizdeki balıklara ekmek atarlar." yazmaktadır.

Görsel 2.36: Osmanlıda Bir Kuş Evi

Görsel 183. Osmanlı'da mimari eserler

Görsel 184'de Osmanlı insanının yardımlaşma geleneği bahsedilmiştir. Ramazan aylarında hali vakti yerinde kişilerin tanımadıkları, bilmedikleri mahalleri dolaşarak borçlu kişilerin borçlarını ödedikleri şeklinde anlatılmıştır. Ayrıca, Osmanlı'da kahve kültürünün anlatıldığı bir okuma parçası etkinliği verilmiştir. Etkinlikte kahvenin Osmanlı'ya Yemen'den getirildiği, Osmanlı kültüründe çok önemli bir yere sahip olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

Osmanlı insanının dikkat çeken bir yardımlaşma geleneği daha vardır.

Ramazan aylarında hâli vakti yerinde olanlar hiç tanımadıkları, bilmedikleri mahalleleri dolaşmaya çıkarlarmış. Oralardaki bakkal, manav gibi esnafa uğrar, dükkânın ıssız bir anını kollar ve dükkân sahibiyle baş başa kalınca sorarlarmış:

"Zimem defteri var mı?"

(Zimem defteri, borçlunun ismini ve ne kadar borcu olduğunu gösteren, günümüzdeki veresiye defteri)

Zimem defterinin olduğunu öğrenen kişi kimin ne kadar borcunu ödediğini öğrenme gereği duymadan "Baştan, ortadan ve sondan şu kadar sayfanın borcunu hesapla." dermiş.

Hesaplanan borcu ödedikten sonra da "Haydi, Allah kabul etsin." deyip dükkândan çıkarmış. Borç ödeyen kişi kimin borcunu ödediğini, borcu ödenen kişi de hayır sahibinin kim olduğunu bilmezmiş. Bilmek gereği de duymazmış.

OKUMA PARÇASI

Osmanlının kahve ile tanışması yaklaşık 450 yıl önce kahvenin Yemen'den saraya getirilmesiyle başlamıştır. Sarayda ve konaklarda kısa sürede yaygınlaşan kahve o zamanlar yeni iş alanlarının açılmasına katkıda bulundu. Evliya Çelebi'ye göre İstanbul'da kahve satan esnafın sayısı 500, dükkân sayısı ise 300 kadardı. Türkler tarafından bulunan yepyeni hazırlama metodu sayesinde kahve güğüm ve cezvelerde pişirilerek "Türk kahvesi" adını almıştır. Türk kahvesi sadece lezzeti ve hazırlanışıyla değil sunumu ve içimiyle de çok özel bir yere sahiptir. Osmanlı kültüründe bir eve misafir geldiği zaman ona sunulan kahvenin yanında su da gelirdi. Şayet misafir toksa önce kahveyi alır, açsa suyu alırdı. Ona göre ya yemek sofrası hazırlanır ya da meyve ikram edilirdi. *(İdris Bostan, "Kahve", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.24 s.204)*

Görsel 184. Osmanlı'da yardımlaşma geleneği

Görsel 185'te çini ve ebru sanatıyla ilgili bilgilerin verildiği görülmektedir. Çininin tabak, vazo gibi eşyaların üretilmesinde kullanılan bir el sanatı olduğu olduğundan bahsedilerek Osmanlı Devleti'nde iç ve dış mimari süslemesinde yaygın olarak kullanıldığı anlatılmıştır. Ebru sanatının Türkistan'da ortaya çıkarak İpek Yolu ile dünyaya yayıldığı, bu sanatın Türk medeniyeti tarafından benimsendiği ve hat sanatı ile ilerlediğinden bahsedilerek ebru sanatının yapılışı ile ilgili de bilgiler verilmiştir.

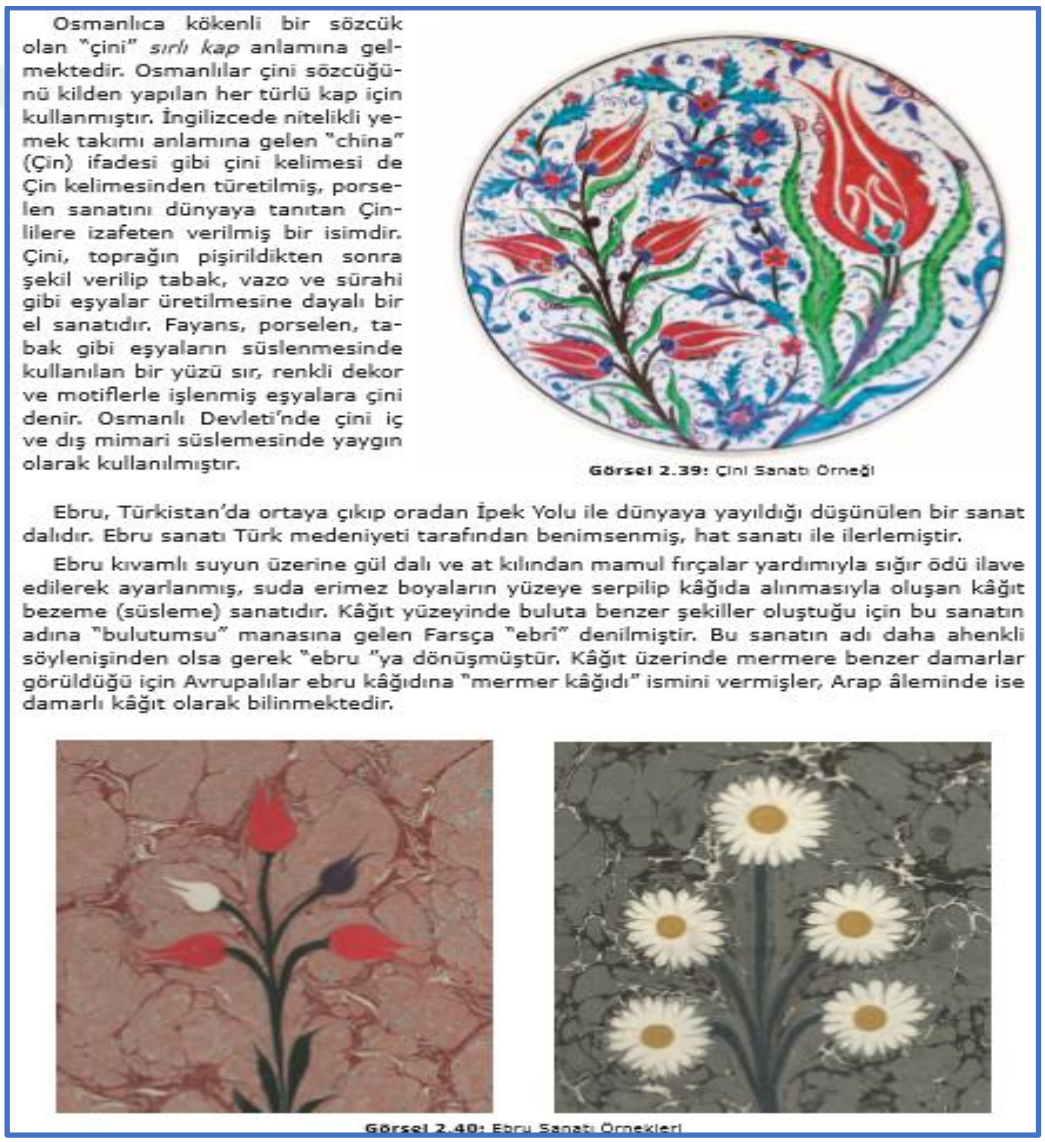
Osmanlıca kökenli bir sözcük olan "çini" *sırlı kap* anlamına gelmektedir. Osmanlılar çini sözcüğünü kilden yapılan her türlü kap için kullanmıştır. İngilizcede nitelikli yemek takımı anlamına gelen "china" (Çin) ifadesi gibi çini kelimesi de Çin kelimesinden türetilmiş, porselen sanatını dünyaya tanıtan Çinlilere izafeten verilmiş bir isimdir. Çini, toprağın pişirildikten sonra şekil verilip tabak, vazo ve sürahi gibi eşyalar üretilmesine dayalı bir el sanatıdır. Fayans, porselen, tabak gibi eşyaların süslenmesinde kullanılan bir yüzü sır, renkli dekor ve motiflerle işlenmiş eşyalara çini denir. Osmanlı Devleti'nde çini iç ve dış mimari süslemesinde yaygın olarak kullanılmıştır.

Görsel 2.39: Çini Sanatı Örneği

Ebru, Türkistan'da ortaya çıkıp oradan İpek Yolu ile dünyaya yayıldığı düşünülen bir sanat dalıdır. Ebru sanatı Türk medeniyeti tarafından benimsenmiş, hat sanatı ile ilerlemiştir.

Ebru kıvamlı suyun üzerine gül dalı ve at kılından mamul fırçalar yardımıyla sığır ödü ilave edilerek ayarlanmış, suda erimez boyaların yüzeye serpilip kâğıda alınmasıyla oluşan kâğıt bezeme (süsleme) sanatıdır. Kâğıt yüzeyinde buluta benzer şekiller oluştuğu için bu sanatın adına "bulutumsu" manasına gelen Farsça "ebrî" denilmiştir. Bu sanatın adı daha ahenkli söylenişinden olsa gerek "ebru "ya dönüşmüştür. Kâğıt üzerinde mermere benzer damarlar görüldüğü için Avrupalılar ebru kâğıdına "mermer kâğıdı" ismini vermişler, Arap âleminde ise damarlı kâğıt olarak bilinmektedir.

Görsel 2.40: Ebru Sanatı Örnekleri

Görsel 185. Osmanlı'da çini ve ebru sanatı

Görsel 186'da hat sanatı anlatılmıştır. Hat sanatının güzel yazı yazma ve süsleme sanatı olduğu, bu sanatı yapan kişilere hattat dendiği, Osmanlı döneminde Anadolu'da özel bir ekol oluştuğu ve büyük hattatlar yetiştiği şeklinde bilgiler verilmiştir.

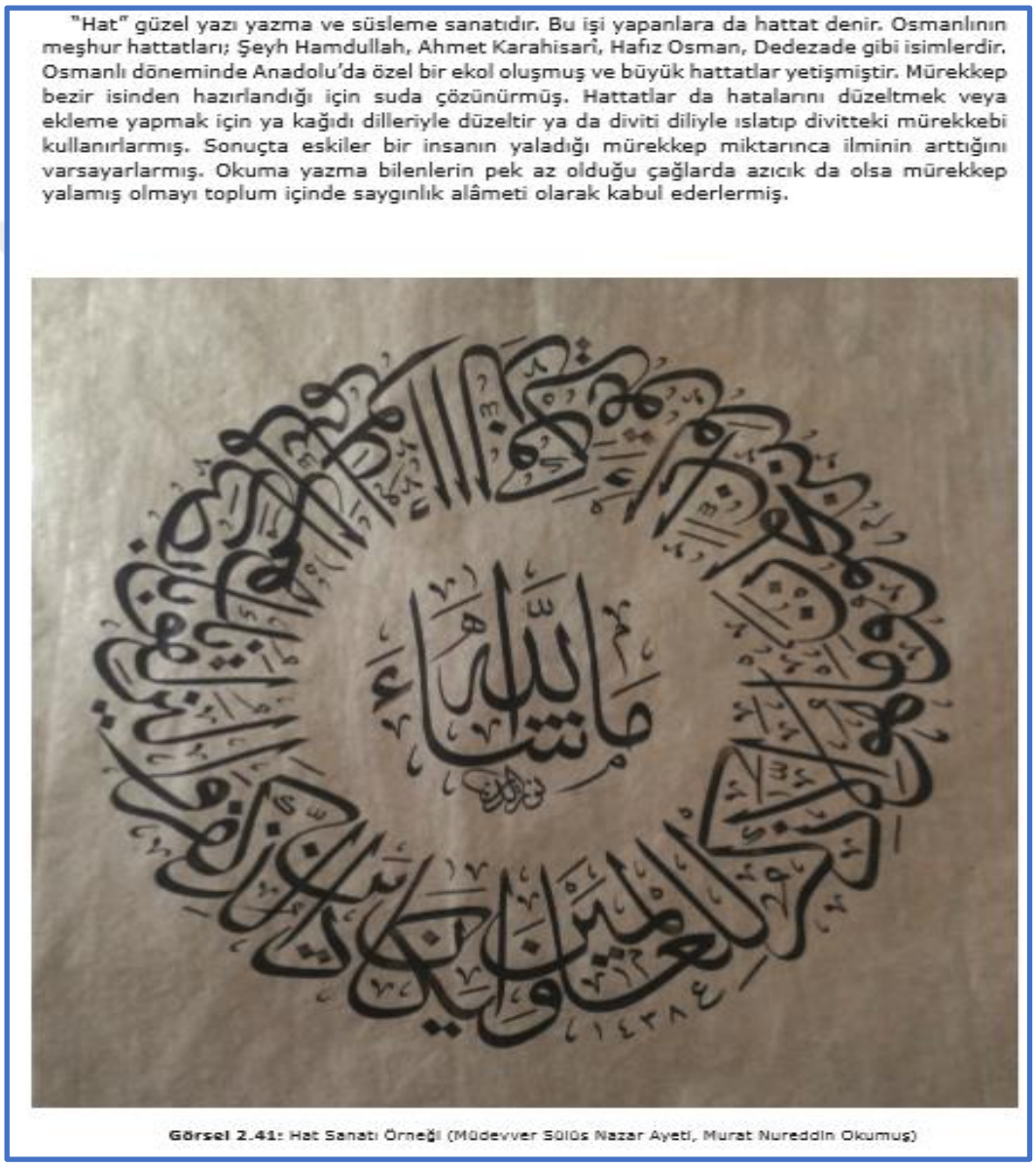

Görsel 186. Osmanlı'da hat sanatı

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Tarihsel kavrama: Görsel (fotoğraflar, temsili resimler, eğitsel karikatürler ve mimari çizimler, vb.) ve edebi ürünler roman, şiir, oyunlar, vb. ile müzik (halk müziği, popüler ve klasik müzik) eserlerini kullanır.

Kazanıma yönelik etkinlikler, fotoğraflar, mimari eserler, vb. incelendiğinde yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örnekler verilerek Osmanlı'nın kültür, sanat ve estetik anlayışı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu nedenle, ilgili kazanım tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerisini yansıtmaktadır.

4.4.2.3. İnsanlar, Yerler, Çevreler öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 1 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin 2 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde Görsel 187'de geçmiş zamanlardan bugüne yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında bilgiler verilmiştir. Çok uzun süre konargöçer bir hayat süren insanların bu dönemde avcılık için elverişli olan korunaklı mağaralarda yaşadıkları yerleşik hayat ile ilgili bilgilerin ise arkeolojik kazılar ile öğrenildiği belirtmiştir.

Çatalhöyük'ün 9500 yıllık geçmişiyle ilk yerleşmeye ilişkin birçok buluntuya sahip olduğu, bu buluntuların insanlık tarihinin bilinmesinde çok önemli katkılar sağladığı belirtilmiştir. Çatalhöyük'te köy yaşantısının 800 yıllık tarihe sahip olduğu, avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumuna geçişin ilk yaşandığı yerlerden olduğu ve çeşitli tahıl ve bakliyat ürünlerinin yetiştirildiği, bölgede çeşitli hayvan ve değerlendirilebilecek bitki türleri ile en eski kumaş örneklerinden de parçalar bulunduğu, Hasan Dağı'ndan elde edilen obdisyen ve tuzun da kullanıldığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Görsel 3.1: Mağarada Yaşam (Temsilî)

Çok uzun süre konargöçer hayatı süren insanlar yerleşim yeri tercihinde yiyecek ve su ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, kendilerini güvende hissedebilecekleri yerleri bularak yerleşmişlerdir. Bu yüzden avcılık için elverişli olan, korunaklı yerleri tercih etmişlerdir. İnsanlar bu dönemde mağaralarda yaşamaktaydılar.

Yerleşik yaşama geçmeye başlayan insanların yerleşim alanı seçimlerinde nelere dikkat ettiklerini yapılan arkeolojik kazılardan öğreniyoruz.

Çatalhöyük 9.500 yıllık geçmişi olan ve yaklaşık 8.000 insanı barındırmış geniş bir kasabadır. İlk yerleşme, ilk ev mimarisi ve ilk kutsal yapılara ait özgün buluntuları ile insanlık tarihine ışık tutan bir merkezdir.

Karasal iklimin hüküm sürdüğü bölgede 800 yıllık bir köy yaşantısı vardır. İklime uygun tahıl ve bakliyat yetiştirilen Çatalhöyük, avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumuna geçişin yaşandığı yerleşim yerlerinden biridir. Bu dönemde bataklıkların kıyılarına kadar uzanan dağ ormanlarının kuşattığı Çatalhöyük, bereketli bir arazi ile çevrelenmiştir. Höyük çevresindeki sulak alanlarda yoğun sazlıklar çok çeşitli hayvan ve değerlendirilebilecek bitkiler barındırıyordu. Son tespitler burada yaşayanların, tarlalarını bugünkü Çumra ilçesi civarında oluşturduklarını ve hayvan sürülerini Çatalhöyük'ten uzakta otlattıklarını ortaya koymaktadır. Çarşamba Irmağı ilkbaharda taşarak Çatalhöyük'ü bir yarım adaya dönüştürüyordu. Bu da yerleşim

Görsel 187. Geçmişten günümüze yerleşmeyi etkileyen faktörler

Görsel 188'de ise geçmişten günümüze insanların yerleşim yeri tercihlerinde çeşitli doğal ve beşeri faktörlerin etkili olduğu belirtilmiştir. Etkinliğin devamında İtalya'nın Sicilya bölgesi ve Kapadokya ile ilgili bilgiler verilerek öğrencilerden bu bölgelerin yerleşim yeri olarak seçilmiş olmasının sebepleri hakkında çıkarımlarda bulunmaları istenmiştir. Neolitik (Cilalı Taş) Dönemi'nde insanların deniz kıyılarında ve adalarda yaşadıkları, Akdeniz'de bulunan adaların deniz yolları ile deniz ticaretini kontrol eden bir bölgede bulunduğu, Sicilya'nın da bu adalardan birisi olduğu anlatılmıştır. Kapadokya bölgesinin ise su havzalarının içinde yer aldığı ve önemli ticaret yollarının üzerinde olduğu şeklinde bilgilerin de verildiği görülmektedir.

Geçmişten günümüze insanların yerleşim yeri tercihlerinde ortak özellikler olduğunu görüyoruz. Bu ortak özellikleri doğal ve beşerî faktörler olarak ikiye ayırabiliriz.

Doğal faktörler; yeryüzü şekilleri, iklim, su kaynakları, yer altı kaynakları, bitki örtüsü, savunma imkânları gibi insan eli değmeden var olmuş unsurlardır. Beşerî faktörler ise ekonomik faaliyetler, ticaret, sanayi, madencilik, hayvancılık ve tarım gibi insan müdahalesi sonucu oluşan unsurlardır.

Aşağıda görselleri verilen Sicilya ve Kapadokya ile ilgili bilgileri okuyunuz. Buraların yerleşim yeri olarak seçilmesinin sebeplerini aşağıdaki nokta ile belirtilen boşluklara yazınız.

Görsel 3.3: Sicilya, İtalya

Görsel 3.4: Kapadokya, Nevşehir

Neolitik (Cilalı Taş) Dönem'de insanlar deniz kıyısında ve adalarda yerleşimler kurmaya başladı. Akdeniz'deki adalar aynı zamanda deniz yollarını ve ticaretini kontrol edebilecek konumda yer alıyordu. Bu adalardan biri de Sicilya'dır.

Kapadokya Bölgesi, Türkiye'nin ikinci büyük su havzasının içinde ve Kızılırmak'ın kıyısında yer almaktadır. Bölge aynı zamanda İpek Yolu gibi önemli ticaret yollarının da güzergâhı olmuştur.

Görsel 188. Sicilya ve Kapadokya etkinliği

Görsel 189'da insanların sanayileşme ile birlikte geçmişte yerleşmede etkili olan doğal ve beşeri faktörlere yenilerinin eklendiği belirtilmiştir. Etkinliğin devamında Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına 1600 yıl başkentlik yapan İstanbul'un farklı kültürlerin izlerini taşıdığını, Yenikapı'da yapılan kazılar sırasında kentsel tarihinin 800 yıllık olduğunun tespit edildiği, Asya ve Avrupa kıtalarını birleştirmesinden dolayı da doğu ve batı arasında köprü vazifesi gördüğü şeklinde bilgiler verilmiştir.

İnsanların yeni ekonomik faaliyet alanları keşfetmesi sosyal ve ekonomik hayatı değiştirmiştir. Sanayileşme ile kentlere talep artmış ve yeni beşerî faktörler ortaya çıkmıştır. Örneğin eğitim, altyapı, sağlık, turizm, ulaşım gibi faktörler göz önünde bulundurulmaya başlanmıştır. Yerleşmek için geçmişte etkili olan doğal ve beşerî faktörler geçerliliğini korurken listeye yenileri eklenmiştir.

İstanbul'un tarihçesi incelendiğinde Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının yaklaşık 1600 yıl boyunca başkentliğini yaptığı, birbirinden farklı olan bu kültürlerin derin izlerini taşıdığı görülmektedir. Yenikapı kazıları sırasında yıllar boyu çeşitli din, dil, ırk ve kültürden insanların yaşadığı İstanbul'un, kentsel tarihinin 8000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmıştır. İstanbul'un iki kıtayı birleştirmesi, doğu ile batı arasında köprü vazifesi görmesi aynı zamanda farklı kültürleri içerisinde barındırmasına neden olmuştur. TÜİK 2017 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun %18,6'sının ikamet ettiği İstanbul, en çok nüfusa sahip olan ilimiz oldu.

Aşağıda İstanbul'un yerleşim yeri olarak tercih edilmesine neden olan beşeri faktörlerle ilgili görseller verilmiştir. Bu görsellerin hangi beşeri faktörle ilgili olduğunu örneklerde olduğu gibi yazınız.

Tarih Turizmi

.....

Görsel 189. Yerleşmeyi etkileyen beşeri faktörler

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 2 alt beceri, tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme:

1. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.
2. Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.

Kazanıma ilişkin verilen etkinlikler, metinler tarihsel bilgi olarak değerlendirildiğinde geçmişten yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında öğrencilerin çıkarım yapmalarının sağlanması hedeflenmiştir. Anadolu'da ilk yerleşim yerlerinden Çatalhöyük'te yerleşik

hayatın nasıl başladığı hakkında bilgiler verilerek Kapadokya ve Sicilya ile ilgili bilgiler verilerek buraların yerleşim yeri olarak seçilmesinin nedenleri hakkında öğrencilerden çıkarımda bulunmaları istenmiştir. Günümüzde ise yerleşmeyi etkileyen beşeri faktörlere sanayileşme, turizm gibi yeni durumların eklendiği belirtilmiştir. Bu nedenlerle ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel kavrama becerisinin yukarıda verilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

4.4.2.4. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 4 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin toplamda 4 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.7.4.1. Bilginin korunması, yaygınlaştırılması ve aktarılmasında değişim ve sürekliliği inceler. (*Yazının icadından günümüze kadar farklı depolama, yaygınlaştırma ve aktarma teknikleri üzerinde kısaca durulur.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 190'daki okuma parçasında yazının icat edilme süreci Sümerli Ludingirra'nın diliyle anlatılmıştır. Ludingirra'nın "ziggurat" adı verilen yedi katlı binada görev yaptığı, zigguratların üst katlarının ibadethane, gözlemevi, vb. amaçlarla kullanırken alt katlarının ise depo olarak kullanıldığı, Sümerlilerin Mezopotamya'da tarımla uğraştıkları, ürettikleri ürünleri zigguratlarda muhafaza ettikleri belirtilmiştir. Ludingirra'nın başından geçen bir olayda depolanan buğday çuvallarının birbiriyle karışmaması için üzerine işaret koyduğunu, buğday çuvalları arttıkça konan işretlerin de arttığını, zamanla bu işaretlerin kil tabletlere aktarıldığını, böylece yazının icat edildiği şeklinde bilgiler verilmiştir. Okuma parçasından hareketle öğrencilerden yazının icadının insan hayatında ne gibi değişiklikler meydana getirdiği ile ilgili çıkarımda bulunmaları istenmiştir.

OKUMA PARÇASI

"Benim ismim Sümerli Ludingirra. Ziggurat dediğimiz yedi katlı bir binada görev yapıyorum. Biz bu binanın üst katlarını gözlemevi, ibadethane ve eğitim merkezi olarak kullanıyoruz. Daha geniş olan alt katlarını ise depo olarak kullanıyoruz.

Bizler Mezopotamya'da çok verimli topraklara sahip olduğumuzdan tarımla uğraşıyoruz. Ürettiğimiz ürünleri zigguratlarda muhafaza ediyoruz.

Şimdi size burada göreve başladığım ilk yıllarda başıma gelen bir olayı anlatacağım.

Bir gün komşularımdan birisi siyah renkli büyük bir çuvalda buğday getirerek saklamamı istedi. Ben de çuvalı uygun bir yere koydum. Ancak o yıl çok verimli geçtiği için depoya çok ürün geldi. Ben de dikkat etmeyerek aynı renkte iki buğday çuvalını yan yana koymuştum. Bu durum karışıklığa sebep oldu. Çuval sahipleri beni suçladılar. Bunun üzerine kendimce bir çözüm üreterek çuvalların üzerine işaretler koymaya başladım. Çuvallar arttıkça işaretlerin sayısı da arttı. Bu yöntemin karışıklığı engellediğini görenler bu işaretleri kullanmaya başladı. Zamanla kullanılan işaretler kilden yapılan tabletler üzerine aktarıldı. Böylece yazı icat edilmiş oldu." *(Kitap için yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)*

Görsel 4.1: Tablet Yazan Sümerli (Temsilî)

Okuma parçasından hareketle soruları cevaplayınız.

Yazının icadı insanların hayatında ne gibi değişiklikler meydana getirmiş olabilir? Düşüncelerinizi yazınız.

Görsel 190. Okuma parçası etkinliği

Görsel 191'de yazının tarih içerisinde geçirdiği değişim anlatılmıştır. Etkinlik incelendiğinde; tarihte kullanılan ilkyazının MÖ 3200 yıllarında Mezopotamya bölgesinde yaşayan Sümerler tarafından kullanılan çivi yazısı olduğu, MÖ 3000 yıllarında Mısırlıların resimleri simgeleştirmesi sonucunda hiyeroglif adıyla bilinen yeni bir yazı çeşidini kullandıkları, MÖ 1000'lerde Sümerlilerin yazı alfabesini geliştirerek sembollere dayanan Fenike alfabesini oluşturdukları, MÖ 750 yılında ise Yunanlıların Fenikelilere ait alfabeye ünlü harfleri de eklemesi sonucunda bugün kullanılan yazı sisteminin temelini oluşturdukları, bu alfabeyi Romalıların ilerleyen zamanlarda Latin alfabesi şekline dönüştürdüklerine dair bilgiler verilmiştir.

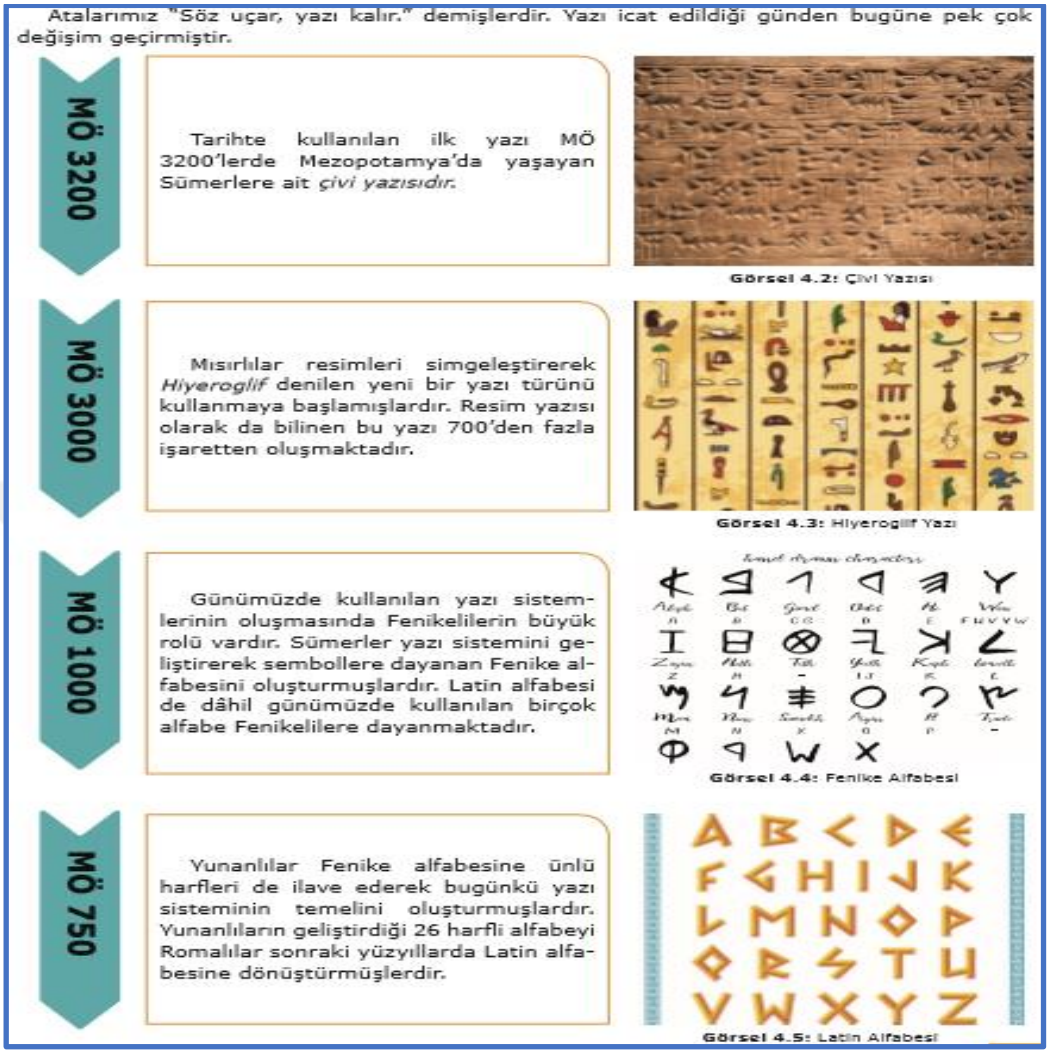

Görsel 191. Yazının icadından günümüze değişimi

Görsel 192 ve Görsel 193'teki etkinliklerde yazının gelişimiyle üzerine yazı yazılan materyallerin tarih boyunca gelişimi anlatılmıştır. Görsel 192 incelendiğinde; tarihte bilinen ilk kitap örneklerinin kil tabletler olduğu, Mezopotamya bölgesinde öğrencilerin kilden yapılmış tabletler üzerine yazılan metinlerden faydalandıkları, zenginlerin ticari belgelerini evlerindeki kil tabletlerde sakladıkları, Asur Kralı Asurbanipal'ın (MÖ 669-629) başkent Ninova'da bulunan saraydaki kütüphanesinde çok sayıda tablet bulunduğu, bu tabletlerde dini, ilmi, edebi metinlerin yanı sıra tıp, astronomi gibi bilimsel çalışmalar içeren metinlerin de yer aldığı belirtilmiştir.

Etkinliğin devamında eski mısırlıların papirüs bitkisinden elde ettikleri papirüs kâğıdını icat ettikleri, Mısır'ın İskenderiye Kütüphanesi'nde büyük bir kısmı papirüsten yapılan kâğıtlardan hazırlanan 900 bin civarında kitap bulunduğu, sergi salonu, rasathane, vb. alanların da bulunduğu, Sezar adlı Roma İmparatoru'nun Mısır ülkesini işgal etmesi üzerine kütüphanenin tamamının yandığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Yazının gelişimiyle üzerine yazı yazılan materyaller de değişmiştir. İnsanlar tarih boyunca bilgiyi kaydetmek ve aktarmak için çok çeşitli araçlar kullanmışlardır.

Tarihte bilinen ilk kitap örneği kil tabletlerdi. Bu tabletler kil hamurunun üzerine çiviye benzer kamışlarla yazı yazıldıktan sonra bunların güneşte veya fırında kurutulması ile yapılırdı. Kil tabletlerin hazırlanmasının uzun süre alması ve ağırlığı nedeniyle kullanımı zordu.

Tarihin İlk Kütüphanesi Ninova

Mezopotamya'da öğrenciler kil tabletlere yazılı metinlerden faydalanıyorlardı. Ayrıca varlıklı ailelerin evinde kil tabletlerden oluşan önemli ticari belgelerini sakladıkları özel bölümler vardı. Asur Kralı Asurbanipal'ın (Asurbanıpal) (MÖ 669-629) başkent Ninova'daki sarayının kütüphanesinde 20.000'den fazla tablet bulunuyordu. Bunlar kralın emriyle mabetlerde, okullarda ve evlerde bulunan dinî, ilmî, edebî metinlerin kopyalanması yoluyla elde edilmişti. Bu tabletlerin arasında az sayıda resmî belge de vardı. Çoğunluğu tıp, astronomi ve edebiyat gibi bilimsel çalışmalar içeren tabletlerdi.

Görsel 4.6: Kil Tablet

Eski Mısırlılar yazı yazmak için *papirüs* kağıdını icat ederek insanların işlerini kolaylaştırmışlardır. Nil Nehri kıyılarında yetişen papirüs bitkisini iğneye benzeyen bir aletle şeritler hâlinde soyuyorlar, sonra da bu şeritleri bir kalıpta dikey ve yatay olarak hasır örer gibi yapıştırıyorlardı. Kuruyan kalıplar fildişi ile parlatılıp satışa sunuluyordu. Papirüsler katlandığında kırıldığından ancak üst üste istiflenerek saklanabiliyordu.

İskenderiye Kütüphanesi

Mısır'da kurulan İskenderiye Kütüphanesinde çoğunluğu papirüs kâğıdından hazırlanmış yaklaşık 900 bin kitap bulunuyordu. Ayrıca bu kütüphanenin dünyanın çeşitli yerlerinden toplanan hayvan ve bitkilerin sergilendiği özel bir bahçesi, rasathanesi, sergi salonu ve sanat galerisi vardı. Burada derslere devam eden öğrencilerin sayısının 14 bini aştığı kaydedilmiştir. Roma İmparatoru Sezar'ın Mısır'ı işgali sırasında kütüphane tamamen yanmıştır.

Görsel 4.7: Papirüs

Görsel 192. Ninova ve İskenderiye kütüphanesi

Görsel 193 incelendiğinde ise; Anadolu'da kurulan Bergama Krallığı'nın Mısırlılardan papirüs kâğıdını alamayınca koyun ve keçi derisinden parşömen kâğıdını elde ettikleri, yapıldığı

zamanda İskenderiye Kütüphanesi ile kıyaslanacak kadar büyüklükte olan Bergama Kütüphanesi'nde 200 binden fazla kitap bulunduğu, bu kütüphanede görev yapan kişilerin aynı zamanda bilimsel çalışmalar da yaptıkları belirtilmiştir.

Etkinliğin devamında Çinlilerin batılılardan yaklaşık 2000 yıl önce günümüzde kullanılan kâğıdı keşfettikleri, VIII. yy.dan itibaren Müslümanların kâğıt yapmayı Çinlilerden öğrenerek kullanmaya başladıkları, XI. yy.da meydana gelen Haçlı Seferleri sırasında Avrupalıların kâğıt yapımını Müslümanlardan öğrendikleri, matbaanın icat edilmesiyle kâğıt ihtiyacının arttığı XVIII. yüzyılda ise günümüzde kullandığımız kâğıt teknolojisinin icat edildiği, böylece kâğıdın ucuzladığı ve bilginin yayılmasının kolaylaştığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

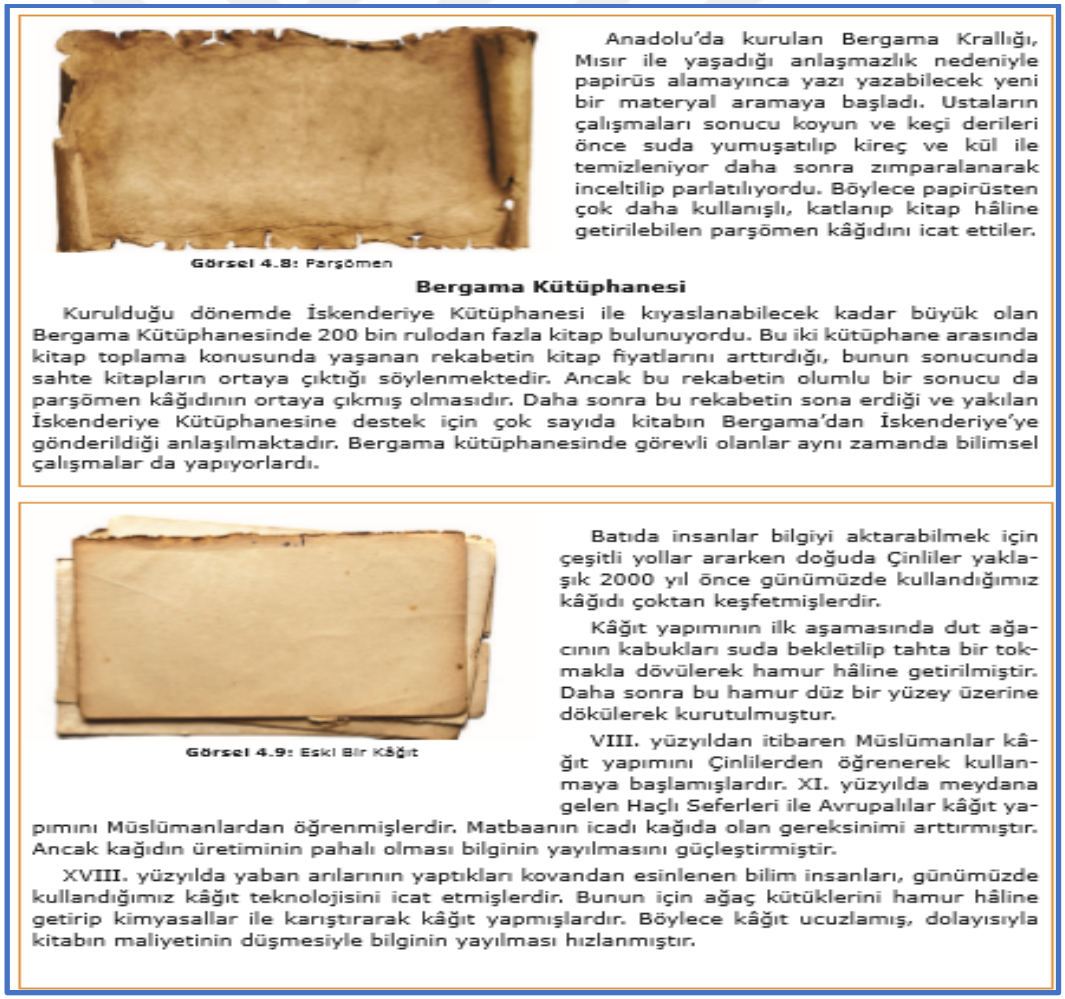

Görsel 4.8: Parşömen

Anadolu'da kurulan Bergama Krallığı, Mısır ile yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle papirüs alamayınca yazı yazabilecek yeni bir materyal aramaya başladı. Ustaların çalışmaları sonucu koyun ve keçi derileri önce suda yumuşatılıp kireç ve kül ile temizleniyor daha sonra zımparalanarak inceltilip parlatılıyordu. Böylece papirüsten çok daha kullanışlı, katlanıp kitap hâline getirilebilen parşömen kâğıdını icat ettiler.

Bergama Kütüphanesi

Kurulduğu dönemde İskenderiye Kütüphanesi ile kıyaslanabilecek kadar büyük olan Bergama Kütüphanesinde 200 bin rulodan fazla kitap bulunuyordu. Bu iki kütüphane arasında kitap toplama konusunda yaşanan rekabetin kitap fiyatlarını arttırdığı, bunun sonucunda sahte kitapların ortaya çıktığı söylenmektedir. Ancak bu rekabetin olumlu bir sonucu da parşömen kâğıdının ortaya çıkmış olmasıdır. Daha sonra bu rekabetin sona erdiği ve yakılan İskenderiye Kütüphanesine destek için çok sayıda kitabın Bergama'dan İskenderiye'ye gönderildiği anlaşılmaktadır. Bergama kütüphanesinde görevli olanlar aynı zamanda bilimsel çalışmalar da yapıyorlardı.

Görsel 4.9: Eski Bir Kâğıt

Batıda insanlar bilgiyi aktarabilmek için çeşitli yollar ararken doğuda Çinliler yaklaşık 2000 yıl önce günümüzde kullandığımız kâğıdı çoktan keşfetmişlerdir.

Kâğıt yapımının ilk aşamasında dut ağacının kabukları suda bekletilip tahta bir tokmakla dövülerek hamur hâline getirilmiştir. Daha sonra bu hamur düz bir yüzey üzerine dökülerek kurutulmuştur.

VIII. yüzyıldan itibaren Müslümanlar kâğıt yapımını Çinlilerden öğrenerek kullanmaya başlamışlardır. XI. yüzyılda meydana gelen Haçlı Seferleri ile Avrupalılar kâğıt yapımını Müslümanlardan öğrenmişlerdir. Matbaanın icadı kağıda olan gereksinimi arttırmıştır. Ancak kağıdın üretiminin pahalı olması bilginin yayılmasını güçleştirmiştir.

XVIII. yüzyılda yaban arılarının yaptıkları kovandan esinlenen bilim insanları, günümüzde kullandığımız kâğıt teknolojisini icat etmişlerdir. Bunun için ağaç kütüklerini hamur hâline getirip kimyasallar ile karıştırarak kâğıt yapmışlardır. Böylece kâğıt ucuzlamış, dolayısıyla kitabın maliyetinin düşmesiyle bilginin yayılması hızlanmıştır.

Görsel 193. Bergama kütüphanesi ve kâğıdın icadı

Görsel 194'deki etkinlikte ise bilgilerin kaydedilmesi ve gönderilmesinde son elli yılda önemli değişimler yaşandığı, 1971 yılında ilk mikro işlemcinin üretildiği, mikro işlemci ile çalışan bilgisayar, tablet, akıllı telefon, e-okuyucu gibi cihazlara bilgilerin depolandığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Görsel 194. Bilginin depolanmasında yaşanan değişim

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 2 alt beceri, tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme:

1. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yapar.
2. Tarihsel süreklilik ve değişimi açıklamak amacıyla bir tarihsel akış şeması oluşturur." şeklindendir.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.

Kazanıma yönelik metinler, etkinlikler, görseller, vs. incelendiğinde yazının icat edilmesinden bilginin korunması, yaygınlaştırılması ve aktarılmasında değişim ve süreklilik anlatılmıştır. Yazının Sümerler tarafından icat edilme serüveni, kil tabletlerden Latin alfabesine geçirdiği değişim, kâğıdın icat edilmesi, tarihte ün yapmış kütüphaneler ile günümüzün elektronik depolama aygıtlarına kadar geçen süreçte geçmiş, bugün ve gelecek arasında ayrım yaptırılarak tarihsel süreklilik ve değişim vurgulanmıştır. Yazının ve kâğıdın kimler tarafından icat edildiği, bu icatların sebep ve sonuçları da açıklanmıştır. Bu nedenlerle ilgili kazanım, kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel kavrama becerilerinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır. (*Türk-İslam medeniyetinin bilimsel alanda ulaştığı seviyeye vurgu yapılır. El-Harezmi, Farabi, İbn-i Sina, el-Cezeri, İbn-i Haldun, Ali Kuşçu, el-Hazini, Piri Reis ve Katip Çelebi gibi bilim insanlarına ve bunların çalışmalarına değinilir.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 195'de günümüze ulaşan bilim ve medeniyet seviyesine çok eski tarihlerde Mezopotamya'da, Mısır'da ve Çin'de, Anadolu'da, Hindistan'da ve Yunanistan bölgesinde yaşamış birçok uygarlığın katkısının olduğu belirtilmiştir. Orta Çağ'da Avrupa'da skolastik düşünce nedeniyle bilimsel ilerlemenin yavaşladığı buna karşın Doğu'da İslam dünyasında bilimsel çalışmaların en parlak dönemini yaşadığı anlatılmıştır.

Günümüzde ulaşılan bilim ve medeniyet seviyesine birçok milletin katkısı vardır. Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Çin, Hindistan ve Yunan uygarlıkları bilimin ilerlemesine önemli katkılar yapmışlardır.

Görsel 4.13: Türk-İslam Bilim İnsanı (Temsilî)

Orta Çağ Avrupası'nda skolastik düşüncenin etkisiyle bilimsel ilerleme yavaşlamıştır. Buna karşın Doğu'da İslamiyet ile bilimsel çalışmalar "Altın Çağ"ını yaşamaktadır. İlk emri "oku" olan Kur'an-ı Kerim'in akla, düşünmeye ve bilgiye verdiği önemi kavrayan Türk-İslam bilim insanları bilimsel gelişmelerin öncüsü olmuşlardır. Bu dönemde öncelikle eski medeniyetlerden kalan diğer dillerdeki bilimsel kaynaklar Arapça'ya tercüme edilmiştir. İlk adım niteliğindeki bu çalışmaların ardından elde ettikleri bilgileri değerlendirip yorumlayarak bilim ve teknolojiye katkıda bulunmuşlardır.

İslam Devletlerinde bilim insanları devlet başkanları tarafından desteklenmiştir. Saraylarında bilimsel çalışmalar yapan bilim insanlarının fazlalığı ve saray kütüphanelerinin zenginliği o dönem yöneticileri için bir gurur kaynağıdır. Hatta kazandıkları savaştan sonra cizye almak yerine kitap isteyen devlet adamları olmuştur.

Uzun yıllar batılı bilim insanlarının icat ettiği sanılan bazı buluşlar ile günlük hayatta kullanılan alet ve cihazlar Türk ve İslam bilginleri tarafından yüzyıllar öncesinden icat edilmiştir.

Görsel 195. Orta Çağ'da bilim

Kazanım etkinliklerinin devamı incelendiğinde bu dönemde bilime katkı sağlayan Türk ve İslam bilginleri tanıtılmıştır. Harezmi (780-850) matematik, astronomi ve coğrafya bilginidir. Cebir bilimini geliştirdi. Hint sayı sisteminden faydalanarak "0" (sıfır) rakamından bahsetti ve bilinmeyen anlamındaki "x" simgesini matematiğe kazandırmıştır. Matematik alanındaki eseri 600 yıl boyunca Avrupa'da temel eser olarak okutuldu. Alanında ilk olan astronomi kitabını hazırlamıştır. Ali Kuşçu (1403-1474), küçük yaşlarından itibaren matematik ve astronomiye ilgi duyarak Uluğ Bey'in rasathanesinde çalıştı. Fatih Sultan Mehmet'in davet etmesi üzerine İstanbul'a geldi. Ayasofya Medresesi'ne baş müderris yapıldı. Fatih Külliyesi'ne bir güneş saati yaptı ve İstanbul'un enlem ve boylam derecesini hesapladı. Kâtip ÇELEBİ (1609-1657), hayatının büyük bölümünü ilmi çalışmalara ayırdı. Dünyanın her yerindeki coğrafyacılardan mektuplar yoluyla bilgiler toplayarak hazırladığı "Cihannüma" adlı eser Türkçe yazılmış ilk coğrafya kitabı olma özelliği taşımaktadır. İbn Sina (980-1037), ünlü tıp bilimcisi ve filozofudur. Yazmış olduğu "Tıbbın Kanunu" adlı eser Avrupa'da yüzyıllar boyunca tıp eğitiminde bir başvuru kitabı olarak kullanılmıştır. Hazini (?-1155), kimya, fizik, astronomi alanlarında çalışmalar yapmıştır. Bulmuş olduğu hassas terazi ile metallerin ve taşların saf

olup olmadıkları ve metallerin özgül ağırlıkları tespit edilmiştir. Cezeri (1136-1206), mekanik mühendisliği alanında çalışmalar yaptı. İlk robotu yapıp çalıştırdığı kabul edilir. Diyarbakır Ulu Cami'de bulunan ünlü güneş saatini yapmıştır. Farabi (870- 950), yaşamış en büyük filozof ve düşünürlerden biri olarak kabul edilmiştir. Yazdığı 160 civarında eseri hem Doğu'da hem de Batı'daki bilimle uğraşan çevrelerde uzun seneler boyunca başlıca eser olarak okutulmuştur. Müzik ile de ilgilenmiştir. Piri Reis'in (1470-1553), Osmanlı Devleti'nde en güçlü dönemde yaşamış meşhur Türk denizcisi olduğu, aynı zamanda haritacı ve coğrafyacı olduğu belirtilmiştir. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'e ceylan derisinin üstüne çizmiş olduğu dünya haritasını sunduğu, 1528 yılında çizmiş olduğu dünya haritasında ise Amerika kıtasının Kuzey ve Orta kıyılarını da gösterdiği anlatılmıştır. İbn Haldun'un (1332-1406), en önemli eserinin Mukaddime olduğu, Batılı bilim insanlarının birçoğu tarafından sosyolojiyi ve tarih felsefesini kuran kişi olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Fikirleri ile pek çok Osmanlı tarihçisini etkilediği şeklinde bilgiler de verilmiştir (bkz. Görsel 196, 197, 198, 199, 200).

HAREZMİ (780-850)

Bize Sıfırı Tanıtan İnsan

- Matematik, astronomi ve coğrafya bilginidir.
- Matematik alanında yaptığı çalışmalarla "cebir" bilimini geliştirip sistemleştirmiş, matematiğin ayrı bir bilim dalı olarak var olmasını sağlamıştır.
- Harezmi Hint sayı sisteminden faydalanarak ilk kez "0" (sıfır) rakamından bahsetmiştir. İki bilinmeyenli denklemlere çözüm yolunu bulmuş ve bilinmeyen işareti "x" simgesini matematik bilimine kazandırmıştır.
- İlk kez sadece cebir matematiğini ele aldığı eseri 600 yıl boyunca Avrupa'da bu alanda temel eser olarak kullanılmıştır.
- Alanında ilk olan bir astronomi kitabı hazırlamıştır. Kitapta Güneş'in, Ay'ın ve o devirde bilinen beş gezegenin hareketleri ile ilgili bilgiler vermiştir.

Görsel 4.15:
Harezmi (Temsili)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Harezmi çölde altı kişiyi iki gruba ayırır. Üç kişi kuzeye doğru giderek kutup yıldızının doğduğu zamanı, diğer üç kişi de güneye giderek kutup yıldızının battığı zamanı aynı anda tespit eder. Harezmi sonuçları karşılaştırarak meridyen dairesinin 1 derecelik açısını hatasız olarak hesaplamayı başarır.

ALİ KUŞÇU (1403-1474)

Osmanlı'ya Astronomi ve Matematiği Sevdiren İnsan

- Babası, ünlü bilim ve devlet adamı olan Uluğ Bey'in kuşçusu olduğu için "Kuşçu" lakabıyla meşhur olmuştur.
- Küçük yaştan itibaren matematik ve astronomiye ilgi duyan Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in rasathanesinde çalışmıştır.
- Elçilik görevi ile geldiği İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed ile tanışmıştır.
- Fatih'in davetiyle İstanbul'a gelmiş ve bu yolculuğunda masraflarını karşılaması için Fatih tarafından kendisine günlük 1000 akçe verilmiştir. Bu durum Fatih Sultan Mehmed'in bilim insanlarına verdiği değeri göstermektedir.
- Günde 200 akçe verilerek Ayasofya Medresesi'ne başmüderris yapılmıştır.
- Fatih Külliyesi'nde bir güneş saati yapmıştır.
- İstanbul'un enlem ve boylam derecesini belirlemiştir.

Görsel 4.16:
Ali Kuşçu (Temsili)

Görsel 196. Harezmî ve Ali Kuşçu

KÂTİP ÇELEBİ (1609-1657)

Hayatını Kitaplara Adayan İlim İnsanı

- Asıl adı Mustafa'dır. "Kâtip Çelebi" ve "Hacı Halîfe" de denir.
- Osmanlı sarayında görevli olan babasının yanında iyi bir eğitim almış ve devlet hizmetine girmiştir.
- Hayatının büyük bölümünü ilmi çalışmalara ayırmıştır. Ona göre en büyük savaş kılıç ile değil ilim tahsil ederek cahilliğe karşı yapılan savaştır.
- Babasından kalan küçük mirasın tamamını kitaplara yatıran Kâtip Çelebi, dönemindeki kitaplarının çoğunu okumuştur.
- Binlerce kitaptan oluşan evindeki kütüphanenin saray kütüphanesinden sonra en büyük kütüphane olduğu söylenir.
- Dünyanın her yerindeki coğrafyacılara mektuplar gönderip bilgiler toplayarak 3 yılda yazdığı "Cihannüma" Türkçe yazılan ilk coğrafya kitabıdır.

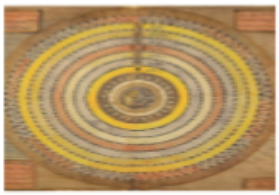

Görsel 4.17:
Cihannüma'dan Bir Sayfa

BİLİYOR MUSUNUZ?

Kâtib Çelebi bazen kendini tamamen bir kitaba verir, her şeyi unutur, odasında güneşin doğmasına kadar mum yanar ve bundan hiç yorgunluk duymazdı.

İBN SİNA (980-1037)

Tıbbın Üstadı

- Ünlü tıp bilimcisi ve filozoftur.
- Küçük yaştan itibaren tıp ve eczacılık konusunda iyi bir eğitim almıştır. Daha on altı yaşında iken dönemindeki birçok doktor onun bilgisinden faydalanmıştır.
- Henüz on sekiz yaşındayken Samani hükümdarının hastalığını tedavi edince kendisine büyük hediyeler verilmek istenmiştir. O ise sadece sarayın kütüphanesinden faydalanmak istediğini söylemiştir.
- Henüz mikroskop keşfedilmeden önce canlı mikroplardan bahsetmiştir.
- "Tıbbın Kanunu" isimli kitabı 500 yıl boyunca Avrupa'da tıp alanında başvuru kitabı olarak kullanılmıştır.
- Tıp alanının yanında felsefe, astronomi, matematik, fizik, kimya gibi alanlarda da çalışmalar yapmıştır.

Görsel 4.18:
İbn Sina (Temsilî)

Görsel 197. Kâtip Çelebi ve İbn Sina

HAZİNİ (?-1155)

Hassas Terazilerin Mucidi

- Kimya, fizik ve astronomi bilimlerindeki çalışmalarıyla ölçü ve tartı aletlerine yaptığı katkılarla tanınan bir bilim insanıdır.
- Hazini, Newton'dan (Nivtın) 500 yıl önce "Her cismi yerkürenin merkezine doğru çeken bir gücün olduğunu" söylemiştir.
- Roger Bacon'dan (Racır Beykın) yaklaşık yüz yıl önce Dünya'nın merkezine doğru yaklaştıkça suyun yoğunlaştığı fikrini ortaya atmıştır.
- Bir cismin düşük yoğunluklu havada ağırlık kazandığını yoğun havada veya suda ise ağırlığının azaldığını keşfetmiştir.
- İcat ettiği hassas terazi sayesinde metallerin ve taşların saf olup olmadıkları ve metallerin özgül ağırlıkları tespit edebilmiştir.

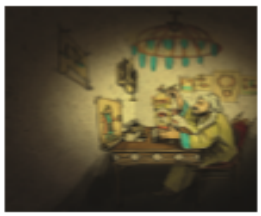

Görsel 4.19: Hazini (Temsilî)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Abdurrahman El-Hazini çok sade giyinir, çok az yemek yerdi. Kendisine verilen mükâfatları kabul etmezdi. Selçuklu Sultanı Sencer'in gönderdiği bin dinarı geri çevirerek cebinde on dinarının olduğunu ve bu paranın kendisine üç yıl yeteceğini söylemiştir.

CEZERİ (1136-1206)

13. Yüzyılın Mekanik Dehası

- Mekanik mühendisliği konusunda çalışmalar yapan bir bilim insanıdır.
- İlk robotu yapıp çalıştırdığı kabul edilmektedir.
- "*Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi*" isimli ünlü eserinde 50'den fazla cihazın çizimini yapmıştır.
- El-Cezeri'nin önemli mühendislik başarılarından biri de suyun akıntısı ile dönen ve aldığı suyu yukarıya taşıyan değirmenlerdir.
- El-Cezeri su ile işleyen ve aralıksız çalışan bir flüt de tasarlamıştır. Dönüşümlü olarak iki depoya dökülen su, havayı flüte doğru itmekte ve ses meydana getirmekteydi.
- Cezeri'nin diğer bir eseri de Diyarbakır Ulu Camii'nin ünlü güneş saatidir.

Görsel 4.20: Cezeri Tarafından Yapılan Robot

Görsel 198. Hazini ve Cezeri

FARABİ (870-950)

Ünlü Filozof ve Öğretmen

- Farabi insanlık tarihinin en büyük filozoflarından biri kabul edilmiştir.
- Bütün parasını kitaplara yatırmış, yolda gördüğü, hiç tanımadığı kervanlara para vererek belki bir yıl sonra gelecek belki de hiç gelmeyecek kitaplar sipariş etmiştir.
- Kaleme aldığı 160 kadar eser hem Doğu hem Batı bilim dünyasında uzun yıllar temel eser olarak kabul edilmiştir.
- Farabi "birinci öğretici" olarak adlandırılan Aristo'nun düşüncelerini geliştirerek "ikinci öğretici "unvanını almıştır.
- Müzik ile de ilgilenen Farabi seslerin matematiksel ölçümünü yapmıştır.
- Kemanın atası olarak bilinen "rebab" isimli müzik aletinin de mucididir.

Görsel 4.21: Farabi (Temsilî)

BİLİYOR MUSUNUZ?

İyi bir müzisyen olan Farabi başta ud ve kanun olmak üzere bazı müzik aletlerini çalıyordu. Ud çalmada o kadar kabiliyetliydi ki bir gün ud çaldığı bir mekânda insanları önce ağlatmış sonra güldürmüş ve en son hepsini uyutarak çıkıp gitmiştir.

PİRİ REİS (1470-1553)

Haritası ile Meşhur Denizci

- Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde yaşamış ünlü Türk denizcisi, haritacısı ve coğrafyacısıdır.
- Ceylan derisi üzerine çizdiği Dünya haritasını 1517'de Yavuz Sultan Selim'e takdim etmiştir. Bu haritada İspanya, Portekiz ve Batı Afrika kıyıları ile Amerika kıtasının doğu kıyılarını göstermiştir. Bu haritayı çizerken faydalandığı haritalara göre hataları azdır ve çizimleri günümüz haritalarına çok yakındır.
- Günümüzde bu haritanın sadece 1/6'sı elimizdedir. Haritanın kenarlarında, çizimini yaptığı bölgelerde yaşayan insan ve hayvanlara ait resimler de vardır.
- 1528'de çizdiği ikinci Dünya haritasında ise Kuzey ve Orta Amerika kıyılarını da göstermektedir.

Görsel 4.22: Piri Reis'in Dünya Haritası

Görsel 199. Farabi ve Piri Reis

İBN HALDUN (1332-1406)

Fikirleriyle Sosyal Bilimlerin Öncüsü

- Babası devrin büyük hocalarındandır. Babasının teşvikiyle küçük yaşlarda eğitime başlamıştır.
- Hukuk, matematik, edebiyat, mantık, tefsir, hadis ve gramer dallarında öğrenim görmüştür.
- İbn Haldun'un en önemli eseri "Mukaddime"dir.
- İbn Haldun, pek çok Batılı bilim insanı tarafından sosyoloji ve tarih felsefesinin kurucusu olarak kabul edilmiştir.
- İbn Haldun "bir su damlası nasıl diğer su damlalarına benzer ise bir milletin geleceği de geçmişe aynen benzer" demektedir. Böylece milletlerin geçmişten ders çıkartarak tarih ilminden faydalanması gerektiğini söylemiştir.
- Fikirleri ile Osmanlı tarihçilerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Görsel 4.23: İbn Haldun (Temsilî)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Mukaddime tarih felsefesi alanının en büyük eseridir. Şimdiye kadar hiçbir çağda hiçbir insan zekası böyle bir eser yazamamıştır.

İngiliz tarihçi Arnold Toynbee

Yukarıdaki bilim adamlarından en çok hangisinin hayatı sizi etkiledi? Hangisini örnek almak isterdiniz? Niçin?

Görsel 200. İbn Haldun

Görsel 201'de Orta Çağda İslam bilim ve kültür merkezleri anlatılmıştır. Etkinlikler incelendiğinde; VIII. ve XV. yüzyıllar arasındaki dönemde İslam memleketlerinin bazılarının bilim merkezi olduğu belirtilmiştir. Bu merkezler ilgili harita ile de gösterilmiştir. Bağdat'ın Abbasi devletinin başşehri olmasının ardından sonra Müslümanların bilim, kültür ve medeniyet merkezlerinden birisi haline geldiği, Sultan Alparslan ve Nizamülmülk'ün çalışmalarıyla yapılan Nizamiye Medresesi'nin ilk İslam üniversitelerinden olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir. Endülüs Emevi Devleti'nin Doğu medeniyetinin batıdaki uzantısı olduğu, 711 senesinden sonra güçlü ve parlak bir medeniyet haline geldiği, Avrupalıların Müslümanların yüksek medeniyetinden etkilenerek Arapça eserleri kendi dillerine tercüme etmeleriyle bilimsel zenginlik kazandıkları ve bu faaliyetlerin Rönesans hareketlerinin doğmasında etkili olduğu anlatılmıştır. Semerkant ve Buhara medreselerinde yetişen bilim insanlarının astronomi alanına önemli katkılar sağladığı, Semerkant Rasathanesi'nin Uluğ Bey tarafından inşa edildiği, Buhara şehrinin "İslamiyet'in Kubbesi" unvanını aldığı şeklinde bilgiler de verilmiştir.

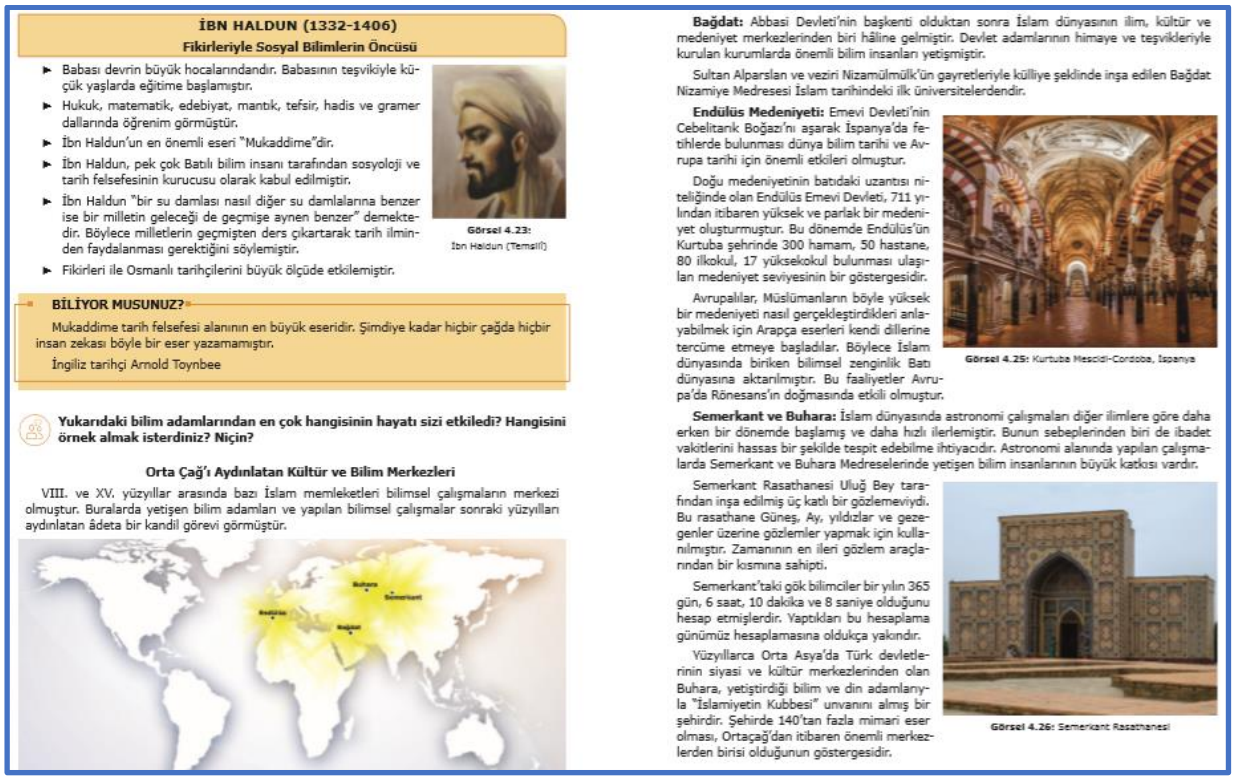

İBN HALDUN (1332-1406)
Fikirleriyle Sosyal Bilimlerin Öncüsü

- Babası devrin büyük hocalarındandır. Babasının teşvikiyle küçük yaşlarda eğitime başlamıştır.
- Hukuk, matematik, edebiyat, mantık, tefsir, hadis ve gramer dallarında öğrenim görmüştür.
- İbn Haldun'un en önemli eseri "Mukaddime"dir.
- İbn Haldun, pek çok Batılı bilim insanı tarafından sosyoloji ve tarih felsefesinin kurucusu olarak kabul edilmiştir.
- İbn Haldun "bir su damlası nasıl diğer su damlalarına benzer ise bir milletin geleceği de geçmişe aynen benzer" demektedir. Böylece milletlerin geçmişten ders çıkartarak tarih ilminden faydalanması gerektiğini söylemiştir.
- Fikirleri ile Osmanlı tarihçilerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Görsel 4.23: İbn Haldun (Temsilî)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Mukaddime tarih felsefesi alanının en büyük eseridir. Şimdiye kadar hiçbir çağda hiçbir insan zekası böyle bir eser yazamamıştır.

İngiliz tarihçi Arnold Toynbee

Yukarıdaki bilim adamlarından en çok hangisinin hayatı sizi etkiledi? Hangisini örnek almak isterdiniz? Niçin?

Orta Çağ'ı Aydınlatan Kültür ve Bilim Merkezleri

VIII. ve XV. yüzyıllar arasında bazı İslam memleketleri bilimsel çalışmaların merkezi olmuştur. Buralarda yetişen bilim adamları ve yapılan bilimsel çalışmalar sonraki yüzyılları aydınlatan âdeta bir kandil görevi görmüştür.

Bağdat: Abbasi Devleti'nin başkenti olduktan sonra İslam dünyasının ilim, kültür ve medeniyet merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Devlet adamlarının himaye ve teşvikleriyle kurulan kurumlarda önemli bilim insanları yetişmiştir.

Sultan Alparslan ve veziri Nizamülmülk'ün gayretleriyle külliye şeklinde inşa edilen Bağdat Nizamiye Medresesi İslam tarihindeki ilk üniversitelerdendir.

Endülüs Medeniyeti: Emevi Devleti'nin Cebelitarık Boğazı'nı aşarak İspanya'da fetihlerde bulunması dünya bilim tarihi ve Avrupa tarihi için önemli etkileri olmuştur.

Doğu medeniyetinin batıdaki uzantısı niteliğinde olan Endülüs Emevi Devleti, 711 yılından itibaren yüksek ve parlak bir medeniyet oluşturmuştur. Bu dönemde Endülüs'ün Kurtuba şehrinde 300 hamam, 50 hastane, 80 ilkokul, 17 yüksekokul bulunması ulaşılan medeniyet seviyesinin bir göstergesidir.

Görsel 4.25: Kurtuba Mescidi-Cordoba, İspanya

Avrupalılar, Müslümanların böyle yüksek bir medeniyeti nasıl gerçekleştirdikleri anlayabilmek için Arapça eserleri kendi dillerine tercüme etmeye başladılar. Böylece İslam dünyasında biriken bilimsel zenginlik Batı dünyasına aktarılmıştır. Bu faaliyetler Avrupa'da Rönesans'ın doğmasında etkili olmuştur.

Semerkant ve Buhara: İslam dünyasında astronomi çalışmaları diğer ilimlere göre daha erken bir dönemde başlamış ve daha hızlı ilerlemiştir. Bunun sebeplerinden biri de ibadet vakitlerini hassas bir şekilde tespit edebilme ihtiyacıdır. Astronomi alanında yapılan çalışmalarda Semerkant ve Buhara Medreselerinde yetişen bilim insanlarının büyük katkısı vardır.

Semerkant Rasathanesi Uluğ Bey tarafından inşa edilmiş üç katlı bir gözlemeviydi. Bu rasathane Güneş, Ay, yıldızlar ve gezegenler üzerine gözlemler yapmak için kullanılmıştır. Zamanının en ileri gözlem araçlarından bir kısmına sahipti.

Semerkant'taki gök bilimciler bir yılın 365 gün, 6 saat, 10 dakika ve 8 saniye olduğunu hesap etmişlerdir. Yaptıkları bu hesaplama günümüz hesaplamasına oldukça yakındır.

Yüzyıllarca Orta Asya'da Türk devletlerinin siyasi ve kültür merkezlerinden olan Buhara, yetiştirdiği bilim ve din adamlarıyla "İslamiyetin Kubbesi" unvanını almış bir şehirdir. Şehirde 140'tan fazla mimari eser olması, Ortaçağ'dan itibaren önemli merkezlerden birisi olduğunun göstergesidir.

Görsel 4.26: Semerkant Rasathanesi

Görsel 201. Orta Çağ'ı aydınlatan bilim ve kültür merkezleri

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri, tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.

Kazanıma yönelik metinlerde Türk-İslam Medeniyetinde yetişen bilim insanlarının hayatları tarihsel metin şeklinde anlatılmıştır. Bu kişilerin bilim dünyasında katkıları, Orta Çağ'da İslam medeniyetinin en yüksek dönemini yaşadığı, Avrupalıların Müslüman bilginlerden etkilendikleri ve kitaplarını dillerine çevirdikleri şekliden bilgiler verilmiştir. Bu nedenle ilgili kazanımın kronolojik düşünme becerisi ile tarihsel kavrama becerisinin yukarıda verilen alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

Kazanım: SB.7.4.3. XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder. (*Matbaanın icadı, Dünya'nın yuvarlak olduğunun bilimsel olarak ispat edilmesi, kütle çekim kanunun keşfedilmesi, buhar makinesinin icadı vb. gelişmeler ile bunların etkileri ele alınır.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde Görsel 202'deki etkinlikte XV. ve XX. yy arasındaki dönemde Avrupa kıtasında kaydedilen bilimsel ilerlemelerin günümüzde oluşan bilimsel birikime büyük katkı sağladığı belirtilmiştir. Kâğıdın üzerine baskının ilk defa Çinliler tarafından yapıldığı, daha sonra Uygurların ahşap harflerle baskı yaptıkları, kâğıdın Avrupalılar tarafından bilinmesiyle el yazısı ile yazılan kitapların çoğaltılması için yeni yollar arandığı, Almanya'da Johan Gutenberg'in 1440'da matbaa makinesini keşfettiği belirtilmiştir. Matbaanın keşfedilmesiyle bilimsel gelişmelerin yolu açıldığı, insanların bilgi ve kültür düzeylerinin arttığı, kitapların ucuzladığı şeklinde bilgiler de verilmiştir.

Görsel 202. Matbaanın icadı

Görsel 203'de ise Dünya'nın yuvarlak olduğunun bilimsel olarak ispat edilmesinin tarihsel süreci ile ilgili bilgiler verilmiştir. Etkinlik incelendiğinde; dünyanın şekli ile ilgili tartışmaların ilk çağlara kadar uzandığı, Tales (MÖ 624-548), Pisagor (MÖ 590), Aristo (MÖ 384-322) ve Biruni'nin (978-1048) dünyanın yuvarlak olduğu fikrini ortaya attıkları, Galileo'un (1564-1642) teleskopu kullanarak gezegen ve yıldızları incelediği, Portekizli denizci Macellan'ın dünyanın yuvarlaklığını bilimsel olarak ispatlayan kişi olduğu belirtilmiştir.

Dünya'nın Yuvarlak Olduğunun Bilimsel Olarak İspat Edilmesi

Dünya'nın şekli ile ilgili tartışmalar İlk Çağlara kadar uzanır. İnsanların çoğu Dünya'nın düz olduğu fikrinde iken bazı bilim insanları dünyanın yuvarlak olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.

► Tales (Tales) (MÖ 624-548) Dünya'nın yuvarlak olduğu fikrini ortaya atan bilinen ilk kişidir. Ona göre Dünya'daki karalar okyanusların üzerinde yüzen bir diske benzemektedir.

► MÖ 590'da Pisagor (Pisagor) Dünya'nın yuvarlak olduğu düşüncesini dile getirmiştir. Pisagor aynı zamanda ilk kez Dünya'nın Güneş etrafında döndüğü fikrini ortaya atmıştır. Hatta yaptığı matematiksel hesaplamalarla Güneş ve Ay ışığının düşüş açılarına göre Dünya'nın çevresini hesaplamayı denemiştir.

Görsel 4.29: Pisagor (Temsili)

► MÖ 384–322 yılları arasında yaşamış olan Aristo (Aristo) Ay tutulması sırasında Dünya'nın Ay'ın üzerine düşen gölgesinin yuvarlak olduğunu görerek aynı düşünceyi savunmuştur.

► Biruni (978-1048) Dünya'nın yuvarlak olduğunu ve döndüğünü savunmuştur. Kendisine "Dünya dönüyorsa neden ağaçlar taşlar vb. yerlerinden fırlamıyor?" diye soranlara "Dünya'nın merkezindeki çekim gücü varlıkların dışarıya fırlamasını engellemektedir." cevabını vermiştir. Bu fikriyle yer çekim kuvvetini Newton'dan asırlarca önce ortaya koymuştur.

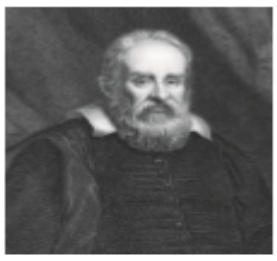

Görsel 4.30: Galileo (Temsili)

► 1564–1642 yılları arasında yaşamış İtalyan gök bilimci Galileo (Galileo) teleskopu kullanarak gezegen ve yıldızları incelemiştir. İncelemeleri sonucunda gezegenlerin Güneş çevresinde hareket ettiğini ve Dünya'nın yuvarlaklığını ortaya koymuştur. Ancak 1633'te bu düşüncesi nedeniyle Engizisyon Mahkemesinde yargılanmıştır. Davada "Ben inkâr etsem de Dünya dönüyor." demesine rağmen bu fikrinden vazgeçmek zorunda kalmış ve ömrünün geri kalanını ev hapsinde geçirmiştir.

► Dünya'nın yuvarlak olduğuna dair yukarıda ortaya atılan görüşleri bilimsel olarak ispatlayan ise Portekizli denizci Macellan (Macellan) olmuştur. Hep batıya doğru giderek Hindistan'a ulaşabileceğine inanan Macellan Amerika'nın en güneyinden geçip Filipinler'e ulaşmıştır. Burada yerliler ile yapılan bir savaşta ölen Macellan'ın yerine geçen yardımcısı Del Kano (Del Kano) yolculuğu tamamlayarak İspanya'ya ulaşmayı başarmıştır. Böylece Dünya'nın çevresini ilk kez dolaşarak yuvarlak olduğunu ispat etmiştir.

Görsel 4.31: Macellan (Temsili)

Görsel 203. Dünya'nın yuvarlaklığının bilimsel olarak ispat edilmesi

Görsel 204'te ise buhar gücünün makinelerde kullanılması ile ilgili bilgiler verilmiştir. 1679 yılında düdüklü tencerenin icat edildiği, 1698 yılında buhar gücü ile maden ocağındaki suyun dışarı atıldığı, 1764'de James Watt adlı bilim insanının iki odadan oluşan buhar makinesini geliştirdiği böylece buhar gücü ile çalışan makinelerin arttığı ve sanayileşme başladığı, günümüzde ise makinelerin bilgisayarlar ile kontrol edildiği belirtilmiştir. Kömür ve su gücü ile çalışan buharlı makinelerden, fosil yakıtlara ve elektrik ile çalışan makinelere oradan da yenilenebilir enerji kaynaklarıyla çalışan makinelere şeklinde enerji kaynaklarının zaman içinde dönüşümü ile ilgili bilgilerin de verildiği görülmektedir.

Buhar Gücünün Makinelerde Kullanılması

Görsel 4.32: Buhar Makinesi

Buhar makinesi, buharın içinde var olan ısı enerjisini mekanik enerjiye dönüştüren bir makinedir. Buhar makinelerinin sanayi ve ulaşımda kullanılması Sanayi Devrimi'nin ilk adımı oldu.

Buhar gücünden faydalanan Denis Papin (Denis Papin) 1679 yılında düdüklü tencereyi icat etti. Amacı suyu daha yüksek sıcaklıkta kaynatmaktı.

1698 yılında Thomas Savery (Tomas Seyvıri) buharın yemek pişirmek dışındaki alanlarda da kullanılabileceğini gösterdi. Kaynayan suyu buhar odacığına doldurdu. Odacığın üzerine soğuk su döküldüğünde suya dönüşen buhar vakum etkisi meydana getirip suyu içeri çekti. Böylece maden ocağındaki suyu dışarıya atmayı başardı.

1764 yılında James Watt (Ceymıs Vat) iki odalı bir buhar makinesi geliştirdi. Bu odalardan biri sürekli sıcak diğeri soğuk tutuldu. Watt 1781'de yeni mekanik aksamlar ekleyerek makineyi iyice geliştirdi. Bu icadı günümüz makinelerinin temelini oluşturdu. Buhar makinelerinin tekstil ve kâğıt üretiminde kullanılmaya başlanması Sanayi Devrimi'nin başlangıcı oldu. Daha önce insan ve hayvan gücü ile yapılan işlerin yerini buhar gücü ile çalışan makineler aldı. Bu sayede üretim artarak sanayileşme başladı ve büyük fabrikalar kuruldu.

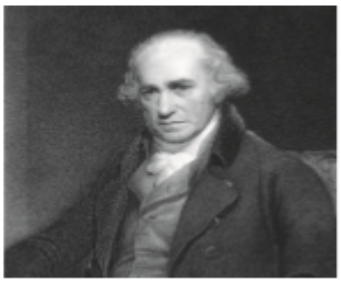

Görsel 4.33: James Watt (Temsilî)

Günümüzde ise makineler bilgisayarlar ile kontrol edilmeye başlandı.

Makinelerde kullanılan enerji kaynakları zamanla değişim göstermiştir. Bu değişim şöyledir:

Kömür ve Su Gücü ile Çalışan Buharlı Makineler → **Fosil Yakıtlar ve Elektrik ile Çalışan Makineler** → **Yenilenebilir Enerji Kaynakları ile Çalışan Makineler**

Görsel 204. Buhar gücünün makinelerde kullanılması

Görsel 205'de ise kütle çekim kanununun keşfedilmesi ile geleceğe yön veren teknolojiler ile ilgili bilgiler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Hazini ve Biruni'nin kütle çekimi ile ilgili çalışmalar yaptığı, ancak İngiliz bilim insanı Newton tarafından kütle çekim kanunun sistemleştirilerek bilim dünyasına kazandırıldığı belirtilmiştir.

Görsel 206'daki etkinlikte ise 1959'da fizikçilerin nano teknoloji alanında çalışmalar başlattığı, 1960 yılında 0,25 gram ağırlığında motor üretildiği 1985 yılında ise kitap sayfasının 25 bin kez küçültüldüğü, günümüzde ise bu alandaki çalışmaların halen devam ettiği şeklinde bilgiler verilmiştir.

Görsel 205. Kütle çekim kanunun keşfedilmesi

Geleceğe Yön Verecek Teknolojiler

Ünlü fizik bilimci Feynman (Feymın) 1959'daki "Daha Aşağıda Çok Yer Var" başlıklı konuşmasında şöyle diyordu:

> 24 ciltlik bir ansiklopediyi niçin toplu iğnenin başına sığdıramayalım? Niçin elektron mikroskopları daha da geliştirip atomları göremeyelim? Niçin bilgisayarları minyatürleştiremeyelim? Niçin atomları teker teker istediğimiz biçimde dizemeyelim? Niçin hastalar hap boyutundaki bir robotu yutup tedavi olamasın? Niçin atom veya moleküllerden makineler yapamayalım?

Görsel 4.36: Richard Feynman

Feynman konuşmasının sonunda biner dolar ödüllü iki proje önermişti. Birincisi boyutu 0,4 milimetre olan bir motor yapmaktı. 0,25 gram ağırlığındaki bu motor 1960'ta yapıldı. İkincisi ise kitap sayfasının 25 bin kez küçültülmesiydi. Bu ise ancak 1985 yılında gerçekleştirilebildi. Ünlü fizikçinin hayali olan "atomları tek tek istediğimiz şekilde düzenleyebilme" çalışmaları ise günümüzde hızla devam etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara *nanoteknoloji* denilmektedir.

Teknolojide Devrim

"Nano" kelimesi cüce veya küçük anlamına gelir. Bir nanometre, bir metrenin milyarda birine eşittir. Örnek olarak bir adet saç telini diklemesine 100 bine bölebilirsek ancak 1 nanometre olur. Atomların boyutu 0,1-0,3 nanometre, virüsler 100, bakteriler ise 1.000 nanometre boyutundadır.

Artık 250 bin kez büyütme yapabilen modern elektron mikroskoplar sayesinde atom ve molekülleri görülebilmektedir. Bu sayede nanoteknolojiyi kullanılarak yüzlerce yeni ve yararlı malzeme üretilebiliyor. Kirlenmeyen kumaş, çizilmeyen plastik ve akıllı ilaçlar ise artık hayal değil.

Görsel 4.37: Nanoteknoloji

Günümüzde nano malzemeler ile üretilmiş çok sayıda ürün kullanılmaktadır. Kullandığınız veya çevrenizde kullanılan nanoteknoloji ürünleri ile ilgili bir araştırma yapıp isimlerini aşağıya yazınız.

Görsel 206. Geleceğe yön verecek teknolojiler

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 alt beceri, tarihsel analiz ve yoruma ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel analiz ve yorum: Neden sonuç ilişkilerinin birçok boyutunu (bireyin ve tarihi şahsiyetlerin önemi, ekonomik ve nesnel koşulların önemi, düşüncelerin insan çıkarlarının ve inançların etkisi, şansın ve tesadüfün rolü)" göz önüne alarak bu ilişkiyi analiz eder.

Kazanıma yönelik metinler, etkinlikler incelendiğinde belirli bir zaman akışında Avrupa'da yaşanan (XV-XX yy.) gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşumuna etkisi analiz edilmiştir. Matbaanın icat edilmesi, dünyanın yuvarlaklığının ispat edilmesi, kütle çekim

kanunun keşfedilmesi gibi bilimsel gelişmeler bilimsel birçok gelişmenin temellerini atmış, Avrupa'da sanayi devriminin yaşanmasına neden olmuş, günümüz teknolojisine de zemin hazırladığı şeklinde neden sonuç ilişkisi kurulmuştur. İlgili kazanım, kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB. 7.4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Tarihsel sorun analizi ve karar verme

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde Görsel 207'deki etkinlikte Orta Çağ'da Avrupa'da skolastik düşüncenin etkili olduğu, bundan dolayı insanların fikirlerini özgürce söylemesinin engellendiği belirtilmiştir. Orta Çağ'dan yaklaşık iki bin yıl önce Ege kıyılarında kurulan İyonya Medeniyetinde sağlanan özgür düşünce ortamı ve deniz ticareti ile oluşan zenginlik sayesinde önemli bilimsel gelişmelerin yaşandığından da bahsedilmiştir.

Görsel 4.39: Milet, Aydın

Yukarıdaki metinde görüldüğü gibi Orta Çağ'da Avrupa'da skolastik düşüncenin etkisiyle insanların özgürce fikirlerini söylemesi engellenmiştir. O tarihten yaklaşık iki bin yıl önce ise İyonya Medeniyeti'nde sağlanan özgür düşünce ortamı sayesinde önemli bilimsel gelişmeler yaşanmıştır.

Ege kıyılarında kurulan İyon Medeniyeti deniz ticareti sayesinde hem ekonomik açıdan zenginleşmiş hem de ticaret sayesinde dünyanın çeşitli yerlerinden öğrendikleri bilgileri ülkelerine getirmişlerdir. Burada insanlara sağlanan özgür düşünce ortamı bilimsel gelişmelerin yeni buluşların önünü açmıştır.

Bilimsel gelişmelerin görüldüğü yerlerden biri bugün Aydın ilimiz sınırları içerisinde yer alan Milet şehridir. Bu şehirde bilimsel çalışmalara katkısı olan bilim adamlarından birisi de Tales idi. Matematik ve felsefe alanında da çalışmalar yapmıştır.

BİLİYOR MUSUNUZ?

MÖ 585 yılında Lidyalılar ile Persler arasında yapılacak savaş öncesi Tales 28 Mayıs tarihinde Güneş tutulması meydana geleceğini söylemiştir. Savaşın başlaması ile Güneş tutulması meydana gelince bu olaydan çok etkilenen iki kral savaşa son vermiştir.

Görsel 207. İyon medeniyetinde özgür düşünce

Görsel 208'de Orta Çağ'da Avrupa'da özgür düşüncenin yasaklanmasına rağmen İslam coğrafyasında bilimsel gelişmelerin altın çağını yaşadığı, bu dönemde yaşamış Müslüman devlet başkanlarının da bilimsel çalışmaları destekleyerek bilimin gelişmesine katkı sağladığı belirtilmiştir.

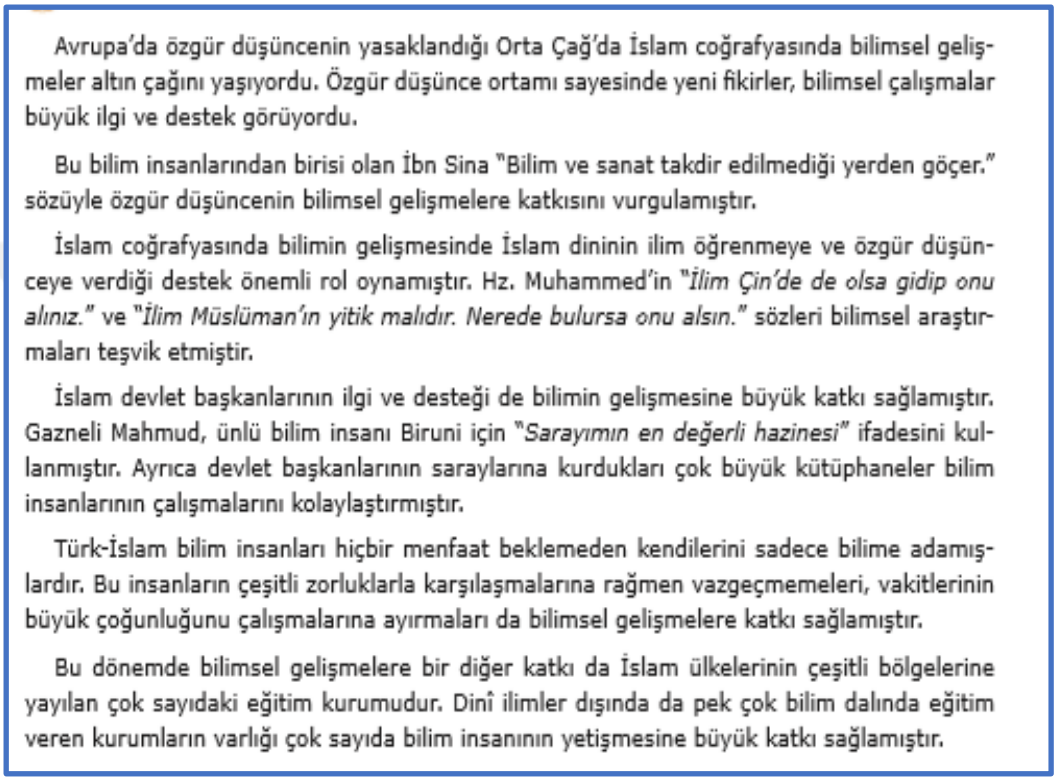

Avrupa'da özgür düşüncenin yasaklandığı Orta Çağ'da İslam coğrafyasında bilimsel gelişmeler altın çağını yaşıyordu. Özgür düşünce ortamı sayesinde yeni fikirler, bilimsel çalışmalar büyük ilgi ve destek görüyordu.

Bu bilim insanlarından birisi olan İbn Sina "Bilim ve sanat takdir edilmediği yerden göçer." sözüyle özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını vurgulamıştır.

İslam coğrafyasında bilimin gelişmesinde İslam dininin ilim öğrenmeye ve özgür düşünceye verdiği destek önemli rol oynamıştır. Hz. Muhammed'in *"İlim Çin'de de olsa gidip onu alınız."* ve *"İlim Müslüman'ın yitik malıdır. Nerede bulursa onu alsın."* sözleri bilimsel araştırmaları teşvik etmiştir.

İslam devlet başkanlarının ilgi ve desteği de bilimin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Gazneli Mahmud, ünlü bilim insanı Biruni için *"Sarayımın en değerli hazinesi"* ifadesini kullanmıştır. Ayrıca devlet başkanlarının saraylarına kurdukları çok büyük kütüphaneler bilim insanlarının çalışmalarını kolaylaştırmıştır.

Türk-İslam bilim insanları hiçbir menfaat beklemeden kendilerini sadece bilime adamışlardır. Bu insanların çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına rağmen vazgeçmemeleri, vakitlerinin büyük çoğunluğunu çalışmalarına ayırmaları da bilimsel gelişmelere katkı sağlamıştır.

Bu dönemde bilimsel gelişmelere bir diğer katkı da İslam ülkelerinin çeşitli bölgelerine yayılan çok sayıdaki eğitim kurumudur. Dinî ilimler dışında da pek çok bilim dalında eğitim veren kurumların varlığı çok sayıda bilim insanının yetişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Görsel 208. Orta Çağ'da İslam dünyasında özgür düşünce

Görsel 209'da ise, Avrupa kıtasında bilimin ilerlemesi açısından Rönesans ve Reform hareketleri öncesi ve sonrasında büyük farklar olduğu, skolastik düşüncenin özgür düşünceyi yasakladığı, kilisenin yeni şeyleri bulmayı imkânsız kıldığı, deney ve gözleme yer olmadığı belirtilmiştir. Pozitif düşünceye göre ise bilimsel araştırma, deney ve gözlemin önünün açıldığı, serbest düşüncenin bilimsel çalışmalar yapmaya imkân tanıdığı şeklinde anlatılmıştır. Etkinliğin devamında 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali'nin Fransız düşünürlerinin etkisiyle meydana geldiği, ihtilal sonrasında dünyaya hürriyet, adalet, kardeşlik, eşitlik kavramlarının yayıldığı, bu durumun özgür düşüncenin gelişmesine katkı sağladığı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1948 yılında duyurulan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de düşünce özgürlüğüne yer verildiği şeklinde bilgiler verilmiştir.

Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketlerinin öncesinde ve sonrasında özgür düşünce ve bilimsel gelişmeler açısından büyük fark vardır.

Skolastik düşünceye göre:

- Dünya evrenin merkezindedir.
- Kilise, evrenle ilgili bütün bilgilere sahiptir. Her şey bilinmektedir. Yeni şeyler bulmak imkânsızdır. Kilisenin dediği her şey doğrudur.
- Deney ve gözleme gerek yoktur.
- Skolastik düşünce özgür düşünceyi yasaklayarak bilimsel gelişmelerin önünü kapatmıştır.

Pozitif düşünceye göre:

- Dünya evrenin bir parçasıdır. Evreni tanımak için araştırmak gerekir.
- Gelişime ayak uydurabilmek için bilimsel araştırmalara ihtiyaç vardır.
- Bilgilerin doğruluğu ancak deney ve gözlem ile ispat edilebilir.
- Pozitif düşünce insanların serbestçe düşünmesine ve bilimsel çalışmalar yapmasına imkân tanımıştır.

Avrupa'da Aydınlanma Çağı'nın önemli düşünürlerinden Montesquieu'ye (Monteskü) göre "Düşünce özgürlüğü en önemli özgürlüktür. İnsanı araştırmaya, düşünmeye yönlendiren özellikler ancak özgür bir ortamda işlerlik kazanır ve gelişir. Özgür olmayan bir ortam insanların kuşku ve korku içerisinde olmasına sebep olur." Montesquieu'nün bu görüşleri günümüzde de geçerlidir. Düşüncenin özgürce ifade edilebildiği ortamlarda demokratik kurumlar varlıklarını sürdürmekte ve gelişme olanağı bulabilmektedirler.

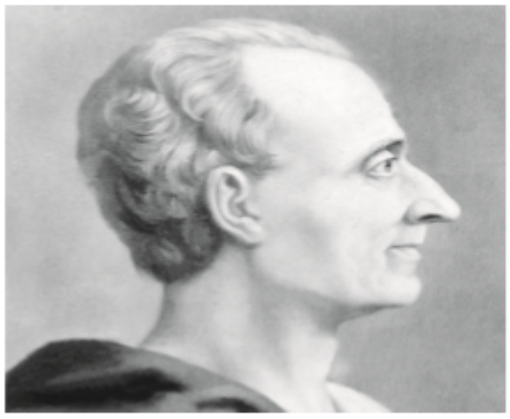

Görsel 4.41: Montesquieu (Temsilî)

1789 yılında Fransız düşünürlerin de etkisiyle meydana gelen Fransız İhtilali ile Fransa'nın yönetim biçimi değişti. Tüm dünyaya yayılan "hürriyet, adalet, kardeşlik, eşitlik" gibi kavramlar özgür düşüncenin gelişmesine katkı sağladı. İlan edilen Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi'nde "Düşüncelerin ve inançların özgürce ifade edilmesi insanın en değerli haklarındandır. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yazdıklarını yayınlayabilir." denilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesinde ise düşünce özgürlüğü "Herkesin görüş ve anlatım özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak hangi ülkede olursa olsun bilgi ve düşünceleri arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerir." şeklinde açıklanmıştır.

Görsel 209. Avrupa'da özgür düşünce

Görsel 210'da Cumhuriyet rejiminin ilan edilmesi sonrasında Atatürk'ün çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı amaç olarak belirlediği, bunun gerçekleşmesi için dünyada yaşanan gelişmeleri yakından takip etmeyi önerdiği ve düşünce özgürlüğünün Anayasa'da güvence altına alındığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Görsel 4.42

Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı hedef olarak belirlemiştir. Bunun için dünyadaki gelişmelerin yakından takip edilmesini tavsiye etmiştir. "Cumhuriyet fikir serbestliği taraftarıdır. Samimi ve haklı olmak şartıyla her fikre saygı duyarız." sözüyle özgür düşünemeyen bireylerin bilimsel gelişmeleri takip etmesinin mümkün olamayacağını vurgulamıştır.

Düşünce özgürlüğü Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın maddeleri ile de güvence altına alınmıştır. Anayasamızda düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili maddeler şunlardır:

MADDE 25 — Düşünce ve Kanaat Hürriyeti
Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

MADDE 26 — İfade Hürriyeti
Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hürriyetine sahiptir. Bu hürriyet, resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir alma ya da verme serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

MADDE 27 — Bilim Ve Sanat Hürriyeti
Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yukarıda verilen düşünce ve ifade özgürlüklerimizi koruyan maddelerden doğan haklarımızdan yaşantımızın hangi alanlarında yararlanırız? Yazınız.

Görsel 210. Atatürk'ün özgür düşünceye verdiği önem

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Tarihsel sorun analizi ve karar vermeye ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Tarihsel sorun analizi ve karar verme: Geçmişteki konu ve sorunları tanımlar, bu konu veya sorunla ilgili insanların çıkarlarını, değer ve bakış açılarını analiz eder.

Özgür düşüncenin gelişimi bilimsel gelişmelerin önünü açmıştır. Orta çağ Avrupa'sında özgür düşüncenin yasaklanmasının bilimsel gelişmelerin önünü kapattığı, Rönesans ve Reform hareketleri ile bilimsel gelişmelerin önünün açıldığı, Atatürk'ün de özgür düşünceye önem verdiği belirtilmiştir. Özgür düşüncenin gelişiminin geçmişte açtığı sorunlar anlatıldığından ilgili kazanımın tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisinin yukarıda verilen alt becerisini yansıttığı tespit edilmiştir.

4.4.2.5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 4 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin toplamda 3 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB. 7.5.1. Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 211'deki etkinlikte toprak-insan ilişkisinin insanlık tarihi kadar eski olduğu, insanların topraktan ve hayvandan faydalanma sürecinin toplayıcılık, avcılık, ilkel ziraatçılık ve modern tarım olmak üzere çeşitli aşamalardan geçtiği belirtilmiştir.

İlk Çağ Anadolu medeniyetlerinden Hititlerin ekonomisinin temelinde tarım ve hayvancılık olduğu, Hitit krallarının ülke arazisinin bir kısmını işletilmek üzere birtakım kişilere verildiği, işletme hakkı verilen kişilerin de asker besledikleri ve atlı arabaların masraflarını karşıladıkları şeklinde bilgiler verilmiştir.

Benden eyerimi isteyin vereyim, atımı isteyin vereyim, çadırımı isteyin vereyim. Fakat hiç kimse vatanımdan bir karış toprak istemesin vermem, veremem!

Mete Han

Mete Han'ın kendine ait eşyaları vermeyi kabul etmesine rağmen vatan toprağını kesinlikle vermek istememesi hakkında neler düşünüyorsunuz? Söyleyiniz.

Görsel 5.3: Mete Han (Temsilî)

Toprak-insan ilişkisi insanlık tarihi kadar eskidir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de toprak önemini korumaktadır. Bunun en önemli nedeni toprağın tarım ve tarıma dayalı üretim için temel kaynak olmasıdır.

İnsanların topraktan ve hayvandan yararlanma süreci toplayıcılık, avcılık, ilkel ziraatçılık ve modern tarım olmak üzere çeşitli aşamalardan geçmiştir.

İnsanlar doğadan topladıkları bitkilerin tohum ve köklerini depolamışlardır. Bu tohumların ve köklerin yeniden yeşerdiğinin farkına varmışlar, bitki yetiştirmek için tohum ve meyve çekirdeklerini toprağa gömmeleri gerektiğini öğrenmişlerdir. Böylece bitkilerin üretimini yaparak tarımsal faliyete başlamışlardır. Tarım faaliyetlerinin gelişmesi kullanılan araçlar ve hayvan gücü ile alakalı olmuştur. Ana unsur ise verimli topraktır.

Tarım ve hayvancılığın başlaması insanların yaşam biçimini ve üretim alışkanlıklarını değiştirmiştir. Yerleşik yaşama geçen insanoğlu tarımsal üretime dayanan bir ekonomi oluşturmuştur. Bu durum toprağa sahip olmanın önemini ortaya çıkarmıştır.

İlk Çağ Anadolu medeniyetlerinden biri olan Hititlerin ekonomisinin temelinde toprağa bağlı üretim yani tarım ve hayvancılık vardır. Bu yüzden Hitit kralları gelişmiş bir "toprak yönetimi" uygulamışlardır.

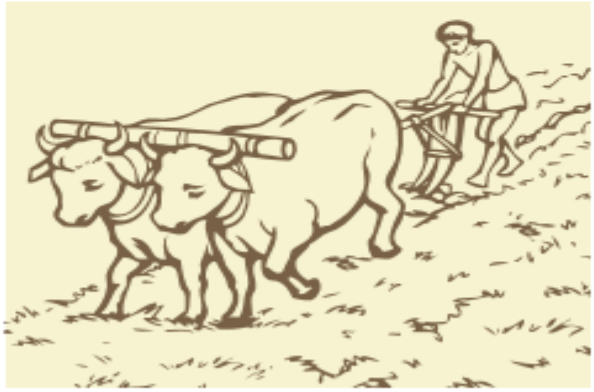

Görsel 5.4: İlkel Tarım

Hitit kralları ülke arazisinin bir kısmını mülkiyet hakkını elinde tutmak şartıyla kullanım hakkını birtakım kişilere vermiştir. İşletme hakkı verilen şahıslar, elde ettikleri kârla atlı arabaların masraflarını karşılamışlar ve asker beslemişlerdir.

Görsel 211. Toprağın tarihteki önemi

Görsel 212'deki etkinlikte ise, Anadolu'da yaşamış olan Friglerin çoğunlukla tarım ve hayvancılık yaparak geçindikleri, bu nedenle tarım ve hayvancılığı korumak istedikleri ve bunun için kanunlar koydukları, bu duruma örnek olarak da öküz kesme ve saban kırma suçlarının cezasının ölüm olduğu belirtilmiştir. İlk ve Orta Çağ'da toprak sahibi soyluların sosyal, ekonomik ve siyasi gücü ellerinde bulundurdukları, Avrupa'nın orta ve batı ülkelerindeki köylerde yaşayan köylülerin toprak sahibi derebeylerine ait olduğunun kabul edildiği, böylece feodalizmin ortaya çıktığı anlatılmıştır.

Etkinliğin devamında İslam devletinde devlete ait arazilerin bir kısmının ikta adıyla bilinen devlet görevlilerine hizmetleri ve maaş karşılığında verildiği, ikta sisteminin başta Emevi ve Abbasi devletleri olmak üzere birçok İslam ülkesinde aynı zamanda Selçuklular ile Türkiye Selçukluları tarafından da uygulandığı belirtilmiştir. Büyük Selçuklu veziri Nizamül-Mülk'ün toprak yönetiminde önemli ıslahatlar yaptığı, Selçuklularda ikta sahiplerinin bütün ihtiyaçlarını kendi iktalarından sağladıkları, savaşlarda yararlılık gösterenlere de ikta verilerek ödüllendirildiğinden de bahsedilmiştir.

Hitit Devleti'nin Anadolu'da uyguladığı toprak yönetimi ile daha sonra Arapların, Bizanslıların, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin uyguladığı toprak sistemi arasında benzerlikler bulunmaktadır. Tarih boyunca tarımsal ağırlıklı bir ekonomik yapının hâkim olduğu devletler benzer sistemler uygulamıştır.

Anadolu'da yaşayan Friglerin en önemli geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Bu yüzden tarım ve hayvancılığı koruyacak kanunlar koymuşlardır. Friglerde öküz kesmenin ve saban kırmanın cezası ölümdür. Ayrıca ekili araziye zarar vermenin cezası da ağırdır.

Sizce Friglerin tarımla ilgili bu kadar ağır cezalar koymalarının sebebi ne olabilir? Tartışınız.

Görsel 5.5: Avrupa'da Bir Derebeyi Şatosu

İlk Çağ ve Orta Çağ toplumlarında toprağa sahip olan senyör veya derebey de denilen soylular sosyal, ekonomik ve siyasi gücün belirleyicisi olmuşlardır. Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde toprakların ve üstünde yaşayan köylülerin derebeyine ait olduğunu kabul eden bir yönetim şekli olan feodalizm ortaya çıktı.

Feodalizmde senyör her türlü yargı yetkisine de sahipti. Feodal toplum düzeninde toprakla alınıp satılan köylülere *serf* denirdi. Senyör hem toprağın hem de serfin sahibiydi.

Feodalite aynı zamanda hukuki bir sistem olduğundan serfin senyör topraklarında çalışma mecburiyeti vardı. Çalışma şartları ve süreleri senyörce tayin edilirdi. Serfin topraktan ayrılması hâlinde senyörün onu bulup getirme ve tekrar toprakta çalıştırma yetkisi vardı.

Feodalite yönetiminde uygulanan toprak rejimini insan hakları açısından değerlendiriniz. Feodalite toprak sisteminin insan haklarının hangi ilkelerine aykırı olduğunu söyleyiniz.

İslam devletinde mülkiyeti devletin olan kullanım hakkı Müslüman halka bırakılan topraklara *miri arazi* denilmekteydi. Devlet arazilerinin bir kısmı *ikta* adı altında devlet görevlilerine hizmet ve maaşlarına karşılık verilmekteydi. İkta sistemi başta Emeviler ve Abbasiler olmak üzere birçok İslam devletinde uygulanmıştır.

İkta sistemini Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları da uygulamıştır. Selçuklu Devleti'nin kurulması ile Oğuz Türkleri batıya göç etmeye başlamışlar ve bu durum Selçukluları güç duruma sokmuştur. Devlet bir taraftan bu konargöçerlere yer bulmak diğer taraftan da emniyet ve asayişi temin etmek zorundaydı. Devletin yaşaması için askerî güce ihtiyaç vardı. Büyük Selçuklu veziri Nizamül-Mülk bu sorunu çözmek için toprak yönetimi konusunda önemli ıslahatlar yapmıştır. Selçuklu Devleti konargöçer Türkmenlere askerî hizmetleri karşılığında arazi dağıtımı yapmış ve bu arazilere ait vergiler toplanması işini askerlere bırakmıştı. Selçuklularda ikta sahipleri bütün ihtiyaçlarını (at, silah, yiyecek, içecek vb.) bizzat kendi iktalarından sağlamışlardır. Savaşlarda yararlılık gösterenler ise ikta vermek suretiyle ödüllendirilmişlerdir.

Görsel 212. İlk ve Orta Çağ'da toprak yönetimi

Görsel 213'de ise Türkiye Selçuklularında ordunun devletin sahip olduğu topraklar üzerinden elde edilen gelirlerle geçindiği, Sultan I. Alaeddin Keykubat zamanında Selçuklu ordusunun askerlerinin büyük kısmının ikta askerlerinden oluştuğu, Türkiye Selçuklularının uyguladığı ikta sisteminin Osmanlı tımar rejiminin temelini oluşturduğu, sistemin XIX. yüzyıla kadar uygulandığı belirtilmiştir. Osmanlı döneminde de tımar sisteminin uygulandığı, sadece

kullanım hakkı halka ait olan topraklara miri arazi dendiği, tımar arazilerinin ise gelirlerine göre has, zeamet ve tımar olmak üzere üçe ayrıldığı, tımar sahibinin yasalara uymak ve sorumluklarını yerine getirmek koşuluyla toprağı işletmeye devam ettikleri, XVII. yüzyıldan itibaren bazı toprakların tımardan anlamayan kişilere verildiği, yeniçerilerin tımarları ele geçirdiği, dirlik gelirlerinin azalması gibi sebeplerden dolayı dirlik sisteminin bozulduğu ve 1839 tarihinde yayınlanmış olan Tanzimat Fermanı ile bütünüyle ortadan kaldırıldığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

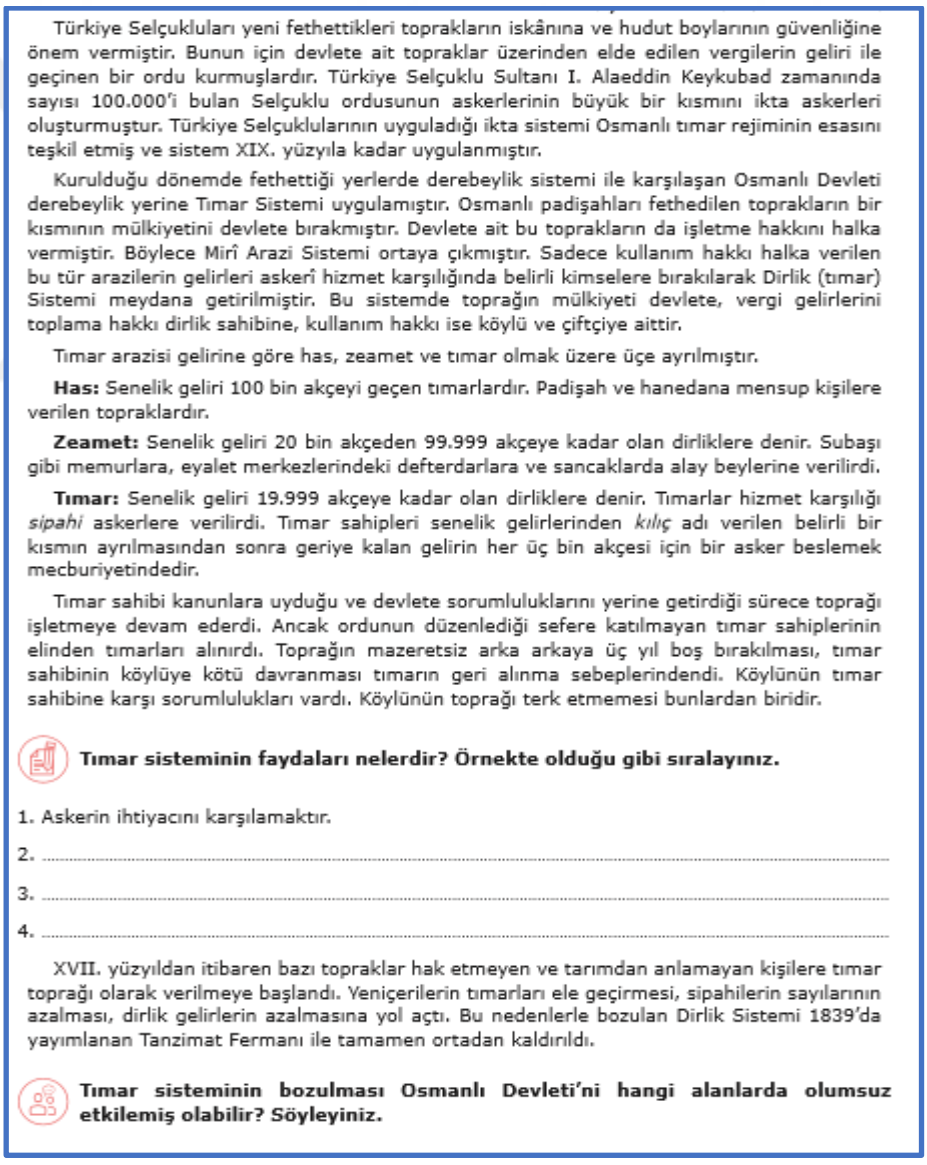

Türkiye Selçukluları yeni fethettikleri toprakların iskânına ve hudut boylarının güvenliğine önem vermiştir. Bunun için devlete ait topraklar üzerinden elde edilen vergilerin geliri ile geçinen bir ordu kurmuşlardır. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad zamanında sayısı 100.000'i bulan Selçuklu ordusunun askerlerinin büyük bir kısmını ikta askerleri oluşturmuştur. Türkiye Selçuklularının uyguladığı ikta sistemi Osmanlı tımar rejiminin esasını teşkil etmiş ve sistem XIX. yüzyıla kadar uygulanmıştır.

Kurulduğu dönemde fethettiği yerlerde derebeylik sistemi ile karşılaşan Osmanlı Devleti derebeylik yerine Tımar Sistemi uygulamıştır. Osmanlı padişahları fethedilen toprakların bir kısmının mülkiyetini devlete bırakmıştır. Devlete ait bu toprakların da işletme hakkını halka vermiştir. Böylece Mirî Arazi Sistemi ortaya çıkmıştır. Sadece kullanım hakkı halka verilen bu tür arazilerin gelirleri askerî hizmet karşılığında belirli kimselere bırakılarak Dirlik (tımar) Sistemi meydana getirilmiştir. Bu sistemde toprağın mülkiyeti devlete, vergi gelirlerini toplama hakkı dirlik sahibine, kullanım hakkı ise köylü ve çiftçiye aittir.

Tımar arazisi gelirine göre has, zeamet ve tımar olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Has: Senelik geliri 100 bin akçeyi geçen tımarlardır. Padişah ve hanedana mensup kişilere verilen topraklardır.

Zeamet: Senelik geliri 20 bin akçeden 99.999 akçeye kadar olan dirliklere denir. Subaşı gibi memurlara, eyalet merkezlerindeki defterdarlara ve sancaklarda alay beylerine verilirdi.

Tımar: Senelik geliri 19.999 akçeye kadar olan dirliklere denir. Tımarlar hizmet karşılığı *sipahi* askerlere verilirdi. Tımar sahipleri senelik gelirlerinden *kılıç* adı verilen belirli bir kısmın ayrılmasından sonra geriye kalan gelirin her üç bin akçesi için bir asker beslemek mecburiyetindedir.

Tımar sahibi kanunlara uyduğu ve devlete sorumluluklarını yerine getirdiği sürece toprağı işletmeye devam ederdi. Ancak ordunun düzenlediği sefere katılmayan tımar sahiplerinin elinden tımarları alınırdı. Toprağın mazeretsiz arka arkaya üç yıl boş bırakılması, tımar sahibinin köylüye kötü davranması tımarın geri alınma sebeplerindendi. Köylünün tımar sahibine karşı sorumlulukları vardı. Köylünün toprağı terk etmemesi bunlardan biridir.

Tımar sisteminin faydaları nelerdir? Örnekte olduğu gibi sıralayınız.

1. Askerin ihtiyacını karşılamaktır.
2. .....
3. .....
4. .....

XVII. yüzyıldan itibaren bazı topraklar hak etmeyen ve tarımdan anlamayan kişilere tımar toprağı olarak verilmeye başlandı. Yeniçerilerin tımarları ele geçirmesi, sipahilerin sayılarının azalması, dirlik gelirlerin azalmasına yol açtı. Bu nedenlerle bozulan Dirlik Sistemi 1839'da yayımlanan Tanzimat Fermanı ile tamamen ortadan kaldırıldı.

Tımar sisteminin bozulması Osmanlı Devleti'ni hangi alanlarda olumsuz etkilemiş olabilir? Söyleyiniz.

Görsel 213. Tımar sistemi

Görsel 214'deki etkinlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal kalkınma için çalışmalar yapıldığı, 1923'de İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi'nin yapıldığı, bu kongrede tarımla ilgili önemli kararlar alındığı, aşar vergisinin kaldırıldığı, Ziraat Bankasının tekrardan tanzim edilerek çiftçi kredilerinin arttırıldığı, Atatürk'ün çiftçiye örnek olması amacıyla yurdun çeşitli yerlerinde çiftlikler kurdurduğu belirtilerek 1937 yılında bu çiftlikleri milletine bağışladığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Görsel 5.6: Atatürk ve Tarım

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımın geliştirilmesi ve işletmecisi olan köylünün kalkınması için çalışmalar yapılmıştır. 1920'li yıllarda izlenen iktisat politikasının esasları büyük ölçüde Şubat 1923'te İzmir'de toplanan *Türkiye İktisat Kongresi*'nde kararlaştırılan ilkelere dayandırılmıştır.

Türkiye İktisat Kongresi açılış konuşmasında siyasi hürriyetin ancak ekonomide güçlü olmakla sağlanabileceğini vurgulamıştır. Mustafa Kemal Atatürk *saban–kılıç* karşılaştırması yaparak ülke için hayati önem taşıyan sembolün saban olduğunu belirtmiştir.

Kongre'de tarımla ilgili önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan tarım politikasının önceliklerini oluşturmuştur. Aşar vergisi kaldırılmıştır. Ham maddesi tarıma dayalı sanayinin kurulmasına destek verilmiştir. Ziraat Bankası yeniden düzenlenerek çiftçiye verilen krediler artırılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Türk çiftçisine örnek teşkil etmesi için Ankara'da *Gazi Orman Çiftliği*, Silifke'de *Tekir*, Yalova'da *Baltacı*, Tarsus'ta *Piloğlu*, Dörtyol'da *Karabasmak* gibi çiftlikleri yurdun değişik kesimlerinde faaliyete geçirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu çiftliklerini 1937 yılında çok sevdiği ve uğruna hayatını adadığı milletine bağışlamıştır.

Görsel 5.7: Atatürk Halka Hitap Ederken

Sıra Sizde **Mustafa Kemal Atatürk'ün yukarıda adı geçen çiftlikleri açmasının sebeplerini tartışınız.**

Görsel 214. Cumhuriyet döneminde tarım

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1, tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metinin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, bu olayın sebep ve sonuçlarını) kavrar.

Üretimde ve yönetimde toprağın öneminin anlatıldığı etkinliklerde ilkçağlarda toprağın işlenmesinden, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde uygulanan toprak yönetimine, Cumhuriyet dönemi tarım politikalarına yer verilmiştir. Kazanım etkinliklerinde ilkçağlardan günümüze üretimde ve yönetimde toprağın önemi tarihsel metin oluşacak şekilde anlatıldığından ilgili kazanım, kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.7.5.2. Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel analiz ve yorum

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 215'deki etkinlikte geçmişten günümüze tekerleğin üretim alanlarının değişimi ve gelişimi gösterilmiştir. Tekerleğin Mezopotamya bölgesinde MÖ 5000'lerde keşfedildiği, taşımacılık alanında tekerleğin ilk kez Sümerler tarafından MÖ 3000'lerde geliştirildiği belirtilmiştir. Çıkrığın geçmişte yün eğirmek için kullanıldığı, günümüzde ise dokuma tezgahlarında kullanıldığı, dişlinin eskiden çarkın hareketlerini değiştirmek amacıyla kullanılmış basit bir mekanizma olduğu, günümüze gelindiğinde ise araba vitesi, kurmalı saat, mikser gibi makinelerde kullanıldığı, buğday, arpa gibi tarım ürünlerinin geçmişte değirmenlerde öğütülerek un haline getirildiği, günümüzde ise bu işlemin fabrikalarda makinelerle yapıldığı anlatılmıştır. Tekerleğin üretim alanında kaydedilen birçok gelişmeye zemin hazırladığı, tekerleğin dişliler ile birleşmesi ile makinelerin ortaya çıktığı, bu makinelerde buhar gücünün kullanılmasının da Sanayi İnkılabını başlattığı verilen bilgiler arasındadır.

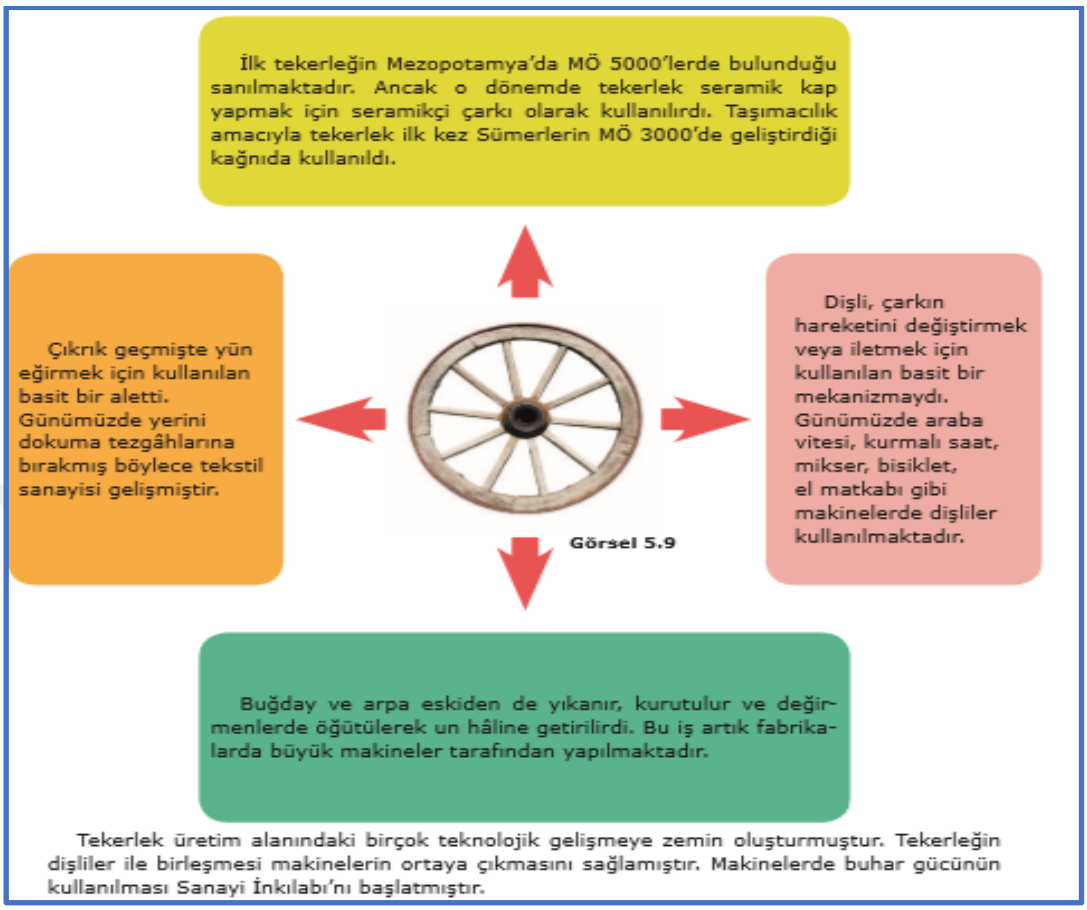

Görsel 215. Tekerleğin tarihsel serüveni

Görsel 216'daki etkinlikte ise; Sanayi İnkılabının gerçekleşmesi ile üretimin kol gücünden makine gücüne geçtiği, bu inkılabın 18. yy.da İngiltere'de dokuma sektöründe başlayarak kısa sürede başka alanlara da yayıldığı belirtilmiştir. Etkinlikte verilen tabloda Sanayi İnkılabının öncesinde üretimin insan gücüne dayandığı, üretimin temel alanlarının tarım ve hayvancılık olduğu, üretim ve tüketimin kısıtlı olduğu, geniş aile yapısının yaygın olduğu gibi bilgiler verilmiştir. Sanayi İnkılabı sonrasında ise Makine gücüne dayalı üretime geçildiği, maden, vb. gibi birçok üretim alanının ortaya çıktığı, çekirdek ailenin yaygınlaştığı, bilime ve teknolojiye dayanan tekniklerin geliştirildiği şeklinde bilgiler de verilmiştir.

İnsanlık tarihinin dönüm noktalarından biri olan Sanayi İnkılabı, insan ve hayvan gücünden makine gücüne geçiş olarak ifade edilebilir. Bu üretim şekli 18. yüzyılda İngiltere'de dokuma sektöründe ortaya çıkmış, kısa sürede başka alanlara yayılmıştır.

Aşağıdaki tabloda Sanayi İnkılabı öncesi ve sonrası sosyal ve ekonomik hayat ile ilgili bilgiler numaralandırılarak verilmiştir. Bilgilerin hangisinin sosyal hangisinin ekonomik sonuçlarla ilişkili olduğunu örnekteki gibi yazınız.

Sosyal Sonuçları: 4,.....

Ekonomik Sonuçları: 1,.....

	Öncesi	Sonrası
1	İnsan gücüne dayalı üretim yapılıyordu.	Makine gücüne dayalı seri üretime geçilmiştir.
2	Üretimin temel alanları tarım, hayvancılık ve zanaattır.	Üretim alanı genişlemiştir. Ham maddesi tarım ürünleri, madenler olan birçok yeni ürün ortaya çıkmıştır.
3	Uzak yerler insanoğlu için önemli bir sorundur.	Demir yolu, buharlı lokomotif, buharlı gemi, otomobil, telgraf aracılığıyla insanlar uzak mesafeleri yakınlaştırmıştır.
4	Dağınık bir yerleşim yapısının oluştuğu görülür.	Sanayi Devrimi nüfusun merkezlerde yani kentlerde toplanmasına yol açmıştır.
5	Üretim ve tüketim kısıtlıdır.	Fabrikaların açılmasıyla üretilen ürün miktarı artmıştır.
6	Geniş aileler yaygındır.	Çekirdek aile yaygınlaşmıştır.
7	Uygulanan teknik, tecrübe ve ustalık geleneğine dayanır.	Bilime ve teknolojiye dayanan teknikler geliştirilmiştir.

Görsel 216. Sanayi İnkılabı

Görsel 217'deki etkinlikte geçmişten günümüze üretim teknolojilerindeki değişikliler örneklerle açıklanmıştır. Geçmişte ziraat araçlarında en çok hayvan gücü kullanıldığı, günümüzde ise teknolojik olarak gelişmiş tarım araçlarının kullanıldığı bu nedenle üretimin arttığı belirtilmiştir. Geçmişte demire şekil vermenin insan gücüyle yapıldığı, günümüzde ise demirin çeşitli enerji kaynaklarıyla ısıtılarak kalıplarla şekil verildiği bunun üretimi için çeşitli sanayi kollarının geliştiği bu sanayi kollarında çalışan işçi sınıfının oluştuğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

Geçmişten günümüze üretim teknolojilerinin etki alanında görülen değişiklikleri karşılaştıralım.

İlkel ziraat araçlarında en çok hayvan gücü kullanılıyordu.

Günümüzde teknolojik olarak oldukça gelişmiş tarım aletleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. İş gücüne duyulan ihtiyaç azalmış ancak üretim artmıştır. Bu durum ticaretin gelişmesini sağlarken köyden kente göçlere de sebep olmuştur. Kent nüfusu hızla artmıştır.

Görsel 5.10: Saban

Görsel 5.11: Traktör

Demire şekil vermek insan gücü istiyordu, uzun ve yorucu çalışma gerektiriyordu.

Kömür, doğal gaz, elektrik, petrol gibi enerji kaynakları ile ısıtılarak büyük kazanlarda eritilen demire kalıplarla şekil verilmeye başlanmıştır. Burada üretilen ürünler inşaat, makine ve ulaşıma dayalı sanayi kollarının gelişmesini sağlamıştır. Bu sanayi kollarında çalışan işçi sınıfı oluşmuştur.

Görsel 5.12: Demirci

Görsel 5.13: Demir Döküm

Üretim teknolojisinin hızlı ilerlediği yerlerden biri de tarım olmuştur. Tarımsal üretimin nüfusun gıda ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması gibi sebeplerden dolayı daha fazla ürün elde etmek isteği ortaya çıkmıştır. Tohum ıslahı, makineleşme, kimyasal gübre ve sulama gibi gelişmelerle hibrit tohumlar da ortaya çıkmıştır.

Görsel 217. Üretim teknolojisindeki değişim

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel analiz ve yoruma ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel analiz ve yorum: Neden sonuç ilişkilerinin birçok boyutunu (bireyin ve tarihi şahsiyetlerin önemi, ekonomik ve nesnel koşulların önemi, düşüncelerin insan çıkarlarının ve inançların etkisi, şansın ve tesadüfün rolü)" göz önüne alarak bu ilişkiyi analiz eder.

Tekerleğin icat edilmesinden sanayi devrimine üretim teknolojisindeki gelişmelerin anlatıldığı etkinliklerde üretimin sanayi öncesi devirlerde insan ve hayvan gücüyle yapıldığı, sanayi devriminden sonra ise makineler ile üretimin yapıldığı, tekerleğin icat edilmesinin sanayi devriminin de önünü açtığı, üretimin yüksek ölçekli hale geldiği şeklinde bilgiler verilmiştir. Kazanıma yönelik verilen etkinlik ve metinler belirli bir zaman akışına göre tarihsel metin oluşacak şekilde hazırlandığından ve üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkileri de neden sonuç ilişkileri bakımından değerlendirildiğinden ilgili kazanım, kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel analiz ve yorum becerisinin yukarıda verilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.7.5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir. *(Kızılay ve Yeşilay gibi kamu yararına çalışan yarı resmi kurumlar ile vakıf ve derneklerin çalışmalarına değinilir.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 218'deki etkinlikte Türk-İslam devletlerinde hükümdarların, hükümdarın ailesinden olan kişilerin, devlet adamlarının, vb. birçok vakıf kurdukları, Selçukluların Anadolu'yu Türk-İslam yurdu haline getirmesinde vakıfların çok önemli bir yeri olduğu, Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hastanelerin yapıldığı ve hastaların tedavi edilmesi için vakıfların kurulduğu, vakıf eserlerinin yapılması için birçok sanatçı, mimar ve ustanın yetiştiği, Osmanlı döneminde ise vakıfların sosyal yardımlaşma müessesi olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

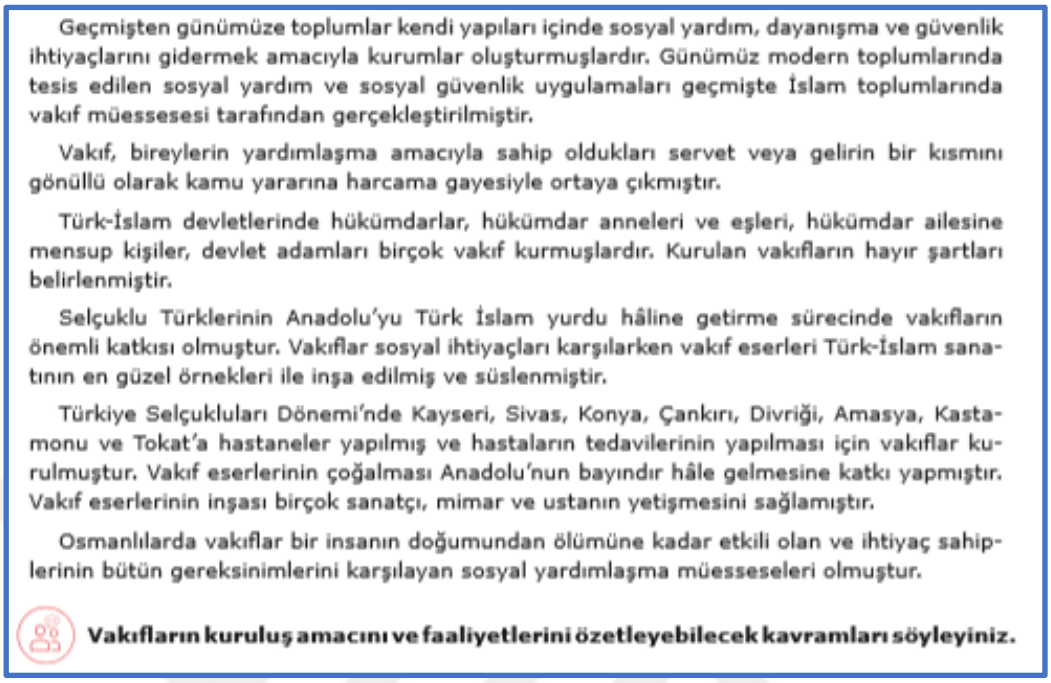

Geçmişten günümüze toplumlar kendi yapıları içinde sosyal yardım, dayanışma ve güvenlik ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurumlar oluşturmuşlardır. Günümüz modern toplumlarında tesis edilen sosyal yardım ve sosyal güvenlik uygulamaları geçmişte İslam toplumlarında vakıf müessesesi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Vakıf, bireylerin yardımlaşma amacıyla sahip oldukları servet veya gelirin bir kısmını gönüllü olarak kamu yararına harcama gayesiyle ortaya çıkmıştır.

Türk-İslam devletlerinde hükümdarlar, hükümdar anneleri ve eşleri, hükümdar ailesine mensup kişiler, devlet adamları birçok vakıf kurmuşlardır. Kurulan vakıfların hayır şartları belirlenmiştir.

Selçuklu Türklerinin Anadolu'yu Türk İslam yurdu hâline getirme sürecinde vakıfların önemli katkısı olmuştur. Vakıflar sosyal ihtiyaçları karşılarken vakıf eserleri Türk-İslam sanatının en güzel örnekleri ile inşa edilmiş ve süslenmiştir.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde Kayseri, Sivas, Konya, Çankırı, Divriği, Amasya, Kastamonu ve Tokat'a hastaneler yapılmış ve hastaların tedavilerinin yapılması için vakıflar kurulmuştur. Vakıf eserlerinin çoğalması Anadolu'nun bayındır hâle gelmesine katkı yapmıştır. Vakıf eserlerinin inşası birçok sanatçı, mimar ve ustanın yetişmesini sağlamıştır.

Osmanlılarda vakıflar bir insanın doğumundan ölümüne kadar etkili olan ve ihtiyaç sahiplerinin bütün gereksinimlerini karşılayan sosyal yardımlaşma müesseseleri olmuştur.

Vakıfların kuruluş amacını ve faaliyetlerini özetleyebilecek kavramları söyleyiniz.

Görsel 218. Vakıflar

Görsel 219'daki etkinlikte vakıfların insanlar arasında ayrım yapmaksızın ihtiyaç sahiplerine yardım götürdükleri, şehirleşmeyi hızlandırdıkları, toplumun dayanışma içinde yaşamasına katkı sağladıkları, hayvanların beslenmeleri, barınmaları, vb. için de yardımda bulundukları belirtilmiştir.

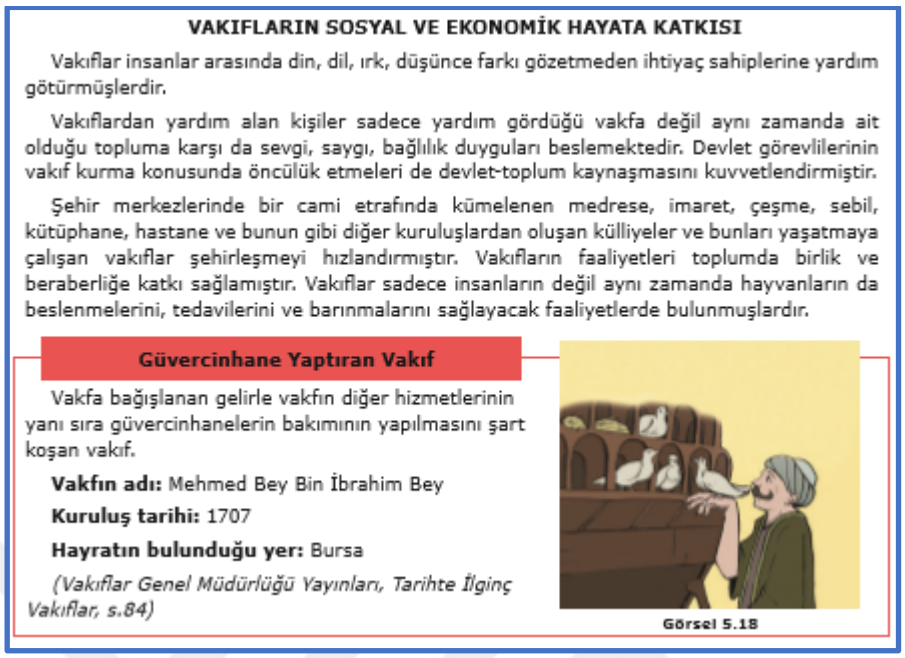

VAKIFLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATA KATKISI

Vakıflar insanlar arasında din, dil, ırk, düşünce farkı gözetmeden ihtiyaç sahiplerine yardım götürmüşlerdir.

Vakıflardan yardım alan kişiler sadece yardım gördüğü vakfa değil aynı zamanda ait olduğu topluma karşı da sevgi, saygı, bağlılık duyguları beslemektedir. Devlet görevlilerinin vakıf kurma konusunda öncülük etmeleri de devlet-toplum kaynaşmasını kuvvetlendirmiştir.

Şehir merkezlerinde bir cami etrafında kümelenen medrese, imaret, çeşme, sebil, kütüphane, hastane ve bunun gibi diğer kuruluşlardan oluşan külliyeler ve bunları yaşatmaya çalışan vakıflar şehirleşmeyi hızlandırmıştır. Vakıfların faaliyetleri toplumda birlik ve beraberliğe katkı sağlamıştır. Vakıflar sadece insanların değil aynı zamanda hayvanların da beslenmelerini, tedavilerini ve barınmalarını sağlayacak faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Güvercinhane Yaptıran Vakıf

Vakfa bağışlanan gelirle vakfın diğer hizmetlerinin yanı sıra güvercinhanelerin bakımının yapılmasını şart koşan vakıf.

Vakfın adı: Mehmed Bey Bin İbrahim Bey

Kuruluş tarihi: 1707

Hayratın bulunduğu yer: Bursa

(Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Tarihte İlginç Vakıflar, s.84)

Görsel 5.18

Görsel 219. Vakıfların sosyal ve ekonomik hayata etkisi

Görsel 220'deki etkinlikte vakıfların toplumsal yaşamın birçok alanında faydası olduğu belirtilerek bu alanlardaki vakıf çalışmalarına örnekler verilmiştir. Etkinlik incelendiğinde; Cami, mescit gibi dini yapıların inşası ile temizlik vb. ihtiyaçların temininin vakıflar tarafından yapıldığı, Osmanlı Devleti'nde günümüzde ilkokula denk eğitim veren sıbyan mekteplerinden medreselere kadar tüm eğitim faaliyetlerinin vakıflarca yapıldığı, buralarda ders veren hocaların maaşlarının da vakıflarca karşılandığı, yoldan köprüye, sebilden kaldırıma kadar toplumsal hayatın bir parçası olan yapıların vakıflar tarafından yapıldığı anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'nde darüşşifa, Bimarhane gibi isimlerle anılan hastanelerin giderlerinin vakıflarca karşılandığı, bazı hayır sahiplerinin kurduğu vakıflarla görevliler tutarak sokakları gaz lambası ve yağ ile aydınlattıkları, kale, istihkâm, gemi, top, dökümhane, saraçhane gibi askeri yapılan da vakıflarca yapıldığı ve askerlere yardım edildiği şeklinde bilgiler de verilmiştir.

Vakıfların sosyal, ekonomik, dinî, askerî ve kültürel alanlarda birçok faydaları vardır. Aşağıda vakıfların bu alanlarla ilgili çalışmalarına örnekler verilmiştir.

Cami, mescit, namazgâh inşası; camilerin mum ve kandillerinin temin edilmesi, camilerde vaaz edilmesi ve camilerin temizliği vakıflar tarafından yapılırdı.

Görsel 5.19: Sultanahmet Camii, İstanbul

Osmanlı Devleti'nde günümüz ilkokullarına denk gelen sibyan mekteplerinden medreselere kadar tüm eğitim faaliyetleri vakıflarca sunulurdu. Vakıf mektep ve medreselerinde ders veren hocaların maaşları da vakıf tarafından karşılanırdı.

Görsel 5.20: Buruciye Medresesi, Sivas

Yol, köprü, kanal, kemer, bent, çeşme, sebil, kaldırım, kervansaray, deniz feneri vakıflar tarafından yapılırdı. Bu yapıların her türlü masrafı vakıflar tarafından karşılanırdı.

Görsel 5.21: Mostar Köprüsü, Bosna

Osmanlı Devleti'nde ülkenin her tarafında bulunan darüşşifa, bimarhane, darus-sıhha gibi isimlerle anılan hastanelerin giderleri ve personel ücretleri vakıflarca karşılanmıştır. Temizlenmesi için vakıflar kurulmuştur.

Görsel 5.22: Haydarpaşa Numune Eğt. ve Arş. Hast., İstanbul

Bazı hayır sahipleri kurdukları vakıflarla görevliler tutuyor, yine vakıf geliri ile gaz lambası ve yağ alarak sokakları aydınlatıyorlardı.

Görsel 5.23: Gaz lambası

Kale, istihkâm, gemi, top, dökümhane, saraçhane yapımını gerçekleştiren vakıfların yanı sıra savaşta başarı gösteren askerlere yardım eden vakıflar da vardı.

Görsel 5.24: Ayasuluk Kalesi, İzmir

Görsel 220. Vakıf eserleri

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, vb.) kavrar.

Türk-İslam Devletleri'nde vakıfların çalışmalarına değinilmiş, vakıfların cami, imarethane köprü, vb. birçok eser yaptırdığını, eğitim faaliyetlerine katıldığını şeklinde bilgiler verilmiştir. Vakıfların Türk –İslam devlerindeki önemin tarihsel metin oluşacak şekilde, vakıfların sosyal ve ekonomik hayata etkileri de örnekler üzerinden de anlatıldığından ilgili kazanım kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel kavrama becerisinin yukarıda verilen alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.7.5.4. Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır. (*Ahilik ve Lonca teşkilatı ile meslek odaları ve meslek okulları üzerinde durulur.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde Görsel 221'deki etkinlikte Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş zanaatkâr ve tüccar Türklerin yerli tüccar ve zanaatkârlara karşı var olabilmeleri için bir teşkilat kurmalarının gerektiği, ahilik teşkilatının XII. yüzyılda ortaya çıktığı, bu teşkilatın zamanla lonca teşkilatına dönüştüğü ve XX. yüzyıla kadar da varlığını sürdürdüğü belirtilmiştir. Ahi birliklerinin mesleklere göre teşkilatlandığı, esnaf kollarının kendine has geleneklerinin bulunduğu ve her mesleğin de manevi bir piri olduğundan da bahsedilmiştir.

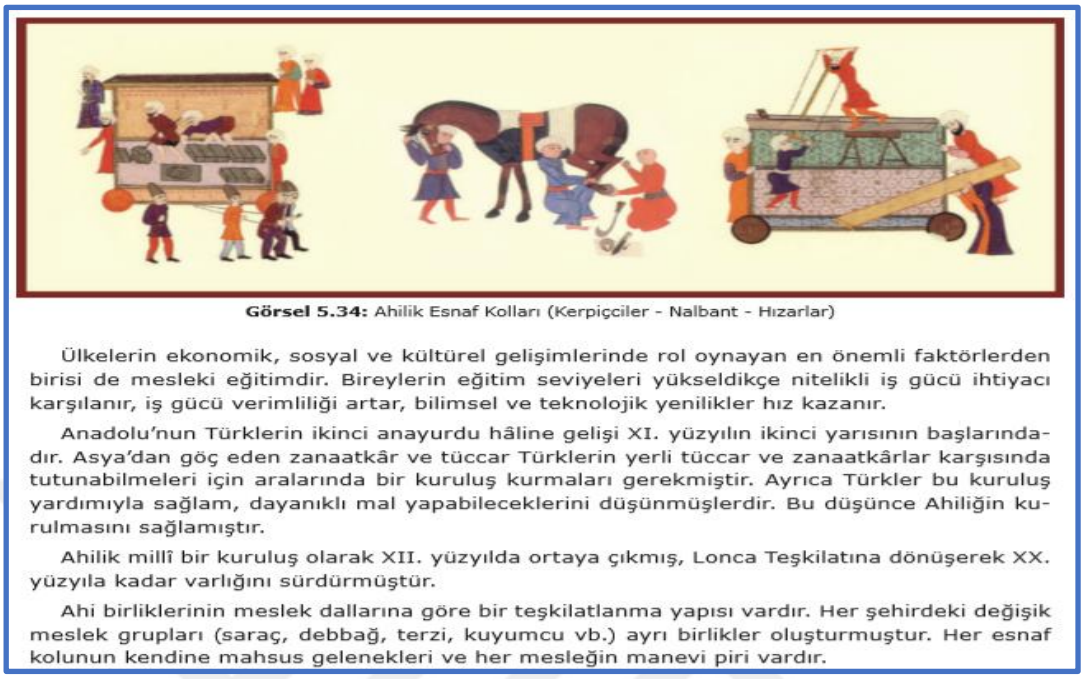

Görsel 5.34: Ahilik Esnaf Kolları (Kerpiçciler - Nalbant - Hızarlar)

Ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerinde rol oynayan en önemli faktörlerden birisi de mesleki eğitimdir. Bireylerin eğitim seviyeleri yükseldikçe nitelikli iş gücü ihtiyacı karşılanır, iş gücü verimliliği artar, bilimsel ve teknolojik yenilikler hız kazanır.

Anadolu'nun Türklerin ikinci anayurdu hâline gelişi XI. yüzyılın ikinci yarısının başlarındadır. Asya'dan göç eden zanaatkâr ve tüccar Türklerin yerli tüccar ve zanaatkârlar karşısında tutunabilmeleri için aralarında bir kuruluş kurmaları gerekmiştir. Ayrıca Türkler bu kuruluş yardımıyla sağlam, dayanıklı mal yapabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu düşünce Ahiliğin kurulmasını sağlamıştır.

Ahilik millî bir kuruluş olarak XII. yüzyılda ortaya çıkmış, Lonca Teşkilatına dönüşerek XX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür.

Ahi birliklerinin meslek dallarına göre bir teşkilatlanma yapısı vardır. Her şehirdeki değişik meslek grupları (saraç, debbağ, terzi, kuyumcu vb.) ayrı birlikler oluşturmuştur. Her esnaf kolunun kendine mahsus gelenekleri ve her mesleğin manevi piri vardır.

Görsel 221. Ahilik teşkilatı

Görsel 222'deki etkinlikte ise Osmanlı Devleti'nde esnaf loncalarının Ahilik teşkilatının devamı olduğu, bu teşkilatın Tanzimat'ın ilan edilmesi ile yabancı devletler ile gerçekleştirilen ticaret anlaşmaları neticesinde gücünü kaybederek zamanla sona erdiği, Tanzimat'tan ise sonra meslek eğitimine yönelik okulların açıldığı belirtilmiştir.

II. Mahmud'un tahtta olduğu dönemin sonunda devlet memuru yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838) ve Mekteb-i Ulum-u Edebiye adlı okullar ile askeri okulların açıldığı, Tanzimat Dönemi'nde ise 1842 yılında askeri veterinerlik okulu, 1847 yılında ziraat okullarının açıldığı, mesleki eğitimin artık okullar yoluyla yapıldığı belirtilmiştir. Meşrutiyet Dönemi'nde mesleki ve teknik alanda eğitim veren çeşitli okulların açıldığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

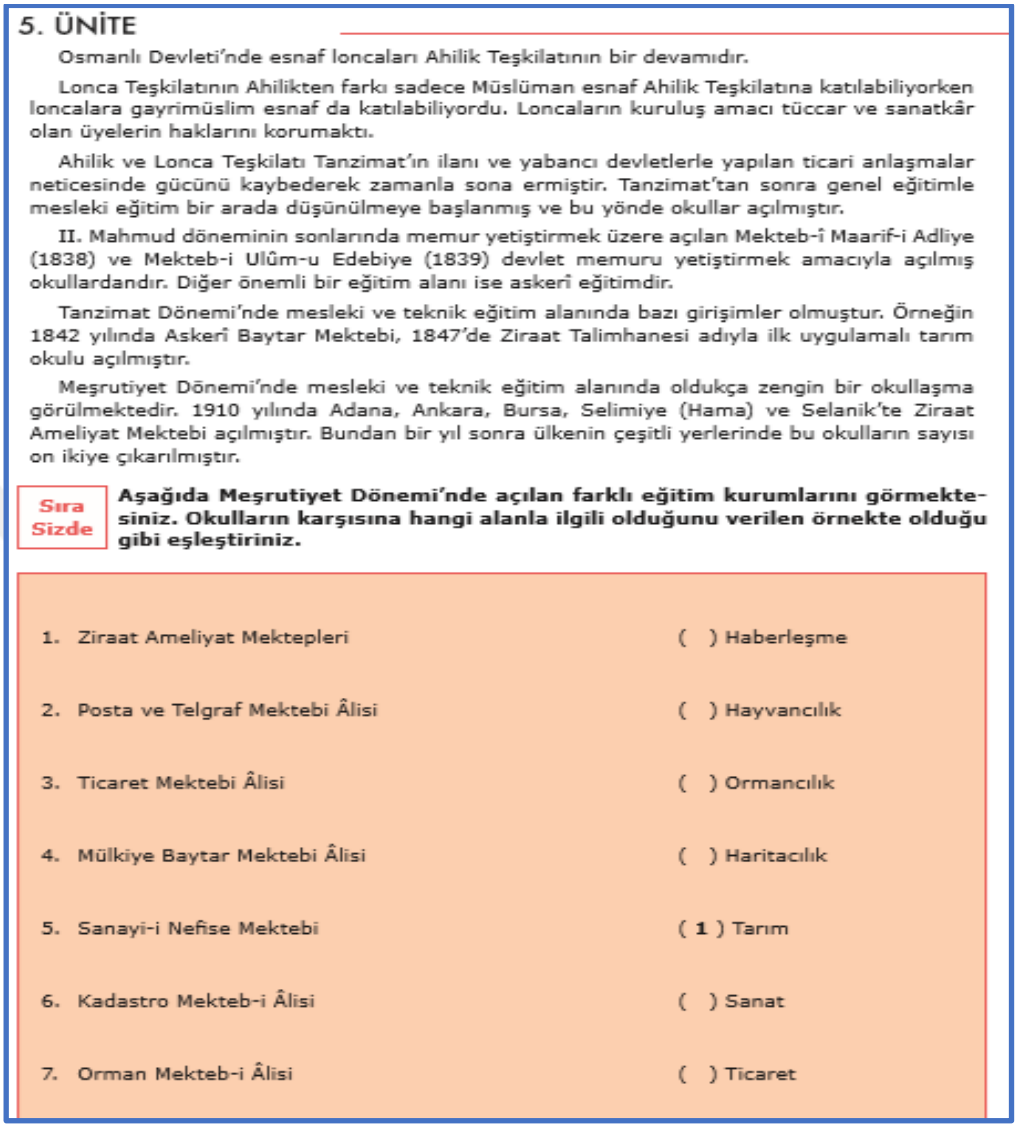

5. ÜNİTE

Osmanlı Devleti'nde esnaf loncaları Ahilik Teşkilatının bir devamıdır.

Lonca Teşkilatının Ahilikten farkı sadece Müslüman esnaf Ahilik Teşkilatına katılabiliyorken loncalara gayrimüslim esnaf da katılabiliyordu. Loncaların kuruluş amacı tüccar ve sanatkâr olan üyelerin haklarını korumaktı.

Ahilik ve Lonca Teşkilatı Tanzimat'ın ilanı ve yabancı devletlerle yapılan ticari anlaşmalar neticesinde gücünü kaybederek zamanla sona ermiştir. Tanzimat'tan sonra genel eğitimle mesleki eğitim bir arada düşünülmeye başlanmış ve bu yönde okullar açılmıştır.

II. Mahmud döneminin sonlarında memur yetiştirmek üzere açılan Mekteb-î Maarif-i Adliye (1838) ve Mekteb-i Ulûm-u Edebiye (1839) devlet memuru yetiştirmek amacıyla açılmış okullardandır. Diğer önemli bir eğitim alanı ise askerî eğitimdir.

Tanzimat Dönemi'nde mesleki ve teknik eğitim alanında bazı girişimler olmuştur. Örneğin 1842 yılında Askerî Baytar Mektebi, 1847'de Ziraat Talimhanesi adıyla ilk uygulamalı tarım okulu açılmıştır.

Meşrutiyet Dönemi'nde mesleki ve teknik eğitim alanında oldukça zengin bir okullaşma görülmektedir. 1910 yılında Adana, Ankara, Bursa, Selimiye (Hama) ve Selanik'te Ziraat Ameliyat Mektebi açılmıştır. Bundan bir yıl sonra ülkenin çeşitli yerlerinde bu okulların sayısı on ikiye çıkarılmıştır.

Sıra Sizde **Aşağıda Meşrutiyet Dönemi'nde açılan farklı eğitim kurumlarını görmektesiniz. Okulların karşısına hangi alanla ilgili olduğunu verilen örnekte olduğu gibi eşleştiriniz.**

1. Ziraat Ameliyat Mektepleri	( ) Haberleşme
2. Posta ve Telgraf Mektebi Âlisi	( ) Hayvancılık
3. Ticaret Mektebi Âlisi	( ) Ormancılık
4. Mülkiye Baytar Mektebi Âlisi	( ) Haritacılık
5. Sanayi-i Nefise Mektebi	(1) Tarım
6. Kadastro Mekteb-i Âlisi	( ) Sanat
7. Orman Mekteb-i Âlisi	( ) Ticaret

Görsel 222. Osmanlı'da esnaf loncaları

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, vb.) kavrar.

Tarih boyunca Türklerde Ahilik ve Lonca teşkilatının meslek edindirmede oynadığın rol tarihsel metin oluşacak şekilde ve bu teşkilatlıların meslek kazandırmaya sağladığı faydalar

tarihsel açıdan incelendiğinden ilgili kazanım kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerisinin yukarıda verilmiş olan alt becerilerini yansıtmaktadır.

4.4.2.6. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı

Bu öğrenme alanında, ders kitabının incelenmesi neticesinde; tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren 2 kazanım olduğu ve bu kazanıma dönük etkinliklerin toplamda 2 tarihsel düşünme becerisini (kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama) kazandırmaya yönelik olduğu görülmüştür.

Kazanım: SB.7.6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamı açıklar. (*Demokratik değerlere ve demokrasi uygulamalarımıza tarihimizden örnekler verilir.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 223'deki etkinlikte günümüz demokrasisinin temellerinin eski Yunan uygarlıklarında ortaya çıktığı, bu uygarlıklarda merkezi bir devlet yapısının bulunmadığı, site adıyla bilinen kent devletlerinin bulunduğu, tarihte bilinen ilk demokrasi uygulamasının bu devletlerde uygulandığı, demokrasinin eski yunandan günümüze çeşitli aşamalardan geçtiği belirtilmiştir.

MÖ 5. yüzyılda Roma Cumhuriyeti'nde On İki Levha kanunlarında devlet ile vatandaş arasındaki ilişkilerin düzenlendiği, İngiltere'de 1215 yılında ilan edilen Magna Carta ve 1689 yılında ilan edilen "Haklar Bildirisi" ile kralın yetkilerinin sınırlandırıldığı, soylular ile diğer kişilere bazı haklar verildiği, 1789'da Fransız ihtilalinin bir sonucu olarak Fransa'da mutlak monarşinin yıkıldığı ve yerine Cumhuriyet yönetiminin kurulduğu, 1948'deki İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile devletlerin bireylere tanınan hak ve özgürlükleri güvence altına almak için uzlaştığı, demokrasinin tarihsel gelişiminde uygulanış şeklinde de değişimler olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.

■ *Tarih boyunca devletlerin farklı yönetim şekillerine sahip olmasının sebebi ne olabilir? Tartışınız.*

Günümüz demokrasinin temelleri Eski Yunan toplumunda ortaya çıkmıştır. Eski Yunan'da merkezî bir devlet yoktu. Birbirinden bağımsız *site* adı verilen kent devletleri vardı. Bu sitelerde halk *agora* adı verilen meydanda toplanıp bir meclis oluşturuyordu. Yasaları kabul eden, savaşa, barışa ve vergi toplanmasına karar veren organ bu meclisti. Meclise sadece şehrin mahallelerinden seçilen hür erkek yurttaşlar katılabiliyordu. Bu uygulama tarihte bilinen ilk demokrasi örneğidir.

Demokrasi Eski Yunan'daki ilk hâlinden günümüzdeki şekline gelene kadar birçok aşamadan geçmiştir.

MÖ 5. yüzyılda Roma Cumhuriyeti'nde On iki Levha Kanunlarında vatandaşlık hukuku ile devlet vatandaş ilişkileri düzenlenmiştir.

1215 yılında İngiltere'de ilan edilen "Magna Carta" ile kralın yetkileri sınırlandırılmış, krala ait bazı yetkiler soylulara dağıtılmıştır. Bu yetkilere sahip olan soyluların da halka bazı hak ve özgürlükler tanıması öngörülmüştür.

1689 yılında İngiltere'de ilan edilen "Haklar Bildirisi" ile kralın bazı yetkileri sınırlandırılmış soylulara ve diğer yurttaşlara bazı hak ve özgürlükler tanınması öngörülmüştür.

1789'da Fransız İhtilali ile Fransa'da mutlak monarşi yıkılmış yerine cumhuriyet yönetimi kurulmuştur.

1948'deki "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" ile devletler bireylere tanınan hak ve özgürlükleri güvenceye almak için uzlaşmışlardır.

Görsel 6.1

Demokrasinin tarihsel gelişimi sırasında uygulanış şeklinde de değişimler olmuştur. Eski Yunan'da olduğu gibi halkın bir yerde toplanıp oy kullanarak karar vermesi doğrudan demokrasidir. Günümüzde ülkemizde olduğu gibi birçok ülkede de temsilî demokrasi yöntemi uygulanmaktadır. Bu yöntemde halk kendisini temsil edecek kişileri seçer, o kişiler halk adına halk için kararlar alır. Meclis bir kararı almakta zorlanır ve kendi içinde uyuşmazlığa düşerse bu yetkiyi halka verir. Halk oylaması yapılarak karar alınır. Referandum (halk oylaması) yarı doğrudan demokrasi uygulamasıdır.

Görsel 223. Farklı yönetim şekilleri

Görsel 224'deki etkinlikte ise eski Türk devletlerinde adaletin bir devlet töresi olduğu, Hakanın bile kanuna uymadığında cezalandırıldığı, Türk kültüründe en doğruyu bulmak için danışma kültürünün etkin olduğu, danışma işleminin kurultayda yapıldığı, kurultaylarda devlet meseleleri ile ilgili görüşmelerin yapıldığı, kurultaya hakanın eşinin de katıldığı şeklinde anlatılmıştır.

Demokraside esas olan insana verilen değer ve gösterilen saygıdır. Demokrasinin göstergelerinden biri de devletin halkın ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Tarihimiz boyunca demokratik değerlere ait birçok uygulama görürüz. Köktürklerde insana verilen önemi ve sosyal devlet anlayışını Bilge Kağan Yazıtı'ndaki şu sözler açıkça gösterir:

"Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin ettim. Başka milletlerarasında onları pek üstün kıldım."

Görsel 6.4: Bilge Kağan Yazıtı

Eski Türk devletlerinde adalet bir devlet töresiydi. Hakan bile kanuna aykırı davranırsa cezalandırılırdı. Türk kültüründe "meşveret" kavramı vardır. Meşveret akıl toplamak demektir. Yani en doğruyu bulmak için birilerine danışılmasıdır. Bu işlem kurultayda yapılırdı. Kurultayda devletin siyasi, askerî ve ekonomik konuları ile ilgili görüşmeler yapılır, kararlar alınırdı. Kurultaya hakanın eşi de katılırdı.

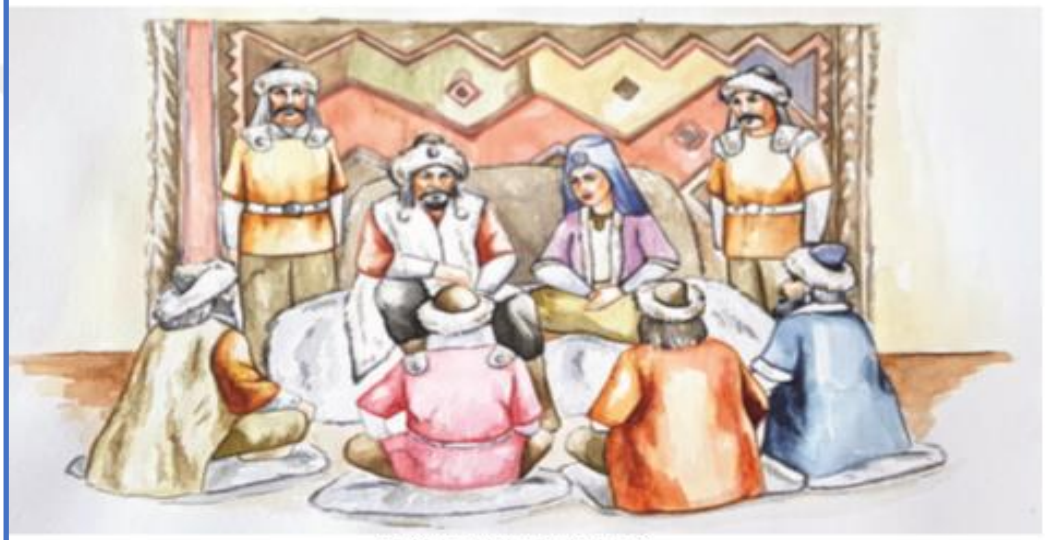

Görsel 6.5: Kurultay (Temsilî)

Görsel 224. Eski Türklerde devlet yönetimi

Görsel 225'de ise Türk-İslam devletlerinde insanların sosyal hayata aktif olarak katılımlarının sağlandığı, Osmanlı döneminde dini inançlar konusunda halkın serbest bırakıldığı, yargılama hususunda adaletli davranılarak kimseye haksızlık ve ayrımcılık yapılmadığı, 1808'de Sened-i İttifak ile padişahın ayanları tanıyarak yetkiler verdiği, 1839 Tanzimat Fermanı ile Müslüman ve gayrimüslim halkın can, mal, namus güvenliğinin sağlandığı ve halka mülkiyet hakkı verildiği, 1856 ıslahatları ile Müslüman ve gayrimüslim halkın eşit şekle getirilmek istendiği fakat hiçbir zaman uygulanamadığı anlatılmıştır. 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanı ile ilk anayasanın hazırlandığı, halkın ilk kez seçme ve seçilme hakkı kullandığı, 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı Devleti'nde parlamenter yönetime geçildiği, halkın seçme hakkını kullanarak seçimlere katıldığından da bahsedilmiştir.

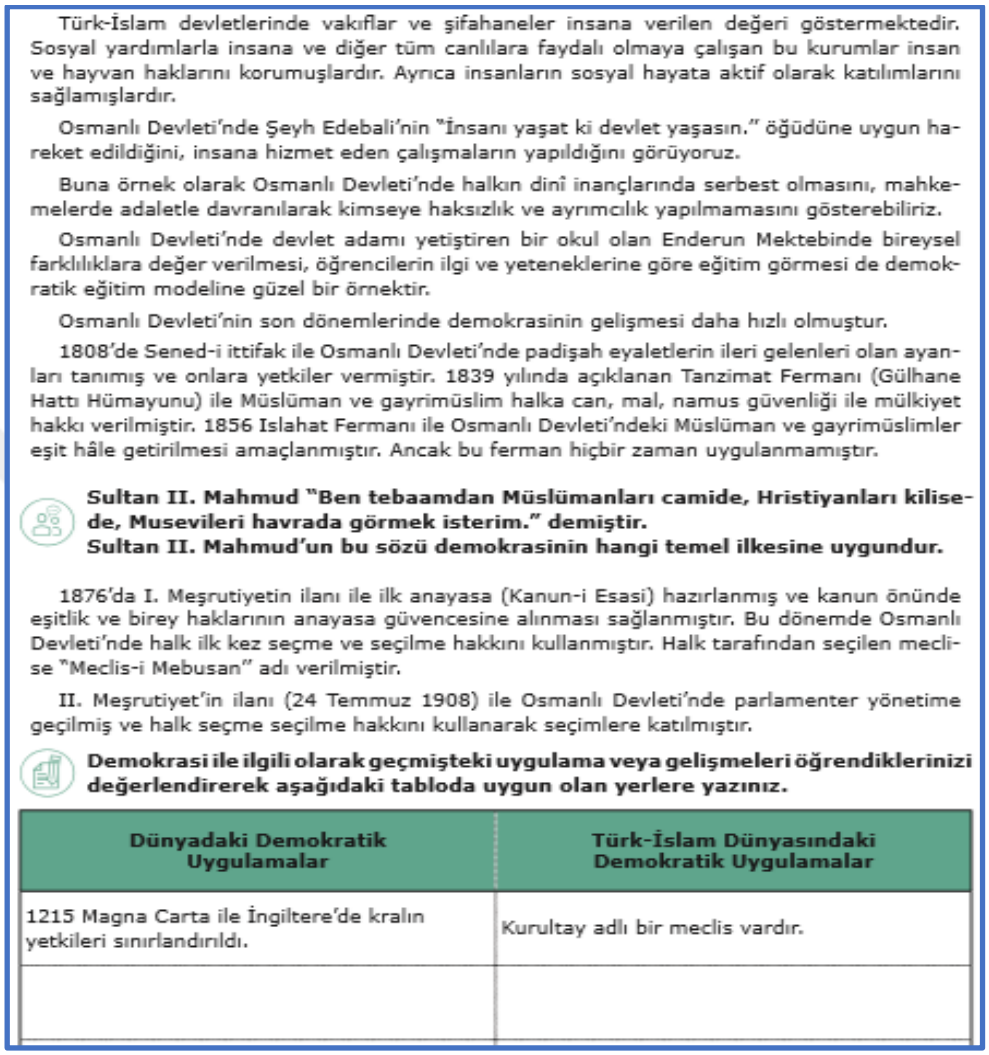

Türk-İslam devletlerinde vakıflar ve şifahaneler insana verilen değeri göstermektedir. Sosyal yardımlarla insana ve diğer tüm canlılara faydalı olmaya çalışan bu kurumlar insan ve hayvan haklarını korumuşlardır. Ayrıca insanların sosyal hayata aktif olarak katılımlarını sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde Şeyh Edebali'nin "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın." öğüdüne uygun hareket edildiğini, insana hizmet eden çalışmaların yapıldığını görüyoruz.

Buna örnek olarak Osmanlı Devleti'nde halkın dinî inançlarında serbest olmasını, mahkemelerde adaletle davranılarak kimseye haksızlık ve ayrımcılık yapılmamasını gösterebiliriz.

Osmanlı Devleti'nde devlet adamı yetiştiren bir okul olan Enderun Mektebinde bireysel farklılıklara değer verilmesi, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre eğitim görmesi de demokratik eğitim modeline güzel bir örnektir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde demokrasinin gelişmesi daha hızlı olmuştur.

1808'de Sened-i ittifak ile Osmanlı Devleti'nde padişah eyaletlerin ileri gelenleri olan ayanları tanımış ve onlara yetkiler vermiştir. 1839 yılında açıklanan Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) ile Müslüman ve gayrimüslim halka can, mal, namus güvenliği ile mülkiyet hakkı verilmiştir. 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman ve gayrimüslimler eşit hâle getirilmesi amaçlanmıştır. Ancak bu ferman hiçbir zaman uygulanmamıştır.

Sultan II. Mahmud "Ben tebaamdan Müslümanları camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri havrada görmek isterim." demiştir.
Sultan II. Mahmud'un bu sözü demokrasinin hangi temel ilkesine uygundur.

1876'da I. Meşrutiyetin ilanı ile ilk anayasa (Kanun-i Esasi) hazırlanmış ve kanun önünde eşitlik ve birey haklarının anayasa güvencesine alınması sağlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde halk ilk kez seçme ve seçilme hakkını kullanmıştır. Halk tarafından seçilen meclise "Meclis-i Mebusan" adı verilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı (24 Temmuz 1908) ile Osmanlı Devleti'nde parlamenter yönetime geçilmiş ve halk seçme seçilme hakkını kullanarak seçimlere katılmıştır.

Demokrasi ile ilgili olarak geçmişteki uygulama veya gelişmeleri öğrendiklerinizi değerlendirerek aşağıdaki tabloda uygun olan yerlere yazınız.

Dünyadaki Demokratik Uygulamalar	Türk-İslam Dünyasındaki Demokratik Uygulamalar
1215 Magna Carta ile İngiltere'de kralın yetkileri sınırlandırıldı.	Kurultay adlı bir meclis vardır.

Görsel 225. Türk İslam Devletlerinde demokratik uygulamalar

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (Tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, vb.) kavrar.

Günümüz demokrasisin temellerinin eski Yunan medeniyetlerinde atıldığı, Magna Carta ile İngiltere'de Kral'ın yetkilerini sınırlandırıldığı, Fransız İhtilali ile Cumhuriyet rejiminin

doğduğu şeklinde bilgiler verilerek demokrasinin ortaya çıkışında gelişim evrelerine ve günümüzde ifade ettiği anlam açıklanmıştır. Kazanıma yönelik verilen metinlerin Eski Yunan'dan günümüze demokrasinin gelişimi tarihsel metin oluşacak şekilde verilmiştir. Dünyada demokrasinin gelişimi ile Türk tarihinde demokratik uygulamalara örnekler de kadın hakları, sosyal vakıflar, farklı inançlara saygı bakımından anlatılmıştır. Bu nedenlerle ilgili kazanım, kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel kavrama becerisinin yukarıda belirtilmiş olan alt becerilerini yansıtmaktadır.

Kazanım: SB.7.6.2. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. *(TBMM'nin açılması, Cumhuriyet'in ilanı ve çok partili hayata geçiş denemeleri kısaca ele alınır.)*

Tarihsel düşünme becerisi(leri): Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama

Etkinlik(ler): Kazanıma yönelik etkinlikler incelendiğinde; Görsel 226'daki etkinliklerde Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'deki Cumhuriyet'in ve demokrasinin kurucusu olduğu, Fransız ihtilalinden etkilendiği, hürriyet, özgürlük prensiplerine Osmanlı yönetiminin daha fazla yer vermesi gerektiğini düşündüğü, bu amaçla 1906'da ilk görev yeri olan Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurduğu, Milli Mücadele döneminin başlarında Amasya genelgesini yayınlayarak Erzurum ve Sivas kongrelerini topladığı, Erzurum ve Sivas kongrelerinde temsili demokrasiyi uyguladığı şeklinde bilgiler verilmiştir.

Görsel 6.6

Mustafa Kemal Atatürk, ülkemizde Cumhuriyet'in ve demokrasinin kurucusudur. Mustafa Kemal Atatürk'ün demokrasiye olan inancını onun milletimiz için yaptıklarında görmekteyiz. Mustafa Kemal Atatürk'ün demokrasimiz için yaptıklarına bir göz atalım.

Fransız ihtilalinden etkilenen birçok aydın gibi Mustafa Kemal Atatürk de hürriyet, özgürlük prensiplerine Osmanlı yönetim anlayışında daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Bu amaçla 1906'da ilk görev yeri olan Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyetini kurmuştur. Bu cemiyetin adı bile Mustafa Kemal Atatürk'ün daha o yıllarda vatan sevgisi ve hürriyet aşkı ile dolu olduğunu göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Millî Mücadele'nin başlarında Mustafa Kemal Atatürk Amasya Genelgesi'ni yayınlayarak Erzurum ve Sivas Kongrelerini toplamıştır. Böylece Millî Mücadele'nin milletin desteğiyle devam etmesini sağlamıştır.

Amasya Genelgesi'nde ülke bütünlüğünün tehlikede olduğu belirtilmiş "Milletin istiklalini, milletin azim ve kararı kurtaracaktır." kararı alınmıştır. Sivas'ta toplanacak olan kongreye bütün sancaklardan halkın güvenini kazanmış, üç delegenin katılması istenmiştir. Atatürk'ün Sivas Kongresine katılacakları belirleme şekli aslında bir çeşit temsilî demokrasidir. Atatürk Amasya'dan Erzurum'a hareket ederek Millî Mücadele çalışmalarına devam etmiştir. Erzurum Kongresinde kongre üyelerinden millî iradeyi temsil edecek bir temsil heyeti kurulmuştur. Yapılan seçimle Atatürk temsil heyetine başkan seçilmiştir.

Erzurum Kongresi kararlarında "Millî kuvvetleri etkin, millî iradeyi hâkim kılmak esastır." denilmiştir. Bu ifade millet iradesine saygı duyulduğunu göstermektedir.

Görsel 226. Atatürk ve Demokrasi

Görsel 227'deki etkinlikte ise milli mücadelenin ilk yayın organının İrade-i Milliye gazetesi olduğu, bu gazetenin Sivas kongresinde verilen kararla çıkarıldığı, temsil heyetinin Ankara'ya gitmesinin ardından yayın hayatını Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye olarak sürdürdüğü belirtilmiştir.

Görsel 6.7: Sivas Kongresi Temsilcileri

Atatürk, temsil heyeti oluşturulurken üyelerinin seçimle belirlenmesini ve bu üyelerin Millî Mücadele'ye ait kararları almasını sağlamıştır. Atatürk'ün bu şekilde hareket etmesinin sebebi ne olabilir? Yazınız.

Millî Mücadele hareketinin ilk yayın organı İrade-i Milliye (Millî İrade) gazetesidir. Sivas Kongresi'nde alınan kararla çıkarılan gazete, temsil heyetinin Ankara'ya gitmesinden sonra yayın hayatına Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye (Millî Egemenlik) adıyla devam etmiştir.

Millî Mücadele Dönemi'nde çıkarılan bu gazetelerin isimleri bize Mustafa Kemal Atatürk'ün demokrasi çalışmalarını anlatır niteliktedir.

Millî Mücadele yıllarında yayınlanan gazetelere İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye isimlerinin verilmesinin sebepleri ne olabilir? Yazınız.

Görsel 227. İrade-i Milliye gazetesi

Görsel 228'deki etkinlikte ise, Milli Mücadele devam ederken son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Misak-ı Milli kararlarını aldığı, Meclis-i Mebusan'ın kapatılıp dağıtılmasıyla 23 Nisan 1920'da Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı, farklı kültüre ve eğitime sahip kişilerin milli mücadele için meclis çatısında toplandığı belirtilmiştir. Atatürk'ün 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan ederek milli egemenliği kurumsallaştırdığı, ilk Cumhurbaşkanı olarak seçildiği, Medeni Kanunun kabul edilmesiyle (17 Şubat 1926) toplumsal olaylarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmaya çalışıldığı, Türk kadınlarına önce 1930 yılında belediye seçimlerine, 1934 yılında ise milletvekili seçimlerine katılma hakkı verildiği, kadınlara seçme

ve seçilme hakkı tanınmasıyla demokrasinin eşitlik ve katılım ilkelerinin gerçekleştirildiği şeklinde bilgiler verilmiştir.

Görsel 6.8: Mustafa Kemal ve Meclis Üyeleri, 1922

Millî Mücadele sırasında son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Misak-ı Millî kararlarını alması milletin bağımsızlığı yolunda atılan çok önemli bir adımdır. Meclis-i Mebusan'ın kapatılıp dağıtılmasıyla 23 Nisan 1920'de BMM açılmıştır. Farklı kültürlere ve eğitime sahip insanlar ülkenin farklı yörelerinden gelerek millî egemenlik ve Millî Mücadele uğrunda meclis çatısı altında toplanmışlardır. Henüz Millî Mücadele devam ederken BMM'nin açılıp millî iradenin hayata geçirilmesi önemli bir adımdır.

Meclisin açılmasında olduğu gibi saltanatın kaldırılması da Atatürk'ün millî egemenliğe verdiği önemin göstergesidir. Atatürk 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan ederek millî egemenliği kurumsallaştırmıştır. Cumhuriyet'in ilan edilmesi demokrasi yolunda çok önemli bir aşama olmuştur. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

Medeni Kanun'un kabulü (17 Şubat 1926) ile evlilik, boşanma, miras gibi toplumsal olaylarda kadın-erkek eşitliği sağlanarak önemli bir demokratik gelişme gerçekleştirilmiştir. Türk kadınlarına önce 1930 yılında belediye seçimlerine katılma hakkı, 1934 yılında milletvekili seçimlerine katılma hakkı verilmiştir.

Kadınlara seçme ve seçilme haklarının verilmesi ile demokrasinin önemli değerlerinden eşitlik ve katılım ilkeleri gerçekleştirilmiştir.

Görsel 6.9: Atatürk ve Türk Kadınları

Görsel 228. Milli Mücadele döneminden Cumhuriyet dönemine demokratik uygulamalar

Görsel 229'da ise çok partili yaşama geçiş süreci anlatılmıştır. Atatürk'ün Milli Mücadele yıllarında kurduğu gruba daha sonra Halk Fırkası adını verdiği, Halk Fırkasının 9 Eylül 1923'te kurulduğu ve 1924 yılında ise Cumhuriyet Halk Fırkası adını aldığı, 1935'den itibaren ise Cumhuriyet Halk Partisi adını aldığı belirtilmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının 17

Kasım 1924'de kurulduğu daha sonra bu partinin doğuda çıkan bir ayaklanma nedeniyle kapatıldığı, Serbest Cumhuriyet Fırkasının 1930'da kurulmasıyla ikinci çok partili hayata geçiş denemesinin yapıldığı, bu partinin de feshedilmesiyle ikinci çok partili hayata geçiş denemesinin de başarısızlıkla sonuçlandığı, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulması ve 1946 seçimlerine katılmasıyla çok partili siyasi hayata geçildiği şeklinde bilgiler verilmiştir.

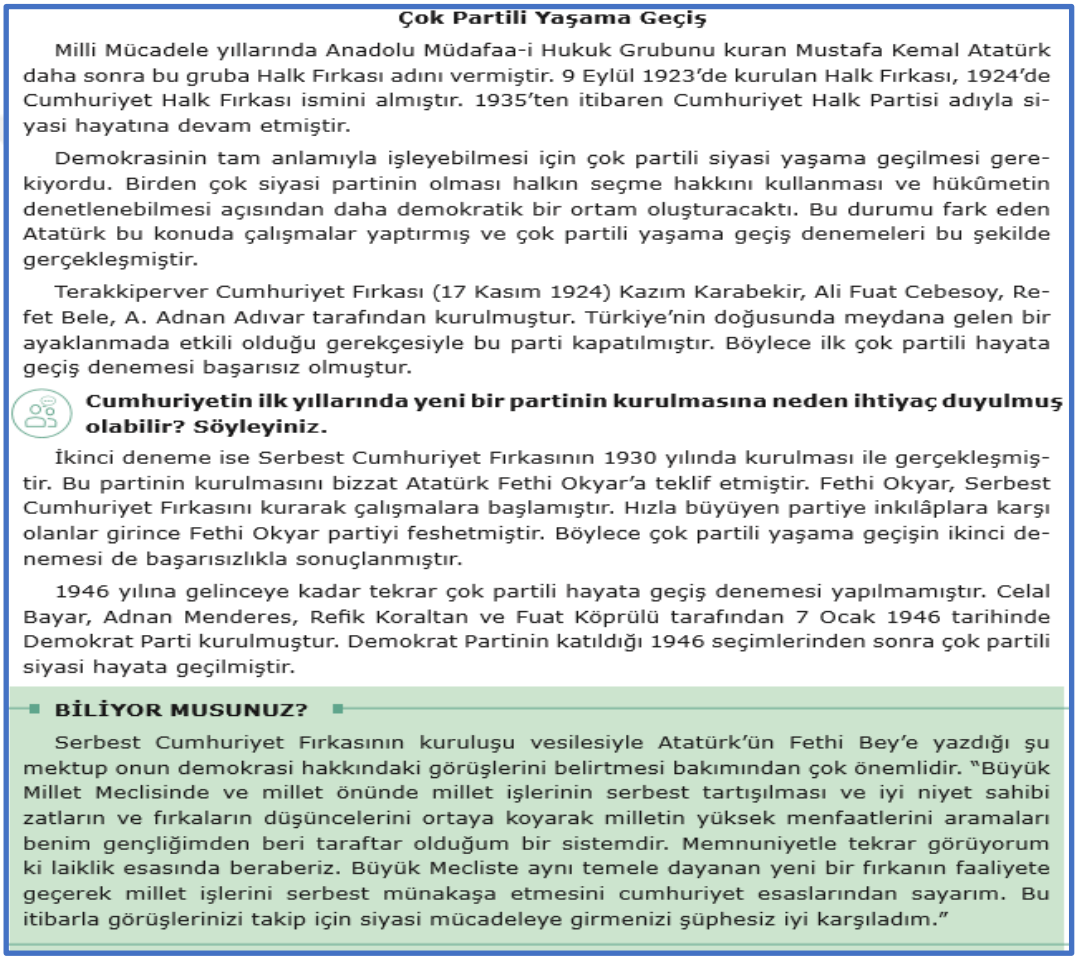

Çok Partili Yaşama Geçiş

Milli Mücadele yıllarında Anadolu Müdafaa-i Hukuk Grubunu kuran Mustafa Kemal Atatürk daha sonra bu gruba Halk Fırkası adını vermiştir. 9 Eylül 1923'de kurulan Halk Fırkası, 1924'de Cumhuriyet Halk Fırkası ismini almıştır. 1935'ten itibaren Cumhuriyet Halk Partisi adıyla siyasi hayatına devam etmiştir.

Demokrasinin tam anlamıyla işleyebilmesi için çok partili siyasi yaşama geçilmesi gerekiyordu. Birden çok siyasi partinin olması halkın seçme hakkını kullanması ve hükûmetin denetlenebilmesi açısından daha demokratik bir ortam oluşturacaktı. Bu durumu fark eden Atatürk bu konuda çalışmalar yaptırmış ve çok partili yaşama geçiş denemeleri bu şekilde gerçekleşmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1924) Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, A. Adnan Adıvar tarafından kurulmuştur. Türkiye'nin doğusunda meydana gelen bir ayaklanmada etkili olduğu gerekçesiyle bu parti kapatılmıştır. Böylece ilk çok partili hayata geçiş denemesi başarısız olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni bir partinin kurulmasına neden ihtiyaç duyulmuş olabilir? Söyleyiniz.

İkinci deneme ise Serbest Cumhuriyet Fırkasının 1930 yılında kurulması ile gerçekleşmiştir. Bu partinin kurulmasını bizzat Atatürk Fethi Okyar'a teklif etmiştir. Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurarak çalışmalara başlamıştır. Hızla büyüyen partiye inkılâplara karşı olanlar girince Fethi Okyar partiyi feshetmiştir. Böylece çok partili yaşama geçişin ikinci denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1946 yılına gelinceye kadar tekrar çok partili hayata geçiş denemesi yapılmamıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kurulmuştur. Demokrat Partinin katıldığı 1946 seçimlerinden sonra çok partili siyasi hayata geçilmiştir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu vesilesiyle Atatürk'ün Fethi Bey'e yazdığı şu mektup onun demokrasi hakkındaki görüşlerini belirtmesi bakımından çok önemlidir. "Büyük Millet Meclisinde ve millet önünde millet işlerinin serbest tartışılması ve iyi niyet sahibi zatların ve fırkaların düşüncelerini ortaya koyarak milletin yüksek menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri taraftar olduğum bir sistemdir. Memnuniyetle tekrar görüyorum ki laiklik esasında beraberiz. Büyük Mecliste aynı temele dayanan yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyet esaslarından sayarım. Bu itibarla görüşlerinizi takip için siyasi mücadeleye girmenizi şüphesiz iyi karşıladım."

Görsel 229. Türkiye'de çok partili siyasi yaşama geçiş

İlişki tespit edilen alt tarihsel düşünme becerileri: Kronolojik düşünmeye ait 1 ve tarihsel kavramaya ait 1 alt beceri tespit edilmiştir.

Kronolojik düşünme: Belirli bir zaman akışına göre tarihsel bir metin oluşturur.

Tarihsel kavrama: Bir tarihsel metnin gerçek anlamını (tarihsel bir olayın nerede olduğunu, olayda kimlerin yer aldığını, vb.) kavrar.

Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine yaptığı katkıların anlatıldığı etkinliklerde TBMM'nin açılması, Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve çok partili hayata geçiş denemeleri belirli bir zaman akışına göre tarihsel metin oluşacak şekilde anlatılmıştır. Ayrıca TBMM'nin açılışı, Cumhuriyet'in ilan edilmesi, çok partili hayata geçiş denemeleri gibi tarihi olayların oldukları yerler, bu olaylarda yer alan kişilere de yer verilmiştir. Bu nedenle ilgili kazanımın kronolojik düşünme becerisi ve tarihsel kavrama becerisinin yukarıda verilen alt becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular ve yorumlar doğrultusunda elde edilen sonuçlara, sonuçlar doğrultusunda alan yazında yer alan araştırmaların tartışılmasına, araştırma sonuçlarına dayalı önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuçlar

Bu başlık altında, araştırmanın bulguları doğrultusunda ulaşılan sonuçlar alt problemler esas alınarak aşağıda verilmiştir. Her bir alt problem başlığı altında ilgili sınıf düzeyine ait öğretim/ders programı ve ders kitabında tespit edilen tarihsel düşünme becerileri özetlenmiş, devamında ise öğretim programı ve ders kitabındaki becerilerin örtüşme durumu betimlenmeye çalışılmıştır.

5.1.1. I. Alt probleme ilişkin sonuçlar

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyine ilişkin sonuçlar

Öğretim/ders programının incelenmesi sonucunda tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların sırasıyla "Kültür ve Miras" (4 beceri), "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (3 beceri), "Etkin Vatandaşlık" (2 beceri), "Küresel Bağlantılar" (2 beceri), "Birey ve Toplum" (1 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı; "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ve "Üretim, Dağıtım, Tüketim" öğrenme alanlarında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımına ilişkin herhangi bir kazanımın yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların %67'sinin (8 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, diğer 2 kazanımın tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma, 1 kazanımın tarihsel analiz ve yorum ve 1 kazanımın ise tarihsel sorun analizi ve karar vermeyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre içeriği tarih odaklı olan "Kültür ve Miras " öğrenme alanının tarihsel düşünme becerilerini diğer öğrenme alanlarına göre daha fazla yansıtmakla birlikte

“Bilim, Teknoloji, Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık”, “Küresel Bağlantılar” ve “Birey ve Toplum” öğrenme alanlarının içeriğinde de sosyal bilgiler programının bütüncül yapısı gereği tarihsel düşünme becerilerini yansıtabilecek kazanımların olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen kazanımların çoğunlukla tarihsel düşünme becerilerinin ilk basamakları olan kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama seviyesinde kaldığı, araştırma, analiz ve karar verme becerilerinin ise daha az olduğu görülmektedir.

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen konuların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyine ilişkin sonuçlar

Ders kitabının incelenmesi sonucunda tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların sırasıyla “Kültür ve Miras” (7 beceri), “Küresel Bağlantılar” (4 beceri), “Bilim, Teknoloji ve Toplum” (3 beceri) , “Etkin Vatandaşlık” (2 beceri), “Birey ve Toplum” (1 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı; “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ile “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımına ilişkin herhangi bir kazanımın yer almadığı tespit edilmiştir.

Tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların %76’sının (13 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, 2 kazanımın tarihsel analiz ve yorum, 2 kazanımın ise tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisine ait olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, dördüncü sınıf ders kitabında temelinde tarih odaklı olan “Kültür ve Miras” öğrenme alanının tarihsel düşünme becerilerini diğer öğrenme alanlarına göre daha fazla yansıttığı görülmüştür. Ayrıca ilişkisi tespit edilen kazanımların ise büyük çoğunluğunun tarihsel düşünme becerilerinin temel seviyeleri olan kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programı ile ders kitabının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu açısından karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar

Araştırma sonuçlarına göre öğretim programı ile ders kitabının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu açısından büyük oranda benzer olduğu; ancak öğretim/ders programında “Kültür ve Miras” öğrenme alanında 4 beceriye karşılık ders kitabında 7 becerinin; öğretim/ders programında “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında 2 beceriye karşılık ders kitabında 4 becerinin yer aldığı görülmektedir. Hem program hem de ders kitabında kazanımların büyük oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama seviyesinde kaldığı,

benzer şekilde tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma, tarihsel analiz ve yorum becerilerinin de hem ders kitabı hem de öğretim programında yer aldığı görülmektedir. Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisinin ise programda var olup ders kitabına yansıtılmadığı tespit edilmiştir.

5.1.2. II. Alt probleme ilişkin sonuçlar

Beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyine ilişkin sonuçlar

Öğretim/ders programının incelenmesi sonucunda tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların sırasıyla "Kültür ve Miras" (10 beceri), "Etkin Vatandaşlık" (2 beceri), "Küresel Bağlantılar" (2 beceri), "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (1 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı; "Birey ve Toplum", "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ve "Üretim, Dağıtım, Tüketim" öğrenme alanlarında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımına ilişkin herhangi bir kazanımın yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların %80'inin (12 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, 2 kazanımın tarihsel analiz ve yorum ve 1 kazanımın ise tarihsel sorun analizi ve karar vermeyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre tespit edilen kazanımların büyük oranda içeriği tarih ağırlıklı "Kültür ve Miras" öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. "Etkin Vatandaşlık", "Küresel Bağlantılar", "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanlarında da sosyal bilgiler programının bütüncül doğası gereği tarihsel düşünmeyi yansıtan kazanımlar tespit edilmiştir.

Tespit edilen kazanımların yüksek oranda tarihsel düşünme becerilerinin ilk basamakları olan kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, diğer kazanımların ise analiz, yorum ve karar verme ve sorun analizi becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen konuların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyine ilişkin sonuçlar

Ders kitabının incelenmesi sonucunda tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların sırasıyla "Kültür ve Miras" (8 beceri), "Küresel Bağlantılar" (4 beceri), "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" (2 beceri), "Etkin Vatandaşlık" (2 beceri) öğrenme alanlarında

yer aldığı “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında ise sadece 1 becerinin yer aldığı; “Birey ve Toplum” ve “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanlarında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımına ilişkin herhangi bir kazanımın bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların %76’sının kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, diğer kazanımların ise tarihsel analiz ve yorum ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırmayla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre tespit edilen kazanımların en çok “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. “Kültür ve Miras” öğrenme alanını “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı takip etmektedir. “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık”, “Birey ve Toplum” öğrenme alanlarında da az da olsa tarihsel düşünme becerilerini yansıtan kazanımlar tespit edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde ders kitabındaki etkinliklerin de yüksek oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, tarihsel analiz ve yorum ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırmayla ilişkili kazanımların ise düşük düzeyde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programı ile ders kitabının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu açısından karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar

Araştırma sonuçlarına göre öğretim/ders programı ile ders kitabının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu açısından karşılaştırıldığında büyük oranda benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Ancak, öğretim/ders programında “Kültür ve Miras” öğrenme alanında beceri sayısı 10 iken ders kitabında bu sayı 8; öğretim/ders programında “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında beceri sayısı 2 iken ders kitabında ise 4 olarak tespit edilmiştir. Benzer şekilde öğretim/ders programında “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanına ait beceri tespit edilmezken ders kitabında bu sayı 2 olarak bulunmuştur.

Hem program hem de ders kitabında kazanımların büyük oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama seviyesinde olduğu görülmektedir. Tarihsel analiz ve yorum becerisinin hem öğretim/ders programında hem de ders kitabında; tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisinin sadece öğretim/ders programında, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisinin ise sadece ders kitabında bulunduğu tespit edilmiştir.

5.1.3. III. Alt probleme ilişkin sonuçlar

Altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyine ilişkin sonuçlar

Öğretim/ders programının incelenmesi sonucunda tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (10 beceri) ile "Etkin Vatandaşlık" (3 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı; bu iki öğrenme alanını "Birey ve Toplum" (2 beceri), "Küresel Bağlantılar" (2 beceri) ve "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (1 beceri) öğrenme alanlarının izlediği; "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanlarında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanımın olmadığı tespit edilmiştir.

Tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların %72'sinin (13 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavramaya ait olduğu; tarihsel analiz ve yoruma ait kazanım sayısının ise 5 olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre tarihsel düşünme becerileriyle ilişkisi tespit edilen kazanımların büyük çoğunluğunun yine içeriği tarih odaklı "Kültür ve Miras" öğrenme alanında olduğu görülmektedir. Bu öğrenme alanını "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanı izlemektedir. Tarihsel düşünme becerilerinin ilişkili kazanım sayısı az da olsa "Birey ve Toplum", "Küresel Bağlantılar" ve "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanlarında da yer aldığı tespit edilmiştir.

Bu sınıf düzeyinde de tespit edilen kazanımların da yüksek oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, tarihsel analiz ve yorum ile ilişkili kazanımların ise daha düşük düzeyde kaldığı tespit edilmiştir.

Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen konuların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyine ilişkin sonuçlar

Ders kitabının incelenmesi sonucunda tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (11 beceri) ile "Etkin Vatandaşlık" (5 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı; bu iki öğrenme alanını "Birey ve Toplum" (2 beceri), "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (1 beceri) ve "Küresel Bağlantılar" (1 beceri) öğrenme alanlarının izlediği; "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanlarında

ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımına ilişkin herhangi bir kazanım tespit edilememiştir.

Tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların %75'inin (15 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerisine, %25'inin ise tarihsel analiz ve yorum becerisine ait olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre tespit edilen kazanımların/etkinliklerin büyük oranda içeriği tarih odaklı "Kültür ve Miras" öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. Bu öğrenme alanını "Etkin Vatandaşlık" izlemektedir. Tarihsel düşünme becerilerinin ilişkili kazanım/etkinlik sayısı az da olsa "Birey ve Toplum", "Bilim, Teknoloji ve Toplum" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında da yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlar sosyal bilgiler öğretim/ders programının bütüncül doğası gereği tarih ile doğrudan ilişkisi bulunmayan öğrenme alanlarında da tarihsel düşünme becerilerinin yansıyabileceğini göstermiştir. Bu sınıf düzeyinde de tespit edilen kazanımların da yüksek oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, tarihsel analiz ve yorum ile ilişkili kazanımların ise daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Diğer iki tarihsel düşünme becerisinin kullanımını gerektiren herhangi bir etkinlik tespit edilememiştir.

Altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programı ile ders kitabının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu açısından karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar

Araştırma sonuçlarına göre öğretim/ders programı ile ders kitabının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu açısından karşılaştırıldığında büyük oranda benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Ancak öğretim/ders programında "Kültür ve Miras" öğrenme alanında beceri sayısı 10 iken, ders kitabında bu sayı 11; öğretim/ders programında "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanında beceri sayısı 3 iken, ders kitabında bu sayı 5; öğretim/ders programında "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında beceri sayısı 2 iken ders kitabında bu sayı 1 olarak tespit edilmiştir. Hem öğretim/ders programı hem de ders kitabında kazanımların yüksek oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, tarihsel analiz ve yorum ile ilişkili kazanımların ise daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

5.1.4. IV. Alt probleme ilişkin sonuçlar

Yedinci sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyine ilişkin sonuçlar

Öğretim/ders programının incelenmesi sonucunda tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların en çok "Kültür ve Miras" (9 beceri) ile "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (6 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı; bu iki öğrenme alanını "Üretim, Dağıtım, Tüketim" (4 beceri) ve "Etkin Vatandaşlık" (4 beceri) ile "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" (2 beceri) öğrenme alanlarının izlediği; "Birey ve Toplum" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanıma yer verilmediği görülmüştür.

Tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların %88'inin (22 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavramaya ait olduğu; %12'sinin (3 kazanım) ise tarihsel analiz ve yoruma ait olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre bu sınıf düzeyinde de tarihsel düşünme becerileriyle ilişkisi tespit edilen kazanımların büyük çoğunluğunun yine içeriği tarih odaklı "Kültür ve Miras" öğrenme alanında olduğu görülmektedir. Bu öğrenme alanını "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanı izlemektedir. "Üretim, Dağıtım, Tüketim", "Etkin Vatandaşlık", "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanlarında da sosyal bilgiler öğretim programının bütüncül yapısı gereğince tarihsel düşünme becerilerini yansıtan kazanımlar tespit edilmiştir.

Bu sınıf düzeyinde de tespit edilen kazanımların da yüksek oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, tarihsel analiz ve yorum ile ilişkili kazanımların ise daha düşük düzeyde kaldığı tespit edilmiştir.

Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen konuların tarihsel düşünme becerilerini yansıtma düzeyine ilişkin sonuçlar

Ders kitabının incelenmesi sonucunda tarihsel düşünme becerileriyle ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların/etkinliklerin en çok "Kültür ve Miras" (10 beceri) ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" (8 beceri) öğrenme alanlarında yer aldığı; bu iki öğrenme alanını "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (7 beceri), "Etkin Vatandaşlık" (4 beceri), "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" (2 beceri) ve "Birey ve Toplum" (1 beceri) öğrenme alanlarının izlediği; "Küresel Bağlantılar"

öğrenme alanında ise tarihsel düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren kazanımın/etkinliğin olmadığı görülmüştür.

Tarihsel düşünme becerileri ile ilişkili olduğu tespit edilen kazanımların %87,5'inin (28 kazanım) kronolojik düşünme ve tarihsel kavramaya ait olduğu; diğer kazanımların ise tarihsel analiz ve yorum ve tarihsel sorun analizi ve karar vermeye ait olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre tespit edilen kazanımların/etkinliklerin en çok içeriği tarih odaklı "Kültür ve Miras" öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. Bu öğrenme alanını "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanı izlemektedir. "Bilim, Teknoloji ve Toplum", "Etkin Vatandaşlık", "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ve "Birey ve Toplum" öğrenme alanlarında da diğer sınıf düzeylerinde olduğu gibi sosyal bilgiler programının bütüncül yapısı gereğince tarihsel düşünme becerilerini yansıtan kazanımlar/etkinlikler tespit edilmiştir.

Bu sınıf düzeyinde de tespit edilen kazanımların da yüksek oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu, tarihsel analiz ve yorum ve tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisiyle ile ilişkili kazanımların ise daha düşük düzeyde kaldığı tespit edilmiştir.

Yedinci sınıf sosyal bilgiler öğretim/ders programı ile ders kitabının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu açısından karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar

Araştırma sonuçlarına göre öğretim/ders programı ile ders kitabının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumu açısından karşılaştırıldığında benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Ancak öğretim/ders programında "Kültür ve Miras" öğrenme alanında beceri sayısı 9 iken, ders kitabında bu sayı 10; öğretim/ders programında "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında tespit edilen beceri sayısı 6 iken, ders kitabında bu sayı 7; öğretim/ders programında "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanında tespit edilen beceri sayısı 4 iken ders kitabında bu sayı 8; öğretim/ders programında "Birey ve Toplum" öğrenme alanında beceri tespit edilemezken, ders kitabında bu öğrenme alanına ait 1 beceri tespit edilmiştir. "İnsanlar, Yerler ve Çevreler", "Etkin Vatandaşlık" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında ise sonuçların uyumlu olduğu görülmektedir.

Hem öğretim/ders programı hem de ders kitabında kazanımların yüksek oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavramayla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Tarihsel analiz ve yorum becerisinin hem öğretim/ders programı hem de ders kitabında yer aldığı; tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisinin öğretim/ders programında yer almayıp sadece ders kitabında yer

aldığı; tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisinin ise hem öğretim/ders programı hem de ders kitabında yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.2. Tartışma

Araştırmanın bu kısmında yapılan çalışmanın literatürdeki diğer çalışmalar bağlamında değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Dördüncü ve beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumunun incelendiği doğrudan bir çalışma bulunamamıştır. Literatür taramasında karşılaşılan çalışmalarda genellikle öğrencilerin tarihsel düşünme düzeylerine ilişkin uygulama çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiştir. Vella (1999), ilkokul öğrencileriyle tarihsel kaynakları kullanmanın öğrencilerin tarihsel kanıtları değerlendirerek kendi görüşlerini ortaya koyabileceği fikrini öne sürmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarından hareketle ders kitabında birincil kaynaklar olarak ifade edilen yazılı, görsel, sözlü veya arkeolojik kanıtların ders kitabında daha çok yer verilmesi veya derslerde kullanılması ilkokul öğrencilerinin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine olumlu katkıyı sağlayacağı söylenebilir.

Heyking (2004) küçük çocukların tarih eğitimi için uygun olmadığı görüşünde son yıllarda değişim yaşandığını küçük yaştaki öğrencilerin bile tarihsel düşünme becerilerini yansıtabildiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Aktın (2017) okul öğrencisi öğrencilerinin müze eğitimi ile tarihsel düşünme becerilerini geliştirebileceğini ortaya koymuştur. Bu çalışma sonucunda da ilkokul 4. ve 5. sınıf düzeylerinde de ders kitaplarında tarihsel düşünmeyi yansıtan uygun kazanımların olduğu; fakat büyük oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama seviyesinde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şimşek (2006) çalışmasında ilköğretim öğrencilerinde tarihsel zaman kavramında başarının sınıf (yaş) yükseldikçe arttığını tespit etmiştir. Bu çalışmada da sınıf (yaş) yükseldikçe tarihsel düşünme becerileriyle ilişkilendirilen kazanım sayısının arttığı görülmektedir. Yine aynı çalışmada öğrencilerin kronolojik sıralamayı doğru şekilde yapamadıkları, değişim ve sürekliliği algılayıp örneklerle ifade edebildikleri tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ilköğretim düzeyindeki ders kitaplarının kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama

becerilerini yansıttığı görünse de uygulamalardan doğan eksikliklerden dolayı bu becerilerin uygun şekilde kazandırılamamakta olduğu görülmektedir.

Çelikkaya (2019) çalışmasında ortaokul öğrencilerinin tarihsel zaman terimleri ve ifadelerinde yeterli bilgiye sahip olmadıkları, zaman kavramlarının öğretilmesinde ve kavram yanılgılarının giderilmesinde öğretim programının ve ders kitaplarının da yetersiz kaldığı sonuçlarına ulaşmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre de ders kitaplarının tüm sınıf seviyelerinde kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama seviyesinde kaldığı üst düzey tarihsel düşünme becerilerini yeterli düzeyde yansıtamadığı görülmektedir. Her ne kadar ders kitabının kronolojik düşünme ve tarihsel anlama seviyesini yansıttığı şeklinde tespitte bulunulsa da öğretmenlerin tarihsel düşünme becerileri ile ilgili bilgilerinin yetersiz olması ve benzer nedenlerden dolayı öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimi yetersiz kalabilmektedir.

Onganer'in (2019) çalışmasında altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tarih üniteleri tarihsel düşünme becerilerine göre değerlendirilmiştir. Bu çalışmada sadece tarih üniteleri incelenmiş, diğer öğrenme alanlarının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumlarına yer verilmemiştir. "Destan yazanlar" konusu haricindeki konularda genel olarak kronolojik düşünme becerisi seviyesinde kaldığı belirtilmiştir. Onganer'in (2019) bulgusu ile bu çalışmanın altıncı sınıf ders kitabı için ulaştığı sonuçlar büyük oranda benzerdir. Bu çalışmada da Onganer'in (2019) çalışmasında olduğu gibi ders kitaplarının tarihsel düşünmenin alt düzey olarak nitelenen kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama becerilerini yansıttığı tespit edilmiştir. Erdoğan (2007) çalışmasında altıncı sınıf düzeyinde tarih konularının öğretiminde resimlendirilmiş öykülerin öğrencilerin tarihsel anlama-düşünme, sorgulama, tarihsel duyarlılık, tarihsel empati, kanıt sorgulama, kaynakları tanıyabilme ve tarihsel zaman kavramlarına ilişkin olumlu yönde etki ettiği tespitinde bulunmuştur. Bu araştırmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler ders kitaplarında resimlendirilmiş öyküler öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Kızılay (2014) çalışmasında 6. sınıf düzeyinde arkeoloji konularının yaparak yaşayarak öğretilmesinin öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini arttırdığı sonucuna varmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ders kitaplarında bu konuda etkinliklerin bulunması öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine olumlu katkıyı sağlayabilecektir.

Viator (2012) ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin tartışma ve soru sorma yöntemleriyle tarihsel düşünme becerilerini geliştirebileceğini ortaya koymuştur. Bu çalışmanın sonuçlarına göre de 6. sınıf ders kitabının analiz ve yorum, araştırma, karar verme gibi üst düzey tarihsel düşünme becerilerini yansıtma bakımından yetersiz kaldığı görülmüştür. Tartışma ve soru sorma tekniklerinin ders kitabına uygun etkinliklerle entegre edilmesi öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine uygun katkıyı sağlayacaktır.

Yedinci sınıf düzeyinde de tarihsel düşünme becerilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansıtılması durumunun doğrudan incelendiği bir çalışma mevcut olmamakla birlikte literatür incelemesinden hareketle; Akıncı (2011), çalışmasında yedinci sınıf düzeyinde temsili resim kullanımıyla öğrencilerin kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerini geliştirebildiklerini tespit etmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarından hareketle ders kitaplarında temsili resimler öğrencilerin kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Aktaş ve Marancı (2018) çalışmasında yedinci sınıf düzeyinde öğrencilerin kronolojik sıralamayı yapamadıkları, değişimi algılayıp sürekliliği algılayamadıkları sonucuna varmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarında da kronolojik düşünme seviyesinde ders kitabında uygun kazanımların var olduğu görünse de uygulamalarda yaşanılan sorunlardan dolayı öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin temel seviyesinde bile zayıf kaldığı görünmektedir.

Kıcır (2006) çalışmasında yedinci sınıf düzeyinde tarih öğrenme becerilerinin güçlü bir şekilde gelişmemiş olmasının değerlendirmelere, önermelere gitmeye, çözüm üretmeye ve karar verme gibi bilişsel performanslarının gelişmesine olumsuz yönde etki ettiğini belirtmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre de ders kitabının tarihsel düşünme becerilerinin temel seviyesinde kaldığı, analiz etme, araştırma, karar verme gibi üst düzey düşünme becerilerini yansıtmada yetersiz olduğu görülmektedir.

Bayramoğlu (2016) 8. sınıf öğrencilerinin kronolojik sıralamayı yapabildikleri ancak tarihsel olay ve olguların günümüz şartlarına göre değerlendirilmesinde zorlandıkları, tarihsel yorum, analiz, sentez ve araştırma yapma konusunda yetersiz olduklarını tespit etmiştir. Bu bulgulardan hareketle ders kitaplarının üst düzey tarihsel düşünme becerilerini yansıtacak şekilde düzenlenmesi öğrencilerin tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar

verme ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerinin geliştirilmesine olumlu katkı sağlayacaktır.

Işık (2008) çalışmasında ortaöğretim tarih derslerinde tarihsel doküman kullanımın öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini ve başarılarını arttırdığı yönündeki tespitinden hareketle sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihsel doküman kullanımın öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirebilmesi mümkün görünmektedir.

Keçe (2015) çalışmasında tarih okuryazarlığı becerisinin tarihsel düşünme becerilerini kapsayacak şekilde daha ayrıntılı yapılandırıldığını bu nedenle tarih okuryazarlığı becerisinin program geliştirme çalışmalarına dâhil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu görüş doğrultusunda tarih okuryazarlığı becerisinin öğretim programı ve ders kitaplarına dâhil edilmesi tarihsel düşünme becerilerinin etkinliğini arttıracaktır.

Tally ve Goldenberg (2005) içerik öğretimi yapılmadan da dijital birincil kaynaklar kullanılarak öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirebileceklerini belirtmiştir. Benzer şekilde Waring ve Robinson (2010) da geleneksel öğretim metotları yerine tarihsel ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklerin öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirebileceğini belirtmiştir. Bu çalışmanın da amacına uygun şekilde en yaygın kullanılan ve geleneksel eğitim materyallerinden olan ders kitaplarının tarihsel düşünme becerilerini yansıtma durumunun ortaya koyulması, öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeye olumlu katkıyı sağlayabilecektir.

Yeager ve Wilson (1997) hizmet öncesi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihsel düşünme becerilerini geliştirmesinin öğrencilerin tarihsel düşünme gelişimine olumlu katkı sağladığını ortaya koymuştur. Benzer sonuçlara Westhoff ve Polman (2008) da ulaşmıştır. Demircioğlu (2009) ise tarih öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun tarihsel düşünme becerileriyle ilgili yeterli düzeyde bilgiye sahip olmadıklarını belirtmiştir. Bu çalışmanın sonucunda da incelenen ders kitaplarının yüksek oranda kronolojik düşünme ve tarihsel kavrama seviyesinde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitabı yazarlarının öğretmenler olduğu düşünüldüğünde öğretmenlerin tarihsel düşünme becerilerine ilişkin yetersiz bilgiye sahip olmaları ders kitaplarının tarihsel düşünme becerilerinin ilk seviyelerinde kalmasına yol açabilir. Demircioğlu'nun (2009) bulgusu ile bu çalışmanın bulgusu bu noktada örtüşmektedir.

5.3. Öneriler

Bu başlık altında çalışma sonuçlarına dayalı olarak öneriler getirilmiştir. Öneriler araştırma sonuçlarına dayalı ve gelecek araştırmalara dönük olmak üzere iki başlık altında verilmiştir.

5.3.1. Gelecek araştırmalara yönelik öneriler

- Tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesinde öğretmen tutumlarının etkisi konusunda araştırmalar yapılabilir.
- Ders kitaplarına ve öğretim/ders programına tarihsel düşünme becerilerinin yansıması konusunda farklı çalışmalar yapılabilir.
- Ders kitaplarındaki tarihsel düşünmeyi yansıtan kazanımların sınıf içinde uygulanmasını konu edinen çalışmalar yapılabilir.

5.3.2. Araştırma sonuçlarına dayalı öneriler

Türkiye'de tarihsel düşünme becerilerini konu edinen çalışmaların sayısı yeterli değildir. Bu alanda yapılacak çalışmaların sayısının arttırılması Türkiye'de tarih/sosyal bilgiler eğitiminin geliştirilmesine olumlu katkı sağlayacaktır.

Milli Eğitimi Bakanlığı'na öneriler

- Sosyal bilgiler öğretmenlerine öğrencilerde tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik hizmet içi eğitim seminerleri verilmeli, bu alanda yapılacak çalışmalar desteklenmelidir.
- Hizmet öncesi uygulama eğitimi gören sosyal bilgiler öğretmen adaylarına tarihsel düşünme becerilerini uygulama konusunda destek olunmalı, bu alanda yapılan çalışmalar destelenmelidir.
- Sosyal bilgiler dersi öğretim programının temel becerilerine tarih okuryazarlığı eklenmelidir.
- Uzaktan eğitim sistemine uygun olarak tarih konularının öğretiminde birincil kaynakların dijitalleştirilmesi sağlanmalı, bu alanda yapılacak çalışmalar desteklenmelidir.

Ders kitabı yazarlarına öneriler

- Ders kitaplarında geleneksel öğretimi destekleyen uzun, sıkıcı metinler yerine öğrencilerin derste daha aktif olmasını sağlayan tarihsel düşünme becerilerine daha çok yer verilmelidir.
- Ders kitaplarında tarih konularının öğretiminde birincil kaynaklara daha çok yer verilmelidir.
- Ders kitaplarının üst düzey tarihsel düşünme becerilerini daha yüksek düzeyde yansıtması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Akıncı, G. (2011). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde temsili resim kullanımıyla tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 298544).

Akdağ, H. (2009). Sosyal Bilgilerin tanımı, amacı, önemi ve Türkiye'deki yeri. Turan ve diğerleri (Yay. haz.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-I* (s. 1-24). Ankara: Pegem Akademi.

Aktaş, Ö. ve Marancı, Ş. (2018). Fotoğraflarla yedinci sınıf öğrencilerinin tarihsel zaman algısı. *Milli Eğitim Dergisi, 47*(219), 161-176. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/558717

Aktın, K. (2016). Sosyal Bilgiler derslerinde tarih konularının öğretimi. D. Dilek (Ed.). *Sosyal Bilgiler Eğitimi (I. Baskı)* (s. 91-117). Ankara: Pegem Akademi.

Aktın, K. (2017). Okul öncesi dönemde müze eğitimi ile çocukların tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*(2), 465-486. doi: http://dx.doi.org/10.17860/mersinefd.304070

Ambarlı, A. (2010). *Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Programları (değişiklikler, düzenlemeler, güncellemeler)* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 278683).

Aslan, E. (2016). Geçmişten Günümüze Sosyal Bilgiler. D. Dilek (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitimi* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Ata, B. (2009). Sosyal Bilgiler öğretim programı. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi-Demokratik vatandaşlık eğitimi* (s. 33-47). Ankara: Pegem Akademi.

Ata, B. ve Keçe, M. (2014). Öğrencilerin tarih okuryazarlığı düzeylerini etkileyen faktörler: Öğretmen görüşlerine dayalı nitel bir araştırma. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, *3*(2), 1-23. doi: https://doi.org/10.17497/tuhed.185603

Bayramoğlu, Ç. A. (2016). *Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Tarih Konularının Tarihsel Düşünme Becerileri Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:421762).

Beyaztaş, İ. D., Kaptı, B. S. ve Senemoğlu N. (2013). Cumhuriyetten günümüze ilkokul/ilköğretim programlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *46*(2), 319-344. Erişim adresi: http://earsiv.ebyu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12432/2657/cumhuriyetten.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Büyüköztürk, Ş. (2014). *Deneysel desenler: Öntest-sontest, kontrol grubu, desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem A.

Chowen, B. W. (2005). *Teaching historical thinking: What happened in a secondary school world history classroom* (Doktora tezi). The University Texas, Austin. Web: https://repositories.lib.utexas.edu/handle/2152/1887 adresinden 28.04.2021 tarihinde erişildi.

Christensen, L.B., Johnson, R.B. ve Turner, L.A. (2015). *Araştırma yöntemleri: Desen ve analiz* (A. Aypay, çev. ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Çapa, M. (2013). Sosyal Bilim Disiplinleri. A. S. Bilgili (Yay. haz.). *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Çelik, A., Öztürk, A. A., Akar Vural, R. ve Baysan, S. (2013). 8. sınıf öğrencilerinin Türkiye'de çağdaşlaşmaya yönelik adımlar konusundaki görüşlerinin tarihsel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi. *International Journal of Human Sciences*, *10*(2), 420-442. Erişim adresi: https://j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/2639

Çelikkaya, T. (2019). Ortaokul öğrencilerinin kronoloji becerilerinin saptanmasına yönelik bir çalışma. *Turkish History Education Journal*, *8*(1), 150-173. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/721049

Demircioğlu, İ. H. (2009). Tarih öğretmenlerinin tarihsel düşünme becerilerine yönelik görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, *39*(184), 228-239. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/442940

Demircioğlu, İ. H. (2016). Tarih öğretiminin amaçları. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* (s. 67-71). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Deveci, H. (2013). Türk eğitim tarihinde sosyal bilgiler. R. Turan ve diğerleri (Ed.), *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (s. 20-34). Ankara: Pegem Akademi.

Dilek, D. (2007). *Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi* (3. Baskı). Ankara: Nobel yayınları.

Dilek, G. (2016). Çağdaş tarih öğretimi programlarında temel yaklaşımlar. M. Safran (Ed.). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* (s.161-168). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Dilek, D. ve Alabaş, R. (2016). Öğrencilerde tarihsel düşünce gelişimi. M. Safran (Ed.), *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* (ss. 144-151). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi

Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*(2), 77-96. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4379/60037

Drake, F. ve Brown S. (2003). A systematic approach to improve students' historical thinking. *The History Teacher*, *36*(4), 465-489. doi: https://dx.doi.org/10.2307/1555575

Erden, M. (2000). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Erdoğan, N. (2007). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde resimlendirilmiş öykülerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine etkisi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 210260).

Ertürk, S. (1988). Türkiye'de Eğitim Felsefesi Sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3,* 11-16. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/88406)

Eryılmaz, E. (2019). *Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan etkin vatandaşlık öğrenme alanı kazanımlarının uygulanabilirliği hakkında öğretmen görüşleri* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 585972).

Fayda, M. (t.y.). *Tarih*. Erişim adresi: https://islamansiklopedisi.org.tr/tarih (02/05/2021).

Gökmenoğlu, T. ve Eret, E. (2011). Eğitim programları ve öğretim anabilim dalı araştırma görevlilerinin bakış açısıyla Türkiye'de program geliştirme. *İlköğretim Online*, *10*(2), 667-681. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/90669

Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı* (2. Baskı). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Güngördü, E. (2002). *İlköğretimde Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Heyking, A. (2004). Historical Thinking in the Elementary Years: A Review of Current Research. *Canadian Social Studies*, *39*(1), 1-13.. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1073974.pdf

Işık, H. (2008). *Tarih öğretiminde doküman kullanımının öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerine ve başarılarına etkisi* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:226911)

Işık, H. (2011). Ortaöğretim tarih derslerinde birinci ve ikinci el kaynaklar ile etkinlik temelli ders işlemenin öğrencilerin tarihsel düşünme becerisine etkisi. *Turkish Studies*, *6*(1), 1323-1337. Erişim adresi: https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=1966

İnan, S. (2014). Sosyal Bilgiler eğitimi: Nedir, ne zaman ve neden-tanımlar, tarihi kökleri ve açıklamalar. S. İnan (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitimine Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kabapınar, Y. (2019). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi hayat bilgisi öğretiminden tarih öğretimine* (Genişletilmiş 6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Kaplan, E. (2005). *İlköğretim öğrencilerinin tarihsel düşünme becerilerinin sözlü tarih çalışmalarıyla geliştirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. Erişim adresi: https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/tez/T0051088.pdf

Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Keçe, M. (2015). Tarihsel düşünme becerileri ile tarih okuryazarlığı becerilerinin karşılaştırılması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(7), 107-121. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/149944

Keskin, Y. (2002). *Türkiye'de II. Meşrutiyetten günümüze kadar uygulanmış olan sosyal bilgiler öğretim programlarının analizi ve karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 111187).

Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (Tez No: 226374).

Keskin, Y. (2012). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih programlarına yönelik bir analiz: Politik ve ideolojik yaklaşımların programlara yansıması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi [ESOSDER], 11*(40), 109-128. Erişim adresi: http://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6154/82688

Keskin, Y. (2019). Sosyal bilgiler programı tarihi ve güncel gelişmeler. Çelikkaya ve diğerleri (Yay. haz.). *Yeni Program ve Ders İçeriklerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretimi-I* (s. 1-44). Ankara: Pegem Akademi.

Kızılay, N. (2014). Sınıfta arkeoloji: 6. sınıf öğrencilerinin tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi üzerine bir eylem araştırması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*(2), 85-107. doi: https://doi.org/10.18069/fusbed.70379

Köksal, H. (2007). Tarih öğretiminde tarihsel düşüncenin iki felsefik dayanağı. *Milli Eğitim Dergisi, 175,* 230-238.

Lee, P. J. (2011). History Education and Historical Literacy. I. Davis. (Ed.). *Debates in History Teaching*. New York, NY: Routledge.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2005). *Millî Eğitim Bakanlığı. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.*

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2011). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Tarih Dersi Öğretim Programı Geliştirme ve Özel İhtisas Komisyonu Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı*. Ankara. Erişim adresi: http://ttkb.meb.gov.tr

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı*. Ankara. Erişim adresi: http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354

Murray, D. R. (2013). Exploring Three Fifth-Grade Teachers' Understanding of Historical Thinking: A Case Study (Doktora Tezi). Utah State University, Logan, Utah. Erişim adresi: https://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2492&context=etd

NCSS (1992). *National Curriculum Standards for Social Studies: Introduction* https://www.socialstudies.org/standards/national-curriculum-standards-social-studies-introduction 25/04/2021 tarihinde erişildi.

Onganer, Y. E. B. (2019). *2006-2011 Yılları Arasında MEB'de Okutulan Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabındaki Tarih Ünitelerinin Tarihsel Düşünme Becerilerine Göre Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 549805).

Öztürk, C. (2009). Sosyal Bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinler arası bir bakış. C. Öztürk (Ed.) *Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi* (s. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.

Safran, M. (1993). Tarih öğretiminin eğitimsel amaçları. *Belleten Dergisi, 57*(220), 827-842. Erişim adresi: https://belleten.gov.tr/tam-metin/2281/tur

Safran, M. (2002). *Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri*. Türkler Ansiklopedisi. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Şahin, E. (2019). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Anadol Yayıncılık.

Şimşek, A. (2006). İlköğretim öğrencilerinde tarihsel zaman kavramının gelişimi. *İlköğretim Online, 5*(2), 87-109.

Şimşek, S. (2013). Eğitim ile ilgili temel kavramlar. N. Saylan (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* (s. 1-18). Ankara: Anı yayıncılık.

Talin, R. (2015). Historical thinking skills-The forgotten skills? *International Journal of Learning and Teaching*, *7*(1), 43-51. Erişim adresi: http://eprints.ums.edu.my/15237/1/Historical_thinking_skills.pdf

Tally, B. ve Goldenberg L.B. (2005). Fostering historical thinking with digitized primary sources. *Journal of Research on Technology in Education, 38*(1), 1-21. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ719935.pdf

Tay, B. (2013). Sosyal Bilgiler öğretiminin dünü bugünü ve yarını. R. Turan ve diğerleri (Ed.), *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (s.2-16). Ankara: Pegem Akademi.

Turan, R. ve Ulusoy, K. (2013). Sosyal Bilgilerde tarihin yeri ve önemi. R. Turan ve diğerleri (Ed.), *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (s. 137-155). Ankara:Pegem Akademi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (t.y.) https://sozluk.gov.tr/ (24/01/2020).

Tüysüz, S. (2019). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara, Tuna Matbaacılık.

Ulusoy, K. (2009). Yenilenen Sosyal Bilgiler Programında Tarih Öğretimi, Turan ve diğerleri (Yay. haz.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-I* (s. 299-321). Ankara: Pegem Akademi.

Vella, Y. (1999). Using historical sources with primary school children. *Education 2000, 5*, 3-5. Erişim adresi: https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/54919

Viator, M. G. (2012). Developing historical thinking through questions. *The Social Studies*, *103*(5), 198-200. doi: https://doi.org/10.1080/00377996.2011.606438

Vikipedi (2021, Haziran). Sosyal Bilimler. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_bilimler (09/07/2021).

Yalçın, A. (2019). Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Programlarının Sosyal Bilgiler Öğretim Yaklaşımlarına Göre İncelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *12*(3), 842-873. doi: https://doi.org/10.30831/akukeg.414578

Yeager, E. A. ve Wilson, K. E. (1997). Teaching historical thinking in the social studies methods course: A case study. *The Social Studies*, *88*(3), 121-126. doi: https://doi.org/10.1080/00377999709603758

Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. (t.y.). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.

Yılmaz, K. ve Şeker, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin müze gezilerine ve müzelerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, *3*(9), 21-39. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/iaud/issue/30054/324497

Waring, S. M. ve Robinson, K.S. (2010). Developing critical and historical thinking skills in middle grades social studies. *Middle School Journal*, *42*(1), 22-28. Erişim adresi:https://knilt.arcc.albany.edu/images/5/58/Developing_Critical_and_Historical_Thinking_Skills.pdf

Westhoff, L. M. ve Polman, J.L. (2008). Developing preservice teachers' pedagogical content knowledge about historical thinking. *International Journal of Social Education*, *22*(2), 1-28. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ818470.pdf

Wikipedia (2021, Haziran) Historical Thinking. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Historical_thinking (11.07.2021).